

ISSN1302-2636 E-ISSN2757-668X

2023
Temmuz
July

Cilt: 19
Volume
Sayı: 39
Number

tasarım+kuram

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi Dergisi

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, tasarım+kuram Dergisi, *tasarım+kuram*, *Mimar Sinan Fine Arts University-Journal of the Faculty of Architecture*

tasarım+kuram Dergisi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nin yılda üç kez yayımlanan hakemli yayın organıdır. Dergi, mimarlık, şehir ve bölge planlama, iç mimarlık ve endüstriyel tasarım disiplinleri ve ilişkili disiplinlerdeki bilgi üretimine ve bilginin yayılmasına, akademik-meslekî ortamın gelişmesine katkıda bulunmayı amaçlar.

tasarım+kuram is the journal of the Mimar Sinan Fine Arts University, Faculty of Architecture, which publishes refereed articles three times a year. It aims to promote ideas and to contribute to the development of the academic-professional environment, in disciplines of architecture, city and regional planning, interior design, industrial design and in other related disciplines.

Fakülte Adına Derginin Sahibi / The Owner of the Journal on Behalf of the Faculty

Prof. Dr. Ayşin SEV

Mimarlık Fakültesi Dekanı / Dean of the Faculty of Architecture

Editör / Editor

Seher Demet KAP YÜCEL

Editör Yardımcısı / Associate Editor

Koray GÜLER

Dil Editörü / Language Editor

Selami Gökçen EZBER

YYK Kurul Sekreteri / Board Secretary

Saadet Tuğçe TEZER

Yayın Yürütme Kurulu / Editorial Board

Sema BIYIKLIOĞLU

Merve KARAOĞLU CAN

Bilge ÇAKIR

Deniz EKMEKÇİOĞLU

Yeliz TULUBAŞ GÖKUÇ

Gamze ERGİN

Semin ERKENEZ

Deniz İKİZ KAYA

Görkem ARSLAN KILIÇ

Melek KILINÇ

Hale MAMUNLU KOCABAŞ

Elke MİEDEMA

Gülce GÜLEYCAN OKYAY

Esin SARIMAN ÖZEN

Sinem ÖZGÜR

Özkal ÖZSOY

Sinem SEÇER SİPAHİ

Gamze OKUMUŞ SOLMAZ

Nuriye Nida ÇELEBİ ŞEKER

Saadet Tuğçe TEZER

Arzu ERTURAN TOPGÜL

Bölge Temsilcileri / Regional Representatives

Serra AKBOY İLK

Mekin ELÇİOĞLU

Grafik Tasarım / Graphic Design

Sema BIYIKLIOĞLU

Grafik Uygulama / Graphic Application

CETUS YAYINCILIK

Danışmanlar Kurulu / Board of Advisors

Prof. Dr. Zeynep AYGÜN

Prof. Dr. Demet BİNAN

Dr. Pankaj CHHABRA

Doç. Dr. Gülen ÇEVİK

Prof. Dr. Yonn DIERWECHTER

Prof. Dr. İclal DİNÇER

Prof. Dr. İpek FITÖZ

Doç. Dr. Aarti GROVER

Prof. Dr. Doris GSTACH

Prof. Dr. Gülay HASDOĞAN

Prof. Dr. Yegan KAHYA

Prof. Dr. Emel KAYIN

Prof. Dr. Ruşen KELEŞ

Doç. Dr. Lazaros Elias MAVROMATIDIS

Doç. Dr. Kavita MURUGKAR

Prof. Dr. Gülşen ÖZAYDIN

Dr. Hossein SADRI

Prof. Dr. Ayşin SEV

Prof. Dr. Sheetal SHARMA

Prof. Dr. Andy THORNLEY

Prof. Dr. Azize Serap TUNÇER

Prof. Dr. Ahmet Zeki TURAN

Prof. Dr. Murat Cemal YALÇINTAN

Yazışma Adresi / Correspondance

tasarım+kuram Dergisi

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Meclis-i Mebusan Caddesi No:24, 34427 Fındıklı-İstanbul

Tel. : (+90-212) 243 13 71

Fax : (+90-212) 251 75 67

E-mail : tasarimkuram@msgsu.edu.tr

Web : www.tasarimkuram.com

Basım : MSGSÜ Matbaası, Fındıklı-İstanbul/MSGSU Printing Workshop-İstanbul

© 2022 Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi

ISSN 1302 2636 E-ISSN 2757-668X

tasarım+kuram Dergisi, 2012 yılından bu yana TR Dizin (ULAKBİM) Sosyal Bilimler veritabanı listesinde; 2020 yılından itibaren "Leibniz Information Centre for Science and Technology University Library" ile SOBIAD, 2021 yılından itibaren Ulrichs' (ProQuest), Open Ukrainian Citation Index, ERIHPLUS ve EBSCO (CEEAS), 2022 yılı Kasım sayısından itibaren DAAI (Design and Applied Arts Index)' de indekslenmektedir.

Yazarlar İçin Rehber

• tasarımların Dergisi'nin yayın alanına giren, yayın ilkeleri ve yazım kurallarına uyan; kuramsal, uygulamaya ilişkin ve eleştirel, Türkçe ya da İngilizce kaleme alınmış tüm yazılar, yayın için değerlendirilmek üzere kabul edilir. Dergiye iletilen yazılar, başka bir yayın ortamında daha önce yayınlanmamış olduğu kabul edilir. Gönderilen makalenin aynı anda iki dergide hakem sürecinde olması, tasarımların Dergisi tarafından uygun görülmez. tasarımların Dergisi'nde yayınlanacak yazıların tüm sorumluluğu yazar(lar)ına aittir. Dergiye değerlendirilmek üzere iletilen makaleler hakem sürecine alınmadan önce yayın kurulu tarafından değerlendirilir ve gerek görülürse "yayın kurulu değerlendirme raporu" yazılarak makalelerde revizyon istenir. Revize edilen makaleler Kurul tarafından uygun görülürse hakem değerlendirme sürecine dahil edilir. Hakem sürecinde toplam iki hakemin görüşüne başvurulur. Hakem görüşlerinde makalenin kabulüne yönelik önemli görüş farklılıkları olması durumunda 3. Hakem görüşüne başvurulur. Hakemler tarafından yayına kabul edilmeyen yazılar yazarlarına iade edilir. Dergide yer alan hiçbir yazı ve/veya görsel malzeme sahibinin izni olmadan kullanılamaz.

• Yayın çeşitliliğinin korunması adına bir yazarın (ortak yazarlı makalelerde her iki isim için de geçerlidir) yayınlanan iki makalesi arasında en az bir sayı olmalıdır ve bir yazar iki yıl içerisinde en fazla iki makale yayınlatabilir.

• Ana metnin, özetler, kaynakça ve tablo bilgileri hariç, başlık ve dipnotlar dahil 7000 kelimeyi aşmaması beklenir. İngilizce ve Türkçe olmak üzere iki ayrı özet, başlığın hemen altında ilk sayfada verilir. Özetlerin altına, beş sözcüğü aşmamak koşuluyla yazıya ilişkin İngilizce ve Türkçe anahtar sözcükler eklenir. Makalenin Türkçe özeti yaklaşık 250 kelimedenden oluşurken, İngilizce özeti yaklaşık 700-800 kelimedenden oluşan "genişletilmiş özet/extended abstract" olarak sisteme yüklenmelidir. Genişletilmiş özetle makalede ele alınan çalışmanın araştırma sorusunun tanımlanması; çalışmada ulaşılmak istenen hedeflerin açıkça ifade edilmesi; belirlenen amaçlara ulaşmak için kullanılan yöntem kısaca belirtilmesi; elde edilen veriler ile ulaşılan sonuçların kısaca tartışılması ve çalışmanın sonucunun açıkça ifade edilmesi beklenir.

• Başvurulan makale, daha önce yayınlanmamış veya daha önce başka bir dergiye gönderilmemiş olmalıdır. Şayet makalenin daha önce bildiri olarak sunulmuş olma durumu varsa, buna dair ek açıklamalarınızı editöre notlar kısmında belirtiniz. Lisansüstü tezlerinden üretilmiş makaleler için tez yürütücüsünün bilgilerini (iletişim, kurum vs.) yine bu bölüme ekleyiniz.

Başvuru dosyası, Microsoft Word belgesi biçiminde olmalıdır.

Metin tek satırlı, 12 fontlu, altı çizilme yerine italik olarak vurgulanmış (URL adresleri dışında) ve tüm şekil, resim ve tablolar sonda olmaksızın metin içinde uygun noktalara yerleştirilmiş olmalıdır.

• Makalede kullanılan görsel malzemelerin (fotoğraf, çizim, grafik ve tabloların) en az 300 dpi çözünürlükte, tiff/jpg uzantılı olması gerekmektedir. Görsel malzemeler sisteme tek tek yüklenir.

• Yazarlara ait olmayan, başka kaynaklarca daha önce yayınlanmış tüm resim, şekil ve tablolar için yayın hakkına sahip kişilerden izin alınmalıdır. Yayınlanmış görsel belgelerin sahiplerinden yazılı izin olmaksızın yayınlanabilmeleri için teknik konularda 10, güzel sanat konularında 50 yıllık bir zaman aşımı gereklidir. Uluslararası (telif hakkı) anlaşmalarının ve ulusal telif hakkı ve basın yasalarının Dergi'de uygulandığının yazarlarca da bilinmesi gerekmektedir.

• Başvurularda yazar ve hakem kimlikleri birbirlerine bildirmemektedir. Bu amaçla sisteme gönderdiğiniz dosyanın kişisel bilgiler (isim, kurum, üst veri vb.) içermediğinden emin olunuz.

Telif Hakkı Konusunda

Yazar(lar), çalışmanın yayınlanmasının kabulünden başlayarak, yazıya ait her hakkı Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'ne devretmektedir(ler).

BIÇİM

Atıflar, Dipnotlar ve Kaynakça Kullanımı

• Metin içinde kaynak göstermek için sayfa altında ayrıca dipnot verilmez; sadece ana metin içinde yer alması uygun görülmeyen notlar için dipnot kullanılır. Ana metinde ve dipnotlarda atıfta bulunulan tüm kaynaklar, yazının sonuna eklenecek "Kaynakça" kısmında yer alır. Yazı içinde atıfta bulunulmamış olan kaynak, "Kaynakça" kısmında yer almaz.

• Yazı içinde diğer kaynaklara gönderme yapılırken, metnin uygun yerlerine parantez açılarak, yazarın soyadı, yayın tarihi ve sayfa numarası (Tekeli 1992, 23-27) verilir. Aynı yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış başka bir eserine gönderme yapıyorsa, (Tekeli 1992 a, 30-37) ve (Tekeli 1992 b, 47-53) şeklinde belirtilir. Bu sıralama kaynakça için de geçerlidir.

Aynı kaynağa birden çok gönderme yapıyorsa, "a.g.e." ya da "a.g.e." gibi kısaltmalar yerine, yukarıda belirtilen yöntem tekrarlanır. Eğer yazar adı metin içinde geçiyorsa, yalnızca eserin yayının yılının ve sayfa numarasının, örneğin "...Tekeli'nin (1992, 29) dediği gibi..." şeklinde belirtilmesi yeterlidir. Kaynak iki yazar tarafından kaleme alınmışsa her iki yazarın da soyadları (İlkin ve Tekeli 1981, 61-65) belirtilir. Yazar sayısının ikiden fazla olması koşuluyla, ilk soyadının ardından "vd." ibaresi (Tekeli vd. 1996, 101-102) kullanılır. Eğer ikiden fazla kaynağa aynı yerde gönderme yapıyorsa, yazar adlarının arasına noktalı virgül konularak yazar adlarının alfabetik sırasına göre (Ortaylı 1985, 52; Tekeli 1992, 23-27) verilir.

Eğer eserin orijinalinden faydalanıyorsa ve aynı eser Türkçe olarak da yayınlanmışsa, eserin Türkçe adının ve yayın bilgilerinin, kaynakçada parantez içinde ayrıca belirtilmesi beklenir.

• Kaynak listesinde, mümkünse, belirtilen kaynağa ait DOI numaralarının verilmesi arzu edilir.

• Kaynakça olarak APA kaynak verme yöntemi (American Psychological Association) kullanılmaktadır. Kaynakçanın doğru kullanımına şu linkten ulaşabilirsiniz: APA.pdf (aybu.edu.tr)

Notes for Author

• *Within the scope of Design + Theory Journal; all theoretical, practical, and critical articles written in Turkish or English under the publication principles and writing rules are accepted for evaluation for publication. It is assumed that the manuscripts submitted to the journal have not been previously published in another publication. Design + Theory Journal does not consider it appropriate for the submitted article to be peer-reviewed in two journals at the same time. All responsibility of the articles to be published in the Design + Theory Journal belongs to the author(s). The articles submitted to the journal for evaluation are evaluated by the editorial board before being taken into the referee process, and if deemed necessary, an "editorial board evaluation report" is written and a revision is requested for the articles. The revised articles are included in the referee evaluation process if deemed appropriate by the Board. A total of two referees are consulted during the refereeing process. In case of significant differences in the opinions of the referees regarding the acceptance of the article, the opinion of the 3rd referee is taken. Manuscripts that are not accepted for publication by the referees are returned to their authors. No text and/or visual material in the journal can be used without the permission of the owner.*

• *To protect anonymity, only the title should appear on the manuscript. Text and abstract should not be longer than 7000 words; this includes the title, subtitles and notes, and excludes the references and information regarding tables. While the Turkish summary of the article consists of approximately 250 words, the English summary should be uploaded to the system as an "extended abstract" consisting of approximately 700-800 words. Defining the research question of the study discussed in the article in the extended summary; clearly articulating the goals to be achieved in the study; a brief description of the method used to achieve the set goals; It is expected that the data obtained and the results reached will be briefly discussed and the results of the study are clearly stated.)*

FORMAT

References and Footnotes;

• *Identify all references to books and other sources at an appropriate point in the main text by authors last name, year of publication, and pagination where appropriate, all within parentheses (Tekeli 1992, 23 - 27). If more than one reference to the same author and year, distinguish between them by use of letters (a, b, ...) attached to year of publication: (Tekeli 1992 a, 30-37) and (Tekeli 1992 b, 47-53). This is valid also for the references.*

• *Specify subsequent citations of the same source similarly; do not use "ibid.", "op.cit" or "loc.cit". If the author's name is in the text, use only year and pagination of publication in parentheses, e.g. Tekeli (1992, 29).*

• *With dual authorship give both names: (İlkin ve Tekeli 1981, 61 -65). For three or more use "et. al.", e.g. (Tekeli et. al. 1996, 101-102). Enclose within a single pair of parentheses a series of references separated by semicolons, e.g. (Ortaylı 1985, 52; Tekeli 1992, 23 - 27).*

• *Do not use a footnote for any references in the text; only use a footnote if you do not want to place a note within the text. List all entries cited in the text, any items used to prepare the manuscript in a separate headed references section.*

• Kitap/Book:

İlkin, Selim. ve Tekeli, İlhan. 1982. *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu* Ankara: ODTÜ İdari İlimler Fakültesi Yayını, Yayın No. 39.

Jacobs, Jane. 1996. *Edge of Empire: Postcolonialism and the City*. London: Routledge.

Tekeli, İlhan. 1992 a. *Mekân Organizasyonlarına Makro Yaklaşım*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, Yayın No. 28.

Tekeli, İlhan. 1992 b. *Belediyeçilik Yazıları (1976-1991)*. İstanbul: IULA-EMME Yayınları, Kent Basımevi.

Tekeli, İlhan. 1982. *Türkiye'de Kentleşme Yazıları*. Ankara: Turhan Kitapevi Yayınları.

• Derleme Kitap/Edited Book:

Bozdoğan, Sibel. ve Kasaba, Reşat. der. 1998. *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* İstanbul Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Horloe, M., Pickvance, C. & Urry, J. ed. 1990. *Place, Policy and Politics*. London: Unwin Hyman.

• Derleme Kitap İçindeki Makaleler/Articles in Edited Book:

Hall, Stephan. 1992. The Question of Cultural Identity. *Modernity and Its Futures*, ed. Hall, S, Held, D. & McGrew, T., 273-326. Cambridge: The Open University - Polity Press.

Keyder, Çağlar. 1998. 1990'larda Türkiye'de Modernleşmenin Doğrultusu. *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, der. Bozdoğan, S. ve Kasaba, R., 29-42. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

• Periyodik İçindeki Makaleler/Articles in Periodicals:

Dellheim, C. 1987. The Creation of a Company Culture: Cadburys 1861-1931. *American Historical Review* 92 (1): 13-44.

• Tezler ve Yayınlanmamış Çalışmalar/ Thesis and Unpublished Works:

Işık, Oğuz. 1991. *The Penetration of Capitalism into Housing Production: Speculative Housebuilding in Turkey, 1950-1980*. Unpublished Ph.D. dissertation, University College London, Bartlett School of Architecture and Planning.

Ünal, Mete. 1973. *İstanbul'da Apartmanın Tarihsel Gelişimi ve Konut Sorunu İçindeki Rolü Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İDGS, Mimarlık Yüksek Okulu.

2023
Temmuz

July

Cilt: 19

Volume

Sayı: 39

Number

İÇİNDEKİLER
CONTENTS

ARAŞTIRMA / RESEARCH

Kezban Ayça Alangoya

Mimarlık Eğitiminde Kolektif Mekân Tasarımı

Designing Collective Spaces in Architectural Education 248**Burcu Balaban Ökten, Zahide Nur Baykan**

Türk İnşaat Sektöründe Tasarım Değişiklikleri: Uygulanmış Yarışma

Design Changes in Turkish Construction Industry: Investigation of Applied Competition Projects..... 278**Seçil Çatalyürekoğlu, Yener Altıparmakoğulları**

Kent Mobilyalarının Tasarım Süreçlerinin ve Ergonomisinin Üretici ve Kullanıcı Görüşleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi

*Evaluation of Design Processes and Ergonomics of Urban Furniture in the Frame of Manufacturer and User**Viewse* 296**Mustafa Gülen, Deniz İncedayı**

Dar Gelirli İçin Toplu Konut Üretiminde Katılımcı Tasarım Modeli: Van Kenti Örneği

Participatory Design Model in Mass Housing Production for Low Income: The Case of Van City..... 316**Başak Lale, Dugu Koca**

Modern İdeolojinin Mekânsal Oluşumu: 1923-60 Yılları Arası Ankara Gazinoları

Spatial Formation of Modern Ideology: Ankara Casinos Between 1923 and 1960..... 334**Gamze Eneş, Nağme Ebru Karabağ**

Tarihi Yapıda Çağdaş Müdahale; Yeniden İşlevlendirmede Tasarım Stratejisi Olarak 'Ekleme'

Contemporary Intervention In Historical Building: 'Insertion' As A Design Strategy in Adaptive Reuse..... 351**Aysun Koca**

Şehri Çocuklarla Paylaşmak: Karar Alma Süreçlerinde Çocuk Katılımını Kolaylaştırmaya Yönelik Uygulamaların Karşılaştırmalı Analizi

*Sharing the City with Children: A Comparative Analysis of Practices to Facilitate Child Participation in Decision-**Making Processes* 371**Çetin Süalp, Nabi Volkan Gür**

Analysis of Origami Applications within the Scope of Kinetic Architecture

Kinetik Mimarlık Kapsamında Origami Uygulamalarının İncelenmesi 391

DERLEME / REVIEW

Ece Altınbaşak Haklıdır, Betül Orbey, Pınar Şahin

Multiple Meanings of Child Participation in Architecture and Planning: Revisiting the Participation Ladder

Mimarlık ve Planlamada Çocuk Katılımının Çoklu Anlamları: Katılım Basamaklarına Yeniden Bakış 406**Ayşegül Altınörs Çırak, Yunus Emre Sarıkaya**

Bir Koruma Sorunsalı Olarak Mekânsal ve Kentsel Belleğin Yitimi

Loss of Spatial and Urban Memory as a Problem of Conservation 427

EDİTÖRDEN

Değerli okuyucularımız,

MSGSU Mimarlık Fakültesi dergisi *Tasarım+Kuram*'ın 39. sayısını sizlerle paylaşmaktan mutluluk duyuyoruz. Bu sayımızda, Mimarlık, İç Mimarlık, Endüstri Ürünleri Tasarımı ve Kentsel Tasarım alanlarında yapılan araştırma, derleme ve tezden türetilmiş makaleleri sizlere sunuyoruz. Tasarımın farklı boyutlarını ele alan bu makaleler, sürdürülebilirlik, yenilikçilik, katılımcılık ve eğitim gibi konular ekseninde çalışma konuları kapsamındaki literatürlerine önemli katkılar sağlamaktadırlar:

Mimarlık Eğitiminde Kolektif Mekan Tasarımı başlıklı makale; kolektif mekan tasarımı konusunda yeni eğitsel yöntemler geliştirmek için mimari tasarım eğitimine başlayan öğrencilerin deneyimlerini paylaşmaktadır. *Türk İnşaat Sektöründe Tasarım Değişiklikleri: Uygulanmış Yarışma Projelerinin İncelenmesi* başlıklı çalışmada ise; Türk inşaat sektöründe tasarım değişikliklerinin sebeplerini, proje performansına etkilerini ve bu etkilerin azaltılması için önerilerini yarışma projeleri üzerinden incelemektedir. *Kent Mobilyalarının Tasarım Süreçlerinin ve Ergonomisinin Üretici ve Kullanıcı Görüşleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi* başlıklı makalede; kent mobilyası tasarımcılarının ve kullanıcılarının kent mobilyası kavramı, üretim süreci ve ergonomi konularındaki görüşlerini nitel bir araştırma ile ortaya koymaktadır. *Dar Gelirliler İçin Toplu Konut Üretiminde Katılımcı Tasarım Modeli: Van Kenti Örneği* başlıklı makalede; TOKİ'nin Van'da yaptığı toplu konut üretimini kullanıcı katılımı açısından ele alarak, dar gelirliler için esnek ve katılımcı bir model önermektedir.

Modern İdeolojinin Mekânsal Oluşumu: 1923-60 Yılları Arası Ankara Gazinoları başlıklı çalışmada; Ankara'da cumhuriyet döneminde ortaya çıkan ve modernleşen eğlence kültürünün bir yansıması olan aile gazinolarının mekânsal ve sosyal özelliklerini arşiv belgeleri ile incelemektedir. *Tarihi Yapıda Çağdaş Müdahale; Yeniden İşlevlendirmede Tasarım Stratejisi Olarak Ekleme* başlıklı makalede ise; tarihi yapıların yeniden tasarlanmasında sürecinde ekleme stratejilerini incelemektedir. *Şehri Çocuklarla Paylaşmak: Karar Alma Süreçlerinde Çocuk Katılımını Kolaylaştırmaya Yönelik Uygulamalar* başlıklı makalede; çocuk katılımının çeşitli araç, yönerge ve rehberler aracılığı ile kolaylaştırılması hedeflenen farklı ülkelerin yapmış oldukları çalışmalar ile Türkiye'de yürütülen bir çalışma incelenmiştir. *Kinetik Mimarlık Kapsamında Origami Uygulamalarının İncelenmesi* başlıklı makalede; origami prensipleri ile kinetik mimarlık ürünleri incelenmiştir. *Mimarlık ve Planlamada Çocuk Katılımının Çoklu Anlamları: Katılım Basamaklarına Yeniden Bakışlı* derleme makalesinde ise çocuk katılımı ve katılım düzeyleri farklı yaklaşımlar ve dereceler ile kategorize edilmektedir. *Bir Koruma Sorunsalı Olarak Mekânsal ve Kentsel Belleğin Yitimi* başlıklı derleme makalesinde ise; mekânsal belleğin korunması için yeni yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğunu ve koruma planlaması süreçlerinde bellek mekanlarının analiz edilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır.

Bu çerçevede, dergimize katkıda bulunan tüm yazarları tebrik ediyor; bu makalelerin değerlendirme sürecinde yer alan hakemlerimize teşekkür ediyoruz.

Saygılarımızla,

Doç. Dr. Seher Demet YÜCEL

Editör

Öz

Bu çalışma her ölçekteki fizik mekanı; toplumsal yaşamın fiziksel sahnesi olarak algılayan yazarın mimari tasarım eğitimine başlayan öğrencileriyle deneyimlerini içermektedir. Kolektif mekan olgusundan ilham almış yazar; 2018-2022 yılları arasında öğrencilerini kolektif mekanlar tasarlamaya teşvik etmiştir. Özel kullanıma hizmet veren kamusal, kamusal kullanıma hizmet veren özel mekanlar olan kolektif mekanlardan mimari tartışma ortamında ilk kez 20. yüzyıl sonlarında bahsedilmiştir. Çağdaş mimarlar mikrokozmoslar olarak tanımladıkları kolektif mekanların; karma işlevli binaları kapsadıklarını, kentlerin tipolojik/morfolojik yapılarını zenginleştirdiklerini ve günümüz mimarlığında dikkate alınmaları gerektiğini vurgulamaktadırlar. Mimarlık eğitimine dair stratejisinde toplum-birey dinamikleriyle fizik mekanlar arasındaki bütünlüklere ışık tutmayı amaçlamış yazar; 2018-2022 arasındaki eğitim sürecinde kolektif mekan olgusuna ışık tutan kaynaklar aracılığıyla yeni eğitsel yöntemler uygulayabilmiştir. Tasarım alanı seçimleriyle mimari program içeriklerinin öğrencilere bırakıldığı eğitim sürecinde; fiziksel ve sosyal bütünleşmelerin gündelik yaşamı nasıl şekillendirdikleri irdelenmiş, kolektif mekanların gündelik hayatın zenginleşmesine sağlayabilecekleri katkılar sorgulanmıştır. Süreçte sanat eserleri, kentsel morfolojik elemanlar, mimari mekâna ilişkin kuramsal eserler, doğa-kültür-zaman olgularının merkeze alındığı fenomenolojik yolculuklar olmak üzere dört kaynaktan faydalanılmıştır. Kolektif mekanların kentsel merkezler dışında doğal alanlarda, terk edilmiş kırsal/antik yerleşimlerde tasarlanması olgunun kapsamını genişletmiş; kolektif mekanların tasarımına dair ilkelere ışık tutan çıktılar üretilmiştir. Çalışmanın giriş bölümünde yazarın eğitim stratejisinin amaçları açıklanmıştır. 1. bölümde kolektif mekan olgusu, 2. bölümde kolektif mekanların tasarlanması bağlamında yeni eğitsel yöntemlere ilham vermiş kaynaklar tanıtılmıştır. 3. bölümde tasarım ilkelerini belirlemiş çıktılar irdelenmiş, ara bölümlerin bitimlerine amaçların/kaynakların/yöntemlerin/araçların/bulguların özetlendiği tablolar eklenmiştir. 4. bölümde kolektif mekan tasarımlarını biçimsel/anlamsal bağlamda derinleştirmiş gözlemler/analiz çalışmaları ele alınmıştır. Sonuç bölümünde kolektif mekan tasarımına dair ilkeler/meکان olgusu/tasarım ediminin yapısı/mimarlık disiplininin kapsamı bağlamında edinilmiş kazanımlar özetlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kolektif Mekanlar, Sanat Ve Kolektivite, Kentsel Morfoloji, Kuram Ve Kolektivite, Tasarım Ve Kuram.

Mimarlık Eğitiminde Kolektif Mekân Tasarımı

Designing Collective Spaces in Architectural Education

 Kezban Ayça Alangoya

Istanbul Bilgi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye

Başvuru tarihi/Received: 29.08.2022, Revize tarihi/ Revised: 01.06.2023, Kabul tarihi/Final Acceptance: 23.06.2023

Extended Abstract

This study conveys the author's experiences, who, regardless of their scale, perceived architectural spaces as the physical scenes of social life, with the students who started their architectural design education, between 2018 and 2022. Having been inspired by the phenomenon of collective spaces, the author took it into focus through out these four academic years and encouraged the students to design new collective spaces. Defined as public spaces allowing private use, private spaces allowing public use, and spaces between the spectrum of private and public allowing public and private use simultaneously, collective spaces have been mentioned for the first time at the end of the 20th century in the architectural discussion. Collective spaces of which the mixed-functioned buildings are a subcategory; contemporary architects define as microcosmoses. To enrich the typology and morphology of cities, contemporary architects emphasize the importance of designing new collective spaces. During the educational process, the author benefited from the phenomenon of collective spaces for adding new sources into architectural design education and developing new educational methods, which have shed light on the relations between society and individuals and on the unity of life and physical scenes. The educational process, in which the design site locations in urban, rural settlements or natural regions have been left to the choices of students, and the architectural programs have been created by students, it has been searched how social relations and physical features shape the daily life, and it has been asked how and what the collective spaces can contribute to the enrichment of the daily life. The educational methods gained by the contribution of the four sources, which are the works of art, the main elements of urban morphology, the theoretical sources on architectural space, and phenomenological journeys organized into nature, culture, and time, have expanded the scope of the phenomenon of collective spaces from the urban environments into the neighborhoods, towns, rural settlements, and natural areas. The expanded scope of the phenomenon of the collective space, and the design proposals of collective spaces created by the students at the end of each educational period between 2018 and 2022, have shed light on the new design principles of collective spaces. Apart from the introduction and conclusion, this study includes three chapters. In the introduction, the inputs that motivate the educational strategy of the author have been clarified. In the first chapter, the definition of the phenomenon of collective space as made in the 20th century, the emphasis on the importance of collective spaces by contemporary architects and theorists, and the expanded scope of the phenomenon of collective space during the educational process between 2018 and 2022, are discussed. In the second chapter, the four sources that have contributed to the traceability and the design of collective spaces have been introduced. In the third chapter, students' outputs which have shed light on new design principles of collective spaces have been shared. At the end of each four subsections of the third chapter, tables summarizing the educational objectives, the main and the specific sources, the applied methods, the representational tools, and the findings have been added. In the fourth chapter, observations and analytical studies deepened the collective space designs in formal and semantic contexts have been discussed. In the conclusion, the earnings regarding the design of collective spaces, gained from the main sources, the applied methods, and the creative outputs, which have been used throughout the design education process that lasted for five years, have been listed. Additionally, the achievements gained in the context of the phenomenon of space, the structure of the architectural design act, and the scope of the architectural discipline have been summarized.

As the specific sources that have been chosenduring the educational process between 2018-2022, other sources/educational methods/creative outputs containing social, physiological, and emotional dimensions can be instrumental in expanding the scope of the phenomenon of collective spaces and their design principles, as well as in grasping the unity of life-physical space, the metaphysical dimension of the phenomenon of space, and the objective-subjective dimensions of the architectural design process. These all will support students in becoming more conscious regarding social and physical values and problems of their close or distanced environments and help them to design creative scenes for life stories containing diversity. This will remind the students, and specifically the ones, who will be starting their architectural design education, that they are students but also adults who have their own experiences, emotions, and ideas which are needed by others. Becoming aware of this fact will support them emotionally and give them the courage to express themselves.

Keywords: Collective Spaces, Artworks And Collectivity, Urban Morphology, Theory And Collectivity, Design And Theory.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Cite this article as: Alangoya KA. Mimarlık Eğitiminde Kolektif Mekân Tasarımı. *Tasarım Kuram* 2023;19(39):248-277.

GİRİŞ

Bu çalışmada; mimari tasarım eğitimine başlayan 2. sınıf mimarlık öğrencilerinin katılımıyla gerçekleştirilmiş mimari tasarım eğitimi sürecindeki deneyimler ve sonuçlar aktarılmıştır. 2018-2022 yılları arasında kapsanmış süreci kurgulamış yazarın mimarlık eğitimi stratejisinin ana amaçları;

a. *mekan olgusunun* fiziki/fizik ötesi unsurlar içerdiğine; dolayısıyla kamusal/yarı kamusal/özel kullanımlara hizmet veren fizik mekanların sosyal dinamiklerin sahneleri olduklarına;

b. *mimari tasarım eğitiminde* teknik bilgiler/beceriler kazandıracak somut unsurlarla, sosyal/psikolojik/duygusal içerikli soyut unsurlar arasında kurulacak dengenin (Ibrahim ve Utaberta, 2012) önemine;

c. *mimari tasarım ediminin* verili programların fiziki alanlara yerleştirilmesinin ötesinde; objektif/sübjektif değerler içeren yaratıcı bir edim olduğuna (Nicol ve Pilling, 2000; Foque, 2011; Salama, 1995); süreçte gündelik yaşamdan ilham alınabileceğine;

d. *mimarlık disiplininin* yaşama dair evrensel/global/lokal olgulara ve farklı değer sistemlerine ilgi duymayı sağlayacak geniş bir hizmet alanını kapsadığına; ışık tutulması olarak özetlenebilir.

Eğitim stratejisinin ana amaçları doğrultusunda kolektif mekan olgusunu merkeze almış yazar

2018-2022 arasındaki eğitim sürecini; yakın/uzak çevrelerde toplum-topluluk-birey dinamikleriyle fiziksel sahneler arasındaki izlerin sürülmesi ve kolektif mekanların tasarlanması bağlamında kurgulamıştır. Süreçte sanat eserleri, kentsel morfolojik elemanlar, kuramsal eserler, fenomenolojik yolculuklar olmak üzere 4 ana kaynaktan faydalanılmıştır. Belirlenen kentsel/kırsal yerleşimlerde ve doğal alanlarda; bireysel tasarım alanı seçiminin ve mimari program oluşturulmasının öğrencilere bırakıldığı süreçte; faydalanılmış kaynaklar ek yöntemlere ilham vermiştir. Uygulanan yöntemler; çalışılan bölgelerin kapsadığı toplum-topluluk-birey dinamikleriyle fizik mekanlar arasındaki ilişkilerin irdelenmesine; hangi kamusal/yarı kamusal/özel kullanımlı prog-

ramların bölgesel yaşamı canlandıracağına sorgulanmasına; yeni kolektif mekanların nasıl tasarlanacağına tartışılmasına destek vermiştir. Eğitim dönemleri sonunda üretilmiş yaratıcı çıktılar aracılığıyla kolektif mekan olgusunun kapsamını genişlemiş, kolektif mekanların tasarımına dair ilkeler oluşmuştur. *Giriş ve sonuç* bölümleri dışında ana çatkısı 3 bölümde kurgulanmış çalışmanın *1. bölümünde*, çağdaş mimarların/akademisyenlerin eğilimlerine; kolektif mekan olgusunun 20. yüzyıldaki tanımına; günümüzde kolektif mekanların önemine yapılan vurguya; 2018-2022 arasındaki eğitim sürecinde kolektif mekan olgusunun genişlemiş kapsamına değinilmiştir. *2. bölümde*, kolektif mekanların tasarımı bağlamında faydalanılmış 4 ana kaynak ve özelleşmiş kaynaklar tanıtılmıştır. *3. bölümde*, kolektif mekan olgusunun kapsamını genişleten ve kolektif mekanların tasarımına dair ilkelerin oluşturulduğu çıktılar irdelenmiştir. *3. bölümün* ara bölümlerinin bitimine; amaçların/kaynakların/yöntemlerin/araçların/bulguların özetlendiği tablolar eklenmiştir. *4. bölümde*, kolektif mekan tasarımlarını; biçimsel ve anlamsal bağlamda derinleştirmiş gözlemler ve analiz çalışmaları ele alınmıştır. *Sonuç bölümünde*, süreçte faydalanılmış kaynakların/yöntemlerin ve çıktılarının; kolektif mekanların tasarım ilkeleri; mekan olgusu; tasarım süreci; mimarlık disiplininin kapsamı bağlamında sağladıkları kazanımlar özetlenmiştir.

1. Kolektif Mekan Olgusu Üzerine

Mimarlık uygulamalarının ve eğitiminin teknolojik gelişmelerden etkilendiği 21. yüzyılda; mimarların/eğitimcilerin ilgisinin bina ölçeği ötesine yönlendiği gözlemlenmektedir. Sanat, felsefe gibi alanların yanı sıra yerleşim ölçeğine uzanan ilgi, mimarlık disiplininin sınırlarının sorgulanmasına sebep olmakta; akademisyenleri kabaca bina ölçeği ve ötesine yönelenler olarak bölmüştür (FAAC, 2017; D'Aprile, 2018).

Mimarlık disiplini; fizik mekanlarla yaşamsal dinamikler arası ilişkilerin incelenmesini ve kurgulanmasını kapsar. Verili işlevlerin yapısal biçimlere yerleşti-

rilmesinin ötesine geçen mimari tasarım edimi; yaşamla fizik mekan ilişkilerinin ölçekler arası gözetilmesini gerektiren subjektif/objektif bileşenli yaratıcı bir edimdir. Gerek bina ölçekli, gerekse bina ötesi ölçekli yerleşimler; belli biçimlerdeki fiziksel büyüklükler olmalarının ötesinde; kültürel/sosyal/siyasal/ekonomik/zamansal/işlevsel boyutların bütünleştiği olgulardır. Mimari tasarım eğitiminde; çalışılan bölgelerdeki sosyal dinamikler ışığında hangi kamusal/özel hizmetlere ihtiyaç duyulduğu ve ne tür kamusal/özel mekanların üretilmesi gerektiğinin farklı ölçekler bağlamında sorgulanması önemlidir. Gayri resmi sokak köşelerinden başlamak üzere daha geniş toplumsal dinamiklerin sahneleri olan kamusal mekanlar; mütevazı karşılaşmalardan şenliklere farklı ölçekte etkileşimlerin kurulabilmesine fırsat verirler. Farklı ölçeklerde süregiden yaşamın sahneleri olan kamusal mekanlar; tasarımlarına bağlı olarak az veya daha çok kullanılabilirlik kazanırlar (Carmona, M.; 2018). Kısa vadeli izole parçalara odaklanması, tek tip kullanıcıya hizmet veren homojen kamusal mekanların tasarlanması; yaşamın ve kültürün özelleştiği, sosyal dinamizmi düşük kentsel çevreler oluşturur (Carmona, M.; 2021). Canlı yaşam dinamikleri içerecek kamusal mekanların tasarımı sürecinde; yaşam ve fizik mekan bütünlüklerinin gözetilmesi, kolektivizm ilkeleri çerçevesinde kümülatif kararlar alınması önemlidir. Bu düşünceler ışığında 2018-2022 yılları arasındaki eğitim sürecinde; kolektif mekan olgusu merkeze alınmıştır. Kamusal mekanların; salt kamuya ait oldukları ve herkese giriş hakkı tanımları gerektiği kabulüne karşı çıkan mimar de Solà Morales; 20. yüzyıl sonunda kolektif mekan olgusuna dikkat çekmiştir. Solà Morales, karma işlevli hibrit binaları da bir tür olarak dahil ettiği kolektif mekanları; özel kullanıma fırsat veren kamusal mekânlar, kamusal kullanıma izin veren özel mekânlar, veya kısaca kamusal/özel kullanım arasındaki spektrumda konumlanan kentsel mekanlar olarak tanımlamıştır. Ne tamamen kamusal; ne tamamen özel olan, ama aynı anda her ikisi olan kolektif

mekanlar; ikonik değerler içerir, kentlerin tipolojisini ve morfolojisini zenginleştirir, kentsel mekanın karmaşıklığını ve zenginliğini çoğaltırlar (de Solà Morales, 1992). Diğer yandan mutlak bireyselliği değil, toplumsallığın varlığını gereksindiren özel mekan olgusu; kullanıcılarının kişisel özellikleri ve sosyal/kültürel aidiyetleri bağlamında tanımlanır. Bireysel özellikler/ihtiyaçlar doğrultusunda genişleyen veya daralan özel mekanların; dinamik ve değişime maruz olan yapıları (Madanipour; 2003); kolektif mekan olgusu bağlamında dikkate alınmalıdır. Örneğin; kamusal ve özel mekanların bütünleştiği kolektif mekanların kodlanmasında da kilit rol oynayan erişim olgusu; kamusal mekan olgusuyla ilintilendiği halinden (bir alana daha fazla insanın erişimi) farklılaşır. Çünkü; kamusal ve özel mülkleri içeren kolektif mekanlar; sınırlı sayıda insan veya bir kalabalık tarafından eş zamanlı paylaşılabilen, birçok bölgesel sınırla tanımlanan çoklu kolektif seviyeler (mahrem/namahrem) barındırırlar. Bu seviyelerde bazı kullanıcılar kendini güvende bazılarıysa tehdit altında hissedebileceklerinden; kolektif mekanların kullanımında tolerans esas olmalıdır. Kolektif mekanlar; açık alanın en erişilebilir kısımlarından başlayarak (sokak/mezdan/park) en az erişilir kısmına (örneğin bir yatak odasına erişim sağlayan bir gece girişi) devam ederler; dolayısıyla açık/yarı açık veya kapalı, büyük veya küçük, gizlenmiş veya görünür olabilirler (Scheerlinck, 2013). Çağdaş mimarlar mikro kozmoslar olarak tanımladıkları kolektif mekanların niteliklerinin günümüzde yeniden tanımlanmalarının, özelliklerinin ve rollerinin çağdaş mimarlık gündemine taşınması gerektiğini düşünmektedirler (Avermaete, Hooimeijer, Schrijver; 2006). Kamusal/yarı kamusal/özel kullanımlara eş zamanlı hizmet veren kolektif mekanların; kentlerin tipolojik ve morfolojik zenginliğine katkı sunduklarının tespiti, çeşitlilik içeren toplum-topluluk-birey ilişkilerinin kentsel yaşamı zenginleştirdiğini imler. Dolayısıyla kolektif mekan olgusu; sadece kentsel ortamlarda değil; toplum-topluluk-bireyler arasında kalıcı/geçici etkileşimlerin yaşandığı her ölçekteki mekan bağlamında önemlidir. Bu sebeple;

2018-2022 arasındaki eğitim sürecinde; toplum-birey dinamiklerinin yoğunlaştığı kentsel ortamların yanı sıra; topluluk-birey etkileşimlerinin sahneleri olan kırsal yerleşimlerle doğal alanlarda da çalışılmış; açık/yarı açık/kapalı kolektif mekanlar tasarlanmıştır. Süreçte;

- kamusal fizik mekanlardan ziyade toplumsal yaşama odaklanması;
- benzer kentler yaratan mekansal kurgulardan kaçınılması;
- eski/güçsüz/sorunlu alanlara yönelinmesi;
- gündelik yaşam eylemlerinin ve özel etkinliklerin (*şenlikler*) önemsenmesi;
- meydanlardan ziyade sokaklara/doğal alanlara odaklanması;
- çeşitliliği artan kentsel nüfusun değişen taleplerinin gözlemlenmesi;
- tavsiyeleri (*Banerjee, 2001*) dikkate alınmıştır.

2. Kolektif Mekanların Tasarımında Faydalanılmış Kaynaklar

Somut kolektif mekanların izlerinin sürüldüğü ve yenilerinin tasarlandığı 2018-2022 arasındaki eğitim sürecinde;

- yaşama dair evrensel konulara, dönemsel/güncel sosyal olgulara ve toplum-topluluk-birey dinamiklerine odaklanan sanat eserleri;
- yerleşimlerin fiziksel yapılarının/dönüşümlerinin araştırıldığı kentsel morfoloji bilim dalında kategorize edilmiş temel morfolojik elemanlar;
- yaşam-fizik mekan bütünlüğüne ışık tutan kuramsal eserler;
- doğa/kültür/zaman olgularının bütünlüştüğü, bedensel/zihinsel/duygusal deneyimin yoğunlaştığı fenomenolojik yolculuklar, olmak üzere 4 ana kaynaktan faydalanılmıştır.

2.1 Sanat Eserleri ve Kolektif Mekanlar

Sanatçılar; hayvanlar/bitkiler/insanlar olmak üzere tüm canlıların eylemlerinin, doğaya dair (*rüzgar/deniz/ışık/ısı vs.*) olguların malzemelerin/yapısal elemanların biraraya gelişleriyle oluşan mekan olgusunu; sosyal yaşamdan ayırmaksızın kavrarlar

(*Pallasmaa, 2009; 2011*). Sanat eserlerinin merkezine; sosyal/siyasal/ekonomik/kültürel/işlevsel/biçimsel boyutların bütünlüştüğü kentsel mekan olgusunun da ana bileşeni olan; toplum-topluluk-birey dinamikleri yerleşir. Sanatçılarla kıyaslandığında planlamacılarla mimarların özellikle 20. yüzyıl itibariyle; bina ve ötesi ölçeklerdeki mekansal tasarımlarında sosyal yaşam ve fizik mekan bütünlüklerini ihmal ettikleri; işlevsel ve biçimsel boyutlara öncelik verdikleri görülmektedir (*Lampugnani, 2011; Sonne, 2014*). Bölgelerin doğal/topografik/demografik özelliklerinden ilham alan mimarlar olsa da; fiziksel kent mekanının sosyal yaşamla bütünselliğine öncelikle modern sanat eserleri ışık tutmuştur (*Hauser, 2011; Lampugnani, 2011*). Modern yaşamın ürettiği sosyal dinamiklerin ve modern bireyin psikolojik süreçlerinin araştırıldığı kaynaklar olan modern sanat eserlerinde mekan; fiziksel elemanların biraraya gelmesiyle oluşan büyüklükler/biçimler olmanın ötesinde; fiziki/fizik ötesi unsurların bütünlüştüğü bir olgu olarak betimlenmiştir. Modern yaşamın genelde sürtüşmeli toplum-birey dinamiklerine ışık tutan bu eserler; kamusal/özel kullanımların ara kesitinde konumlanan kolektif mekanların izinin sürülebileceği kaynaklardır (*Alangoya, 2021*). Sosyal yaşamın fiziksel sahnelerle bütünlüştüğü edebi (*öyküler/romanlar/anular*) ve görsel sanat eserleri (*filmler/resimler/karikatürler/heykeller*), mekan olgusunun çok katmanlı yapısına işaret ederler. Mimarlık eğitiminin farklı sanat dallarıyla ilişkilendirilmesi gereği; öncelikle 1919'da Bauhaus okulunda ifade edilmiştir (*Gropius, 1965; Wingler, 1975 ve 1977; Pasin, 2017*). Yaratıcılığın teknik koşullardan kurtarılması amacıyla sanatsal üretimin referans alındığı Bauhaus okulunun pedagojik yaklaşımı; mimarlık öğrencilerinin eğitimleri sürecinde yaşama dair kişisel görüşlerini tasarımlarına aktarmalarını destekler. Mimarlık öğrencilerinin bu konularda pasif kaldıkları, mezun olduklarında sosyal/politik meselelere mesafeli durdukları tespit edildiğinden (*Crysler, 1995*); 2021-2022 arasındaki eğitim sürecinde; yaşama dair evrensel konulara, dönemsel/güncel sosyal

dinamiklere değinilmiş; ‘Kızıl ölümün maskesi’ (E.A. Poe, 1842); ‘Görünmez kentler’ (I. Calvino, 1972); G. Matta-Clark ve R. Mueck eserleri öğrencilerin seçimine sunulmuştur. Kolektif mekan olgusunun ve sanat eserlerinin mimari tasarım eğitiminde yeralması; yaşam-fizik mekan bütünlüklerine, kentsellik ve mekan olgularının fizik ötesi boyutlarına ışık tutacak; (Pallasmaa, 2012) yaratıcı tasarım ediminin sübjektif/objektif bileşenlerini sergileyecek; öğrencilerin hayal ve uslamlama gücünü kuvvetlendirecektir.

2.2 Temel Kentsel Morfolojik Elemanlar ve Kolektif Mekanlar

Modern sanat eserlerinde betimlenen toplum-birey dinamiklerinin fiziksel sahneleri; sanatçının ve/veya okuyucunun zihninde morfolojik öğelerle inşa edilir. Kentsel dokuların dönüşüm süreçlerinin incelendiği, geleceğe dair öngörülerin yapıldığı kentsel morfoloji bilim dalında; kentlerin fiziksel dokusunu oluşturan temel morfolojik elemanlar; yollar/yol ağları, parseller, binalar, doğal elemanlar olarak sınıflandırılmıştır. Bina ve doğa ölçekleri arasında devinen morfolojik elemanlar; toplumsal yaşamın başından günümüze her ölçekte yerleşimler oluşturlar (Oliveira, 2016). Kamusal ve/veya özel kullanıma hizmet veren temel morfolojik elemanların; belirli bir yaşam kültürünü yansıtan dokusal bir bütünlük içinde bir araya gelmeleriyle morfolojik bölgeler oluşur. Zaman içinde büyüyen morfolojik bölgeler yakın ilişkiler kurmak üzere farklı yaşam kültürlerini yansıtan; dolayısıyla farklı dokular içeren diğer morfolojik bölgelerle birleştiklerinde kentler oluşur (Kropf, 2018). Böylece yeryüzü; toplumsal yaşamın oluşumundan günümüze her biri farklı yaşam kültürleri yansıtan zengin çeşitlikte yerleşimlerle bezenmektedir (İnceoğlu, 2016-2020). Yerleşimlerde içerilen yaşam ve fizik mekan bütünlüklerinin farklı ölçeklerde okunabildiği haritalar/hava görselleri ve maketler; bir mektup niteliği kazanırlar. Nüfus yoğunlukları çok veya az olabilen kentsel yerleşimler gibi; seyrek nüfuslu kırsal yerleşimlerin de fiziksel dokuları temel morfolojik

elemanlar aracılığıyla oluşmuştur. Ölçeği ne olursa olsun her yerleşim; barındırdığı toplum-topluluk-birey dinamikleriyle fiziksel dokunun bütünleştiği oluşumlardır. Dolayısıyla tıpkı yerleşimler gibi fiziksel dokuyu oluşturan temel morfolojik elemanlarda fiziksel bir büyüklük içermelerinin ötesinde; toplum-topluluk-birey arasında süregiden dinamiklerin kamusal/yarı kamusal/özel kullanıma hizmet veren, açık/yarı açık/kapalı olabilen sahneleridir. Geleneksel/modern/çağdaş kentler ve kırsal yerleşimler farklı ölçeklerde;

- kamusal kullanımlı doğal (tepeler/koruluklar/su öğeleri/adacıklar vs.) ve yapıllı (ulaşım hatları: caddeler/sokaklar/köprüler; parseller: meydanlar/avlular/parklar/kampüsler/kamusal binalar) morfolojik elemanlar;
- yarı kamusal/yarı özel kullanımlı doğal (kentsel tarım alanları, tarihi binaların bahçeleri) ve yapıllı (ticaret/üretim/spor/egitim/kültür/turizm/sağlık yapıları/saraylar) morfolojik elemanlar;
- özel kullanımlı doğal/yapıllı morfolojik elemanlar (bahçeler/araştırma merkezleri/laboratuvarlar/sanatçı işlikleri/konutlar) içerirler. Genelde yalıtık olarak kullanılan farklı ölçekteki morfolojik elemanların ‘kombine edilmesi’; eşzamanlı kullanım çeşitliliği ve zengin mekansal deneyimler sunan kolektif mekanların oluşumunu destekler (Alangoya, 2021). Mekan olgusunun mikro/makro ölçekler arasındaki ilişkilerle örüldüğü; bir bina süsü detayıyla kent dokusu arasında ilişkiler kurulabildiği (Salat, 2011) unutulmamalıdır. Kolektif mekan olgusu; yaşam ve fizik mekan bütünlüğünün bina ölçeği bağlamında da dikkate alınmasını; binaların eş zamanlı olarak hangi kamusal/yarı kamusal/özel kullanımlara hizmet verebileceklerinin mercek altına alınmasını gerektirir.

2.3 Kuramsal Eserler ve Kolektif Mekanlar

Mekan olgusu; çağdaş olsun/olmasın mimarlar ve kuramcılar/sosyologlar/edebiyatçılar/filozoflar tarafından irdelenen bir olgu ola gelmiştir. Mekanların fiziksel elemanlarının arketipik anlamlar ve toplum-topluluk-birey dinamikleriyle ilişkilendirilerek irdelendiği felsefik/sosyolojik eserler; eş zamanlı kamusal/

yarı kamusal/özel kullanımlı kolektif mekanların özelliklerinin açıklanması bağlamında önemli kaynaklardır. Temel kentsel morfolojik elemanlardan olan özel kullanımlı binalar dahi balkonlar/bağlantı elemanları/mahrem veya ortaklaşa kullanılan birimler olmak üzere; mikro ölçekte kamusal/ özel ve arası kullanımlara eş zamanlı hizmet veren açık/yarı açık/kapalı alanlar barındırırlar. Bina ölçekli mekan olgusu üzerine kaleme alınmış kuramsal çalışmalarda; çağdaş olan/olmayan binaların fiziksel bütünlüğünü oluşturan yatay/düşey elemanlar, bunların aralarında ve çevreleriyle kurdukları ilişkiler irdelenir. Kolektif mekan olgusunun merkeze alındığı eğitim sürecinin 2019-2022 yılları arasında; Gottfried Semper (1803-1879) ve Gaston Bachelard (1884-1962) olmak üzere 2 kuramcının çalışmalarından faydalanılmıştır.

19. yüzyılın önemli mimarlık kuramcılarında Alman mimar Gottfried Semper; mimarlığın 4 temel elemanını; fizik mekan hacmini saran/oluşturan/sınırlayan düşey yüzeyler, taşıyıcı çatki sistemi, zemin, ve ortak yaşamın manevi merkezi ocak elemanı olarak sınıflandırmıştır. Semper'e göre 4 temel eleman; 4 zanaatsal etkinlik ve 4 temel malzemeyle ilişkilendirir; düşey yüzeyler-dokumacılık-tekstil; çatki sistemi-marangozluk-ahşap; zemin-duvarcılık-taş; ocak-seramik yapımı-toprak (Quitzsch, 1981). Semper'in; temel elemanları, temel zanaatsal etkinlikleri, temel malzemeleri bütünleştiren "metabolizma/malzeme dönüşüm" kuramı (Stoffwechsel Theorie); tasarımcılara mekan tasarımı sürecinde faydalanacakları ilkeler kazandırır. 4 temel eleman/zanaatsal etkinlik/malzeme arasında kurulabilecek zengin değiş tokuş ilkelerinin aktarıldığı "metabolizma veya malzeme dönüşüm" kuramı; basit bir inşa etme eyleminin nasıl bir mekan kurma sanatına dönüştüğüne, bina ölçekli mekan olgusu ile yaratıcı tasarım ediminin sistematik yapısına ışık tutar. Kolektif mekan olgusunun merkeze alındığı eğitim sürecinin 2019-2022 yılları arasında faydalanılmış "Mekanın şiiiri" başlıklı eserde; fizik mekanla kullanıcı arasındaki ilişki irdelenir. Fransız filozof

Gaston Bachelard; ev'in tavan arası/kiler/bodrum gibi mekansal birimleriyle ev'de yaşayan bireylerin özgürlük/odaklanma/sükunet/paylaşım/saklanma/korku gibi temel deneyimlerini ilişkilendirir; bireyin yuva'sıyla kurduğu yakın ilişki aracılığıyla mekan olgusunun psikolojik temellerine değinir. Fizik mekanla duyguların birbirlerini nasıl beslediklerinin irdelendiği eser; fizik mekanların/eylemlerin/duyguların arketipik (öncül) anlamlarına ışık tutar (Bachelard, 1971).

G. Semper'le G. Bachelard'ın eserleri; kolektif mekanların tasarımı bağlamında yeni ilkelerin oluşturulmasına ilham vermiştir. Yazar, mimarlık/felsefe/sosyoloji dallarında üretilmiş diğer kuramsal eserlerin de; mekan olgusunun kavranmasında ve kolektif mekanların tasarımında faydalar sağlayacağını düşünmektedir.

2.4 Doğa-Kültür-Zaman'a Fenomenolojik Yolculuklar ve Kolektif Mekanlar

Toplum-topluluk-birey arası dinamiklerle fiziksel sahnelerin bütünleştiği mekan olgusu; sanat eserleri aracılığıyla öncelikle duygusal; morfolojik elemanlar aracılığıyla öncelikle gözlemsel; kuramsal eserler aracılığıyla öncelikle zihinsel; fenomenolojik yolculuklar aracılığıyla öncelikle bedensel bağlamda deneyimlenir. Mimari tasarım sürecinde çalışılacak bölgelerdeki doğal/yapılı fizik mekanların, sosyal yaşamın (eylemlerin/kullanıcıların), tektonik kültürün (strüktür/malzeme), iklimsel özelliklerin objektif düzlemde tespit edilmesinin yanı sıra; bunların ilişkilerinin yansıdığı mekansal atmosferin sübjektif deneyimi vazgeçilmezdir (Pallasmaa, 2012). Kentsel merkezlere/çepperlere/kırsal yerleşimlere yapılan fenomenolojik yolculuklarda toplum-topluluk-birey ilişkileri açısından farklı dinamikler üreten noktaları/hatları keşfeden gezginler; yaşamla fizik mekan bütünlüklerine tanık olurlar. Metropol merkezlerinde günün belirli saatlerinde kalabalıklar üreten kentsel alanlar (meydanlar/ulaşım noktaları); toplum-birey dinamikleriyle morfolojik elemanlar arasında kurulan ilişkilerin karmaşıklaştığı, standart ölçülerin aşıldığı

ortamlardır. Ancak ıssız sokaklar/işlevsiz kalmış boş yapılar (Fauquet, 2019; O'Sullivan, 2019) /kullanılmayan kamusal alanlar/ getto oluşumları/çeperler/yapılı ve doğal bölgeleri çiğneyen otoyollar/köprülerin etrafındaki artık alanlar (Hajer & Reijndorp 2001) /benzer birimlerden oluşmuş banliyöler de; toplum-birey dinamikleriyle morfolojik elemanların ilişkileri açısından standart ilişkilerin/ölçülerin aşıldığı ortamlardandır. Düşük yoğunluklu nüfus barındıran yerleşimlerin (geleneksel/küçük kentler) yaşamsal dinamikleriyle fiziksel sahneleri arasındaki ilişkiler standart normlara ışık tutarlar. Sakin bir gündelik yaşama işaret eden kamusal mekanlarla insan ölçeğine yakın boyutlardaki temel morfolojik elemanların; metropollerdeki dinamik yaşam ve morfolojik elemanlarla kıyaslanması; yaşam-fizik mekan bütünlüklerinin farklılıklarına ışık tutar. Kırsal yerleşimlerdeki morfolojik öğelerin fiziksel özellikleri (boyutlar/adetler/biçimler/malzemeler/teknik/renkler) kentlerdekinden farklıdır. Değişen çevresel (iklim/doğa) ve sosyal (azalan kullanıcı çeşitliliği/sosyal ilişkiler/gündelik yaşam faaliyetleri/gelenekler) faktörlerin etkisiyle; kamusal/özel kullanımlı morfolojik elemanlar arasındaki fiziksel sınırlar silikleşir. Medeniyetlerin kültürlerinin yansıdığı antik yerleşimlerdeyse günümüzdekilerin niceliklerine/niteliklerine benzemeyen fiziksel sahneler/morfolojik elemanlar deneyimlenir. *Terk edilmiş yerleşimlerde*; kamusal (yollar, meydanlar) /özel (binalar) morfolojik elemanları bütünleşmiş kırsal yerleşimlerle; yıkılmış duvarlarından/kırılmış zeminlerinden bitkilerin büyüdüğü, doğaya/zamana teslim olmuş antik kentlere benzerler. Ancak kendilerini inşa etmiş toplulukların terk ettikleri/etmek zorunda kaldıkları böyle mikro dünyalarda akan zamana direnmiş morfolojik elemanların izini süren gezginler; toplulukların yaşam ve terk hikayelerini birlikte deneyimler.

3. Kolektif Mekan Tasarımı

Kolektif mekan olgusunun odağa alındığı 2018-2022 arasındaki her eğitim döneminde, 10-12 mimarlık öğrencisiyle çalışılmıştır. Öğrenciler; bölgesel gündelik

yaşamın sürekliliğini sağlayacak; özel kullanıcıların (sosyal hizmet ihtiyacı duyan vatandaşlar/araştırmacılar/sanatçılar/eğitimciler), bölgesel kullanıcıların (sakinler/çalışanlar/geçerli geçmeler), bölge dışı kullanıcıların (ziyaretçiler) etkileşime geçmelerini destekleyecek eylemler ve hizmet türleri (seyretmek/bilgi-lenmek/sergilemek/araştırmak/üretmek/öğrenmek/ spor aktiviteleri/barınmak) içeren programlar oluşturmuş; açık/yarı açık/kapalı kolektif mekanlar tasarlamıştır. Yaratıcı çıktılar; kolektif mekan olgusunun kapsamının genişletmiş, kolektif mekanların tasarımına dair ilkelere ışık tutmuştur.

3.1 Sanat Eserleri ve Kolektif Mekan Tasarımları

Ne zaman yaratılmış olurlarsa olsunlar sanat eserleri; güncel sorunlarla köprü kuran; - evrensel olgulara (var oluş ve anlam/doğa/yaşamsal döngüler/toplum/birey/adalet/erk/savaş-barış/kamusal-mahrem/özgürlük/düş-gerçek); -toplum-topluluk-birey dinamiklerine (üretim-tüketim modelleri/göç/azınlıklar/sosyal-ekonomik sınıflaşma/eşitsizlikler/cinsiyet ayrımları/tabular/sembol/beden-ölçek-anlam); - çevresel olgulara (afetler/salgınlar/kentleşme/ekoloji/çevresel sorunlar); değinirler.

2021-2022 arasındaki eğitim sürecinde düşüncelerin/hislerin/anıların mekansal tasarımlara aktarılabilmesi amacıyla; öğrencilerin yaşamlarında tanık oldukları olgulara değinmiş sanatçılar ve eserler seçime sunulmuştur:

- “Kızıl ölümün maskesi” (Poe, 1842): Var oluş ve anlam/yaşamsal döngüler/sosyal ve ekonomik sınıflaşma/fırsat eşitsizlikleri/adalet/içerik ve sembol);

- “Görünmez kentler” (Calvino,1972): Kentleşme ve doğa/cinsiyet ayrımı/var oluş ve anlam/düş ve sembol);

- G. Matta-Clarkeserleri (nüfus/kentleşme/doğa/üretim ve tüketim/çevresel sorunlar);

- R. Mueckeserleri (insan bedeni, ölçek ve anlam/kamusal ve mahrem).

Eşzamanlı kamusal, yarı kamusal, özel kullanımlara hizmet vererek yeni etkileşimler yaratacak kolektif mekanların tasarlandığı süreç yaratıcı çıktılarla tamamlanmıştır:

- Seçtikleri eserleri yorumlayarak me-

kansal deneyimler kurgulayan öğrenciler; mekansal enstallasyonlarını ilintili buldukları kentsel ortamlara yerleştirmiş; kentlilerin dikkatini eserlerin mesajlarına yönleltmeyi amaçlamışlardır.

“*Büyük Ev*”: Mahrem ve kamusal olanın fiziksel/sosyal boyutlarına dikkat çekmek isteyen tasarımcı; seçtiği 2 eseri (*Mueck; Büyükoğlan, 1999; Yatakta, 2005*), Taksim meydanıyla bütünleşmiş metro istasyonuna yerleştirmiştir. Günlük koşturmaca içinde metroya giren/çıkan vatandaşların dikkatini çekeceği umulan enstallasyon; deneyime katılmak isteyecek ziyaretçilerin, mahram ve kamusal olgularını sorgulamalarını amaçlanmıştır. (Görsel 1. 2022; Sari, Z.)

“*Yolculuk*”: Tasarımcı; ‘Kızıl ölümün maskesi’ öyküsünün (*Poe; 1842*) mesajlarını; Kadıköy-Üsküdar iskeleleri arasında süre giden deniz yolculuğuyla bütünleştirerek vurgular. Deneyim; sabah/akşam Kadıköy-Üsküdar-Kadıköy arasında kateden yolculara insan yaşamının akışını hatırlatır; yaşamsal döngülere dair anıları canlandırır. (Görsel 2. 2021; Öven, H.)

“*İstanbul’u seyrediyorum gözlerimde endişe*”: Atık fazlalığı/doğanın kirlenmesi/betonlaşan kent olgularına dikkat çeken eserler (*Matta-Clark; Garbage Wall, 1970; Bingo, 1974*) seçen tasarımcı; ziyaretçilerin gerek Halıcı köy parkı kıyısına yerleştirdiği iskeleden Halic sularındaki dubalar üzerinde konumlandığı sergi mekanına ulaşım; gerekse eserleri inceleme süreçlerini; karşı kıyıları kaplamış yoğun yapılaşma manzarası eşliğinde deneyimlemelerini amaçlar. (Görsel 3. 2022; Yeşilirmak, M.)

- Okyanus dipleri/gökyüzü-yeraltı/gezenler/çöllere/egzotik ormanlar gibi düşsel ortamlarda kurgulanan, kullanıcılarının melekler/periler olduğu mekansal tasarımlar; yaratıcı çıktılarının üretimini desteklemiştir. Düşsel ortamlarda konumlandırılmış mekansal enstallasyonların ayrıca önerilecek somut kentsel ortamlarda da kurgulanması; hayallerin inşa edilebilirliğini kanıtlamıştır. Düşsel ortamlarda kurgulanmış deneyimlerin özünü yansıtan fiziksel bir modülün seçildiği ve öğrencilerce belirlenmiş kamusal ortam-

lara (*meydanlar/caddeler*) yerleştirildiği süreç; güncel yaşama eklemelenen tasarımların etkilerinin güçlendiğine vetektonik (*strüktür/malzeme*) ve anlam ilişkilerinin önemine ışık tutmuştur.

“*Tuzak kentte buluta sığınan melek*”: ‘Görünmez kentler’ eserinin (*Calvino; 1972*), ‘Kentler ve arzu’ bölümünde 5. sıradaki ‘Zobeide kenti’nin öyküsünü seçen tasarımcı; öykünün cinsiyetler arası bir mücadeleyi aktardığını düşünmüştür. ‘Erkeklerin düşlerinde yarattığı kenti’ bulutlara asılı bir gökyüzü kenti; peşine düşülsede kaçabilmiş kadını; bulutlar oturmış kenti seyreden melek olarak imlemiştir. (Görsel 4. 2022; Khoya, L.)

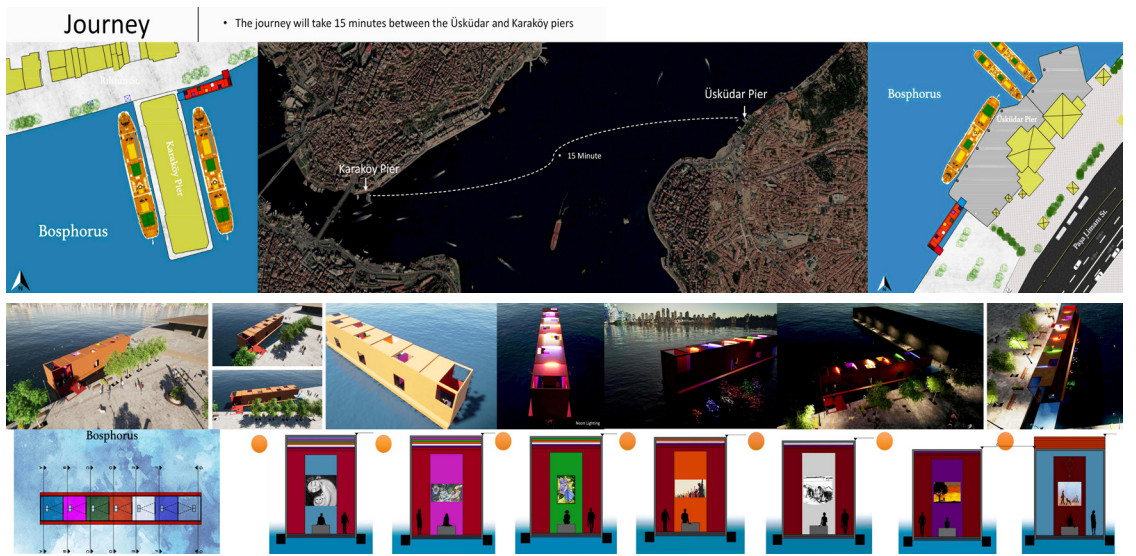
“*Yeraltı suyunu tüketme; yağmur suyunu kullan!*”: ‘Görünmez kentler’ eserinin ‘İnce kentler’ bölümünün ilk öyküsü ‘İsaura kenti’ni seçen tasarımcı; artık sadece perilerin yaşadığı kentte; su/doğa/kent/zaman/yaşam olarak sıraladığı 5 element arasındaki dengenin bozulduğuna dikkat çeker. Issız kentin fizik mekanını öyküde betimlenmiş doğal/yapılı elemanları (*yeraltı gölü ve göle bağlanan borular/musluklar/düzlemler*) dikkate alarak kurgulayan tasarımcı; geleceğinin projeksiyonu yaptığı kente; yağmur suyunu toplamak amacıyla gökyüzüne doğru genişleyen borular eklemiştir. (Görsel 5. 2022; Demirkıran, A.)

“*Kent doğayı yutarsa*”: Tasarımcı, ‘Görünmez kentler’ eserinin ‘Sürekli kentler’ bölümünde 4. sıradaki ‘Cecilia kenti’ni seçmiş; sürekli genişleyen kentlerle doğa arasındaki mücadelenin aşamalarına ışık tutmuştur. (Görsel 6. 2022; Koyuncu, S.)

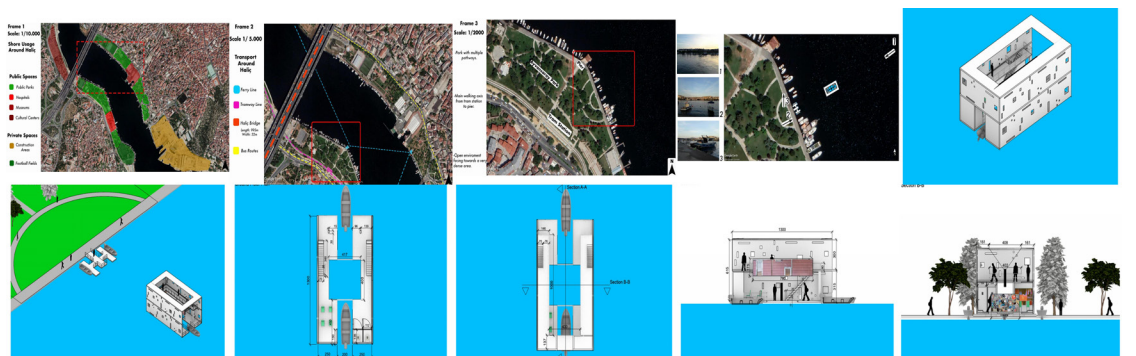
Görsel 1. Mueck, R.; Büyük oğlan (1999) ve Yataкта (2005). 'Büyük Ev', 2022. Sarı, Z.

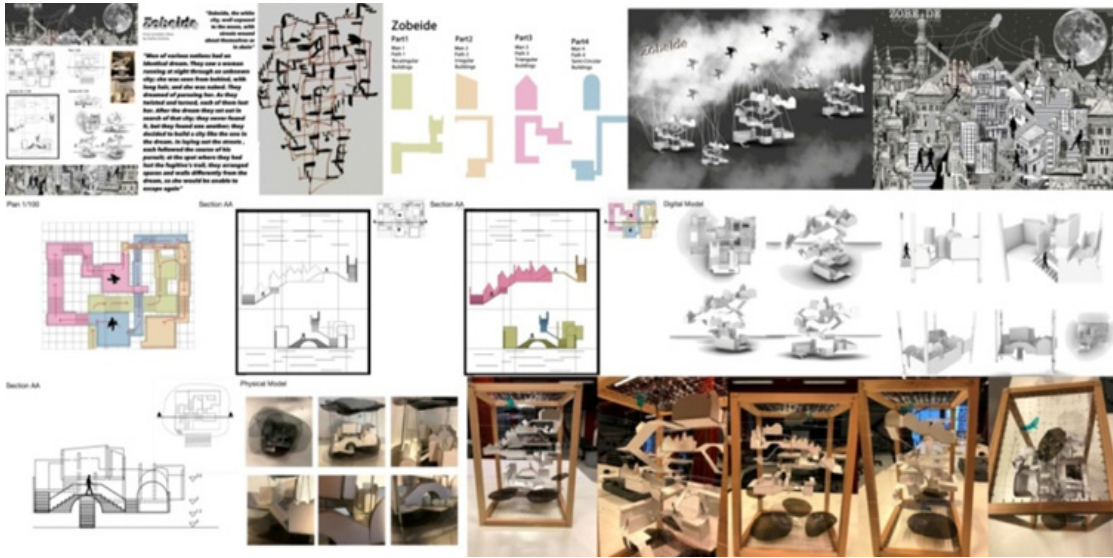

Görsel 2. Poe, E. A.; Kızıl ölümün maskesi (1842). 'Yolculuk', 2021. Öven, H.H.

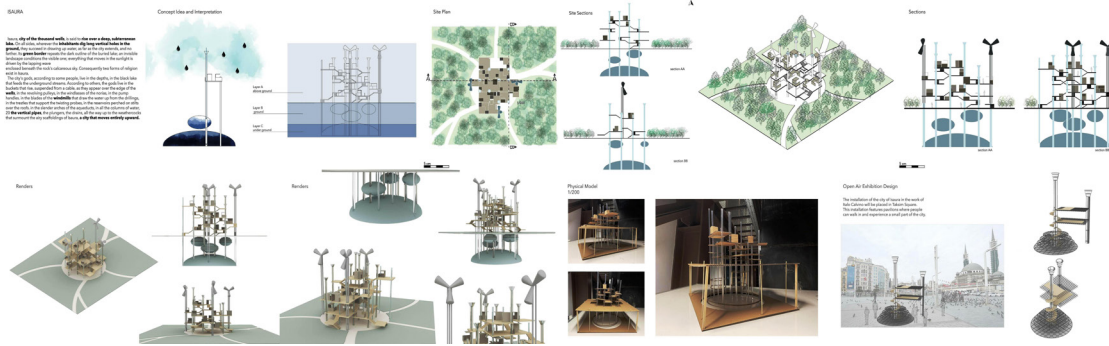

Görsel 3. Matta-Clark, G.; Garbage Wall (1970), Bingo (1974). 'İstanbul'u seyrediyorum gözlerimde endişe', 2022. Yeşilirmak, M.

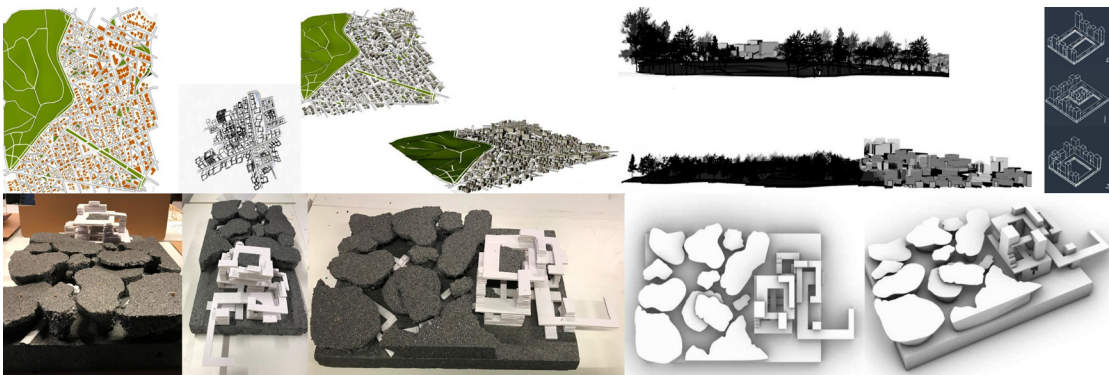

Görsel 4. Calvino, I.; Görünmez kentler (1972). 'Tuzak kentte buluta sığınan melek', 2022. Khoja, L.

Görsel 5. Calvino, I.; Görünmez kentler (1972). 'Yeraltı suyunu bitirme!', 2022. Demirkıran, A.

Görsel 6. Calvino, I.; Görünmez kentler (1972). 'Kent doğayı yutarsa', 2022. Koyuncu, S.

Tablo 1. Sanat Eserleri ve kolektif mekan tasarımları, 2021-2022.

Stratejik amaçlar

- mekan olgusunun ve tasarım ediminin fizik/fizik ötesi boyutlarının farkına varılması;
- tasarım edimi sürecinde, güncel sosyal yaşam ve toplumsal konulardan ilham alınması;
- mekansal tasarımlar aracılığıyla sosyal yaşamın zenginleşmesine katkı sunabileceğinin kavranması;
- Mimari tasarım eğitiminde sosyal-psikolojik-duygusal kaygılar gibi tasarımın somut olmayan unsurlarıyla bilinçli ilişkilerin kurulması, farklı değer sistemlerine temas edilmesi.

Kaynaklar

- Evrensel ve sosyal olgulara değinen sanat eserleri: Kızıl ölümün maskesi, (Poe,E.A.,1842); Görünmez kentler, (Calvino, I. 1972); Matta-Clark, G. veMueck, R. eserleri.

Yöntemler

- sanat ve mekan etkileşimi üzerine tartışılması;
- sanat eserlerinde betimlenmiş sosyal yaşamın (toplum-topluluk-birey dinamikleri, global/lokal/dönemsel/güncel sorunlar/değerler); hangi kahramanlar/eylemler/olgular/fiziksel sahneler aracılığıyla aktarıldığının irdelenmesi;
- kurgulanacak deneyimlerin hangi güncel kentsel ortamlara ve/veya düşsel sahnelere eklemlediklerinde eser içeriklerinin vurgulanacağına sorgulanması;
- eserlerin içeriklerine uygun olduğu düşünülen ortamların öğrenciler tarafından önerilmesi;
- sergi/deneyim mekanlarının konumlanacağı ortamların fiziksel/sosyal özelliklerinin irdelenmesi;
- düşsel ortamlarda tasarlanmış sergi/deneyim mekanlarının içerikleri güçlendirecek somut ortamlara eklememesi;
- tektonik (malzeme/strüktür) ve anlam ilişkilerinin düşünülmesi.

Araçlar

- eser içerikleri ışığında kurgulanan deneyimlerle fizik mekan elemanlarının farklı ölçekler/malzemeler içeren çizimler/maketler aracılığıyla temsili

Bulgular

- sanat eserleri aracılığıyla tasarım eğitiminde evrensel/güncel olgular üzerine tartışılabildiği;
- eserlerin içeriklerine dair deneyimlerin; geniş (sokaklar/caddeler/mezdanlar/parklar/kıyıları) ve noktasal (istasyonlar/iskeleler/duraklar/binalar) kamusal mekanlardaki eylemlere eklemelenerek kurgulanabileceği; dolayısıyla yeni toplum-birey dinamikleri üretecek kolektif mekanların tasarımında bölgesel yaşam ve fizik mekan ilişkilerinin gözütmesi gereği;
- mekansal enstalasyonların; eserlerin mesajlarıyla zıtlık/uyum ilkesi ışığında ilişkilenen kamusal ortamlara/eylemlere eklememesinin (*avm'ler*: üretim-tüketim/varoluş-anlam; *kalabalık sokaklar*: çocukların, yaşlı ve engelli vatandaşların hatırlanması/yaşamsal döngüler; *parklar/kıyıları/kentsel dokular*: çevresel sorunlar; çeperler/surları/*ulaşım araçları/istasyonlar*: varoluş-anlam/sosyal sınıflaşma) eserlerin mesajlarını güçlendireceği;
- düşsel ortamlarda kurgulanan deneyimlerin yaratıcı mekansal tasarımların üretilmesini desteklediği; seçilecek modüller aracılığıyla düşsel mekanların somut kamusal ortamlarda inşa edilebileceği; tektonik (strüktür/malzeme) ve anlam arası bağlantılar kurmanın önemi;
- eserlerin içeriğinden alınan ilhamla tasarlanmış kolektif mekanların 3 boyutlu temsillerinin üretiminde (malzeme seçkisi/işlenmesi) beceriler kazanıldığı;
- mekansal enstalasyon tasarımlarının kamusal mekanlardaki gündelik yaşam eylemlerine, toplum-birey dinamiklerine ışık tuttuğu; bedensel/zihinsel/duygusal yoğunluk içeren yeni toplum-birey karşılaşmalarının kurgulanmasını kolaylaştırdığı;
- aynı sanat eserleri seçilse dahi; deneyim mekanlarının öğrencilerin bireysel yorumları kapsamında çeşitlendiği.

3.2 Kentsel Morfolojik Elemanlar ve Kolektif Mekan Tasarımları

Kolektif mekan tasarımının merkeze alındığı mimari tasarım eğitimi sürecinin 2019-2022 yılları arasında; yerleşimlerin fiziksel dokusunu oluşturan doğal/yapılı morfolojik elemanlar irdelenmiştir. Bina ve ötesi ölçekli, özel/kamusal kullanımlı morfolojik elemanların ‘kombine’ edilerek; kamusal/yarı kamusal/özel kullanımlara eşzamanlı hizmet veren kolektif mekanların tasarlandığı süreçte;

a. seçilen alanlarca kapsanan doğal (*bitkiler/tepecikler/su öğeleri/adacıklar*) ve yapılı (*parklar/akşlar/köprüler/basamaklı yollar/meydanlar*) morfolojik elemanların değerleri/sorunları/potansiyelleri belirlenmiş;

b. bölgesel gündelik yaşam (*eylemler/hizmetler/kullanıcılar*) değerler/sorunlar/potansiyeller bağlamında araştırılmış;

c. tasarlanacak mekansal birimlerin/elemanların; yakın çevredeki bina ve ötesi ölçekli, tarihsel/güncel morfolojik elemanlarla ‘nasıl kombine edilecekleri’ (*bağlantılar/çoğaltmalar/görsel ilişkiler*) ve ‘neden kombine edilecekleri’ sorgulanmıştır.

Süreç; kolektif mekanların tasarım ilkelelerine ışık tutan çıktılarla tamamlanmıştır.

- Kamusal kullanımlı morfolojik elemanların alt kategorilerinin (*parseller; parklar/meydanlar/kıyılar*) çeşitlenmesiyle (*kent parkları/cep parklar/mahalle parkları*) gündelik yaşam zenginleşir. Bireysel tasarımların; örneğin kentlilerin çeşitli sebeplerle biraraya geldiği (*gelip geçmek/dinlenmek/izlemek/okumak/çalışmak/kutlamak/spor-kültür-sanat-üretim faaliyetleri/barınmak*) kent parklarıyla nasıl combine edileceğinin (*bağlantılar/çoğaltmalar/görsel ilişkiler*) sorgulanması önem kazanır.

‘Binadan geçen köprü veya kente karışan bina’: Bergama ilçesi merkezinde seçtiği alandaki tarihi/güncel doğal/yapılı değerleri görünür kılmayı, özel/bölgesel/bölge dışı kullanıcıların etkileşimler kuracağı bir kent parkı oluşturmayı amaçlamış tasarımcı; ‘Antik kentleri araştırma merkezi ve make üretim atölyeleri’ programını önermiş; bina ölçeğindeki elemanlarla, yakın çevredeki bina ötesi ölçekli doğal (*nehir/boş doğal alan*) /yapılı (*köprü*) morfolojik

elemanları kombine etmiştir. (*Görsel 7. 2019; Öztürk, A.*)

- Kolektif mekan kurgularında; bina ölçekli, yarı kamusal kullanımlı yapısal elemanlar/mekansal birimler; kentsel ölçekli, kamusal kullanımlı morfolojik elemanlarla ilişkilenebilir.

‘Köprüyü bul! Harita ve gerçek çakışırsa»: Haliç kıyı şeridindeki doğal/yapılı morfolojik elemanların ve sosyal dinamiklerin dönüşümüne ışık tutmayı, özel/bölgesel/bölge dışı kullanıcılar arasında etkileşimler yaratarak bölgesel gündelik yaşamı canlandırmayı amaçlamış tasarımcı; bina ölçekli yapısal elemanları, doğa (*deniz*) ve kentsel (*kıyı parkı/köprü*) ölçekli morfolojik elemanları kombine ederek; bir ‘Haliç dönüşüm müzesi’ tasarlamıştır. 3 dış cepesinde bükülmüş bir Haliç kıyı bandı haritasının temsil edildiği müze binasının 3 iç yüzeyi; Haliç’in doğal/yapılı/sosyal değerlerinin dönüşümü hakkında bilgi veren bükülmüş dijital bir sergi yüzeyi olarak değerlendirilmiştir. ‘Müzenin’ altına asıldığı Haliç köprüsünün gerçek konumuyla; sergi yüzeyinde temsil edilen köprünün konumunun (*zeminde*) çakışması; serginin teraktif boyutunu arttırmıştır. Doğa/kent/bina/toplum/birey ölçeklerini bütünleştiren tasarım; ziyaretçilerini geçmişle bugün arasında bir mekansal deneyime dahil eder. (*Görsel 8. 2022; Yeşilirmak, M.*)

- İçeriksel/görsel/fiziksel açılardan ilgi çeken mimari programların önerilmesi; kentlilerle özel kullanıcılar arasında etkileşimlerin kurulduğu, bina/kent/doğa ölçekli morfolojik öğelerin ilişkilendiği kolektif mekanların oluşmasını destekler. Kamusal kullanımlı morfolojik öğeler (*yal*), gündelik kent yaşamının akışını mümkün kılan donatılarla (*taşutlar*) bütünleştiğinden; programlarının içerikleri dikkat çeken kolektif mekanlar; bölge sakinleriyle program kullanıcılarının ötesinde; gündelik yaşam gairesindeki yolcuların da bölgedeki doğal/yapılı değerlerin farkına varmasına, doğa/canlılar/yaşam/kent/toplum/zaman olguları üzerine düşüncelere dalmasına fırsat verir.

'Zamanda yolculuk: Dinozorlar Bahariye Adalarında': Tasarımcı; Haliç kıyısındaki doğa (deniz/adacıklar) ve kentsel (kent parkı/tramvay hattı) ölçekli morfolojik elemanlarla, bina ölçekli morfolojik elemanı (müze); niceliksel/niteliksel özellikleri dikkat çekici sergi nesnelere aracılığıyla (dinozorlar); fiziksel/görsel bağlamda combine etmiş; özel/kamusal kullanıcılar (ziyaretçiler/yayalar/yolcular) arasında etkileşimler sağlamıştır. (Görsel 9.2022; Değer, C.)

-Maddi/manevi sorunlardan muzdarip gruplara/bireylere (göçmenler/evsiz vatandaşlar/sığınma ihtiyacındaki kadınlar/çocuklar) hizmet veren programlar; kullanıcıların alışkanlıklarıyla konumlandırılacakları bölgelerdeki fiziksel/sosyal özelliklerin uygunluklarının sorgulanmasını gerektirir. Gerek kendi, gerek bölgesel kullanıcılarla (sakinler/çalışanlar) aralarında kuracakları ilişkiler; bu kırılğan vatandaşların toplumsal yaşama katılmalarını olumlu yönde desteklemelidir. Kullanıcılarına sosyal destek sunan mekanların; kamusal/yarı kamusal/özel kullanımlara eşzamanlı hizmet vermeleri ve yakın çevredeki doğal/yapılı morfolojik elemanlarla combine edilmeleri önem kazanır.

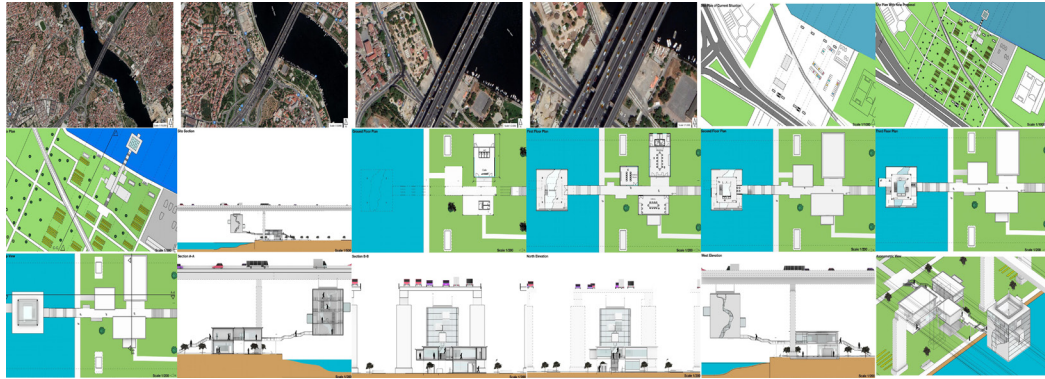
'Evsiz vatandaşlara bir bostan-bir sokak-bir yuva': Tasarımcı; evsiz vatandaşların yeni yuvasını; yoğun bir kentsel dokuda konumlandırmak yerine kamusal/yarı kamusal kullanıma hizmet veren doğal bir morfolojik elemanla ilişkilendirmek istemiştir. Yedikule'de tarihi bostan parselleri içinde konumlandığı yeni 'yuva'yı bostanlıktaki kamusal kullanımlı patikayla combine eden tasarımcı; özel/bölgesel kullanıcılar (bostancılar/pazarcılar/alışveriş yapanlar/sakinler) arasında destekleyici sosyal dinamiklerin oluşmasını amaçlamıştır. (Görsel 10. 2021; Aktaş, G.B.)

'Kökenlerimiz.W Evsiz vatandaşlara bir bostan-bir agora-bir yuva': Tasarımcı; kamusal kullanıma hizmet veren doğal bir morfolojik elemanı (bostan); özel kullanıma hizmet veren bir iç avluyla combine ederek; (ekim/dikim faaliyetleri yapılabilecek, toplu yemek yenecek) bir agora oluşturmuş; özel kullanıcıları sosyal yaşamda yer edinmek istemeleri yönünde yöreklendirmeyi

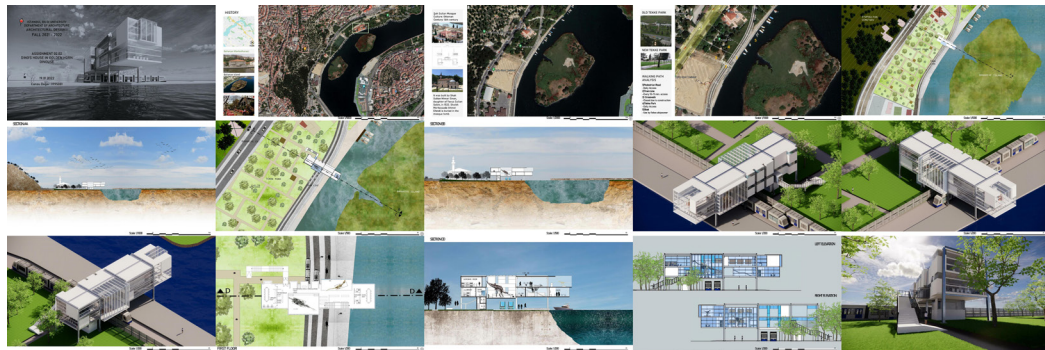
amaçlamıştır. (Görsel 11. 2021; Yıldırım, U.)

Görsel 7. 'Binadan geçen köprü veya kente karışan bina'. 2019; Öztürk, A.

Görsel 8. 'Köprüyü bul! Harita ve gerçek çakışırsa'. 2022; Yeşilirmak, M.

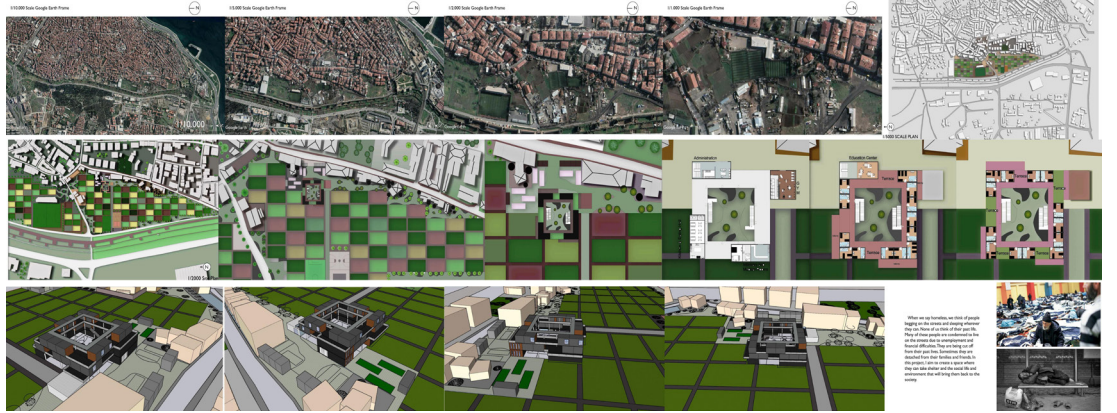

Görsel 9. 'Zamanda yolculuk: Dinozorlar Bahariye Adalarında'. 2022; Değer, C.

Görsel 10. 'Eusiz vatandaşlara bir bostan-bir sokak-bir yuva'. 2021; Aktaş, G. B.

Görsel 11. 'Kökenlerimiz. Evisiz vatandaşlarımıza bir bostan-bir agora-bir yuva'. 2021; Yıldırım, U.

Tablo 2. Kentsel morfolojik elemanlar ve kolektif mekan tasarımları, 2019-2022.

Stratejik amaçlar

- mimarlık öğrencilerinin mekansal tasarım sürecinde bölgesel bağlamı gözetmeleri;
- çevremizdeki ve çalışılan bölgelerdeki sosyal olgularla fiziksel sahnelerle arasındaki ilişkilerin irdelenmesi ve farklılık gösteren değerlerin/sorunların keşfedilmesiyle; sosyal bilincin kazanılması, mimarlık disiplininin geniş hizmet alanının farkına varılması;
- nicelikleri/nitelikleri/kullanıcıları farklılık gösterse de; kamusal/yarı kamusal/ özel kullanımlı fizik mekanların; kentsel/kırsal yerleşimlerdeki sosyal yaşamın sahneleri oldukları.
- mekansal tasarımların sosyal yaşamın zenginleşmesine katkı sunabilecekleri.

Kaynaklar

- Kentsel morfoloji bilim dalında incelenen temel morfolojik elemanlar

Yöntemler

- kamusal/yarı kamusal/özel kullanımlara hizmet veren temel morfolojik elemanların öğrenilmesi;
- çalışılacak kentsel/kırsal bölgelerde bireysel tasarım alanı seçiminin öğrencilere bırakılması;
- çalışılacak bölgelerdeki/tasarım alanlarındaki; bina ve doğa ölçeği arasındaki morfolojik elemanların fiziksel özelliklerinin incelenmesi;
- bunların hangi kamusal/yarı kamusal/özel kullanımlara hizmet verdiklerinin; dolayısıyla hangi toplum-topluluk-birey dinamiklerinin sahneleri olduklarının sorgulanması;
- değerler/sorunlar/potansiyeller ışığında toplum-topluluk-birey etkileşimlerini güçlendirecek, eşzamanlı kamusal/yarı kamusal/özel hizmetler sunacak programların oluşturulması;
- programlarla bütünleşecek fiziksel sahnelerin yapısal elemanlarının; yakın çevredeki ölçekleri/kullanımları farklı morfolojik elemanlarla 'kombine edilmesi'.

Araçlar

- kullanıcı profilleri arasında etkileşimlere fırsat verecek programların gereksindireceği açık/yarı açık/kapalı mekanların bölgedeki morfolojik elemanlarla kurdukları ilişkilerin farklı ölçeklerdeki maketlerle/çizimlerle temsili.

Bulgular

- bina ölçeğindeki özel kullanımlı mekansal elemanların; bina ötesi ölçekli morfolojik elemanlarla *kombine edildiklerinde* kamusal/yarı kamusal nitelikler kazanacakları, kamusal/yarı kamusal/özel kullanımlara eş zamanlı hizmet vererek zengin toplum-birey ilişkilerinin kurgulanmasına aracılık edecekleri;
- bina ötesi ölçekteki morfolojik elemanlarla bina ölçekli yapısal elemanların/mekansal birimlerin *kombinasyonları* aracılığıyla; açık/yarı açık/kapalı kolektif mekanların tasarlanabileceği;
- mimari tasarım sürecinde kentsel morfolojik bilim dalı ve mimarlık disiplini arasında kurulan ilişkilerin; bölgesel bağlamın gözetilmesini ve ölçekler arası düşünmeyi teşvik ettiği;
- tasarım ediminin; analiz çalışmalarıyla bireysel tasarım süreçlerinin bütünleştiği ölçekler arası bir edim olduğu;
- çalışılan bölgelerde bireysel tasarım alanı seçimi ve program oluşturulmasının yaratıcı sürecin önemli bir parçası olduğu;
- morfolojik elemanların; fiziksel özellikleri ve ürettikleri sosyal dinamiklerle irdelenmesi gereği;
- bölgelerdeki tarihi/güncel fiziksel/sosyal değerlerin/sorunların keşfinin; fiziksel sahnelerin ve sosyal yaşamın dönüşümüne ışık tuttuğu;
- bina/doğa arası ölçekteki özel/kamusal kullanımlı morfolojik öğelerin *combine edilmesiyle* yalıtık elemanların ve kullanımların bütünleştirilebileceği.

3.3 Kuramsal Eserler ve Kolektif Mekan Tasarımları

Kolektif mekan tasarımının merkeze alındığı mimari tasarım eğitimi sürecinin 2019-2021 yılları arasında; G. Semper'in ve G. Bachelard'ın kuramsal eserlerinden ilham alınmış; kamusal/yarı kamusal/özel kullanımlara eşzamanlı hizmet veren kolektif mekanların tasarımında 'dönüşüm' olgusuna odaklanılmıştır.

3.3.1 Bina Ölçeğindeki Yapısal Elemanların/Mekansal Birimlerin; Bina Ötesi Ölçekli Morfolojik Elemanlara 'Dönüşümleri'

Süreçte;

- a. seçilen alanlarca kapsanan doğal (bitkiler/tepecikler/su öğeleri/adacıklar) ve yapılı (parklar/aksalar/köprüler/rampalar/basamaklı yollar/meydanlar) morfolojik elemanların değerleri/sorunları/potansiyelleri belirlenmiş;
- b. bölgesel gündelik yaşam (eylemler/hizmetler/kullanıcılar) değerler/sorunlar/potansiyeller bağlamında araştırılmış;
- c. özel kullanımlı bina ölçekli yapısal elemanların/mekansal birimlerin; eş zamanlı kamusal/yarı kamusal kullanımlı, bina ötesi ölçekli morfolojik öğelere 'nasıl dönüşecekleri' (standart boyutların büyümesi/özerkleşme) ve 'neden dönüşecekleri' sorgulanmıştır.

Bölgesel iklim koşullarının gözetildiği tasarım eğitimi süreci; kolektif mekanların tasarımına dair yeni ilkelere ışık tutan çıktılarla tamamlanmıştır.

- Özel kullanımlı/bina ölçekli yapısal elemanların/mekansal birimlerin bina ötesi ölçeğe taşınmalarıyla; fiziksel/sosyal özellikleri (ölçüleri/kullanımları) ve çevresel doğal/yapılı morfolojik elemanlarla kurdukları ilişkiler dönüşür. Bina ölçekli yapısal elemanlar/mekansal birimler dönüşümleri sonucunda özerkleşir; farklı kullanıcı profillerinin etkileşimler kuracağı kamusal/yarı kamusal kullanımlı bina ötesi ölçekli morfolojik elemanlara dönüşürler. Örneğin; özel kullanıma hizmet veren bir binanın yapısal elemanları (zemin/çatı) ve/veya mekansal birimleri (balkonlar/koridorlar/kapılar) doğa ölçeğine taşındıklarında; standart fiziksel özel-

liklerini aşarak (uzayarak/genişleyerek/yükselerek) özerkleşir; kamusal/yarı kamusal kullanımlı, bina ötesi ölçekli morfolojik elemanlara (meydanlar/yollar) dönüşürler.

"Knidos'a çizilen yeni bir sosyal rota: Kazı evinin doğaya yayılan öğeleri": Tasarımcı; etkileyici doğal ve yapılı (antik yapısal elemanlar) morfolojik elemanlara görünürlük kazandırmak amacıyla iki koyun arasında konumlandığı kazı evinin; özel kullanımlı mekanlarının (laboratuvarlar/işlikler/barınma) kullanıcılarının (arkeologlar/stajyerler) diğer kullanıcılarla (ziyaretçiler/personel) etkileşime girmesini amaçlamıştır. Kazı evinin doğa ölçeğine taşınarak; standart ölçülerini aşan (uzayan/büyüyen) ve özerkleşen mekansal birimleri (koridorlar/servis hacimleri) kamusal/yarı kamusal kullanımlı açık/yarı açık/kapalı (örtülü bağlantı yolları/teraslar/cafe/sergi/kütüphane) birimlere dönüşür; oluşan sosyal rotada kullanıcılar arası yeni etkileşimler kurulur. (Görsel 12. 2019; Coşkun, T.)

"Knidos'ta paralel zamanlara geçişin eşliğinde: Dünü ve bugünü örten, denizleri birleştiren çatının altında": Özel kullanımlı kazı evinin yapısal elemanları/mekansal birimleri (çatı/kapı) doğa ölçeğine taşınarak (uzayan/genişleyen çatı; yükselen/büyüyen kapı) yeni anlamlar kazanmış, kamusal/yarı kamusal/özel kullanımlara eşzamanlı hizmet vermeye başlamış, kullanıcılar (arkeologlar/ziyaretçiler/personel) arasında yeni etkileşimlerin kurulduğu kolektif mekanlara dönüşmüşlerdir. (Görsel 13. 2019; Bektaş, U.O.)

- Maddi/manevi sorunlardan muzdarip bireylere (afetzedeler/göçmenler/evsiz vatandaşlar/sığınma ihtiyacı duyanlar) sosyal hizmet veren (barınma/eğitim/sağlık) bina ölçekli yapısal elemanların/mekansal birimlerin bina ötesi ölçeğe taşınması; özel kullanıcıların bölgedeki yapılı/doğal değerler ve kullanıcılarla etkileşime girmelerini destekleyerek sosyal hayata katılmalarını sağlar. Sosyal hizmet sunan binaların yapısal elemanlarının/mekansal birimlerinin fiziksel (standart ölçülerin aşımı) /sosyal (kamusal/yarı kamusal kullanımların kazanımı) özelliklerinin dönüşmesiyle; toplumsal ölçekte iletişim sağlayan semboller oluşur.

“*Büyük çatının altında yeni bir sosyal yaşama doğru*”: Tasarımcı; Yedikule’de evsiz vatandaşlara hizmet verecek ‘yuva’yı doğal bir morfolojik eleman olan bostanlıkla sıkışık kent dokusu arasında konumlandırmıştır. ‘Büyük beşik çatısı’ altında kullanıcılarına barınma/beslenme/ eğitim hizmetleri veren ‘büyük yuva’nın; mahalleden bostana geçiş imkanı sunan pasaj elemanı kamusal (*dükkanlar/berber/eczane/cafe*) /yarı kamusal (*revir/bağış/atölyeler*) kullanımlı kapalı alanlar içerir. Yakın çevredeki yarı kamusal kullanımlı (*spor alanları/bostanlar*) yarı açık/açık alanlarda program kullanıcıları diğer kullanıcılarla (*mahalleliler/bostancılar/çalışanlar/personel*) etkileşim kurarlar. (Görsel 14. 2021; Alkudaymi, F.)

- Bina ölçekli yarı kamusal/özel kullanımlı, açık/yarı açık mekansal birimler (*avlular/teraslar/balkonlar*) standard boyutlarını aşarak bina ötesi ölçeğe taşındıklarında; kamusal kullanımlı, morfolojik elemanlara (*meydanlar*) dönüşürler. Yine bina ölçekli yapısal elemanlar (*çatı*) standart boyutlarını aşarak kentsel ölçekli, kamusal kullanımlı morfolojik elemanlarla (*yollar*) bütünleştiklerinde; bunlara yarı kamusal nitelikler (*örtülü yollar: pasajlar*) kazandırılırlar.

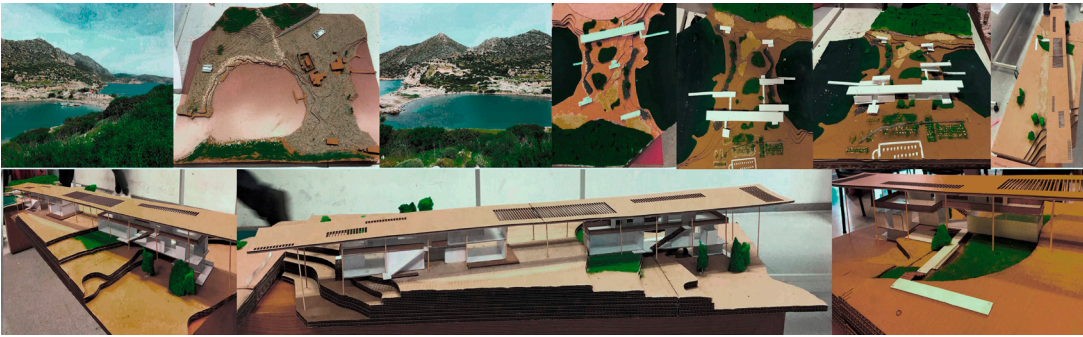
“*Ağaçlı meydanı çevreleyen büyük çatının altında buluşalım*”: Tasarımcı; kazı evini Datça ilçesi Burgaz mahallesindeki kazı alanını sınırlayan tarihi yolun kenarında konumlandırır. Kazı evinin bina ötesi ölçeğe taşınan çatı elemanı; hem tarihi yolu gölgeler, hem de kümeleşmiş tarihi ağaçları çevreleyerek doğal bir meydan tanımlar. Büyük kent çatısının altındaki kamusal/yarı kamusal/özel kullanımlı yarı açık/kapalı birimlerde (*cafe/sergi alanları/kütüphane/laboratuvar/barınma*) kentlilerle özel kullanıcıları (*arkeologlar/personel*) buluşturur. (Görsel 15. 2019; Karışık, N.D.)

-“*Meydanlar oluşturan çatılar*”: Burgaz mahallesinin yerleşim içermeyen kıyısında yeni bir sosyal yaşam kurgulayan tasarımcı; yörenin özel kullanımlı avlulu bina tipolojisinden ilham almıştır. Avlulu binatipolojisinin elemanlarını (*avlu/çatı*) bina ötesi ölçeğe taşıyan tasarımcı;

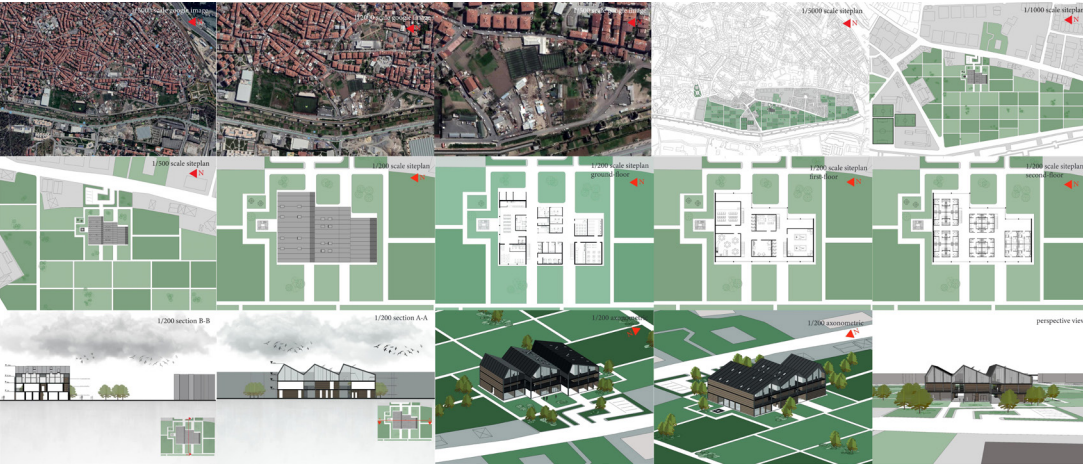
eşzamanlı kamusal/yarı kamusal/özel kullanımlara hizmet veren açık/yarı açık kentsel morfolojik elemanlar (*meydanlar/blokler*) oluşturur. (Görsel 16. 2019; Anonim)

Görsel 12. "Knidos'a çizilen yeni sosyal rota: Kazı evinin doğaya yayılan öğeleri", 2019. Coşkun, T.

Görsel 13. "Knidos'ta paralel zamanlara geçişin eşliğinde: Dünü ve bugünü örten, denizleri birleştiren çatının altında", 2019. Bektaş, U.O.

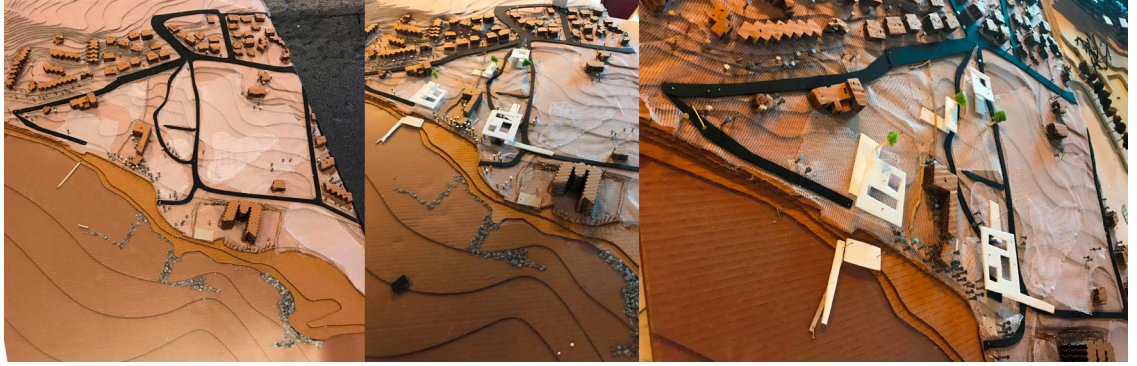

Görsel 14. "Büyük çatının altında yeni bir sosyal yaşama doğru", 2021. Alkudaymi, F.

Görsel 15. "Ağaçlı meydanı çevreleyen büyük çatının altında buluşalım", 2019. Karışık, N.

Görsel 16. 'Meydanlar oluşturan çatılar', 2019. Anonim.

3.3.2. Bina Ötesi Ölçekli Morfolojik Elemanların; Bina Ölçeğindeki Yapısal Elemanlara/ Mekansal Birimlere 'Dönüşümleri'

3.3.1 de tariflenen sürecin a. ve b. maddelerine ek olarak;

c. kamusal/yarı kamusal kullanımlı bina ötesi ölçekli morfolojik elemanların; eş zamanlı özel kullanımlı, bina ölçekli yapısal elemanlara/mekansal birimlere 'nasıl dönüşecekleri' (standard boyutların küçülmesi) ve 'neden dönüşecekleri' sorgulanmıştır. Bölgesel iklim koşullarının gözetildiği tasarım eğitimi süreci; kolektif mekanların tasarımına dair yeni ilkelere ışık tutan çıktılarla tamamlanmıştır.

- Bina ötesi ölçekli kamusal kullanımlı morfolojik elemanlar; bina ölçeğine taşındıklarında hem özel kullanımlı nitelikler kazanırlar; hem de eklemledikleri özel kullanımlı binalara çok işlevlilik/kendine yeterlik gibi kamusal nitelikler kazandırarak toplum içinde bireyselliğin yaşanmasına fırsat tanırırlar. Boyutları küçülerek bina ölçekli mekansal birimlere dönüşen (köprücükler/yollar/mejdancıklar/mekan içinde mekansal birimler) bu morfolojik elemanlar; zengin iç mekan deneyimlerinin kurgulanmasını sağlarlar. Özel bir programın kullanıcıları (sanatçılar/araştırmacılar/ eğitimciler/öğrenciler/idareciler/personel); özel kullanımlı mekanların (işlikler/laboratuvarlar/toplantı/ofisler/barınma birimleri) yanı sıra; yarı kamusal kullanımlı mekanlara da (cafe/kantin/kütüphane/sergi-toplantı-kutlama alanları) ihtiyaç duyarlar. Özel kullanıcıların gereksindiği kullanımsal çeşitlilik; kamunun ilgisini çeken programlar ve doğal/yapılı bölgesel değerlerle birleştğinde; kamusal/

yarı kamusal/özel kullanıcıların etkileşime girdiği kentsel bir dinamik oluşur.

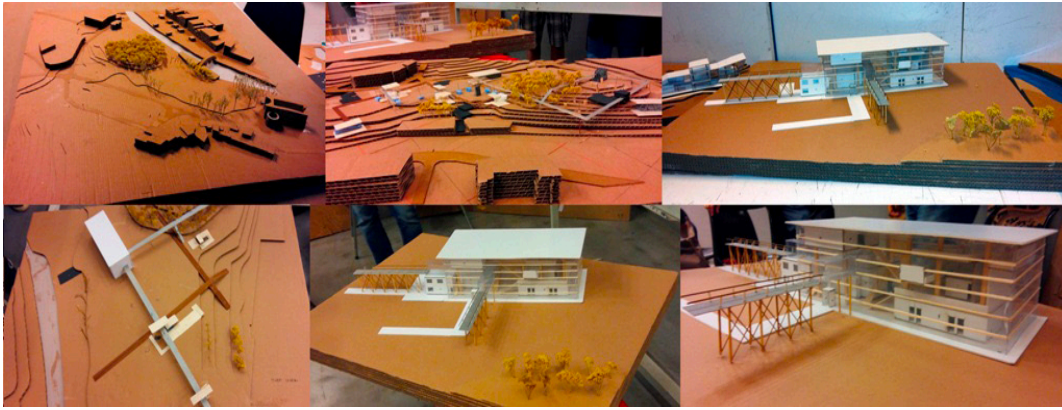
"Zarfa alınmış kent": Tasarımcı; Bergama ilçesinin merkezindeki doğal (ağaçlar/tepecikler) ve yapılı (Roma tapınağı) değerler içeren, ancak sadece gelip geçme amacıyla kullanılan alanı; antic kent maketlerinin sergileneceği bir kent parkına dönüştürmeyi amaçlamış ve bir 'Antik kent araştırma merkezi ve maket yapım enstitüsü' programı önermiştir. Alanı; antic kentin aks düzeninde Zemine hafifçe dokunan yükseltilmiş yollarla tanımlayan tasarımcı; köprü-yolların kesişim noktalarında açık/yarı açık/kapalı birimler içeren (sergi/cafe/kiosk/wc), doğal/yapılı değerlere dikkat çeken bir sergi rotası oluşturmuştur. Rotanın yükseltilmiş köprülerini; rampalar/mejdancıklar/asılı birimlerle zenginleştirdiği iç mekan boşluktan geçiren tasarımcı; özel kullanımlı mekansal birimlerin (atölyeler/derslikler/ofisler/personel/misafir barınma) kullanıcılarıyla (araştırmacılar/eğitimciler/öğrenciler/idareciler/personel) bölgesel kullanıcıları (gezenler/dinlenenler/ziyaretçiler/meraklılar/gelip geçenler); yarı kamusal (toplantı/seminer/kütüphane) ve kamusal (sergi/cafe/kiosk/kent-bina-park geçişleri) kullanımlı birimlerde buluşturur. (Görsel 17.; 2019. Ulukan, M.)

- Gündelik yaşamın içerdiği işlevlerden farklılaşan ilgi çekici programlar; konumlandıkları morfolojik bölgelerin içinde yeni bir iç ve özerk bir yaşamsal dinamik oluştururlar.

"Roma tapınağının garip komşusu: Kent parkına konan bir galaktif kent": Bergama ilçesi merkezindeki yerleşim bölgesini tarihi alanla bağlayan köprünün

aksı üzerinde, Roma tapınağı yanında konumlandırılmış uzay araştırma merkezi; inanç ve bilim konularına dikkat çeker. Alandaki doğal morfolojik elemanı (tepecik) mekansal deneyime katmak isteyen tasarımcı; “Galaktik kent”i ve tepeciği bir rotada bütünleştirmiştir. Gezegenlere dair bilgiler edinilen açık/yarı açık sergi birimleri bezeli rotada; ziyaretçiler doğayla (tepecik/ağaçlar/gökyüzü) etkileşimde kalırlar. Galaktik kentin fizik mekanını; standard büyüklükleri küçültülerek bina ölçeğine taşınmış kentsel morfolojik elemanlar (rampalar/köprücükler/mejdancıklar/özerk binacıklar) oluşturur. Özel (gökyüzü gözlem laboratuvarları/derslikler/stüdyolar/ofisler/personel/barınma), yarı kamusal (toplantı/seminer/gökyüzü gözlem noktaları), kamusal (sergi/cafe/kiosk) kullanımlı mekanlar; farklı kullanıcılara ev sahipliği yapar. (Görsel 17.; 2019. Sayar, C.)

kenarındaki korunaklı alanda konumlandırılmıştır. Özel (barınma/mutfak/dinlenme/spor/işlikler/meslek eğitimi derslikleri), yarı kamusal (teraslar/balkonlar/bahçeler/spor alanları), kamusal kullanımlı birimler (sergi/satış) içeren tasarım; güvenli özel yaşamın yanı sıra kullanıcılarına toplumsal yaşamın sahneleri morfolojik elemanların bina ölçeğine taşındığı (rampalar/köprücükler/mejdancıklar/özerk binacıklar) sosyal etkileşim mekanları sunar. (Görsel 18.; 2021. Yılmaz, E.)

Görsel 17. “Zarfa alınmış kent”, 2019. Ulukan, M.

“Bağımsız Kadınlar Kenti”: Sığınma ihtiyacındaki kadınlara can güvenliği sağlamak, onların toplumsal hayata katılmalarını desteklemek isteyen tasarımcı; tasarımını Yedikule tarihi bostanların

Görsel 18. A “Roma tapınağının garip komşusu: Kent parkına konan bir galaktik kent”; 2019. Sayar, C.; 18. B “Bağımsız Kadınlar Kenti”; 2021. Yılmaz, E.

Tablo 3. Kuramsal eserler ve kolektif mekan tasarımı, 2019-2021

Stratejik amaçlar

- mekan olgusunun ve tasarım ediminin fizik/fizik ötesi boyutlarının farkına varılması;
- mimari tasarım eğitimi ve tasarım edimi sürecinde tasarım-kuram ilişkilerinin kurulması;
- tasarım edimi sürecinde güncel sosyal yaşam ve toplumsal konulardan ilham alınması;
- mekansal tasarımların sosyal yaşamın zenginleşmesine katkı sunabileceklerinin kavranması;
- somutlaşmış/projelendirilmiş fizik mekanların biçimleri ötesinde değerlendirilmesi.

Kaynaklar

- Metabolizma teorisi (Semper, 1879), İnşa etme sanatının 4 temel elemanı (Semper, 1884/1979);
- Mekanın şiiri (Bachelard, 1971).

Yöntemler

- bina ölçeğindeki fizik mekanı oluşturan yapısal elemanların özelliklerinin ve ilişkilerinin;
- bunların özel hizmetlerin yanı sıra; kamusal/yarı kamusal hizmetler üzere standart niceliksel (büyüklük/oran/biçim/strüktür/malzeme) ve niteliksel (işlevler/toplum-birey arası dinamikler) özelliklerinin nasıl dönüştüklerinin;
- bina ötesi ölçekli morfolojik elemanların özelliklerinin/ilişkilerinin/verdikleri kamusal/yarı kamusal hizmetlerin;
- bunların; standart niceliksel/niteliksel özelliklerinin özel kullanımlı, bina ölçekli yapısal elemanlarla ilişkilendiklerinde ne tür dönüşümler geçirdiklerinin;
- ölçekleri/kullanımları farklı elemanların dönüşüm/bütünleşme biçimlerinin/sebeplerinin;
- “dönüşüm olgusunun kolektif mekanların tasarımına dair hangi ilkeler kazandıracığının;
- bireysel deneyimlerle eşleşen yapısal elemanların/mekansal birimlerin anlamlarının;
- bunların kentsel ölçeğe taşındıklarında hangi toplumsal anlamlar/sembolik değerler kazandıklarının; sorgulanması.

Araçlar

- Yarı kamusal/özel kullanımlar sunacak bina ölçeğindeki yapısal elemanların/mekansal birimlerin; seçilmiş tasarım alanlarındaki; bina ötesi ölçekli kamusal morfolojik elemanlarla kuracakları ilişkilerin; farklı ölçeklerde üretilecek maket/harita/çizimler aracılığıyla temsili.

Bulgular

- bina ölçekli 4 temel yapısal elemanın (düşey yüzeyler/çatki sistemi/zemin/mekansal odak) ve açık/yarı açık/kapalı mekansal birimlerin bina ötesi ölçeğe taşınmaları sonucunda; fiziksel (büyüklükler/oranlar/biçimler/strüktür/malzeme) ve sosyal(kullanıcılar/eylemler/hizmetler) özelliklerinin dönüşerek kamusal/yarı kamusal kullanımlara hizmet verdikleri;
- bina ölçekli, bireysel deneyimlerle/duygularla/anılarla örtüşen özel kullanımlı yapısal elemanların/mekansal birimlerin bina ötesi ölçeğe taşınmaları sonucu; eş zamanlı kamusal/yarı kamusal/özel kullanımlara hizmet veren toplum-topluluk-birey dinamiklerinin sahneleri-ne ve toplumsal anlamlar taşıyan sembollere dönüştükleri,
- fizik mekanların bireysel/toplumsal anlamlar ve semboller içeren bir iletişim gücü barındırdığı;
- öğrencilerin fizik mekan ve anlam ilişkileri ışığında kurguladıkları tasarımlarını sahiplendikleri;
- tasarım-kuram arası ilişkilerin kurulmasıyla yaratıcı mekansal çıktılarının çeşitlendiği; -uygulanmış/ tasarlanmış fizik mekanların biçimler ötesinde; konumları/hangi kullanıcılara hangi hizmetler sundukları ve tektonik sistem-anlam bağlantıları bağlamında ölçekler arası değerlendirilebileceği;
- bina ötesi ölçekli, kamusal/yarı kamusal kullanımlı morfolojik elemanların bina ölçeğine taşınmaları sonucu; eş zamanlı kamusal/yarı kamusal/özel kullanımlara hizmet verdikleri, sosyal ilişkilerin kurulduğu yaratıcı fizik mekanların tasarlanmasını sağladıkları.

3.4 Fenomenolojik Keşifler ve Kolektif Mekan Tasarımı

Kolektif mekan tasarımının merkeze alındığı mimari tasarım eğitimi sürecinin 2018-2019 yıllarında bakir doğal alanlara, terk edilmiş ve antik yerleşimlere yolculuklar düzenlenmiş;

a. bölgelerin/kültürlerin tarihsel geçmişleri, fiziksel/sosyal özellikleri bilişsel bağlamda araştırılmış;

b. fenomenolojik yolculuklarda alanlardaki doğal (*koruluklar/bitkiler/bataklıklar/tepecikler/su öğeleri/adacıklar/vadiler*) ve yapı (*yollar/meydanlar/bina ölçekli elemanlar*) morfolojik elemanların izleri sürülmüş, bedensel deneyimler/duygular/düşünceler paylaşılmış;

c. yeni bir gündelik yaşam yaratacak eylemler/hizmet türleri tartışılmış, doğal/yapılı morfolojik elemanlardan ilham alınarak bireysel tasarım alanları seçilmiş, tarihi/güncel doğal/fiziksel/sosyal değerlerle ilişkilenen, kamusal/yarı kamusal/özel kullanımlı açık/yarı açık/kapalı alanlar tasarlanmıştır. Süreç; kolektif mekanların tasarımına dair yeni ilkelere ışık tutan çıktılarla tamamlanmıştır.

a. Bakir doğal alanlara yolculuklar

Morfolojik elemanlar; kentlerinki gibi kırsal bölgelerde konumlanan kasabalar/köyler/terkedilmiş/antik yerleşimler ve doğal alanların da fiziksel dokularını oluşturan/tamamlayan elemanlardır. Doğal/yapılı morfolojik elemanlarla toplum-topluluk-birey dinamikleri arasındaki ilişkiler; dolayısıyla yaşam ve fizik mekan bütünlükleri; bireysel/ortak fenomenolojik yolculuklarda keşfedilir. Fenomenolojik yolculukların gezi rotaları; kullanıcı profillerinin/eylemlerinin çeşitlendiği ve/veya keskin biçimde ayrıştığı morfolojik elemanları kapsayacak şekilde oluşturabilir. Morfolojik elemanların veya bölgelerin; günün farklı saatlerinde/farklı mevsimlerde deneyimlenmesi önemli farkındalıklar sağlar.

“Doğal geçmişin rotaları: Terkos’ta göl suyunun tarihsel izlerinin peşinde”: Tasarımcı; Terkos bölgesinin Durusu gölü çevresindeki doğal alanda; gittikçe azalan

göl suyuna dikkat çekmeyi amaçlamıştır. Değişmiş 3 su seviyesi hattında 3 rota kurgulayan tasarımcı; morfolojik elemanlarla (*yol: köprüler/patikalar*) kurguladığı rotada, bölgedeki farklı doğal elemanların (*göl/bataklık/birikintiler/sazlıklar/koruluklar*) deneyimlenmesini amaçlamıştır. Rotaların kesişim noktalarında farklı kotlarda konumlandırılmış açık/yarı açık/kapalı duraklar; ziyaretçilerini lokal/global ölçekteki doğal/kentsel yaşam değerleri/sorunları bağlamında bilgilendirir. Yine rotaların kesişim noktasında konumlandırılmış esas kapalı mekan; programın özel kullanıcılarıyla (*araştırmacılar/personel*) diğer kullanıcıların (*ziyaretçiler/sporcular*); yarı kamusal (*atelyeler/derslikler/kütüphane*) ve kamusal (*sergi alanları/cafè*) kullanımlı, açık/yarı açık/kapalı alanlarında etkileşime girmelerini sağlar. (*Görsel 19.-20.; 2019.*

Tombul, E.)

b. Terk edilmiş yerleşimlere yolculuklar

Kırsal yerleşimlerdeki gibi terkedilmiş yerleşimlerde de kamusal/özel kullanımlı morfolojik elemanlar arasındaki niceliksel (*boyutlar*), niteliksel (*strüktür/malzeme*) farklar silikleşir. Ancak iklimsel/zamansal etkilere maruz kalarak morfolojik elemanlarının biçimleri/malzemeleri/rengeleri doğayla hemhal olmuş terkedilmiş yerleşimlerin fenomenolojik deneyimi özellikle çarpıcıdır. Morfolojik elemanların (*bina/avlu/sokak/meydan*) izlerinin sürülebileceği; eksik öğelerin tamamlanabileceği; eski topluluklarının anısını barındıracak yeni bir sosyal yaşamın hangi hizmetler sunacağına sorgulanacağı terkedilmiş yerleşimler; ziyaretçilerinin sanat eserlerine benzer şekilde, doğa/zaman/yaşam/kültür ve toplum-birey dinamikleri olgularına odaklanmalarını sağlar.

“Pateriça’da yarım kalmış tatlara dokunmak”: Tasarımcı, Rum sakinlerin ekim/hasat dönemlerinde barındıkları Cunda mevkiindeki Pateriça köyünde tarım faaliyetlerinin yeniden canlanmasını önerir. Keşfettiği hatta bir pazar aksı ve meydan elemanı öneren tasarımcı; köylerini terk etmek zorunda kalmış Rum sakinlerle diğer azınlık grupların mutfak kültürlerinin öğrenileceği “Komşu tadlar

okulu” ve misafir konaklama birimleri tasarlamıştır. Komşu köylerin sakinlerinin/şeflerin/öğrencilerin/ziyaretçilerin buluşacağı köyde eski sakinlerin anısı yaşatılacaktır. (Görsel 21. 2019; Anonim.)

“Pateriça’da yarım kalmış hayatları hatırlamak”: Tasarımcı, keşfettiği yeni bir hatta sanatsal üretim atölyeleri konumlandırmıştır. Köylerini terk etmek zorunda kalmış Rum sakinlerle diğer azınlık grupların hikayelerinin araştırıldığı göç merkezi, edebiyat okulu, geçici konaklama birimleri programın merkezinde yer alır. Komşu köylerin sakinlerinin/sanatçıların/öğrencilerin/ziyaretçilerin bir araya geleceği köyde eski sakinlerin ve tüm göçmenlerin anısı yaşatılacaktır. (Görsel 22. 2019; Kılıç, F.)

c. Antik kentlere yolculuklar

- Antik yerleşimlerdeki morfolojik elemanların doğayla kurduğu ilişkiler; çağımızda deneyimlediklerimizden farklıdır. Antik uygarlıkların yaşam kültürlerini (sağlık/din/egitim/ sanat/gündelik yaşam) yansıtan fiziksel sahnelerin fenomenolojik deneyimi; yaşam ve fizik mekan bütünlüğü bağlamında özel önem taşır. 2019 yılında; antik Yunan medeniyetince beden/ruh sağaltımı hizmeti sunmak amacıyla inşa edilmiş Asklepion yerleşimi ziyaret edilmiştir. Bergama ilçesinde konumlanan yerleşimde; fiziksel özellikleri (biçimler/boyutlar/adetler/malzemeler) ve kullanımları günümüzde deneyimlediklerimizden farklı morfolojik elemanlar keşfedilmiştir. Bina ölçekli elemanların (sütunlar); bina ötesi ölçekli yapıları/doğal morfolojik elemanlarla (yol, meydan/vadi) ilişki kurmaları sonucunda oluşmuş açık/yarı açık/kapalı fizik mekanlar deneyimlenmiştir. Yolculuk sürecinde sunulmuş sağlık hizmetleriyle (dinlenme/egzersiz/terapi yöntemleri/seromoniler/kutlama) açık/yarı açık/kapalı fizik mekanlar (sütünlü ve örtülü yollar/meydanlar/iç mekanlar/havuzlar/rampalar/sevir alanları) arasındaki ilişkiler tartışılmıştır. Zengin görsel bağlantılar ve fiziksel akışkanlıklar içeren fizik mekanların gün içinde değişen duran akustik/optik etkilerle birleşimi; duyuları/duyguları/düşünceleri yoğunlaştıran mekansal atmosferlerin de-

neyimlenmesini sağlamıştır. Yolculuklar sonrasındaki eğitim sürecinde;

a. hangi antik morfolojik elemanlardan/ mekan kurma ilkelerinden; yeni yorumlar/ yeni kullanımlar bağlamında ilham alınabileceği sorgulanmış;

b. Asklepion yerleşiminin komşusu olan ve uzak/yakın doğal/yapılı morfolojik elemanlarla (dere/ova/tepe/tarihi-güncel yerleşimler) fiziksel/görsel ilişkiler kuran bireysel tasarım alanlar seçilmiş;

c. kamusal/yarı kamusal/özel kullanımlı programlar (antik yerleşime dair bilgilerin verildiği; bedensel/ruhsal terapilerin sunulduğu) oluşturulmuştur.

-”Asklepion’a komşu olmak: Yeryüzü ve gökyüzünün arasında; ışık sütunlarının yanında”: Tasarımcı; adetleri pratik gereklilik ötesinde artırılarak, yarı açık/ açık mekanlarında kullanılan sütunların sunduğu zengin görsel/mekansal deneyimlerden etkilenmiştir. Sütunlara kültürler üstü anlam katmak ve Asklepion yerleşimindeki ruh-beden sağaltımı hizmetini canlandırmak amacıyla; tasarım dere üzerinde konumlandırmıştır. Akan suyun üzerinde, derenin önünde uzanan yeşil yeryüzünün kıyısında, gökyüzünün altında, antik ve çağdaş yerleşimler arasında; görsel ve işitsel bağlantılar kuran tasarımın açık/yarı açık/kapalı fizik mekanlarında (terapi/meditasyon/atölye çalışmaları); özel ve bölgesel kullanıcıları toplum/yaşam/kültür/zaman olgularını hissetmeye/düşünmeye yönelir. (Görsel 23. 2018; Alan, Z.)

Görsel 19. "Doğal geçmişin rotaları: Göl suyunun tarihsel izlerinin peşinde"; 2019. Tombul, E.

Görsel 20. "Doğal geçmiş rotalarında açık-yarı açık-kapalı duraklar"; 2019. Tombul, E.

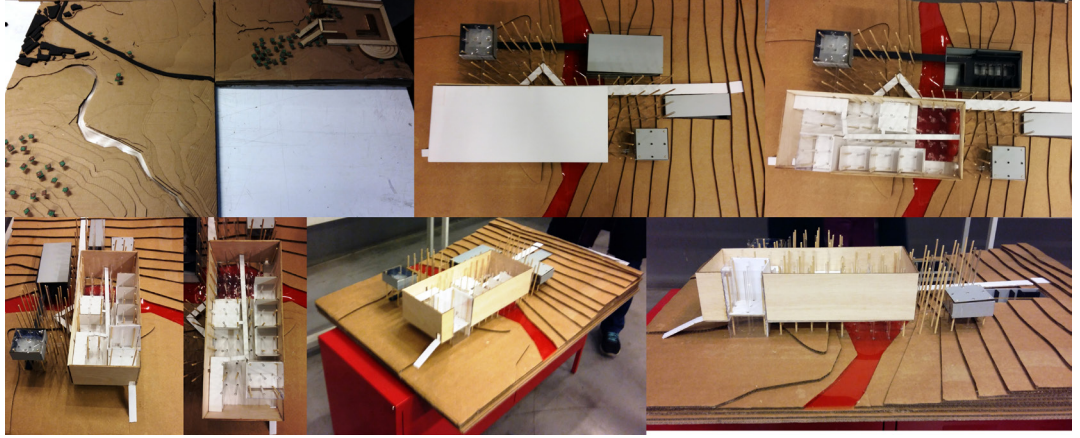

Görsel 21. "Pateriça'da yarım kalmış tadalara dokunmak"; 2018. Anonim.

Görsel 22. "Pateriça'da yarım kalmış hayatları hatırlamak"; 2018 Kılıç, F.

Görsel 23. "Asklepion'a komşu olmak: Yeryüzü ve gökyüzünün arasında; ışık sütunlarının yanında", 2019. Alan, Z.

Tablo 4. Doğa-Kültür-Zaman yolculukları ve kolektif mekan tasarımı, 2018-2019.

Stratejik amaçlar

- beden ötesi ölçekleri esas alan bilişsel çalışmalarla beden ölçęini esas alan fenomenolojik deneyim arasındaki farkların ayırılmasına varılması;
- fenomenolojik yolculuklarda, kamusal/yarı kamusal/özel kullanımlı farklı niceliklere/niteliklere sahip yapıldoğal fiziksel sahnelerin ve sosyal yaşamların duygusal/duygusal deneyimi;
- yaşam ve fizik mekan bütünlüğünün deneyimiyle mekanların fizik ötesi kapsamının farkına varılması.
- farklı kültürler tarafından oluşturulmuş, tarihi/güncel yerleşimlerin yapıldoğal elemanlarıyla gündelik sosyal yaşamları arasındaki ilişkilerin deneyimlenmesi ve keşfedilen değerler/sorunlar aracılığıyla sosyal bilinç kazanılması, mimarlık disiplininin geniş hizmet alanının farkına varılması;
- Global/lokal ölçekte farklı kültürlere/yerleşimlere yapılacak keşif yolculuklarına ilginin uyanması.

Kaynaklar

- doğa-kültür-zaman olgularının bütünlüştüğü mekanlara yolculuklar.

Yöntemler

- bakir doğada tasarlanan fiziksel sahnelerin doğal morfolojik elemanlarla ilişkilendirilmesi, program içeriklerinde doğal elemanların tarihi süreçlerinin gözetilmesi;
- terk edilmiş yerleşimlerin sakinlerinin yaşam/terk hikayelerinin bilişsel olarak araştırılması, arda kalmış morfolojik elemanlarda yaşamsal izlerin sürülmesi, 'göç' olgusunun tartışılması, anıları yaşatacak programların oluşturulması;
- antik yerleşimlerde; günümüzdekilerden farklı yaşam-fizik mekan bütünlüklerinin sorgulanması.

Araçlar

- doğa-kültür-zaman olguları merkezinde çalışılacak yerleşimlerin geçmiş/güncel fiziksel/sosyal değerlerinin/sorunlarının kronolojik düzende bilgileri/haritalar/görseller aracılığıyla bilişsel analizleri;
- bölgesel morfolojik elemanlarla, tasarlanacak açık/yarı açık/kapalı mekanlar arasında ilişkilerin kurulabilmesini sağlayan farklı ölçekte güncel durumu temsil eden maketlerin/çizimlerin üretilmesi;
- yeni bir sosyal yaşam önerisi sunan program kurgularının oluşturulması.

Bulgular

- doğa-kültür-zaman'a yapılan yolculuklarda bedensel/zihinsel/duygusal deneyimin yoğunlaştığı,
- kırsal ve kentsel yerleşimlerdeki morfolojik elemanların özelliklerinin ve aralarındaki ilişkilerin niceliksel/niteliksel olarak farklılaştığı;
- fenomenolojik yolculuklarda edinilmiş bireysel deneyimlerin/duyguların/düşüncelerin, yazılı/görsel kaynaklar aracılığıyla yapılan bilişsel araştırmaları tamamladığı.

4. Gözlemler ve Bilişsel Analizler

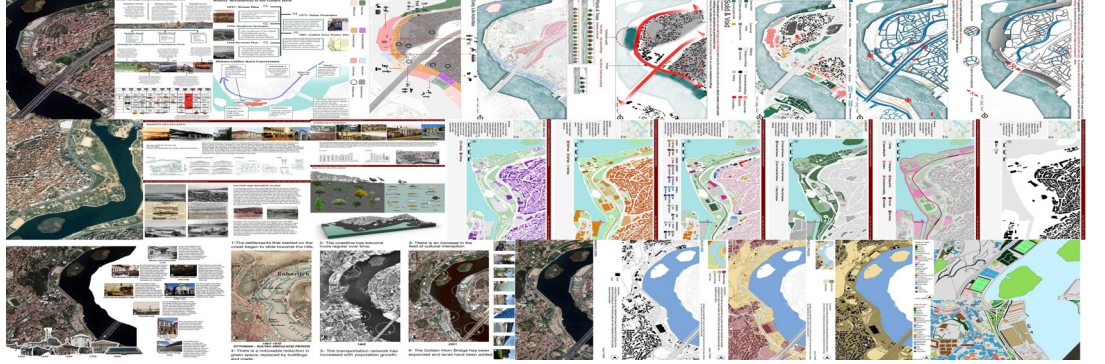
Kolektif mekan olgusuna odaklanılmış mimari tasarım eğitimi sürecinde; çalışılan bölgelere bireysel/ortak keşif gezileri düzenlenmiş, doğal/yapılı morfolojik elemanlarla gündelik yaşama (*kullanım ve kullanıcı çeşitliliği*) dair edinilmiş gözlemler tartışılmış, bireysel/ortaklaşa bilişsel analizler gerçekleştirilmiş, ortak çalışılan bölgeler çevresel maketler aracılığıyla temsil edilmiştir. Fiziksel/sosyal/ekolojik konulara değinen sanat eserlerinden ilham alınan kolektif mekan tasarımlarının lokasyonları; kentsel yaşam ve sahneleri olan morfolojik elemanlara dair tartışmalar ve gözlemler ışığında seçilmiştir. Eserlerin işaret ettiği ve ama gündelik yaşam telaşı içinde kentlilerce unutulabilen sosyal konuları (*yaşam döngüleri, özel/kamusal olgular ve kabuller vs.*), içeren tasarımların yapıları kamusal morfolojik elemanlara (*yollar/mezdanlar/duraklar/iskeleler/kamusal ulaşım araçları/pazarlar/alışveriş merkezleri vs.*); çevresel konulara (*ekolojik denge/yoğun kentleşme vs.*) işaret eden eserleri içeren tasarımların doğal kamusal morfolojik elemanlara (*kıyılar/parklar vs.*) yerleştirilmesi önem kazanmıştır. Geniş kentsel bölgelerde çalışılması; özel morfolojik elemanlarla gündelik yaşam özelliklerinin bireysel/ortak gezilerde gözlemlenmesinin yanı sıra ortak çevresel maketlerin ve kapsamlı bilişsel analizlerin yapılmasını gerektirmiştir. Çalışılan bölgelerin içerdiği doğal/yapılı morfolojik

elemanların ve kamusal/özel kullanımların oranlarının, kullanım/kullanıcı profili çeşitliliklerinin günümüze değin geçirdiği dönüşümler hakkında bilgi kazandıran analizler; kolektif mekan tasarımlarının geçişler içeren doğal/yapılı morfolojik elemanlarda konumlandırılmasını sağlamıştır. (*Görsel 24. 2021, Yedikule analizleri; Görsel 25. 2022, Haliç analizleri*) Kent ortamına alışkın öğrencilerin fenomenolojik keşiflerine heyecan katan bakir doğal alanlarda çalışmak; doğanın çeşitlilik içeren elemanlarına ve dönüşümlerine ilgi duyan öğrencilere ilgilendikleri ekolojik olgular üzerine bireysel analizler yapmak ve bunlar ışığında doğa ölçeğiyle ilişkilenen kolektif mekanlar tasarlama fırsatı tanımıştır. (*Görsel 26. 2019, Terkos, Tombul, E.*) Doğal alanlar; öğrencilerin çevreye özgü doğal öğeleri yorumladıkları maketlerin üretimini teşvik etmiştir. Eski medeniyetlerin yerleşimlerini içeren doğal alanlar medeniyetlerin kültürlerine/üretimlerine/gündelik yaşamlarına dair yapılan kapsamlı analiz çalışmaları; kolektif mekan tasarımı sürecinde öğrencilerin fikirler oluşturabilmelerini sağlamıştır. (*Görsel 27. 2019, Burgaz-Knidosanalizleri; Görsel 28. 2018, Pateriça analizleri*) Fenomenolojik gezilerde edinilmiş gözlemlerin ve bilişsel analiz çalışmalarının girdileri; doğal/yapısal elemanlarla bütünleşen kolektif mekan tasarımlarını gerek biçimsel gerekse anlamsal bağlamda derinleştirmiştir.

Görsel 24. 2021, Yedikule analizleri.

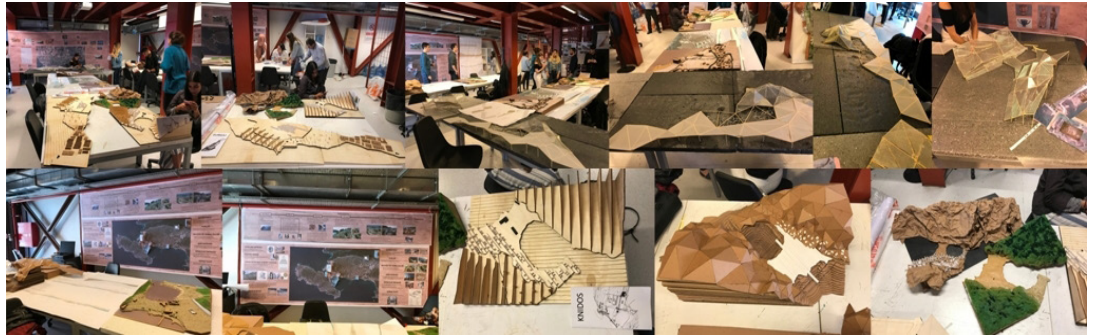
Görsel 25. 2022, Haliç analizleri.

Görsel 26. 2019, Terkos analizi.

Görsel 27. 2019, Burgaz ve Knidos analizleri.

Görsel 28. 2018, Pateriça analizleri.

SONUÇ

Kolektif mekan olgusuna odaklanılmış 2018-2022 arasındaki mimari tasarım eğitimi sürecinde

4 temel kaynaktan seçilmiş örnekler çerçevesinde uygulanmış yöntemler, bireysel ve grup olarak yapılmış analiz çalışmaları sonucunda üretilmiş çıktılar;

a. Kolektif mekan olgusu bağlamında:

-kolektif mekan olgusu aracılığıyla; toplum-topluluk-birey arası dinamiklerle bina-doğa ölçeğiarasındaki fiziksel sahnelerin ilişkilerine; dolayısıyla yaşam ve fizik mekan bütünlüğüne;ışık tutulabileceğine;

- kolektif mekanların kentsel merkezlerin yanı sıra kent çeperlerinde, kırsal/terk edilmiş/antik yerleşimlerde ve bakir doğal bölgelerde konumlanabileceğine;

- kolektif mekanların tasarımı sürecinde fiziksel/sosyal değerleri/sorunları keşfedilecek bölgelerin; gündelik yaşamını canlandıracak programların kamusal/yarı kamusal/özel kullanımlara eş zamanlı hizmet sunmaları gerektiğine;

- bölgedeki kullanıcılarlaprogramın özel kullanıcılarının etkileşimlerine olanak verecek eylemlerin; açık/yarı açık/kapalı alanlar aracılığıyla kurgulanabileceğine;

- bina ve ötesi ölçekli morfolojik elemanlarınilişkilendirilmesiyle; bölgesel gündelik yaşamın sürekliliğine ve canlanmasına katkı sağlayacak; özel/kamusal/yarı kamusal kullanımlı kolektif mekanların tasarlanabileceğine;

- özel kullanımlı, bina ölçekli yapısal elemanların/mekansal birimlerin;kamusal kullanımlı, bina ötesi ölçekli elemanlara dönüştürülmeleriyle;kamusal/yarı kamusal özellikler kazanabildiklerine;

- kamusal kullanımlı,bina ötesi ölçekli morfolojik elemanların; özel kullanımlı, bina ölçeğindeki elemanlara dönüştürülmeleriyle; yarı kamusal/özel özellikler kazanabildiklerine;

b. Mekan olgusu bağlamında:

- sanat ve kuramsal eserlerde konu edinilen olguların; mekanların fizikötesi (*sosyal/anlam-sal*) boyutlarını;ışık tutabildiğine;

- bina-doğa arası ölçekli morfolojik elemanlarlasosyal dinamiklerarasındaki bağıntılara;- kamusal/yarı kamusal/özel kullanımlı mekanların tasarımında kullanıcılarca dile getirilmiş/getirilmemiş ihtiyaçların dikkate alınması gereğine;

- fenomenolojik yolculuklarda; bina-doğa arası ölçekli fizik mekanların içerdiği fiziksel/sosyal değerlerin/ sorunların objektif ve sübjektif bağlamda keşfedilebildiğine;

- alan/program/tektonik/anlamilişkilerinin gözetilmesinin önemine;

c. Tasarım süreci bağlamında;

- sosyolojik/politik/ekonomik/psikolojik/mekansal konulara değinen sanat eserlerinin ve kuramsal eserlerin mimari tasarım sürecine dahil edilmesinin sağlayabileceği katkılara;

- sosyal dinamiklerin irdelendiği sanat eserlerinin; öğrencilerle yürütücüler arasındaki iletişimi derinleştirdiğine, sözel ifade becerilerini güçlendirdiğine, tartışmalarda paylaşılmış duyguların/fikirlerin/yorumların mekânsal çıktılarının niteliklerini derinleştirebileceğine;

- bölgelerdeki gündelik yaşamın kavranması için güncel değerlerin/sorunların,/dile getirilmiş veya getirilmemiş ihtiyaçların yanı sıra; fiziksel/sosyal/politik/kültürel olguların tarihi bağlamda irdelenmesinin önemine;

- analiz çalışmalarının, tasarım alanı seçiminin, mimari program oluşturulmasının, fizik mekan tasarımı süreciyle bütünleşebildiğine;

- güncel sosyal/politik/ekonomik/psikolojik olgularla fizik mekan bağıntılarının keşfedilmesi sürecinde; deneyim-tasarım-kuram arası köprülerin kurulduğuna ve tasarım ediminin içerdiği objektif/sübjektif bileşenlere;

d. Mimarlık disiplininin kapsamı bağlamında;

- doğal/yapılı fizik mekan özellikleriyle kapsadıkları sosyal dinamikler arasındaki bağıntıların keşfedilmesinin global/lokal yaşama dair bilinç kazandırabileceğine;

-- güncel fiziksel/sosyal sorunların

mimarlık uygulamaları aracılığıyla da oluşabileceğine;

- güncel fiziksel/sosyal sorunlara mimarlık disiplini aracılığıyla çözüm bulunabileceğine;

- uygulanmış/tasarlanmış mekanların; içerdikleri kolektif değerler ve kimlere kazanç/kayıp sağladıkları bağlamında değerlendirilmesinin önemine; ışık tutmuştur.

Kamusal/yarı kamusal/özel kullanımlara eş zamanlı hizmet veren, bina ölçeğinden doğa ölçeğine uzanan bir yelpazede yer alan kolektif mekanlar; sosyal dinamiklerle fizik mekanlar arasındaki bütünlüğe her ölçekte görünürlük kazandırabilirler. Sosyal/psikolojik/duygusal içerikli soyut unsurların irdeleneceği yeni kaynaklar/egitimsel yöntemler ve yaratıcı çıktılar; kolektif mekan olgusunun kapsamını genişletebilecek; kolektif mekanların tasarımına dair yeni ilkelerin keşfedilmesine olanak tanıyabilecek; özellikle mimari tasarıma başlayan öğrencilerin sosyal duyarlıklarını geliştirerek, kendilerinin sadece öğretilen değil tecrübelerine/yorumlarına ihtiyaç duyulan bireyler olduklarını hatırlatabilecek, manevi güven ve cesaret verebilecektir.

Not: Görseller yazar tarafından oluşturulmuştur.

KAYNAKLAR

- Alangoya, K. A. (2021). The Benefits of Modern Written Works and Urban Morphology to Architectural Design Education. *Contemporary Issues in Architecture and Urban Planning: Architectural and Urban Forms*, 48-70.
https://www.dakam.org/_files/ugd/bac820_adcc72b5d-3254dabb9660f7e81b11bbd.pdf
- Avermaete, T., Hooimeijer, F. ve Schrijver, L. (2006). Urban Formation and Collective Spaces. *OASE Journal for Architecture*, 71. <https://www.oasejournal.nl/en/Issues/71>
- Bachelard, G. (1957; 1992). *Poetik des Raumes*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.
- Banerjee, T. (2001). The Future of Public Space: Beyond Invented Streets and Reinvented Places, *Journal of the American Planning Association*, 67:1, 9-24, doi: 10.1080/01944360108976352
- Barlas, M. (2021). Kamusal Alanda Bir Site-Specific Art Öncüsü: Gordon Matta-Clark ve Arayış Nesnesi Olarak Ev. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 5 (2), 1-14, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/utsobilder/issue/67936/997118>
- Calvino, I. (1974) *Invisible Cities*. San Diego-New York-London: Harcourt Brace Jovanovich Publishers.
- Carmona, M. (2018). *Urban Des Int. Principles for public space design, planning to do better*. <https://doi.org/10.1057/s41289-018-0070-3>
- Carmona, M. (2021). *Public Places Urban Spaces: The Dimensions of Urban Design* (3rd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315158457>
- Colgan J.P., Escoffier J. (2018, Kasım 11) *Cutting Up The City In Crisis: Gordon-Matta Clark and The Urban Commons*. 12 Ocak 2022 tarihinde <https://www.gothamcenter.org/blog/cutting-up-the-city-in-crisis-gordon-matta-clark-and-the-urban-commons> adresinden erişildi.
- Crysler, C.G. (1995) *Critical Pedagogy and Architectural Education*, *Journal of Architectural Education*, Vol. 48, No. 4., 208-217.
- D'Aprile, M. (2018) *What We Talk About When We Don't Talk About Buildings*.
- 10 Şubat 2022 tarihinde <http://commoned.org/what-we-talk-about-when-we-dont-talk-about-buildings/> adresinden erişildi.
- de Solà Morales, M. (1992-1993). *Openbare en collectieve ruimte. De verstedelijking van het private als nieuwe uitdaging. Over de transformatie van de metropool*, OASE, (33), 3-8.
- 10 Mart 2021 tarihinde <https://www.oasejournal.nl/en/Contributors/ManuelDeSolaMorales> adresinden erişildi.
- Faac., The Feminist Art and Architecture Collaborative (2017, 14 Ekim) Panel of "Making/Writing/Teaching Contested Histories". 10 Haziran 2021 tarihinde <https://faacweb.wordpress.com/2017/10/14/faac-at-cab/> adresinden erişildi.
- Fauquet, F. (2019, 18 Ocak). *Réinventer Paris: les nouveaux projets complètement fous de futur Paris!* 10 Mart 2022 tarihinde <https://parissecret.com/reinventer-paris-les-nouveaux-projets-completement-fous-de-futur-paris/> adresinden erişildi.
- Foque, R. (2011). *Building knowledge by design, the 4th International Meeting on Architectural and Urbanism Research*, Valencia, 1-3 June, 21 Temmuz 2019 tarihinde https://www.academia.edu/5515241/Building_Knowledge_by_Design_Richard_Foque adresinden erişildi.
- Greeves, S. (2003). *Ron Mueck - A redefinition of Realism*. Germany: Hatje Cantz Verlag.
- Gropius, W. (1965-2003) *Die neue Architektur und das Bauhaus: Grundzüge und Entwicklung einer Konzeption*. Berlin: Published by Mann (Gebr).
- Hajer, M.A. ve Reijndorp, A. (2001). *In search of new public domain: analysis and strategy*. Rotterdam: NAI Publishers.
- Hauser, S. (2011). *Die Sinnlichkeit der Stadt. Über Grosstrassen in Staedtebaueorie und Literatur*. Stadt&Text. Berlin: Gebrüder Mann Verlag.
- Ibrahim, N.L.N. ve Utaberta, N. (2012) *Learning in architectural design studio*. in Siti, R.S.A., Siti, A.O., Nabishah, M. (Eds). *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, University Kebangsaan Malaysia Teaching and Learning Congress 2011. Science direct, Pulau Pinang Malaysia, Vol.60, 30-35.
- İnceoğlu, A. (2016-2022). *Geçmişin İpuçları*. 13 Nisan 2021 tarihinde <https://manifold.press/arda-inceoglu> adresinden erişildi.
- Kropf, K. (2018). *The Handbook of Urban Morphology*. London: John Wiley&Sons.

- Lampugnani, V. M. (2011) Die Stadt im 20. Jahrhundert: Visionen, Entwürfe, Gebautes. Berlin: Verlag Klaus Wagenbach.
- Lampugnani, V. M. (2011). Staedte einschreiben, Staedte entwerfen. Stadt&Text. Berlin: Gebrüder Mann Verlag.
- Madanipour, A. (2003). Public and Private Space of the City. doi: 10.4324/9780203402856 Publisher: Routledge
- Nicol, D. ve Pilling, S. (2000). Architectural education and the profession: preparing for the future. Changing Architectural Education: Towards a New Professionalism. NY-London: Spon Press.
- Salama, A.M. (1995). New Trends in Architectural Education: Designing the Design Studio. North Carolina: Tailored Text & Unlimited Potential Publishing.
- Scheerlinck, K. (2013). Collective Spaces Street Scape Territories Notebook.
- Dag Boutsen, LUCA, Sint-Lucas School of Architecture, Ghent/Brussels, KU Leuven.
- Oliveira, V. (2016). Urban Morphology. An Introduction to the Study of the Physical Form of Cities. Switzerland: Springer International Publishing.
- O'Sullivan, F. (2019). New Ideas for Paris's Outdated Infrastructure. Bloomberg Citylab. 26 Haziran 2020 tarihinde <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-05-14/reinvent-paris-ii-is-for-a-post-car-future> adresinden erişildi.
- Pallasmaa, J. (2009). Space, Place, Memory, and Imagination. The Temporal Dimension of Existential Space, Spatial Recall (ed.) Treib, M., New York: Routledge.
- Pallasmaa, J. (2011). The Embodied Image. United Kingdom: John Wiley&Sons.
- Pallasmaa, J. (2012). The Eyes of the Skin. United Kingdom: John Wiley&Sons.
- Pasin, B. (2017) Rethinking the design studio-centered architectural education: a case study at schools of architecture in Turkey. The Design Journal, Vol.20 No. 1, 1270-1284.
- Doi: 10.1080/14606925.2017.1352656.
- Poe, E.A. (1842) The masque of the red death. 15 Mart 2021 tarihinde <https://storyoftheweek.loa.org/2020/10/Masque-of-the-Red-Death.html> adresinden erişildi.
- Semper, G. (1879). Der Stil in den technischen und tektonischen Künsten oder Praktische Aesthetik. München: Friede Beckmanns's Verlag.
- Semper, S. (1884/1979). Kleine Schriften. Mittenwald: Maänder Kunstverlag.
- Salat, S. (2011). Cities and Forms. Urban Morphology Laboratory. Paris: Hermann Editeurs des sciences et des arts. :
- Sonne, W. (2014). Urbanität und Dichte im Städtebau des 20. Jahrhunderts. Berlin: DOM publishers.
- Quitzsch, H. (1981). Gottfried Semper-Praktische Ästhetik und politischer Kampf. Im Anhang: Die vier Elemente der Baukunst. Bauwelt Fundamente Band 58. Braunschweig/Wiesbaden: F. Vieweg&Sohn.
- Wingler, H.M. (1975). Das Bauhaus: 1919-1933 Weimar, Dessau, Berlin und die Nachfolge in Chicago seit 1937. Köln: Rasch/DuMont.
- Wingler, H.M. (1977). Kunstschulreform 1900-1933. U.S.A.: Published by The MIT Press.

Öz

İnşaat sektörünün hızlı karar alan dinamik bir yapısı vardır. Bu dinamik iş yapma kültürü, içerisinde tasarım değişikliklerini de barındırmaktadır. Tasarım değişikliklerinin amacı genel olarak projelerin kalitesini ve verimliliğini arttırmaktır. Fakat, tasarım değişikliklerine bağlı yaşanan sorunlar, proje performansını düşürerek, yeniden işlemlere (*rework*), zaman ve maliyet artışlarına ve kalitenin düşmesine neden olabilmektedir. Bu çalışmada Türk inşaat sektöründe tasarım değişikliklerinin sebepleri ve bu sebeplerin proje performansına etkilerinin alan çalışması üzerinden tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşmak için, Türkiye Mimarlar Odası yarışma yönetmeliğine göre düzenlenmiş Yarışma Projelerinden inşaatı bitmiş sekiz proje seçilmiştir. Araştırmada ödül almış yarışma projelerinin inşa edilmiş durumları ile karşılaştırmasının yapılması hedeflenmiştir. İnşa edilen yapıların tasarım ekipleri ile yapılan görüşmeler ile inşaat süreçlerinde yaşanan tasarım değişiklikleri tespit edilmiştir. Görüşmelerden elde edilen tasarım değişiklikleri sebepleri ile literatürde yer alan araştırmalar karşılaştırıldığında tasarım değişikliğine sebep olan nedenlerin örtüştüğü görülmüştür. Bunlar; şartnamede düzenlemeler ve eksik tanımlar, işlevlerin eklenmesi/ihmal edilmesi, yavaş karar verme, sürekli değişen talepler, paydaşlar arası koordinasyon eksikliği, tasarımda eksiklikler/tutarsızlıklar, tasarım aşamasında bilgi eksikliği, deneyimsiz ekipler / yetersiz yüklenici / uzman personel eksikliği, beklenmedik koşullar ve işçilik, olarak sıralanmaktadır. Alan çalışmasından elde edilen bulgulara göre; tasarım değişikliğinin proje performansına en önemli dört etkisinin kalite, süre, maliyet ve yeniden işleme (*rework*) olduğu görülmektedir. Tasarım değişikliklerinin kontrol edilebilmesi için etkili proje iletişiminin sağlanması ve tasarım süreçlerinin veriminin artırılabilmesi için tasarım ve yapım aşamaları arasında iş birliğinin sağlanması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tasarım Değişiklikleri, Türk İnşaat Sektörü, Mimar Yarışmaları.

Türk İnşaat Sektöründe Tasarım Değişiklikleri: Uygulanmış Yarışma Projelerinin İncelenmesi

Design Changes in Turkish Construction Industry: Investigation of Applied Competition Projects

^{1B} Burcu Balaban Ökten

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye

^{2B} Zahide Nur Baykan

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

Başvuru tarihi/Received: 26.08.2021, Revize tarihi/ Revised: 20.06.2023, Kabul tarihi/Final Acceptance: 23.06.2023

Extended Abstract

The construction industry has a dynamic structure that takes quick decisions. This dynamic business culture also includes design changes. The purpose of design changes is to improve the quality and efficiency of projects in general. However, problems due to design changes can reduce project performance, cause rework, increase time and cost, and decrease quality. In this study, it is aimed to determine the causes of design changes that cause time and cost increases, quality problems and rework in the Turkish construction sector and the effects of these reasons on project performance through field study. To achieve this aim, firstly, the Competition Projects arranged according to the competition regulations of the Turkish Chamber of Architects are listed. Then, the ones whose construction was completed were selected from these projects. The design changes and their reasons during the construction phases of these projects were investigated. Within the scope of the study, eight completed projects were selected. This study aims to compare an award-winning project with its built state. Interviews were held with the design teams of the constructed structures. Design changes in the construction processes were determined through the interviews. The reasons for the design changes obtained from the interviews were compared with the literature. The reasons for the design change overlap with the literature. These are listed as: Regulations and incomplete definitions in the specification, addition/omission of functions, slow decision-making, constantly changing demands, lack of coordination between stakeholders, deficiencies/inconsistencies in design, lack of knowledge in the design phase, inexperienced teams / insufficient contractor/lack of expert personnel, unexpected conditions, and workmanship. According to the findings obtained from the field study, it is seen that the four most important effects of a design change on project performance are quality, time, cost and rework. Design changes lead to rework and rebuilds. Changes made cause project delays and cost overruns. Other effects of design change affecting project performance are poor quality and workmanship. It has been seen that effective project communication should be ensured to control design changes. To achieve this, a common understanding of problems, sharing of experiences, team harmony and a culture of cooperation are required. Success factors that increase the efficiency of building design management are listed as communication, decision-making, information management, performance evaluation, planning, risk management and team management. These factors help to address the difficulties to be experienced throughout the project early in the design phase. Collaboration between the design and construction phases is required for the design to be more productive and efficient.

Keywords: Design Changes, Turkish Construction Sector, Architecture Competitions.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Cite this article as: Ökten BB, Baykan ZN. Türk İnşaat Sektöründe Tasarım Değişiklikleri: Uygulanmış Yarışma Projelerinin İncelenmesi. *Tasarım Kuram* 2023;19(39):278–295.

GİRİŞ

Yapı üretimi, yatırımcının yapım ile ilgili karar vermesiyle başlayan sonrasında fizibilite, tasarım, ihale, inşaat, işletmeye alma ve işletme süreçlerini kapsayan çok katılımcılı bir yapılanmadır. Bu yapılanma farklı uzmanlık alanlarından meslek insanların bir araya gelerek çalışmasını gerektiren karmaşık süreçleri içermektedir. Süreçlerin karmaşık olarak tanımlanmasının sebebi, her projenin kendine özgün nitelikleri ve organizasyonları içermesidir. Özgün olma durumu her yapının işlevinin, ölçeğinin ve konumunun farklı olmasıyla açıklanabilir. Bunlara ek olarak her yapının yatırımcısı, tasarımcısı, uygulamacısı ve kullanıcısı da farklıdır. Yapılar bu nedenle kendi özellerinde biriciktir.

Yapı tasarımı yatırımcının ihtiyacı ile başlamakta ve mimar yatırımcının isteklerini analiz ederek yapı ihtiyaç programını geliştirmektedir. Yapıların inşa edilmeleri ile ilgili fikrin ortaya çıktığı ilk aşamadan itibaren tasarım süreçleri başlamaktadır. Yapı tasarımının ilk aşamalarında tasarım değişiklikleri büyük ölçekte yapılabilmektedir. Bu aşamada işlev, yerleşim ve kütle gibi ana kararlar verilmektedir. Tasarım süreçleri ilerledikçe değişiklik taleplerinin ve tasarıma yapılabilecek müdahalelerin ölçeği küçülmektedir. Tasarım değişiklikleri yapının tasarım ve inşaat süreçlerinin her aşamasında sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Özellikle yapının inşaat aşamasında talep edilen tasarım değişiklikleri zaten karmaşık olan inşaat süreçlerinin yönetilmesini daha zor hale getirmektedir (Love ve diğ., 2002). Bazı projeler olumlu değişikliklerden faydalansa da, çoğu değişiklik iş akışına engel olmaktadır (Sun ve Meng, 2009). Tasarım değişiklikleri bir inşaat projesinin çalışma koşullarında sözleşme hükümlerinde ya da sözleşme imzalandıktan sonra tasarım ve inşaat aşamalarının herhangi birinde oluşan eklemeler, ihmallere ve düzeltmeler olarak tanımlanmaktadır. Bu tür değişiklikler yalnızca sözleşmenin hükümlerine uygun olarak değil, aynı zamanda çalışma koşullarında ortaya çıkabilecek değişikliklerle

de ilgilidir. Bu değişimler inşaatı dinamik ve dengesiz hale getirmektedir (Hui ve diğ., 2017). Tasarım değişiklikleri inşaat sektöründe önemli bir sorun olarak görülmekte (Bibby ve diğ., 2003) ve inşaat projelerinin zaman maliyet ve kalite performansını olumsuz etkilemektedir (Chang ve diğ., 2011; Knotten ve diğ., 2015; Sun ve Meng, 2009).

Bu çalışma kapsamında mimarlık, mühendislik ve inşaat sektörlerini konu alan tasarım değişiklikleri ile ilgili çalışmalar sistematik literatür taraması yapılarak incelenmiştir. Yapılan literatür taramasında Türkiye’de yapıların inşaat süreçlerinde tasarım değişikliğini konu alan bir çalışmaya ulaşılamamıştır. YÖK tez merkezinde “tasarım değişikliği” anahtar kelimeleri ile tarama yapıldığında inşaat sektöründe konu ile ilgili yapılmış bir çalışma listelenmemiştir. Türkiye inşaat sektörü ile ilgili yapılan uluslararası makale çalışmaları incelendiğinde tasarım değişikliğinin ana temasını oluşturduğu bir araştırmaya rastlanmamıştır. Yapılan detaylı literatür taraması sonucunda inşaat sektörünün rutinleri içerisinde yer alan tasarım değişiklikleri konusunda Türkiye’de alan çalışması eksikliği görülmektedir. Bu nedenle bu araştırmanın amacı yapıların inşa edilmesi süreçlerinde tasarım değişiklikleri konusunda literatüre katkı sağlamaktır. Tasarım değişikliklerini konu alan bu çalışmada örneklem olarak Türkiye’de Türkiye Mimarlar Odası denetiminde düzenlenmiş tasarım yarışmaları sonucunda derece almış ve hayata geçirilmiş projeler seçilmiştir. Çalışma kapsamında tasarımı tamamlanmış bir projenin inşa edilmiş hali ile karşılaştırmasının yapılması hedeflenmiştir. İnşa edilen yapıların tasarım ekipleri ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılarak inşaat süreçlerinde yaşanan tasarım değişiklikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Tespit edilen tasarım değişikliklerinin sebepleri literatürde yer alan sebepler ile karşılaştırılmıştır.

İnşaat Sektöründe Tasarım Değişiklikleri

Tasarım değişikliklerinin çoğunluğu, işin veya ek işin yeniden düzenlenmesine sebebiyet vermesinin yanısıra programlanmış iş akışında kesintilere de neden

olmaktadır. Bu durum ise maliyetin ve iş süresinin artmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle, tasarım değişiklikleri için gelen tüm talepleri takip etmek ve proje üzerindeki olası etkilerinin değerlendirmek gerekmektedir (Emmit, 2014). Değişikliklerin erken tespit edilmesi, değerlendirilmesi ve olası sorunlar ile ilgili önlemlerin alınarak oluşan sorunların çözülmesi tasarım değişikliklerinin sebep olacağı olumsuzlukları azaltmaktadır (Abdul-Rahman ve Wang, 2017; Yap ve diğ., 2017). Değişikliklerin kontrol altına alınması ve etkin yönetilmesi projenin başarısını arttırmaktadır (Bibby ve diğ., 2003). Tablo 1’de literatürde yer alan tasarım değişikliği sebepleri listelenmiştir.

projenin tüm paydaşlarının aktif olarak tasarım süreçlerine katılmadıklarını göstermektedir. Özellikle çok kullanıcı ve işlevleri çeşitlenmiş yapılarda kullanıcıların ve yapıyı işletmeye alacak ekiplerin yapıya ait tasarım, teknoloji ve malzeme ihtiyaçları çok detaylı ve ancak o kullanıcı ve ekipler tarafından bilinen konuları içermektedir. Tasarım süreçlerine bu ekiplerin aktif olarak katılmaması, bu bilgilerin yapı tasarımına dahil edilememesine sebep olmaktadır. Bu nedenle yapının planlaması, kullanılacak teknolojiler ve malzemeler ile ilgili değişiklik talepleri inşaat süreçlerinde sıkça karşılaşılan

Tablo 1: Literatürde tasarım değişikliklerinin sebepleri.

	(Gharatbeh ve diğ., 2021)	(Yap ve diğ., 2019)	(Yap ve diğ., 2018)	(Yap ve Skitmore, 2017)	(Yana ve diğ., 2015)	(Hwang ve diğ., 2014)	(Emmit, 2014)	(Mohamad ve diğ., 2012)	(Chang ve diğ., 2011)	(Love ve Li, 2000)	(Cox ve diğ., 1999)
Yapım şartnamelerinde düzenlemeler ve eksik tanımlar (muadil malzeme, imalat detay eksikliği)	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓
İşlevlerin eklenmesi/ihmal edilmesi (program / planlama / tasarım eklentileri/ihmalleri) sürekli değişen talepler	✓	✓		✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓
Yavaş /eksik karar verme		✓		✓	✓	✓	✓		✓		
Tasarım aşamasında bilgi eksikliği				✓	✓		✓	✓		✓	
Paydaşlar arası koordinasyon eksikliği		✓	✓	✓	✓			✓	✓		
Beklenmedik koşullar (öngörülemeyen nedenler)	✓			✓	✓		✓		✓		✓
Deneyimsiz ekipler / yetersiz yüklenici /uzman personel eksikliği	✓		✓	✓	✓				✓		
Tasarımda eksiklikler/ tutarsızlıklar (malzeme, detay, imalat hatası)	✓			✓	✓			✓	✓	✓	
İşverenin isteğinin net olmaması, işverenin sürekli değişen talepleri	✓						✓				
İşçilik			✓								

Bir yapının tasarım evresi ve ihale süreçleri tamamlandıktan sonra gerçekleşen tasarım değişiklikleri talepleri, aslında

durumlardır (Saad ve diğ., 2021). Kullanıcı tarafından talep edilen bu değişikliklere ek olarak müteahhit ve taşeronlar daha ucuz

ve kolay imal edilebilir alternatifler için tasarım değişiklikleri talep edebilmektedirler. Bazı durumlarda uygulamacılar belirlenmiş malzeme ve bileşenleri kimseye haber vermeden değiştirebilmektedir. Bu istenmeyen durumların önlenmesi için durum kontrol edilmeli ya da müteahhit ve taşeronlar ona göre seçilmelidir (Emmit, 2014). Gayri resmi değişiklikler, genellikle uygulama gerçekleştikten sonra tespit edilebilmektedir (Mohamad ve diğ., 2012). Beklenmeyen değişiklikler olduğunda, inşaatı planlamak, organize etmek ve kontrol etmek zorlu ve problemlidir (Love ve diğ., 2002). İhale sonrasında yapının inşa sürecinde piyasa koşullarında dalgalanmaların yaşanması, finansal sorunlar, malzeme tedarikinde yaşanabilecek sıkıntılar gibi inşaat sürecini etkileyen nedenler de tasarım değişikliklerine sebep olabilmektedir.

Yap ve diğ. (2019) tasarım değişikliklerinin sebeplerini; maliyet tasarrufu, alternatif malzemeler, çeşitli meslek disiplinleri arasındaki koordinasyon eksikliği, yapım şartnamesi değişikliği, işlevlerin eklenmesi ya da ihmal edilmesi, ek gereksinimler, devlet düzenlemeleri, yasa ve politikadaki değişiklikler, tasarım belgelerinde yanlışlıklar ve tutarsızlıklar, tasarım ihmalleri, eksik çizimler, doğru karar vermede yetersizlik ve tasarım değişikliği iyileştirme çabaları olarak listelemektedirler. Tasarım değişikliklerinin neden olduğu etkileri ise; zaman gecikmesi, maliyet artışı, fazla iş yükü, ölçüsüz talep, uyumsuzluklar, verimlilik kaybı, koordinasyon sorunları, ritim kaybı, işgücü motivasyonunda azalma olarak sıralanmaktadır. Okada ve diğ. (2017) proje sürecindeki değişimlerin, proje teslim ekibi için belirsizliğin ana nedenlerinden biri olduğunu ve uygun şekilde yönetilmediğinde maliyet ve zaman aşımına neden olabileceğini vurgulamışlardır. Araştırma sağlık tesisi projelerinin tasarım ve yapımında önemli zorlukların altını çizmektedir. Bunlar; tasarım eksiklikleri (Shoar ve diğ., 2022), bilinmeyen durum, program değişikliği, değer mühendisliği (maliyetleri düşürürken verimliliği arttırmayı amaçlayan değişiklikler),

kullanıcı tarafından talep edilen değişiklikler olarak sıralanmıştır.

Tasarım değişiklikleri ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde inşaat sektörünün kendine özel iş yapma biçimlerinin bu değişikliklere sebep olduğu görülmektedir. Her projede yeni paydaş gruplarının bir araya gelmesi, o projeye özgü bir ihtiyaca uygun tasarımın geliştirilmesi, geliştirilen tasarım doğrultusunda malzeme ve teknolojinin seçilmesi ve tüm bunların yanında projenin gerçekleştiği dönemde oluşan piyasa koşulları ve siyasi ortam gibi dış etmenler inşaat projelerinin süreçlerini birbirlerinden farklı kılmaktadır. Süreçlerin farklılaşması tasarım aşamasından başlayarak tüm süreçlerde farklı ekiplerin bir arada çalışmasını gerektirmektedir. Proje paydaşlarının değişimi her proje için yeniden bir üretim organizasyonunun kurulmasını gerektirmektedir. Bu durum tasarımda bilgi eksikliklerine, paydaşlar arasında koordinasyon eksikliklerine, işverenin isteklerinin netleşememesi ve yapım şartnamelerinin projeye ait özgün koşulları içermemesi gibi sonuçlar doğurabilmektedir. Bunlara ek olarak inşaat sektöründe üretim aşamasında çalışan işçilerin kalifiye eleman olmaması ve nitelikli uygulayıcı bulunmasının zorluğu gibi işgücüne ait sektörün sorunları da uygulama süreçlerinde tasarım değişikliklerine sebep olabilmektedir.

İnşaat Sektöründe Tasarım Değişiklikleri için Getirilen Çözüm Önerileri

İnşaat sektöründe yapıların üretim süreçlerinde sıklıkla karşılaşılan ve sektörün yapı üretim kültürü içerisinde kanıksanmış olan tasarım değişiklikleri maliyet ve süre artışlarına sebep olurken üretimin kalitesinde de düşüslere neden olabilmektedir. Bu olumsuz sonuçların en aza indirgenebilmesi için tasarım değişikliklerinin azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Üretim aşamasında oluşabilecek belirsizlikleri ve tasarım değişikliklerinin ortadan kaldırmak için öncelikle müşteri tasarım aşamalarına aktif rol alacak şekilde dâhil edilmelidir. Yapı üretimi başladıktan projenin tasarımına ait değişikliklerin yapılması yapı üretim

maliyetini artıracak ve yapım süresinin uzatacak etkilere neden olabileceği için tasarım ekibi ve müşteri, üretim başlamadan önce tasarımın doğru olduğundan kesinlikle emin olmalıdır. Değişikliklerin çoğu uygulanmadan önce resmi olarak talep edilerek, onaylanmalı ve kayıt altına alınmalıdır. Tablo 2’de inşaat sektöründe tasarım değişikliklerine getirilen çözüm önerileri listelenmiştir.

Du ve diğ. (2019) tasarım ekiplerinin tasarım sırasında ve sonrasında dikkatli bir inceleme yaparak tasarım değişikliği olasılığını azaltmak için tasarım sürecini takip etmeleri gerektiğini vurgulamışlardır. Projenin en üst düzey yöneticileri olmak üzere, proje yöneticisi ve proje sekreteri, proje katılımcılarının gerçek zamanlı koşullara dayanarak iletişimi güçlendirmesi gerektiği ve tasarım ekipleri ile bu projedeki diğer aşamalar arasındaki etkileşimi desteklenmesi ve koordine edilmesi için BIM tabanlı platformların kullanılmasını önermektedirler. Tasarım değişikliklerinin uygun şekilde yönetilebilmesi için planlama, tasarlama, yönetim ve inşaat süreçlerinde çeşitli önlemler alınması gerekmektedir. Okada ve diğ. (2017) yaptıkları çalışmada bu aşamalarda alınması gereken önlemler ile

ilgili önerilerde bulunmuşlardır. Planlama aşamasında; proje gereksinimlerinin daha iyi belirlenmesi ve ayrıntılı planlama yapılması, inşaat sırasında ön görülemeyen koşulların etkilerini azaltmak için detaylı bir inşaat öncesi araştırma yapılması, bilgilerin tasarım ve yapım sözleşmelerine dahil edilmesi ve kullanıcının tasarım sürecine dahil edebilmek için alternatif proje teslim yöntemlerinin kullanılması önerilmiştir. Tasarım aşaması için; kullanıcıların tasarım inceleme sürecine daha çok dahil edilmesi, kullanıcılara tasarımı daha iyi sunmak için 3B modeller, maketler ve sanal gerçeklik gibi alternatif yöntemler kullanılması, altyapı gereksinimlerini gerçek zamanlı olarak daha iyi anlamak için Yapı Bilgi Modelleme sistemi (YBM) kullanılması ve tasarım incelemesi sırasında müteahhitten yapı perspektifinden geri bildirim alınması vurgulanmıştır. Yönetim ve inşaat aşamasında ise; mümkün olduğunca personel ve ekip üyesi değişikliklerinin en aza indirilmesi, sözleşme değişikliklerinin hızlı bir şekilde uygulanmasını sağlayan tanımlanmış bir yönetim süreci geliştirilmesi, sözleşme değişiklikleriyle ilgili sorunları hızlı çözmek için proje paydaşları arasında açık iletişim yollarının kolaylaştırılması,

Tablo 2: İnşaat sektöründe tasarım değişikliklerine getirilen çözüm önerileri.

	(Gharaibeh ve diğ. 2021)	Yap ve diğ. 2019)	(Du ve diğ. 2019)	(Yap ve diğ. 2017)	(Okada ve diğ. 2017)	(Motawa ve diğ. 2007)	(Emmitt, 2014)	(Emmitt ve diğ. 2012)
Etkili proje iletişimi, ortak problem anlayışı, deneyimlerin paylaşılması, işbirliği kültürü (işbirlikçi model), takım uyumu, ve koordinasyonun iyi sağlanması	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓
Tasarım ekipleri tarafından tasarım ve üretim aşamasında inceleme ve kontrol sağlanmalı			✓		✓	✓	✓	
Yapı Bilgi Modelleme sistemi (YBM) kullanılması	✓		✓		✓			
Ayrıntılı planlama					✓	✓		
Yapılacak iş ile ilgili farkındalık oluşturma, projelerden öğrenme	✓	✓		✓				✓
Değişim olayının sebep sonuç ilişkilerinin araştırılması	✓	✓				✓		
Kullanıcının tasarım inceleme sürecine dahil edilmesi	✓				✓	✓	✓	
Mal sahibinin isteklerine cevap verilmesi					✓			

tüm proje ekibi üyeleri ile tasarım ve yapım aşamasında ortak oturumlar düzenlenmesi, mal sahibi tarafından talep edilen değişiklikleri gruplandırmanın yanı sıra maliyet ve zamanlama etkisini değerlendirme sürecini de sınıflandırmak için bir sistem geliştirilmesi ve sürecin tüm ekip üyelerine açık olması sağlanması önerilmektedir.

Tasarım değişikliği ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde tasarım değişikliklerini iyileştirmeye yönelik geliştirilen modellerin; ortak problem anlayışı, tecrübe paylaşımı, takım uyumu, işbirlikçi kültür ve Yapı Bilgi Modelleme (YBM) kavramlarını kullandıkları görülmüştür. Projelerin performansını arttırmak için planlama aşamasında, tasarım aşamasında, yönetim ve inşaat aşamasında alınacak tedbirlerin tasarım ihmallerini, ön görülemeyen durumları, program değişikliklerini ve kullanıcı tarafından talep edilen değişiklikleri azaltabileceği vurgulanmıştır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada Türk inşaat sektöründe zaman ve maliyet artışlarına, kalite ile ilgili sorunlara ve yeniden işlemlere yol açan tasarım değişikliklerinin sebepleri ve bu sebeplerin proje performansına etkilerinin alan çalışması üzerinden tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşmak için, Türkiye Mimarlar Odası kontrolünde düzenlenmiş Ulusal Serbest Katılımlı Mimari Yarışma Projeleri'nden inşa edilmiş yarışma projelerinde yaşanan tasarım değişiklikleri ve nedenleri araştırılmıştır. Bu araştırmanın hedefi tüm ihtiyaçları iyi belirlenmiş ve bu ihtiyaçları cevaplayan kaliteli bir mimari tasarımın uygulanmasında yaşanan tasarım değişikliklerinin sebeplerinin tespit edilmesidir. Bu hedefe ulaşabilmek için aşağıda listelenmiş kabuller yapılmıştır.

- Türkiye Mimarlar Odasının yarışma yönetmeliğine uygun düzenlenen yarışmaların yarışma şartnameleri titizlikle hazırlanmaktadır. Bu sayede projenin tasarımı ile ilgili beklentiler yarışmaya katılacak mimarlara detaylı olarak iletilmektedir. Bu noktada

proje ile ilgili talep edilen ihtiyaçlarda bir eksiklik söz konusu değildir.

- Yarışma jüri üyeleri, tasarım konusunun uzmanlarından seçilmektedir. Konusunda uzman jüri üyelerinin birincilik ödülüne layık gördükleri projelerin, yarışma şartnamesine uygun olduğu bu araştırmada kabul edilmiştir.
- Yarışmalara birçok tasarım ekibi katılmakta ve kazanan projeler birçok projenin içinden elenerek seçilmektedir. Bu durum tasarım kalitesi en yüksek olan ve ihtiyaca en iyi çözümü üreten projelerin seçilmesi anlamına gelmektedir. Birçok proje içerisinden seçilmiş ve ihtiyaca yönelik geliştirilmiş en iyi proje, aynı zamanda araştırmacılar tarafından tasarım ile ilgili eksikliklerin en aza indirildiği bir proje olarak kabul edilmektedir.
- Yarışma projelerinin tasarım ekipleri inşaat süreçlerinde yer alarak yapıya ait üretimi kontrol etmişlerdir.

Görüşmeler yarı yapılandırılmış görüşme olarak planlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler fikirleri ifade etmek, özel ilgi ve uzmanlık alanlarını vurgulamak için özgür bir ortam sağlamaktadır (*Kanters ve diğ., 2013*). Görüşmelerin yapılabilmesi için literatürden faydalanılarak açık uçlu sorular hazırlanmıştır. Sorular Tablo 3'te görülmektedir. Mimarlardan bu sorulara açık uçlu cevaplar vermeleri istenmiştir.

Tablo 3: Görüşme soruları.

1 yarışmasında yaşadığımız uygulama sürecini inşaat kalitesi, maliyet ve süre açısından değerlendirmenizi rica ederiz. -Binanın kalitesi mimari grubun istediği gibi oldu mu? -Maliyet planlandığı gibi kaldı mı? -Belirlenen sürede inşa edilebildi mi?	(Abdul-Rahman ve Wang, 2017; Bibby, 2003; Boon ve diğ., 2018; Durdyev, Ismail, ve Bakar, 2010; Hwang ve Low, 2012; Kazaz ve diğ., 2012; Knotten, Lædre, ve Hansen, 2017; I. A. Motawa ve diğ., 2007; Okada ve diğ., 2017; Sun, Fleming, Senaratne, Motawa, ve Yeoh, 2006; Sun ve Meng, 2009; Yap ve diğ., 2018; Yap ve Skitmore, 2017)
2	Tasarlanan bina ve uygulanan bina bire bir aynı olabildi mi? Olamadıysa hangi noktalarda değişiklikler oldu ve sebepleri nelerdi?	(Abdul-Rahman ve Wang, 2017; Aslam ve diğ., 2019; Boon ve diğ., 2018; Du ve diğ., 2019; Fan ve Zhang, 2013; P E D Love ve diğ., 2002; Mohamad ve diğ., 2012; I. A. Motawa ve diğ., 2007; Muhamad ve Mohammad, 2018; Okada ve diğ., 2017; Sun ve diğ., 2006; Yana ve diğ., 2015; Yap ve diğ., 2017; Yap ve Skitmore, 2017)
3	İşveren kimdi? Projeyi kim denetliyordu? İşveren denetlediyse, denetleyen ekipte kontrolör görevindeki kişinin mesleği neydi? Denetleme ekibinde tasarım grubundan kimse yer alıyor muydu?	(Best, 2006, sy.148-153; De Blois, Herazo-Cueto, Latunova, ve Lizarralde, 2011; Fan ve Zhang, 2013; Ibrahim A. Motawa, Anumba, ve El-Hamalawi, 2006; Savolainen ve diğ., 2018)
4	Projenin uygulama sürecinde disiplinler arası problemler yaşandı mı? Ekiplerin koordinasyonunda sıkıntılar oldu mu?	(Andersen ve diğ., 2005; Aslam ve diğ., 2019; Emmitt, 2010; İrfan ve diğ., 2019; Koo, Park, Shin, ve Kwon, 2010; Okada ve diğ., 2017)

Verilen cevaplara göre araştırmacılar cevapların daha iyi anlaşılabilmesi için konu ile ilgili ek sorular sormuşlardır. Bu görüşme türü ile derinlemesine bilgi elde etmek hedeflenmiştir (Tablo 3).

Yarışma projelerine ait bilgiler Mimarlar Odasının web sitesinden ve Arkitera web sitesinden elde edilmiştir. İlk olarak yarışmalara ait bir liste oluşturulmuştur. Araştırmanın gerçekleştiği 2019 senesinde 51 adet projeye ulaşılmıştır. 2005-2015 yılları arasında yapılmış olan serbest katılımlı yarışma projelerinden birincilik ödülü olarak uygulanmış sekiz proje tespit edilmiştir. Araştırma için tespit edilen yarışma projelerinin mimarları ile e-posta yoluyla iletişime geçilerek, görüşmeler talep edilmiştir. Ulaşılan sekiz mimar ile yüz yüze ya da telefon ile olmak üzere yarı yapılandırılmış görüşmeler

yapılmıştır.

Görüşmeler 23.03.2019 – 15.04.2019 tarihleri arasında yapılmıştır. Yapılan görüşmeler 120 ile 150 dakika arası sürmüştür. Görüşmelerde amaç, projenin uygulama sürecini ana fikir projesi, tasarım değişiklikleri, iş bölümü, mesleki kontrolörlük ve ekipler arası koordinasyon açısından değerlendirmektir. Yapılan görüşmeler ve projeler ile ilgili bilgiler Tablo 4’de belirtilmiştir. Yapılan görüşmelere ek olarak projeler ile ilgili internette yer alan yayınlardan faydalanılmıştır. Görüşmelerden elde edilen bulgular ile yarışma projelerine ait bilgiler harmanlanarak, yapıların tasarımlarından ve yarışma kazanıldıktan sonraki süreçlerden söz edilmiştir. Alan çalışmasından elde edilen buluntulara göre, tasarım değişikliklerinin sebepleri tespit edilmiştir.

Tablo 4: Yapılan görüşmeler ve projeler ile ilgili bilgiler.

Proje No	Proje Yılı	Proje Adı	Proje Türü	Proje Yeri	Yarışma Açılış-Sonuç Tarihi	İnşaat Başlangıç-Bitiş Tarihi	Tasarım Ekibi
P01	2005	İstanbul Deniz Müzesi	Kültür Yapısı	İstanbul	2005-2005	2007-2013	Hande Köksal (G01), Mehmet V. Kütükçüoğlu (G02), H. Ertuğ Uçar
P02	2006	Trabzon Eski Tekel Binası Yeniden Canlandırma Mimari Proje Yarışması	Kamu Yapısı	Trabzon	2006-2006	2007-2010	Ozan Öztepe (G03), Derya Ekim Öztepe
P03	2009	Kadirli Belediyesi Hizmet Binası ve Kültür Merkezi	Kamu Yapısı + Kültür Yapısı	Osmaniye	2009-2010	2012-2013	Deniz Dokgöz, Ferhat Hacılibeyoğlu, Orhan Ersan (G04), Turgut Şakiroğlu
P04	2010	Bornova Belediyesi Yeşilova Höyüğü Ziyaretçi Merkezi	Kültür Yapısı	İzmir	2010-2010	2012-2014	Evren Başbuğ (G05), Umut Başbuğ Ramazan Avcı, Seden Cinasal Avcı
P05	2011	Adana Çukurova Hizmet Binası	Kamu Yapısı	Adana	2011-2011	2012-2013	Derya Ekim Öztepe, Ozan Öztepe (G06)
P06	2011	Troya Müzesi	Kültür Yapısı	Çanakkale	2011-2011	2013-2018	Ömer Selçuk Baz (G07), Okan Bal, Cenk Kurtel, Mehmet Yılmaz Berrin Yavuz
P07	2013	Lüleburgaz Belediyesi Şehirlerarası Otobüs Terminali	Ulaştırma Yapısı	Lüleburgaz	2013-2013	2014-2015	Tunahan Koç, Barış Demir, Sıddık Güvendi (G07), Oya Eskin Güvendi, Gülşah Örs Demir
P08	2013	Borusan Neşe Fabrikası	Eğitim Yapısı	Birçok şehir	2013-	-	Hakkı Can Özkan (G08), Serdar Koroğlu

Alan çalışmasından elde edilen veriler ile tasarım değişikliği konusundaki literatür detaylı olarak karşılaştırılmıştır.

Yarışma şartnamelerine çeşitli kaynaklardan ulaşılmıştır. İstanbul Deniz Müzesi ve Troya Müzesi yarışmalarına ait yarışma şartnamelerine “Türkiye’de Müze Yarışma Projeleri Uygulamaları: Deniz Müzesi’nin Sergileme Bağlamında Değerlendirilmesi” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasının eklerinden (Gültaş, 2019), Adana Çukurova Hizmet Binası yarışma şartnamesine Arkitera web sitesinden (Adana Çukurova İlçe Belediyesi Hizmet Binası ve Kültür Merkezi Ulusal Mimari Proje Yarışması - Arkitera, n.d.), Lüleburgaz Belediyesi Şehirlerarası Otobüs Terminali yarışma şartnamesine Arkitera web sitesinden (Lüleburgaz Belediyesi Şehirlerarası Otobüs Terminali Mimari Proje Yarışması - Arkitera, n.d.), Trabzon Eski Tekel Binası Yeniden Canlandırma Mimari Proje Yarışması, Kadirli Belediyesi Hizmet ve Kültür Merkezi, Bornova Belediyesi Yeşilova Höyüğü Ziyaretçi Merkezi ve Borusan Neşe Fabrikası yarışma şartnamelerine görüşme yapılan mimari gruplardan ulaşılmıştır.

BULGULARIN TARTIŞILMASI

Yapılan alan çalışmasında incelenen sekiz yarışma projesinin uygulama aşamasında tasarım değişikliğine neden olan faktörler literatür çalışmasından elde edilen tasarım değişikliği sebepleri ile karşılaştırılmıştır. Yapılan görüşmelerden elde edilen veriler ve literatürden elde edilen sebepler Tablo 5’te listelenmiştir. Yapılan görüşmelerde tasarım değişikliğine sebep olan nedenler ile literatür örtüşmektedir. Bunlar; yapım şartnamesinde düzenlemeler ve eksik tanımlar (muadil malzeme, imalat detay eksikliği), işlevlerin eklenmesi/ihtimal edilmesi (program ve planlamaya eklentiler), yavaş karar verme, sürekli değişen talepler, paydaşlar arası koordinasyon eksikliği, tasarımda eksiklikler/tutarsızlıklar (malzeme, detay, imalat hatası), tasarım aşamasında bilgi eksikliği, deneyimsiz ekipler / yetersiz yüklenici / uzman personel eksikliği, beklenmedik koşullar (öngörülemeyen nedenler), ve işçilik, olarak sıralanmaktadır (Tablo 5).

Alan çalışmasında tespit edilen faktörlerin arasında tasarım değişikliğine en çok sebep olan faktör “tasarımda eksiklikler/tutarsızlıklar” (Tablo 5) olarak tespit edilmiştir. Görüşme yapılan mimarlar tasarıma bağlı malzeme, detay ve imalat hatalarından bahsetmişlerdir. Mimari tasarım yarışmalarında birincilik derecesi alan tasarımların birçok aday proje arasından seçilmesi ve bu projelerin uygulamaya değer görülmesi bu projelerin tasarım kalitesi yüksek projeler olduğunu göstermektedir. Buna rağmen bu projelerde tasarım değişikliğine sebep olacak tasarım eksiklikleri ve tutarsızlıkları olduğu görülmektedir. Belirtilen değişiklikler içerisinde yoğun olarak malzeme ve detay değişiklikleri vardır. Bu durum mimari tasarım projelerinde malzeme ve detay ölçeğine çok inilmeden daha üst ölçekten tasarım kararlarının verildiği ve bu tip detayların uygulama sırasında çözülmesi gereken konular haline geldiği görülmektedir. Bu durumun nedenlerine mevcut piyasada malzemelerin bulunurluğu, önerilen malzemelere muadil malzemelerin fiyatlarının uygunluğu ve yapıya ait detayların uygulanma zorluğu eklenebilir.

Tablo 5: Alan çalışması neticesinde tespit edilen tasarım değişikliği sebepleri.

	P01	P02	P03	P04	P05	P06	P07	P08
Yapım şartnamesinde düzenlemeler ve eksik tanımlar (muadil malzeme, imalat detay eksikliği)	✓			✓			✓	✓
İşlevlerin eklenmesi/ihtimal edilmesi (program/ planlama / tasarım eklentileri/ ihmalleri),	✓	✓			✓			✓
Yavaş karar verme	✓							
Tasarım aşamasında bilgi eksikliği		✓					✓	✓
Paydaşlar arası koordinasyon eksikliği	✓	✓	✓	✓			✓	✓
Beklenmedik koşullar (öngörülemeyen nedenler)			✓			✓		
Deneyimsiz ekipler / yetersiz yüklenici / uzman personel eksikliği			✓	✓				
Tasarımda eksiklikler/tutarsızlıklar (malzeme, detay, imalat hatası)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
İşverenin isteğinin net olmaması, işverenin sürekli değişen talepleri	✓	✓	✓	✓	✓			✓
İşçilik							✓	✓

İstanbul Deniz Müzesi (P01) projesinde yarışma kazanıldıktan sonra titizlikle uygulama projesi süreçlerine geçildiği ve farklı disiplinlerden ekipler ile uygulamaya ait detayların çizildiği belirtilmiştir. Mimari grup yarışma şartnamesinde “İstanbul Deniz Müzesi” yapısına ait bir bütçe kısıtlama bilgisi bulunmadığını ve bu prestijli yapı için mimari tasarım sürecinde bütçe ile ilgili bir çalışma yapılmadığından bahsetmişlerdir. Fakat uygulama sürecinde maliyet konusunun önem kazandığı ve yapım şartnamesinde belirtilen malzemelere uygulamacının daha uygun fiyatlı alternatif arayışına girdiğinden bahsedilmiştir. Bu durumun da yapının uygulama detaylarında sorunlara sebep olduğu vurgulanmıştır. Bu tip durumlardan kaçınmak için yapım şartnamesinde malzeme özelliklerinin detaylı olarak verilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Trabzon Eski Tekel Binası Yeniden Canlandırma Mimari projesinde (P02) proje yarışması sonrasında uygulama projesi çizimi aşamasında yapının yapılacağı arsanın kotları ile yapı arasındaki ilişkinin tekrar irdelenmesi gerekmiştir. Yapıya ait strüktürel hesaplamalar sonucunda yapı tasarımında değişiklikler olmuştur. Bu değişikliklerden en önemlisi giriş için tasarlanmış olan saçağın boyunun küçülmesidir.

Kadirli Belediyesi Hizmet Binası ve Kültür Merkezi Projesinin (P03) uygulama aşamasında mimari grup kontrolör olarak görevlendirilmemiştir ve işveren uygulama süreçlerinin hızlı ilerlemesini talep etmiştir. Bu durum uygulama sırasında uygulamacının yapının tasarımı ile ilgili ihtiyaç duyduğu danışmanlığı mimari gruptan almasını mümkün kılmamıştır. Yapının tasarımını yapan mimari grubun uygulama süreçlerinde yer almaması projede değişikliklere sebep olmuştur.

Bornova Belediyesi Yeşilova Höyüğü Ziyaretçi Merkezi (P04) projesinde mimari grup proje yarışmalarında fikrin öne çıktığını imalat detaylarına yarışma aşamasında girilmediğini belirtmiştir. Buna bağlı olarak yapının uygulama süreçlerinde imalat ve malzeme ile ilgili değişikliklerin oluştuğu ve işveren tarafın-

dan talep edilen mekan değişikliklerinin de sağlandığı vurgulanmıştır. Tasarım yarışmasını kazanan ekibin projenin uygulama aşamasında etkin rol almasının bu tip tasarım değişikliklerinin projenin ana konseptine uygun şekilde tekrar tasarlanmasına olanak sağladığı görülmektedir.

Çukurova Hizmet Binası ve Kültür Merkezi (P05) projesinde uygulama aşamasında mimari grup etkin rol almıştır. İşveren uygulama aşamasında değişiklik taleplerinde bulunmuştur. Bu değişikliklerden en önemlisi yapıya bir nikah salonu eklenmesidir. İşverenin isteği dışında mimari grup yarışma tasarım sürecinde sofita yüksekliğini olması gerekenden daha düşük bir ölçü ile tasarlamıştır. Mimari grup bu konuyu teknik bir konu olarak uygulama aşamasına bırakmışlardır. Tasarım ile ilgili gerekli düzenlemeler uygulama sürecinde yapılmıştır. Troya Müzesi (P06) projesinde mimari grup etkin olarak uygulama sürecinde yer almıştır. Mimari grup uygulama sürecinde aydınlatma, peyzaj tasarımı, malzeme ve imalat detaylarında değişiklikler öngördüklerini belirtmişlerdir. Mimari grup bu durumu yapım sürecinde ölçek olarak detayların daha iyi değerlendirdiklerini ve una bağlı ihtiyaç duyulan değişiklikleri yaptıklarını söylemişlerdir.

Lüleburgaz Otobüs Terminali (P07) projesinde mimari grup yapım süreçlerinde etkin görev almışlardır. Projede mekânsal tasarım ile ilgili değişiklik olmamıştır. Bunun yanı sıra malzeme ve imalat detaylarının mimari grup tarafından titizlikle takip edildiği görülmüştür. İstenen kalitede imalat detaylarına ulaşılabilmesi için mimari grubun yapım süreçlerinde uygulamacı, işveren ve malzeme üreticileri ile birlikte çözümler ürettikleri tespit edilmiştir.

Borusan Neşe Fabrikası (P08) projesinde yarışma şartnamesinde verilen tasarım kriterlerinin gerçekte ihtiyaç duyulan işlevler ile örtüşmediği yarışma sonuçlandıktan sonra yapılan toplantılar neticesinde anlaşılmıştır. Bu durum yarışma şartnamelerinin ihtiyaçlara uygun olarak deneyimli ekipler tarafından titizlikle

hazırlanması gerektiğini göstermektedir. Mimari grup yarışmayı kazandıkları projeden çok daha farklı bir proje üreterek işverene destek olmuştur. Fakat uygulama süreçlerinde mimari gruba bir görev verilmemiştir. Bu nedenle sonuçta ortaya çıkan proje hem yarışma şartnamesinin gerçek ihtiyacı yansıtmaması hem de sonradan tasarlanan ikinci projenin üretim süreçlerinde mimari gruba görev verilmemesi tasarlanan yapı ile uygulanan yapı arasında büyük farklılıklara sebep olmuştur.

Paydaşlar arası koordinasyon eksikliği tasarım değişikliklerinin sebepleri arasında görülmektedir. P01’de paydaşlar arası birçok sorun yaşanmıştır. Bunlardan biri statik grup ile yaşanan anlaşmazlıktır. Diğeri ise işveren ile bütçeyi sağlayan kurumun birbirinden farklı iki kurum olmasıdır. Bu iki başlı yönetim projede gecikmelere neden olmuştur. P02’de mimari grup ile statik ekip tasarımın en başında bir araya gelemediği için doğru çözümler üretilememiştir. Bu sebeple uygulama aşamasında statik zorunluktan kaynaklanan değişiklikler yapılmıştır. P03’te paydaşlar arası koordinasyonda mekanik ve elektrik ekibi ile sorunlar yaşanmıştır. Elektrik ekibiyle yaşanan sorunlarda durum yerinde çözümler üretilerek çözüme kavuşturulmuştur. P04’te yüklenici, idare, kontrol grubu gibi paydaşlar arasında koordinasyon sorunları meydana gelmiştir. P08’de işi organize ediyormuş gibi görünen kısım Borusan Vakfı, ancak işi gerçekleştiren, uygulayan, bütçeleri oluşturan bölüm vakfın dışında Borusan Holding içindeki başka bir inşaat bölümüdür. İşveren kurumun kendi içinde yaşadığı iletişimsizlik nedeniyle projenin uygulanmasında işleve bağlı proje değişikliği meydana gelmiştir. Bu durum sürece olumsuz yansımıştır. Ekipler arası koordinasyonlarda yaşanan eksiklikler ise P02, P03 ve P08 projelerinde olduğu gibi iş tekrarlarına ve zaman kaybına neden olmuştur. P07’de ise paydaşlar arası koordinasyonda herhangi bir problem yaşanmamasına rağmen, paydaşlar arası iletişim zaman almıştır. Bu sebepten ötürü inşaat belirlenen sürede tamamlanamamış,

uzamıştır.

İnşaat sektöründe tasarım süreci birçok uzmanın bir arada çalıştığı karmaşık bir süreçtir. Paydaşlar arasında bilgi aktarımı zaman almaktadır. Her uzmanlık alanındaki iş içeriği, gerekli kaynaklar ve işin her bir bölümünü tamamlamak için harcanan zaman farklıdır. Her değişim olumlu ilerlemeye ya da önceki aşamalarda değişiklik yapılmasına neden olmaktadır (Doğan ve diğ., 2015). Disiplinler arası koordinasyon eksikliği tasarım değişikliğine sebep olmaktadır (Ballard ve Koskela, 1998). Bina tasarım sürecinde disiplinler arasında etkili koordinasyon eksikliği, sadece tasarımı değil, inşaat süreçlerini ve son ürünü etkileyerek program, kalite, insan gücü, kullanılan malzemeler ve maliyet ile ilgili problemler oluşturmaktadır (Doğan ve diğ., 2015). İnşaat tarafları arasında iletişim eksikliği, paydaşlar arası anlaşmazlıklara neden olmaktadır (İrfan ve diğ., 2019).

Yapım şartnameleri yapıların üretim aşamasında projeler ile birlikte başvuru önemli bilgi kaynaklarından birisidir. Yapım şartnamelerinin proje özelinde hazırlanması ve inşaat sırasında yapım şartnamesine uygunluğun kontrolü proje kalitesini etkileyen önemli bir unsurdur. P01’de binanın bir cephesinde kullanılan bakır kaplamanın, korozyona uğramaması için ihale yapım şartnamesinde yabancı bir firmanın ürettiği kaplama malzeme önerilmiştir. Ancak yapım şartnamesinde yer alan eksik tarifler nedeniyle P01’de muadil malzeme kullanılmış, bir süre sonra muadil malzemenin üzerinde korozyon başladığı gözlemlenmiştir. Bu durum binanın kalitesini olumsuz etkilemiştir. P04’te uygulama sorunlarının neredeyse tamamı yüklenicinin yapım şartnamesinde tarif edilen özelliklere uygun ürünler seçmemesi, idarenin de bunlarla ilgili gerekli kontrolleri yapmamasından kaynaklanmıştır. Bu durum muadil malzeme kullanımına ve de imalat detaylarında eksikliklere neden olmuş, son ürünün kalitesini olumsuz etkilemiştir. P07’de yapım şartnamesinde kalıp türü daha detaylı olarak bildirilmediği için, kolonlar dökülürken bazı kolonların

kalıpları patlamıştır. P08’de proje için ayrılan bütçenin oldukça kısıtlı olması projeyi önemli ölçüde etkilemiştir. Kurum bu bütçeyi neredeyse iki katına çıkarmış olsa da yarışma şartnamesinde söz edilen yapı ile örtüşmemiştir. Bir diğer mesele ise, P08’in uygulanacağı illerde yapılan çalışmalar neticesinde ortaya çıkan sonuç kreşlere gelmesi planlanan çocuk nüfusunun yarışma şartnamesinde belirtilen beklentinin oldukça altında olmasıdır. Bu durum yapının zamanla âtıl kalmasına neden olacaktır. P08’in yarışma şartnamesi şartnameyi hazırlayan ekibe verilen bilgiler ile hazırlanmıştır. Ancak yarışma şartnamesi hazırlanırken P08’in gerçek ihtiyaçları göz ardı edilmiştir. Bu yüzden mevzuat / yapım şartnamesi ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelere göre de P08’in kapasitesi, programı ve alanları ile ilgili değişiklikler yapılmıştır.

Yapım şartnamesi (*ihitiyaç*) değişikliği, tasarım değişikliklerinin en önemli nedenlerinden biridir (*Yap ve diğ., 2019; Chang ve diğ., 2011; Cox ve diğ., 1999; Hwang ve diğ., 2014; Love ve Li, 2000; Mohamad ve diğ., 2012; Yana ve diğ., 2015; Yap ve diğ., 2018; Yap ve Skitmore, 2017*). Yapım şartnamesinde meydana gelen belirsizlikler kaliteyi olumsuz etkilemektedir (*Irfaan ve diğ., 2019*). Park (2003), inşaat değişikliklerinin, orijinal inşaat planından veya yapım şartnamesinde belirlenen süre ve yöntemlerden farklı şekilde meydana geldiğini bildirmiştir. Mevzuat / yapım şartnamesi ile ilgili düzenlemeler üretim sırasında meydana gelen tasarım değişikliklerinin altında yatan faktörlerden biridir (*Yap ve diğ., 2018*).

İşlevlerin eklenmesi/ihmal edilmesi (*program / planlama / tasarım eklentileri / ihmalleri*) yine karşılaşılan sorunlardandır. P01’de bodrum katta bulunan geçici sergileme alanı yarışma projesinde yer almayıp, yapıya sonradan eklenmiştir. P02’de tasarım aşamasında olmayan kolonlar statik zorunluluktan dolayı sonradan eklenmiştir. P05’te yarışmadan sonraki süreçte belediyenin isteği üzerine meclis kütlesinin formu değişmiştir. Ayrıca yarışma şartnamesinde bulunmayan 150 kişilik nikah salonu yarışmadan sonra işveren tarafından projeye dahil edilmiştir.

Belediyenin talebi üzerine bazı mahaller kaydırılarak nikah salonu birimi ortaya çıkmıştır. P08 de ise uygulama aşamasına geçilmeden hemen önce planlamasında değişiklikler olmuş, binanın tasarımı yeniden yapılmış, yeni işlevler eklenmiştir. Bu durum kalite- maliyet ikilisini dengelemek için; malzeme kalitesinden ödün vermeyi gerektirmiştir. Malzemenin düşük kalite de olması son ürün kalitesini de etkilemiştir.

Tasarım değişiklikleri bir inşaat projesinin çalışma koşullarında sözleşme hükümlerinde ya da sözleşme imzalandıktan sonra tasarım ve inşa aşamalarının herhangi birinde oluşan eklemeler, ihmaller ve düzeltmeler olarak bilinmektedir. Ek gereksinimler ve ek özellikler, işlevlerin eklenmesi tasarım değişikliğine sebep olan faktörlerdendir (*Yap ve diğ., 2019*). Yapılan değişiklikler ya da belirsizlikler proje gecikmelerine ve maliyet aşımalarına neden olmakta ve son ürünün kalitesini olumsuz etkilemektedir (*Award S Hanna ve Russell, 1999; Arain ve Pheng, 2005; Awad S Hanna ve diğ., 2005*).

Yapı üretim süreçlerinde yavaş karar vermenin en önemli sebebi karar vericinin belirsiz olmasıdır. P01’de projenin iki başlı yönetim ile yönetilmesi, yavaş karar verilere neden olmuştur. Bu durum P01’de gecikmelere ve projede zaman zaman duraksamalara neden olmuştur. Tasarım değişikliklerinin en önemli nedenlerinden biri yanlış ya da eksik karar vermektir (*Yap ve diğ., 2019*). Verimli kararlar elde verebilmek için orijinal plana, tasarıma sadık kalmak, hızlı ve kararlı olmak gerekir (*Ballard ve Koskela, 1998; Knotten ve diğ., 2015*).

Bilgi eksikliği, doğru bilginin doğru zamanda doğru kişilerle paylaşılabilmesi hatalı üretimlere sebep olmaktadır. P02’de tasarım aşamasında bilgi eksikliğinden kaynaklanan topografik hatalar tasarım değişikliğine neden olmuştur. P07’de Müteahhit firmalarda ve çalışanlarda bilgi eksikliği detay çözümlerinde problemlere yol açmıştır. P08’de ise bilgi eksikliği tüm planlamanın değişmesine, projenin yeniden tasarlanmasına neden olmuştur. Tasarım değişiklikleri; bilgi eksikliği, ma-

liyet ve süreç ile ilgilidir (*Ballard ve Koskela, 1998*). Tasarımlarda yaşanan değişikliklerin sebeplerinden biri mevcut bilgilere ulaşılmasında yaşanan sorunlardır (*Emmit, 2014*). Türk inşaat sektöründe gerçekleşen tekrarlanan işlerin, bilgi eksikliğinden kaynaklandığı ve tekrarlanan işlerin neden olduğu ek maliyetlerin işverene ve uygulamacılara getirdiği maliyet yükünün hesaplanmaması nedeniyle uygulamacıların bu durumun olumsuz getirilerinden haberdar olmadıkları kabul edilmiştir (*Güray, 2004*).

İşverenler gerek piyasa koşullarındaki değişimler nedeniyle gerekse müşteri taleplerindeki değişimler nedeniyle tasarım değişiklikleri talep etmektedirler. Bu tasarım değişiklikleri bazen projelerin üretim aşamalarında köklü değişikliklere gidilmesine sebep olmaktadır. P01'de işverenin değişen talepleri olmuş, ancak bütçeyi sağlayan kurum işverenden başka bir kurum olduğu için değişen taleplere hızlı cevaplar verilememiştir. Bu durum ise projede duraksamalara neden olmuştur. P04'te işverene ait mimari grubun istekleri doğrultusunda imalat ile ilgili malzeme ve detaylarda bazı değişiklikler olmuştur. P05'te yarışmadan sonra belediye yetkililerinden gelen taleplere istinaden, Meclis kütlesinin formu değiştirilmiştir. Projeye yarışma şartnamesinde bulunmayan nikah salonu eklenmiştir. P08'de işverenin talepleri üzerine, yarışmaya ihtiyaç duyulmayacak kadar basit işlevler içeren yeni bir proje tasarımı yapılmıştır. Bu durum işlerin tekrarlanmasına ve yeniden işlemelere neden olmuştur. Tasarımlarda yaşanan değişikliklerinin sebeplerinden biri müşterinin, tasarımcının ve yüklenicinin talepleridir (*Emmitt, 2014*). Kullanıcı tarafından talep edilen değişiklikler proje sürecindeki tasarım değişikliklerindedir (*Okada ve diğ., 2017*).

Deneyim bir işin tecrübe edilmesi, deneyimli bir profesyonel tarafından birebir aktarımı veya işin izlenmesi ile elde edilebilecek bir bilgi türüdür. Bu bilgi türünün yazılı hale getirilmesi çok güçtür. Deneyim beraberinde bir konuda uzmanlaşmayı da getirmektedir. Bu nedenle

deneyimli ekiplerin eksikliği üretim süreçlerinde hatalara sebep olmaktadır. P03'te mekanik ekibin tecrübesizliği, projede yağmur suyu ile ilgili bir soruna yol açmıştır. P04'te idarenin denetim konusundaki tecrübesizliği; yüklenici, idare, kontrol grubu gibi paydaşlar arasında koordinasyon sorunlarına sebebiyet vermiştir. Yap ve diğ. (2019), tasarım değişikliğinin nedenlerinden birinin doğru karar vermede yetersizlik olarak açıklamıştır. Üretim sırasında oluşan tasarım değişikliklerinin altında yatan faktörlerden biri proje ekibinin yetkinliğidir (*Yap ve diğ., 2018*). İşgücü kalitesinin projeler üzerinde olumlu bir etkisi vardır (*Gündüz ve diğ., 2014*). Tecrübesiz yüklenici (*müteahhit*) ve yetersiz alan yönetimi projelerde gecikmelere neden olmaktadır (*Gündüz ve diğ., 2013*). Alan çalışmasından elde edilen buluntular literatür ile örtüşmektedir.

P03'te uygulama esnasında elektrik ekibi ile yaşanan beklenmedik bir sorun ortaya çıkmıştır. Bu sorunlara yerinde çözümler üretilmiştir. P06'da yapının temel kazılarında beklenmeyen bir noktadan bir mozaik kalıntısı çıkmıştır. Bununun bu kalıntı ile ilgili mozaığın bulunduğu yerde kalıntıyı gösterecek bir çözüm üretilmesi uygun görülmüştür. Ön görülemeyen koşullar nedeniyle, sahada gerekli noktalarda müdahale edilerek malzeme ve detay değişiklikleri gibi tasarım değişiklikleri yapılarak sorun çözülmüştür. Gayri resmi değişiklikler, genellikle olaydan sonra tanımlanmaktadır. Bu değişiklikler beklenmeyen olaylara ve mal sahibi tarafından beklenmeyen seçimlere dayanmaktadır (*Mohamad ve diğ., 2012*). Beklenmeyen değişiklikler olduğunda, inşaatı planlama, organize etme, motive etme, yönetme ve kontrol etme zorlu ve problemlidir (*Love ve diğ., 2002*). Beklenmedik hava koşulları, teknik özelliklerdeki anlaşmazlıklar, ulaşımdaki zorluklar, beklenmedik doğal olaylar (*deprem, sel, vb.*) ve beklenmedik sosyal olaylar sonucunda tasarımda gecikmeler meydana gelebilmektedir (*Arditi ve diğ., 1985*).

P07'de işçilikten kaynaklanan hatalar olmuştur. Bu durum son ürünün kalitesini

olumsuz yönde etkilemiştir. P08’de inşaat kalitesi ve inşaat teknolojileri beklentinin altında gerçekleşmiştir. Kalite ve işçilik üretim sırasında oluşan tasarım değişikliklerinin altında yatan faktörlerdendir (*Yap ve diğ., 2018*). İşgücü kalitesi ve deneyiminin projeler üzerinde etkisi vardır (*Gündüz ve diğ., 2014*). Tasarım değişikliğinin proje performansını etkileyen diğer etkilerden birisi de işçilik kalitesinin yetersiz olmasıdır (*Arain ve Pheng, 2005; Awad S Hanna ve diğ., 2005; Award S Hanna ve Russell, 1999*).

Alan çalışmasından elde edilen bulgulara göre; tasarım değişikliğinin proje performansına en önemli dört etkisinin kalite, süreç, maliyet ve yeniden işleme (*rework*) olduğu görülmektedir. Tasarım değişiklikleri, iş tekrarlarını ve yeniden çalışmalarını gerektirmektedir (*Yap ve diğ., 2019*). Yapılan değişiklikler proje gecikmelerine ve maliyet aşımalarına neden olmaktadır (*Abdul-Rahman ve Wang, 2017*). Tasarım değişikliğinin proje performansını etkileyen diğer etkileri; kalite ve işçilik kalitesinin yetersiz olmasıdır (*Arain ve Pheng, 2005; Awad S Hanna ve diğ., 2005; Award S Hanna ve Russell, 1999*).

Alan çalışmasında incelenen sekiz projenin geleneksel tasarım yönetimi yaklaşımı ile inşaa edildiği görülmüştür. Bu yönetim modeli projelerde çeşitli sorunlara neden olmuştur. Örneğin P01’de iş veren ve bütçeyi sağlayan kurumların farklılığından meydana gelen iki başlı yönetim sistemi, süreçte duraksamalara neden olmuştur. P02’de ve P05’te tasarım aşaması sona erdikten sonra statik ekip detaylı çözümler üretmiştir. Bu durum ise statik zorunluluktan doğan değişikliklere neden olmuştur. P03’te mimari grupla iş birliği içinde çalışılmadığı için disiplinler arası koordinasyonda ve imalat detaylarında sorunlar meydana gelmiştir. P08’de ise kurum içi iletişimsizlikten kaynaklanan sebeplerden ötürü iş tekrarları yaşanmıştır. Yapım şartnamesinde belirlenen bütçe ile tasarım için gereken bütçe birbiriyle örtüşmemektedir. Bu sebepler; tasarlanan bina ile uygulanan binanın birbirinden farklı olmasına neden olmuştur.

Geleneksel tasarım yönetiminde, tasarım

maliyetleri sabit ve açıktır. Tasarım ve üretimde olduğu gibi inşaat teslimatları da önceden planlanmıştır. Tasarım ve inşaat grubu birbiriyle paralel olarak çalışmadığı için aralarında yaşanan sorunlar da iş birliği içinde çözülememektedir (*Ballard ve Koskela, 1998*). Geleneksel olarak, bir bina projesinin gelişimi aşamalara ayrılmıştır. Bu geleneksel ve sıralı süreçte katılımcılar arasında iş birliği yok denecek kadar azdır. Tasarımda kolayca yapılan değişiklikler, bilgileri koordine ve kontrol etmenin karmaşıklığından ötürü iş tekrarlarına ve hatalara neden olmaktadır. Yüklenicilerin, taşeronların, malzeme tedarikçilerinin ve kullanıcıların tasarım aşamasına katılımı her zaman mümkün olmamaktadır. Bu durum ise, ortaya çıkan ürün tasarım tanımları ile üretilen tasarımlar arasında bir boşluğa yol açmaktadır. Geleneksel ve sıralı tasarım yaklaşımına özgü, bu gibi eksikliklerin üstesinden gelmek için, tasarımdaki tüm yaşam döngüsü aşamalarının kısıtlamalarını ve fırsatlarını eşzamanlı olarak değerlendirecek, bilişim ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelere eşlik edecek, işbirlikçi ve eş zamanlı çalışma yöntemleri geliştirilmelidir (*Ballard ve Koskela, 1998; Emmitt ve diğ., 2009; Koskela ve diğ., 2001*).

Tasarım değişikliğinin proje performansına olan etkileri alan çalışmasında tespit edilmiş, elde edilen bulgular literatür ile desteklenmiştir. Tasarım değişiklikleri proje performansını olumsuz etkilemektedir. Bu sebepler neticesinde projelerde gecikmeler olmakta, maliyet artışları gözlemlenmektedir. Aynı zamanda bu durum kaliteyi olumsuz etkilemekte ve yeniden işlemlere neden olmaktadır. Projelerde değişikliklerin erken tespit edilip bu değişikliklerin sebep olduğu olumsuzluklar için çözüm üretilmesi proje başarısını önemli ölçüde etkilemektedir (*Abdul-Rahman ve Wang, 2017; Yap ve diğ., 2017*). Değişikliklerin kontrol altına alınması, projenin başarısını o oranda arttırmaktadır (*Bibby ve diğ., 2003*). Literatürde tasarım değişikliklerine getirilen çeşitli çözüm önerileri bulunmaktadır (*Andersen ve diğ., 2005; Yap ve diğ., 2019; Knotten ve diğ., 2017*). Tasarım değişikliklerinin kontrol edilebilmesi

için stratejik önlemler olarak etkili proje iletişiminin sağlanması gerektiği görülmüştür. Bu durum ise; ortak bir problem anlayışı, deneyimlerin paylaşılması, takım uyumu ve işbirliği kültürü gerektirmektedir (*Yap ve diğ.*, 2019). İnşaat projelerinde işbirliğinin gelişebilmesi için sözleşmeye dayalı ilişkilerin iyi tanımlanmış olması, tüm paydaşların çıkarlarının gözetildiği bir kültür, karşılıklı güven, teşvik sistemlerinin getirilmesi ve projelerde yetkin kişilerin görevlendirilmesi gerekmektedir (*Moradi ve Kähkönen*, 2022).

Yapı Bilgisi Modelleme (YBM) sistemleri ile inşaat projelerinde gerçek zamanlı etkileşim kurulması hedeflenmektedir. YBM sistemleri proje yürütmedeki çeşitli karar verme faaliyetlerine destek vermektedir (*Du ve diğ.*, 2019; *Okada ve diğ.*, 2017). YBM sistemleri projelerde yer alan paydaşların özelliklerine ve ihtiyaçlarına göre kurgulanmalıdır. İşbirliği için gerekli araçlar her proje için farklıdır. Bu nedenle YBM yöneticilerinin bu kurguyu her proje için tekrar düzenlemesi gerekecektir. YBM sistemlerinin paydaşların etkin bilgi paylaşımı sağlamaları için kurgulanmış sistemlerdir. Paydaşların bilgi paylaşımı için öncelikle istekli olması gereklidir. Bu nedenle bu sistemlerin kullanılabilmesi için karşılıklı güven ve işbirliği ortamını geliştirmiş olması gereklidir (*Chen ve diğ.*, 2022). Araştırmaya konu olan yarışma projelerinin uygulama aşamalarında YBM sistemleri kullanılmamıştır. Görüşme yapılan mimari gruplar YBM sistemlerinin bütünleşik olarak projelerin her aşamasında tüm proje paydaşları tarafından kullanıldığı takdirde işe yarayacağını düşünmektedirler.

SONUÇ

Tasarım değişiklikleri inşaat sektöründe sıklıkla rastlanan bir durumdur. Tasarım değişiklikleri projenin herhangi bir aşamasında meydana gelebilmektedir. Değişimler inşaatı dinamik ve dengesiz hale getirmektedir. Araştırma kapsamında yapılan literatür taramasında tasarım değişikliklerine sebep olan on faktör tespit edilmiştir. Tasarım değişikliklerine sebep olan bu on faktörün yapılan görüşmeler

sonucunda literatür ile örtüştüğü görülmüştür. Alan çalışmasında bu faktörlerin arasında tasarım değişikliğine en çok sebep olan faktörün tasarımda eksiklikler ve tutarsızlıklar olduğu tespit edilmiştir. Tespit edilen diğer faktörler ise; Yapım şartnamesinde düzenlemeler ve eksik tanımlar (*muadil malzeme, imalat detay eksikliği*), işlevlerin eklenmesi/ihtimal edilmesi (*program ve planlamaya eklentiler*), yavaş karar verme, sürekli değişen talepler, paydaşlar arası koordinasyon eksikliği, tasarım aşamasında bilgi eksikliği, deneyimsiz ekipler / yetersiz yüklenici / uzman personel eksikliği, beklenmedik koşullar (*öngörülemeyen nedenler*), ve işçilik olarak sıralanmaktadır.

Bu araştırma ile yarışma ile uygulanan projelerin kendilerine özgü yapım süreçlerini içerdiği görülmüştür. Yarışma projelerinde öncelikle yarışma şartnamesinin titizlikle işverenin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde hazırlanması gerekmektedir. Örnekte yer alan Çukurova Hizmet Binası ve Kültür Merkezi projesinde yapıya nikah salonunun uygulama aşamasında eklenmesi ve Borusan Neşe Fabrikası projesinde ihtiyacın yarışma şartnamesinden çok farklı olması gibi tasarımı önemli ölçüde değiştirecek ihtiyaçların uygulama aşamasına gelindiğinde fark edildiği görülmektedir. Bu durum yarışma şartnamelerinin hazırlık süreçlerinde proje ile ilgili tüm paydaşların katılımı ile yapılacak toplantıların düzenlenmesi ve bu toplantılarda tüm fikirlerin toplanarak yarışma şartnamesinin yine mimari bir ekip tarafından oluşturulması gerektiğini göstermektedir.

Yarışma sonuçlandıktan sonra sürecin devamında yarışmayı kazanan ekipler işveren kurumlar ile sözleşme imzalamakta ve uygulama projesi aşamasına geçmektedirler. Uygulama projesi aşamasında proje ekipleri tasarım projelerini imalata uygun detaylar ile geliştirerek çözmekte ve diğer disiplinlerden ekipler ile (*statik, elektrik, mekanik, aydınlatma, peyzaj vb. gibi*) birlikte çalışarak projeleri geliştirmektedirler. Uygulama projesi aşamasında imalat detayları ve malzeme gibi kararlar

verilmektedir. Bu kararların detaylı bir şekilde ihale evraklarına da eklenmesi gerekmektedir. Yapılan görüşmelerde uygulama süreçlerinde malzeme ve imalat detaylarına bağlı değişiklikler olduğu görülmektedir. Bunun sebepleri arasında ihale dosyalarında malzemelerin ve imalat detaylarının yeterince detaylandırılması, mevcut piyasa koşullarında kolay ulaşılabilir malzemelerin seçilmemesi, uygulamacıların alışageldikleri uygulama deneyimlerini yarışma projelerinin uygulama aşamalarında da kullanmak istemeleri ve çok katılımcılı uygulama süreçlerinde karar vericilerin bazı durumlarda belirsizleşmesi sayılabilir.

İhale aşaması projelerin uygulamacılarının seçtiği önemli bir aşamadır. Bu aşama yapının üretiminde yakalanmak istenen kalite, maliyet ve süre hedeflerini etkileyecek kararların alındığı bir aşamadır. İhaleye katılan firmalar projelerle ilgili bilgileri ihale evraklarından elde etmektedirler. İhale hazırlık aşamasında uygulamacılar ihale evraklarından elde ettikleri bilgiler ile bazı öngörülerde bulunarak maliyet hesaplaması yapmaktadırlar. Bu öngörülerden en belirgin olanı muadil malzeme seçimleridir. Yapılan görüşmelerde karşılaşılan önemli sorunlardan birisi de muadil malzeme kullanımlarıdır. Tasarımcı ekibin malzeme seçim kriterleri ile muadil malzemenin özellikleri kâğıt üzerinde örtüşse de kullanımda muadil malzemelerin tasarımcı ekibin beklentilerini karşılamadığı görülmektedir.

Uygulamacı ekiplerin yapı üretimi konusundaki deneyimleri ve kalite konusundaki kabulleri de inşa edilen yapının kalitesini etkilemektedir. Görüşme yapılan sekiz projenin bazılarında uygulamacıların tasarımcı mimari grubun kalite beklentileri için yapıcı ve çözüm odaklı davrandıkları görülmüştür. Bu durumun tersi durumlar da görüşmelerde belirtilmiştir. Bu örneklerden uygulamacının yapının üretim süreçlerinde yapının kalitesinin arttırılması ile ilgili fikirlere açık olmasının, mimari grup ile çalışmasının ve çözüm üretmesinin sonuç ürüne kalite açısından olumlu yansıdığı sonucu

çıkartılabilir (P02, P05, P07).

Yapı üretim süreçlerinde paydaşlar arasında koordinasyon eksikliği önemli bir sorundur. Koordinasyonun sağlanabilmesi için öncelikle paydaşların iş birliğine ve bilgi paylaşımına istekli olmaları gerekmektedir. Yapı üretiminde görev alan paydaşların kendilerine göre öncelikleri farklıdır. Örneğin işveren projenin zamanında, belirlenen bütçe ve kalite ile tamamlanmasını istemektedir. Tasarımcı mimari grubun tasarlamış oldukları projenin kalite seviyesi ile ilgili beklentisi yüksektir. Uygulamacı firmalar projeyi en kısa sürede en düşük maliyet ile ve ortalama bir kalite ile bitirmeyi hedeflemektedir. Uygulamacılar için süre ve maliyet önceliklidir. Bu durumda tasarımcı ekip ile uygulamacı ekip arasında bir çıkar çatışması oluşmaktadır. Çıkar çatışmalarını en aza indirmek için ihale dosyalarında üretilecek olan yapıya ait kalite beklentilerinin doğru şekilde ifade edilmiş olması gereklidir. İşverenin kalite beklentisi ile mimari grubun kalite beklentilerinin benzer olduğu konusunda ihale öncesinde anlaşmaya varılmalıdır. İşveren ve tasarımcı ekip kalite, maliyet ve süre konularında anlaşmalıdır. İşverenin ve tasarımcı ekibin kalite, maliyet ve süre konularında anlaştığı ve alınan kararların ihale dosyalarına yansıtıldığı projelerde, uygulamacı firmaların da kendilerinden beklenen üretim kalitesini daha iyi anladığı ve uygulama süreçlerinde paydaşlar arasındaki koordinasyonun daha sağlıklı ilerlediği düşünülmektedir.

Yapılan alan çalışmasında, tasarım değişikliğinin proje performansına en önemli dört etkisi olduğu görülmüştür. Bunlar; kalite, süreç, maliyet ve yeniden işleme (*rework*) olarak sıralanmaktadır. Projenin tasarım ya da uygulama aşamasında meydana gelen değişiklikler projelerde gecikmelere neden olmuş, gecikmeler ise beraberinde yeniden işlemlere ve maliyet artışlarına sebep olmuştur. Projede yapılan değişiklikler son ürün kalitesini de olumsuz etkilemiştir.

Dünya’da ve Türkiye’de tasarım değişikliklerinin olumsuz sonuçlarını

iyileştirmeye yönelik önerilen modeller; ortak problem anlayışı, tecrübe paylaşımı, takım uyumu, işbirlikçi kültür, Yapı Bilgi Modelleme (YBM) ve işbirlikçi model önerilerinde bulunmaktadır. Tasarım yönetimi yaklaşımlarından olan YBM ve işbirlikçi model sistemleri, tasarım değişikliklerini azaltarak proje performansını arttıracığı düşünülmektedir. Tasarım değişikliklerinin tespit edilmesi, değişiklikleri azaltmak için atılması gereken ilk adımdır.

KAYNAKLAR

- Abdul-Rahman, H., ve Wang, C. (2017). Impacts Of Design Changes On Construction Project Performance : Insights From Literature Review. *Journal of Quantity Surveying & Construction Business*, 7(1), 31-54.
- Adana Çukurova İlçe Belediyesi Hizmet Binası ve Kültür Merkezi Ulusal Mimari Proje Yarışması-Arkitera. (n.d.). Erişim tarihi Ocak 3, 2023, <https://www.arkitera.com/yarisma/adana-cukurova-ilce-belediyesi-hizmet-binası-ve-kultur-merkezi-ulusal-mimari-proje-yarismasi/>
- Andersen, J., Nycyk, M., Jolly, L., ve Radcliffe, D. (2005). Design Management In A Construction Company. *Proceedings of the 2005 ASEE/AaeE 4th Global Colloquium on Engineering Education*, 7-10.
- Arain, F. M., ve Pheng, L. S. (2005). The potential effects of variation orders on institutional building projects. *Facilities*, 23(11-12), 496-510. <https://doi.org/10.1108/02632770510618462>
- Arditi, D., Akan, G. T., ve Gurdamar, S. (1985). Reasons for delays in public projects in Turkey. *Construction Management and Economics*, 3(2), 171-181. <https://doi.org/10.1080/01446198500000013>
- Aslam, M., Baffoe-Twum, E., ve Saleem, F. (2019). Design Changes in Construction Projects – Causes and Impact on the Cost. *Civil Engineering Journal*, 5(7), 1647-1655. <https://doi.org/10.28991/cej-2019-03091360>
- Ballard, G., ve Koskela, L. J. (1998). On the agenda of design management research. 6th Annual Conference of the International Group for Lean Construction.
- Best, K. (2006). Design management: Managing design strategy, process and implementation. Lausanne, Schweiz: Ava Academia.
- Bibby, L. (2003). Improving design management techniques in construction (Doctoral dissertation, Loughborough University).
- Bibby, L., Bouchlaghem, D., ve Austin, S. (2003). Design management in practice: testing a training initiative to deliver tools and learning. *Construction Innovation*, 3(4), 217-229. <https://doi.org/10.1108/14714170310814945>
- Boon, J., Yap, H., Abdul-Rahman, H., ve Wang, C. (2018). Managing Design Change Dynamics In Building Construction: Conceptualising A Qualitative Model. In *MCRJ Special Issue (Vol. 5, Issue 3)*.
- Yap, J. B. H., Skitmore, M., Gray, J., & Shavarebi, K. (2019). Systemic View to Understanding Design Change Causation and Exploitation of Communications and Knowledge. *Project Management Journal*, 50(3), 288-305. <https://doi.org/10.1177/8756972819829641>
- Chang, A. S. T., Shih, J. S., ve Choo, Y. S. (2011). Reasons and costs for design change during production, *Journal of Engineering Design*, 22:4, 275-289, DOI: 10.1080/09544820903425218
- Chen, G., Chen, J., Tang, Y., Ning, Y. ve Li, Q. (2022), "Collaboration strategy selection in BIM-enabled construction projects: a perspective through typical collaboration profiles", *Engineering, Construction and Architectural Management*, Vol. 29 No. 7, pp. 2689-2713. <https://doi.org/10.1108/ECAM-01-2021-0004>
- Cox, I. D., Morris, J. P., Rogerson, J. H., ve Jared, G. E. (1999). A quantitative study of post contract award design changes in construction. *Construction Management and Economics*, 17(4), 427-439. <https://doi.org/10.1080/014461999371358>
- De Blois, M., Herazo-Cueto, B., Latunova, I., ve Lizarralde, G. (2011). Relationships between construction clients and participants of the building industry: Structures and mechanisms of coordination and communication. *Architectural Engineering and Design Management*, 7(1), 3-22. <https://doi.org/10.3763/aedm.2009.0110>
- Doğan, S. Z., Kiliç Çalgıcı, P., Arditi, D., ve Günaydin, H. M. (2015). Critical Success Factors Of Partnering In The Building Design process. *Metu Journal of the Faculty of Architecture*, 32(2), 61-78. <https://doi.org/10.4305/METU.JFA.2015.2.4>
- Du, J., Jing, H., Castro-Lacouture, D. ve Sugumaran, V. (2019), "Multi-agent simulation for managing design changes in prefabricated construction projects", *Engineering, Construction and Architectural Management*, Vol. 27 No. 1, pp. 270-295. <https://doi.org/10.1108/ECAM-11-2018-0524>
- Durdyev, S., Ismail, S., & Bakar, N. A. (2010). Factors causing cost overruns in construction of residential projects; Case study of Turkey. *Asian Journal of Management Research*, 1(1), 3-12.
- Emmitt, S. (2010). Design Management in Architecture, Engineering And Construction : Origins and Trends. <https://doi.org/10.4237/gtp.v5i3.173>
- Emmitt, S. (2014). Design Management For Architects (Second Ed.). John Wiley & Sons.
- Emmitt, S., Pasquire, C., ve Mertia, B. (2012). Is good enough "making do"? An investigation of inappropriate processing in a small design and build company. *Construction Innovation*, 12(3), 369-383. <https://doi.org/10.1108/14714171211244622>
- Emmitt, Stephen., Prins, Matthijs., ve Otter, A. den. (2009). *Architectural Management : International Research And Practice*. Blackwell.
- Fan, G., ve Zhang, D. (2013). Research on the project design change management of general construction contractors. *ICCREM 2013: Construction and Operation in the Context of Sustainability - Proceedings of the 2013 International Conference on Construction and Real Estate Management*, 466-474. <https://doi.org/10.1061/9780784413135.041>
- Gharaibeh, L. G., Matarneh, S. T., Arafeh, M., ve Sweis, G. (2021). Factors leading to design changes in Jordanian construction projects. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 70(4), 893-915. <https://doi.org/10.1108/IJPPM-08-2019-0412>
- Gültaş, İ. (2019). Türkiye'de Müze Yarışma Projeleri Uygulamaları: Deniz Müzesi'nin Sergileme Bağlamında Değerlendirilmesi. [Yüksek Lisans

- tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Gündüz, M., Nielsen, Y., ve Özdemir, M. (2013). Quantification of delay factors using the relative importance index method for construction projects in Turkey. *Journal of Management in Engineering*, 29(2), 133–139. [https://doi.org/10.1061/\(ASCE\)ME.1943-5479.0000129](https://doi.org/10.1061/(ASCE)ME.1943-5479.0000129)
- Gündüz, M., Nielsen, Y., ve Özdemir, M. (2014). Fuzzy assessment model to estimate the probability of delay in Turkish construction projects. *Journal of Management in Engineering*, 31(4). [https://doi.org/10.1061/\(ASCE\)ME.1943-5479.0000261](https://doi.org/10.1061/(ASCE)ME.1943-5479.0000261)
- Güray, C. (2004). Bina Yapımında Tekrarlanan İşleri Oluşturan Sebepler ve İnşaat Maliyetlerine Etkileri. Tez (Yüksek Lisans) İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Hanna, A. S., ve Russell, J. S. (1999). The impact of change orders on mechanical construction labour efficiency. *Construction Management and Economics*, Taylor & Francis Journals, vol. 17(6), pages 721-730.
- Hanna, A. S., Sullivan, K., Asce, M., ve E, P. (2005). Impact of overtime on construction labor productivity. *Cost Engineering* (Morgantown, West Virginia), 46(4), 20–27.
- Hui, J. Y. B., Abdul-Rahman, H., ve Chen, W. (2017). Design Change Dynamics in Building Project: From Literature Review to A Conceptual Framework Formulation. *Journal of Surveying, Construction and Property*, 8(1), 13–33. <https://doi.org/10.22452/JSCP.VOL8NO1.2>
- Hwang, B. G., ve Low, L. K. (2012). Construction project change management in Singapore: Status, importance and impact. *International Journal of Project Management*, 30(7), 817–826. <https://doi.org/10.1016/j.ijproman.2011.11.001>
- Hwang, B. G., Zhao, X., ve Goh, K. J. (2014). Investigating the client-related rework in building projects: The case of Singapore. *International Journal of Project Management*, 32(4), 698–708. <https://doi.org/10.1016/j.ijproman.2013.08.009>
- Irfan, M., Thaheem, M. J., Gabriel, H. F., Malik, M. S. A., ve Nasir, A. R. (2019). Effect of stakeholder's conflicts on project constraints: a tale of the construction industry. *International Journal of Conflict Management*, 30(4), 538–565. <https://doi.org/10.1108/IJCM-04-2019-0074>
- Kanters, J., Dubois, M. C., ve Wall, M. (2013). Architects' design process in solar-integrated architecture in Sweden. <http://dx.doi.org/10.1080/00038628.2012.681031>, 56(2), 141–151. <https://doi.org/10.1080/00038628.2012.681031>
- Kazaz, A., Ulubeyli, S., ve Tuncbilekli, N. A. (2012). Causes of delays in construction projects in Turkey. *Journal of Civil Engineering and Management*, 18(3), 426–435. <https://doi.org/10.3846/13923730.2012.698913>
- Knotten, V., Lædre, O., ve Hansen, G. K. (2017). Building Design Management—Key Success Factors. *Architectural Engineering and Design Management*, 13(6), 479–493. <https://doi.org/10.1080/17452007.2017.1345718>
- Knotten, V., Svalestuen, F., Hansen, G. K., ve Lædre, O. (2015). Design Management in the Building Process - A Review of Current Literature. *Procedia Economics and Finance*, 21, 120–127. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)00158-6](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00158-6)
- Koo, C., Park, S., Shin, J., ve Kwon, O. K. (2010). Integrated Design Management System For Improving Effective Design Cooperation Through Documentation. 2010 - 27th International Symposium on Automation and Robotics in Construction, ISARC 2010, Isarc, 514–523. <https://doi.org/10.22260/isarc2010/0055>
- Koskela, L., Huovila, P., ve Leinonen, J. (2001). Design Management In Building Construction: From Theory To Practice. *Journal of Construction Research*, 03(01), 1–16. <https://doi.org/10.1142/s1609945102000035>
- Love P.E.D., G.D. Holt, L.Y. Shen, H. Li, Z. Irani (2002). Using systems dynamics to better understand change and rework in construction project management systems. *International Journal of Project Management*, Volume 20, Issue 6, Pages 425-436, ISSN 0263-7863, [https://doi.org/10.1016/S0263-7863\(01\)00039-4](https://doi.org/10.1016/S0263-7863(01)00039-4).
- Love, P. E. D., ve Li, H. (2000). Quantifying the causes and costs of rework in construction. *Construction Management and Economics*, 18(4), 479–490. <https://doi.org/10.1080/01446190050024897>
- Lüleburgaz Belediyesi Şehirlerarası Otobüs Terminali Mimari Proje Yarışması - Arkitera. (n.d.). Retrieved January 3, 2023, from <https://www.arkitera.com/yarisma/luleburgaz-belediyesi-sehirlerarası-otobus-terminali-mimari-proje-yarismasi/>
- Mohamad, M. I., Nekooie, M. A., ve Al-Harthy, A. B. S. (2012). Design changes in residential reinforced concrete buildings: The causes, sources, impacts and preventive measures. *Journal of Construction in Developing Countries*, 17(2), 23–44.
- Moradi, S., ve Kähkönen, K. (2022). Success in collaborative construction through the lens of project delivery elements. *Built Environment Project and Asset Management*, 12(6), 973–991. <https://doi.org/10.1108/BEPAM-09-2021-0118/FULL/PDF>
- Motawa, I. A., Anumba, C. J., ve El-Hamalawi, A. (2006). A fuzzy system for evaluating the risk of change in construction projects. *Advances in Engineering Software*, 37(9), 583–591. <https://doi.org/10.1016/j.advengsoft.2006.01.006>
- Motawa, I. A., Anumba, C. J., Lee, S., ve Peña-Mora, F. (2007). An Integrated System For Change Management In Construction. *Automation in Construction*, 16(3), 368–377. <https://doi.org/10.1016/j.autcon.2006.07.005>
- Muhamad, N. H., ve Mohammad, M. F. (2018). Impact Of Design Changes In Construction Project. *Malaysian Journal of Sustainable Environment*, 1–18.
- Okada, R. C., Simons, A. E., ve Sattineni, A. (2017). Owner-Requested Changes in the Design and Construction of Government Healthcare Facilities Rachel. *Procedia Engineering*, 196(June), 592–606. <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2017.08.047>
- Saad, D. A., Gharib, F., ve El-Said, M. (2021). Simulation of design changes impact in healthcare construction projects using system dynamics. *Canadian Journal of Civil Engineering*, 48(5), 554–569. <https://doi.org/10.1139/CJCE-2019-0471>
- Savolainen, J. M., Saari, A., Männistö, A., ve Kähkönen, K. (2018). Indicators Of Collaborative Design Management In Construction Projects. *Journal of Engineering, Design and Technology*, 16(4), 674–691. <https://doi.org/10.1108/JEDT-09-2017-0091>
- Shoar, S., Chileshe, N., ve Payan, S. (2022). Assessment of the causes and effects of design deficiencies for large construction projects using social network

- analysis. *International Journal of Managing Projects in Business*, 15(2), 371–395. <https://doi.org/10.1108/IJMPB-03-2021-0065/FULL/PDF>
- Sun, M., Fleming, A., Senaratne, S., Motawa, I., ve Yeoh, M. L. (2006). A change management toolkit for construction projects. *Architectural Engineering and Design Management*, 2(4), 261–271. <https://doi.org/10.1080/17452007.2006.9684621>
- Sun, M., ve Meng, X. (2009). Taxonomy for change causes and effects in construction projects. *International Journal of Project Management*, 27(6), 560–572. <https://doi.org/10.1016/j.ijproman.2008.10.005>
- Yana, A. A. G. A., Rusdhi, H. A., ve Wibowo, M. A. (2015). Analysis of factors affecting design changes in construction project with Partial Least Square (PLS). *Procedia Engineering*, 125, 40–45. <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2015.11.007>
- Yap, J. B. H., Abdul-Rahman, H., ve Chen, W. (2017). Collaborative Model: Managing Design Changes With Reusable Project Experiences Through Project Learning And Effective Communication. *International Journal of Project Management*. <https://doi.org/10.1016/j.ijproman.2017.04.010>
- Yap, J. B. H., Abdul-Rahman, H., Wang, C., ve Skitmore, M. (2018). Exploring The Underlying Factors Inducing Design Changes During Building Production. *Production Planning and Control*, 29(7), 586–601. <https://doi.org/10.1080/09537287.2018.1448127>
- Yap, J. B. H., ve Skitmore, M. (2017). Investigating design changes in Malaysian building projects. *Architectural Engineering and Design Management*, 14(3), 218–238. <https://doi.org/10.1080/17452007.2017.1384714>
- Yap, J. B. H., Skitmore, M., Gray, J., ve Shavarebi, K. (2019). Systemic View to Understanding Design Change Causation and Exploitation of Communications and Knowledge. *Project Management Journal*, 50(3), 288–305. <https://doi.org/10.1177/8756972819829641>

Öz

Kent mobilyaları, bulunduğu çevre ve kültür özelliklerine uyumlu nesnelere olmalarının yanında toplum ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kullanım amaçları olan nesnelere dir. Kent mobilyaları tasarımında kentlilerin düşünce ve inanç sistemleri, dayanıklılık, kent kimliğine uygunluk ve çevresel duyarlılık gibi birçok kriterin dikkate alınması beklenmektedir. Ayrıca bu mobilyalar bulunduğu çevredeki insan topluluğunun tamamına hizmet ettiğinden insana uyumlu ve olabildiğince kapsayıcı türden tasarımlara ihtiyaç söz konusudur. Bu çalışmada kent mobilyası üreticilerinin kent mobilyası kavramı ve üretim sürecine yönelik uygulamaları ve yaklaşımları araştırılmıştır. Üretim süreci genel olarak incelenirken, üreticilerin kent mobilyasının ergonomisi için ne gibi çalışmalar yaptıklarında odaklanılmıştır. Ayrıca kent mobilyası kullanıcıları olan kentlilerin kamusal alanlarda yer alan kent mobilyaları ile ilgili düşüncelerinin tespiti de çalışmanın bir diğer amacıdır. Araştırma nitel yaklaşım ile gerçekleştirilmiş ve durum çalışması deseni benimsenmiştir. Bu araştırma kapsamında veri toplama sürecinde yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılmıştır. Tasarımcıların kent mobilyası üretim sürecinde bulunmaları ölçüt olarak belirlenmiş ve ölçüt örnekleme yöntemi ile katılımcılar belirlenmiştir. Verilerin analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcıları Marmara, Ege ve İç Anadolu'da yer alan üç farklı büyük şehirde kent mobilyası üretiminde görev yapan 10 tasarımcı; kent mobilyası kullanan ve tasarımcılar ile aynı bölgelerde yaşayan 30 kentliden oluşmaktadır. Araştırmanın sonucunda çalışmaya dahil olan kent mobilyaları tasarımcılarının kuramsal olarak verdikleri bilgilerin literatür araştırmasından elde edilen kent mobilyası tasarım kriterleri ile paralellik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak çalışmada tasarım süreçlerinde ergonomi uygulamalarının kısıtlı olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde çalışma kapsamına dahil edilen kent mobilyası kullanıcıları olan kentlilerin çoğunlukla kent mobilyalarının tasarımlarının ergonomik bulmadıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kent Mobilyası, Kent Mobilyası Tasarımı, Ergonomi, Kent Mobilyası Üretim Süreci.

Kent Mobilyalarının Tasarım Süreçlerinin ve Ergonomisinin Üretici ve Kullanıcı Görüşleri

Çerçevesinde Değerlendirilmesi Evaluation of Design Processes and Ergonomics of Urban Furniture in the Frame of Manufacturer and User Views

Seçil Çatalyürekoğlu

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Grafik Tasarımı Programı, Tokat, Türkiye

Yener Altıparmakogulları

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Endüstriyel Tasarım Bölümü, İstanbul, Türkiye

Başvuru tarihi/Received: 24.07.2022, Revize tarihi/ Revised: 11.04.2023, Kabul tarihi/Final Acceptance: 23.06.2023

Extended Abstract

Urban furniture, other than being objects that are compatible with the environment and cultural characteristics, are objects that have uses for the needs of society. In the design of urban furniture, it is expected that many criteria such as the thought and belief systems of the citizens, durability, conformity with urban identity and environmental sensitivity are taken into consideration. In addition, since this furniture serve the entire human community in the surrounding area, there is a need for human-compatible and as inclusive designs as possible. In this study, the practices and approaches of urban furniture manufacturers towards the concept of urban furniture and the production process were investigated. While the production process is examined in general, the study focuses on what kind of work the manufacturers do for the ergonomics of urban furniture. In addition, the determination of the thoughts of urban furniture users about urban furniture in public spaces is another aim of the study. The research was carried out with a qualitative approach and a case study pattern was adopted. Within the scope of this research, semi-structured interview forms were used in the data collection process.

The designers' presence in the urban furniture production process was determined as a criterion and the participants were determined by the criterion sampling method. Descriptive analysis was used in the analysis of the data. The participants of the research are 10 designers working in the production of urban furniture in three different big cities in Marmara, Aegean and Central Anatolia; consists of 30 citizens who use urban furniture and live in the same regions as the designers.

As a result of the research, it was concluded that the theoretical information given by the urban furniture designers included in the study is in parallel with the urban furniture design criteria obtained from the literature research. Urban furniture designers stated that ergonomics is one of the most important criteria in urban furniture design. With ergonomics, it has been stated that urban furniture has been made safer, more comfortable, aesthetic and useful for users. However, the designers stated that they used certain standards (TSE, specification conditions, TS EN 7941) within the scope of ergonomics criteria, but they did not carry out detailed studies on ergonomics. In this context, although the designers are aware of the importance of ergonomics in urban furniture, no activities other than the standards used for the development of ergonomics in urban furniture have been expressed in the process.

As a result of the analysis made as a result of the interviews with the users, the users generally stated that the urban furniture is not ergonomic. Although a limited number of users were interviewed within the study, it is thought that the findings have enough potential to guide the design process and make suggestions. Users reported physical problems about urban furniture such as hardness of materials, conductivity of hot or cold and discomfort due to product dimensions etc. According to the opinions of the users, another type of problem for the design of urban furniture is psychological problems. In this context, about urban furniture; there are no bulky, fun products and the same products do not create excitement for the users, etc. situations are specified. As another type of problem, statements were made about the inadequacy of urban furniture in terms of quantity. Although the majority of the interviewed users find it sufficient, another problem according to the opinions of the users is the adaptation of urban furniture to the urban identity. In this context, the lack of more modern products suitable for the city, different product expectations in the coastal areas, and the absence of symbolic products describing the city, etc. expressions are stated as problems.

Although it has been determined that the design and production processes are generally handled within the framework of the systematic of doing the work, it has been concluded that the motivation for conceptual and information-containing processes should be increased when today's design approaches are more research and participant-oriented, together with the Sustainable Development Goals framework, which is a global agenda and orientation.

Keywords: Urban Furniture, Urban Furniture Design, Ergonomics, Urban Furniture Production Process.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Cite this article as: Çatalyürekoğlu S, Altıparmakogulları Y. Kent Mobilyalarının Tasarım Süreçlerinin ve Ergonomisinin Üretici ve Kullanıcı Görüşleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi. Tasarım Kuram 2023;19(39):296-315.

GİRİŞ

İnsanlar yaratılışlarının doğası gereği güvenlik, barınma, beslenme, üretim vb konularda iş birliği içinde yaşamaktadır. Bu birliktelikler tarih öncesi dönemlerde küçük aile birliktelikleri ile başlayarak zamanla köyler, kasabalar ve kentlere dönüşmüştür (Yılmaz ve Çiftçi 2011, 252-267). Birlikte yaşayan insan sayısı arttıkça kenti düzenleyici bir yönetime, yönetim ve kentte yaşayanların uyuması gereken kurallara ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Bu kurallar kentliler yaşantılarını düzenlediği gibi kenti oluşturan binaları, binalar arasında kalan yolları ve insanların bir araya geldikleri alanları da düzenlemektedir (Bilsel 2017, 1). Kentsel mekân olarak adlandırılan bu ortak kullanım alanları kentlilerin dinlendikleri, eğlendikleri ve sosyalleştikleri alanlardır. Bu bağlamda bu mekânlarda kullanılacak kent mobilyaları kentlilere en iyi şekilde hizmet edecek şekilde tasarlanmalıdır. İfade edilen durumun yanında kent mobilyaları yerleştirildikleri mekân, kent ve kentli ile de ilişki içinde olmalıdır. Kent ve mekân ile olan ilişkisi kent ve mekânın kimliği ile, kentli ile olan ilişkisi de; psikoloji, kültür ve ergonomi gibi kavramlar ile açıklanabilmektedir (Bekar ve diğ. 2016, 178-185). Bu bağlamda kent mobilyaları tasarlanırken kent kimliği ile uyum içinde olmalıdır. Bununla beraber bir ürünün, mobilyanın veya genel anlatım ile insan hizmetine sunulan tüm metaların insan anatomisi ile uyum içinde olması beklenmektedir. İnsan ihtiyaçlarının çözümü için uğraşan her tasarım temeline insanın anatomisini, algılarını ve yaşam biçimini almaktadır. İnsanların fiziksel ve zihinsel farklılıklarından dolayı oluşan etkileşim sorunlarının çözümlerine yönelik ortaya çıkan evrensel tasarım ilkeleri, insanı merkeze alan temel tasarım yaklaşımlarında insan merkezilik kavramını daha da güçlendirmiştir.

İnsan merkezli tasarım; ürün tasarım sürecinin odağına insanı almakla ilişkili olup, insanı bütüncül olarak anlamayı, çok disiplinli iş birliklerini, tasarım sürecine insanı dahil etmeyi, kullanışlı,

kullanılabilir ve arzu edilen ürünler ile servisleri planlamayı gerektirir (Zhang ve Dong, 2009). Evrensel tasarım ise popülasyondaki farklılıkları eşitlemeye çalışarak, insanlar arasında herhangi bir etiketleme yapılmadan kullanılabilir ürünler ortaya çıkarmayı amaçlar (Ensarioğlu 2020, 1673-1680). Evrensel tasarım bireylerin yaş, cinsiyet veya yetersizliklerini dikkate alarak tüm ürünlerin erişilebilir olmasını sağlamaya çalışır. Evrensel tasarım yaklaşımı ile üretilmiş bir bankta, çocukların, yaşlıların veya yetersizliği olan bireylerin zorlanmadan ve rahatsız olmadan oturması beklenir. Bu yaklaşım, günümüzün “insan tektir ve biriciktir. Hiçbir birey farklılıklarından dolayı ötelenemez ve soyutlanamaz” felsefesi ile bir zorunluluk halinde gelmiştir (Uslu ve Shakouri 2014, 7-14).

İnsanı merkeze alan yaklaşımlar kent mobilyası açısından ele alındığında en uygun yaklaşımın evrensel tasarım yaklaşımı olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü kent mobilyaları kentte yaşayan tüm popülasyonun kullanımı için tasarlanmaktadır. Kentte yer alan kentsel mekânların tamamının donatı ürünü olarak kullanılan kent mobilyalarının, popülasyonun ortalaması alınarak ve tüm değişkenler göz önünde bulundurularak tasarlanması gerekliliği, evrensel tasarımın işe koşulmasını bir zorunluluk haline getirmektedir. Kent mobilyası tasarımının, diğer ürünlerin tasarımından farklı bir boyutta olduğunu bu noktada ifade etmek yerinde olacaktır. Bu bağlamda, kullanıcı özellikleri belirlenebilen bir ürün için birçok değişken var iken, kullanıcısı tüm kent popülasyonundan oluşan kent mobilyalarının tasarım ve üretim süreçlerinde ergonomi kriterlerinin oluşturabileceği potansiyel problem durumları karşımıza çıkmaktadır. Ergonomi ürünün insan anatomisine en uygun şekilde tasarlanabilmesini amaçlar (Sabancı ve Sümer 2015, 472). Kent mobilyaları kentlilerin dinlenmeleri, rahat etmeleri vb. gibi amaçlarla tasarlanan ve kent kimliğine uygun olması beklenen ürünlerdir. Ancak hem kent kimliğine uygun hem de antropometrik açıdan farklı özelliklere sahip insanlar için tek tipte üretilen kent mobilyalarının tasarım ve üretim

sürecindeki uygulamalarının ne şekilde gerçekleştirildiği önemli bir soru ve aynı zamanda sorunsal olarak görülebilir. Ayrıca kent mobilyası üreticileri için ergonomik veya kent kimliğine uyumlu olduğu düşünülen ürünlerin, benzer şekilde kullanıcılarda aynı duygu ve düşünceleri uyandırmakta olup olmadığı durumu da merak edilen bir husustur.

Çalışmada kent mobilyalarının tanımları özellikle incelenmiştir. Bunun sebebi süregelen yaşam akışı içerisinde insana uyumluluk açısından literatür kaynaklı bakış açılarını yakalamak ve bu bakış açılarının diğer unsurlar (örneğin: kent kimliği ve çevre ile uyumu) ile ne derece ilişkilendirildiğini kavramaktır. Tanımların yönlendirici olabileceği düşüncesi ve kent mobilyası tasarım sürecini etkileyen çok fazla toplum ölçeğinde kriterin (kent kimliği, estetik, kültür, maliyet, dayanım, sosyal unsurlar v.s.) olması, bu süreci daha zorlu kılabilmekte ve bunun sonucunda belirli kriterlerin zayıf bir şekilde değerlendirilebileceği şüphesi doğurmaktadır. Bu şüphe üzerine kent mobilyası tasarım sürecinde kent kimliğine uygunluk, kullanıcı beklentileri ve kullanıcıya uygunluk gibi kriterlerinin tespit edilebilmesi için öncelikle farklı insan özelliklerinin daha yoğun olduğu düşünülen büyük şehirlerde tasarım süreçlerinin var olan durumu sorgulanmıştır. Bu problem durumuna yönelik cevaplara ulaşabilmek için kent mobilyalarının tasarım süreçlerinin başlangıç motivasyonları ile tasarım sürecine özgü kriterlerin (kent kimliğine uyum, sağlamlık, güvenlik, sürdürülebilirlik vb.) ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda; elde edilen verilerle ve çalışmaya dahil edilen tasarım süreçlerinin ne şekilde yapılandırılmış olduklarının tespit edilmesi ile olası problemlere yönelik çözümlerin hangi aşamalarda giderilebileceğine yönelik önerilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

KENT MOBİLYASININ TANIMI

Mobilya kavramı, Türk Dil Kurumu (2022) sözlüğünde; “Oturulan, yemek yenilen, çalışılan, yatılan yerlerin döşenmesine yarayan taşınabilir eşyaya verilen genel ad, möble”; Oxford (2021) sözlüğünde

ise, “Bir evde, ofiste, mekânda oturmaya veya çalışmaya uygun hale getirilmesi için konulan masa, sandalye ve yatak gibi hareket ettirilebilen nesnelere” olarak ifade edilmektedir. Kentlerde ortak kullanım alanları ortaya çıktıkça ortak kullanım alanlarını düzenleyecek, ergonomik hale getirecek ürün ihtiyaçları da doğmuştur. Bu bağlamda kentlerin ortak kullanım alanı olan kentsel mekân ve mobilya kavramlarının bir araya gelmesi ile oluşan kent mobilyaları kavramı ortaya çıkmıştır. Roma döneminde kullanılan kilometre taşları veya sokakları aydınlatmak amaçlı kullanılan yağ lambalarının direkleri ilk kent mobilyalarına örnek olarak gösterilmektedir (Anılsın, 2001). Benzer şekilde gelişen teknoloji ve kültür aynı zamanda kalabalıklaşan kentlerin düzenlenmesi amacı ile kent mobilyalarına olan ihtiyaç artmıştır. İlk zamanlarda sokakları aydınlatmak yeterli gelirken büyüyen ve karmaşıklaşan kentte yol bulmak için işaret levhaları geliştirilmiştir. Binalar arası veya iş ve ev arası ulaşım süreleri arttıkça dinlenmek veya binilecek toplu taşıma aracını beklemek amacı ile banklar yaygınlaşmıştır.

Literatür incelendiğinde kent mobilyalarının, kentlerin ve kentte yaşayan insanların kültürel değerleri ile çeşitlenen ve biçimlenen donatı ürünleri olduğu görülmektedir. Bu ürünler, kentin kimliğinin ve toplumsal yaşamın simgelenmesi açısından önemli bir role sahiptirler (Bulut ve diğ., 2008, 131-138). Uzun (2000, 54-61) kent mobilyasını, “tasarım aşamasında belirli standartları olan ve amacı kentte bulunan insanlara hizmet etmek olan, onlara kent yaşamında çeşitli kolaylıklar sağlayan, belirli kurum ya da sektörler tarafından uygulanan donatılar” şeklinde tanımlamıştır. Başka bir tanıma göre kent mobilyaları, kentsel konfor ve estetiği yaratmayı amaçlayan kentsel yaşamı keyifli ve anlamlı kılmaya çalışan ürünlerdir (Yıldızcı 2001, 29-34). Başal (2002)’a göre kent mobilyaları; kullandığımız yürüyüş, ve araç yolları, parklar ve meydanlar gibi alanlarda kullanılan; toplum yaşamını kolaylaştırmak amaçlı, aynı zamanda güvenli ve işlevsel olarak tasarlanan; kullanıcı odaklı özgün tase-

rım ürünleridir. Kentsel dış mekânlarda kullanılan, kullanıcılarına kolaylık ve rahatlık sağlamayı amaçlayan; üretiminde insanların alışkanlıklarının, estetik algılarının ve ergonomik süreçlerin göz önünde tutulduğu tasarım ürünleridir. Aynı zamanda üretiminde ve kullanım alanlarında mekânın algısal durumunun da göz ardı edilmediği donatı ürünleridir (Çakır ve Özenç, 2005). Kent mobilyası, insanların günlük yaşamlarını daha konforlu hale getirmek ve çevre kalitesini artırmak amacı ile oturma, aydınlatma, oyun ve spor gibi alanlarda, bireylerin yaşantılarını kolaylaştıran kentsel donatı elemanlarıdır (Sancak, 2009). Bu kavramlar ışığında üretilen kent mobilyalarının bulunduğu kentsel alanların kentlerin ve kentte yaşayan insanların evriminde önemli rol oynadığı ifade edilmektedir (Atabay ve Kara, 2001, 41-48; Barboux, 2010; Gehl, 2010).

Kişilerin, güvenliği ve konforu gözetilerek fiziksel ihtiyaçlarını karşılayan, her türlü donatı elemanına genel anlamı ile kent mobilyası denilmektedir. Bu bağlamda kent mobilyaları her türlü kentsel mekânda kullanılacağı için diğer yapı elemanları ile uyumlu olması gerekmektedir (Altınçekiç, 2003). Kent mobilyası, kente anlam katan estetik, konfor ve kimlik ögesi olmakla beraber; herhangi bir aidiyete (yaş, cinsiyet vb.) bağlı olmayıp geneli kapsar. İnsanla ve kentle ilgili ilişkilerin olduğu tüm mekânlarda kent mobilyaları vardır. Bu bağlamda insanların kent mobilyalarını algılama şekilleri ile kent kimliği arasında önemli bir ilişki vardır. Bu sebeple kent mobilyaları tasarlanırken yukarıda ifade edilen durumlar dikkate alınarak bilinçli bir şekilde tasarlanmalıdır (Güneş 2005, 92-96).

Kent mobilyası tanımları incelendiğinde kent mobilyalarının; kentte yaşayan insanlara ve insanların kültürlerine uygun, kolaylık sağlayıcı, kent kültürünü, tarihini ve doğasını yansıtan; tüm insanlar tarafından anlamlı görülen ve toplum tarafından kabul edilebilir niteliklere sahip olmaları şeklinde çıkarımlar yapmak mümkündür.

Kent Mobilyalarının Ergonomisine Yönelik Yapılmış Araştırmalar

Çalışma kapsamında literatür taraması yapılarak araştırmanın odağına yakın çalışmalara ulaşılmıştır. Bu bağlamda ulaşılan araştırmaların kısaca özetlenmesi, yapılan araştırmanın farklılıklarını ortaya koymak açısından önemli görülmektedir. Gülgün ve Altuğ (2006, 145-156)'un kıyı şeridinde bulunan ürünlerin ergonomik standartlarını değerlendirdikleri bir araştırmaya ulaşılmıştır. Araştırmacılar donatı elemanlarının ergonomik standartlarını doküman analizi yöntemi ile tespit etmeye çalışmışlardır. İncelenen dokümanlar ışığında bir rubrik geliştirmişler ve donatı elemanlarını değerlendirmişlerdir. Araştırmalarının sonucunda donatı elemanlarını %71,7 oranında başarılı bulmuşlardır. Çelik 2013 yılında peyzaj alanlarında yer alan kent mobilyalarını literatür ışığında ve gözlem yöntemini kullanarak incelemiştir. Araştırmacı kent mobilyalarının bir kısmının peyzaja ve ergonomi kriterlerine uygun olduğu tespitini yapmıştır. Karayılmazlar (2017), kent mobilyalarının tasarım ve ergonomi kriterleri açısından değerlendirilmesini amaçladığı çalışmada, kullanıcı görüşleri almıştır. Katılımcılardan anket yolu ile veri topladığı çalışmada, donatı elemanlarının katılımcılar tarafından nitelik ve niceliksel olarak yetersiz olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Yukarıda çalışmasından bahsedilen Gülgün ve Altuğ (2006, 145-156) ve Karayılmazlar'ın (2017) çalışmalarında aynı rubrik formu kullanılmasına rağmen farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu duruma sebebiyet verebilecek çok sayıda parametre olabileceği gibi yöntemsel farklılıkların etkisinin kuvvetle muhtemel olduğunu söylemek mümkündür. Kullanıcı görüşleri yönteme dahil edildiğinde standartlar sorgulanabilir hale gelebilmektedir.

Diğer benzer çalışmalardan Külekçi (2018, 35-45) araştırmasında, kentsel donatı elemanlarını antropometrik ve peyzaj ergonomisi açısından değerlendirmiştir. Değerlendirmede araştırmacı Gülgün ve Altuğ (2006, 145-156)'un ölçütlerini

geliştirerek kullanmış, ve bazı donatı elemanlarının estetik olmasına rağmen ergonomik olmadığı bulgusuna ulaşmıştır. Akın ve Demir 2021 yılında bir başka bölgede rekreasyon alanlarında kentsel donatı elemanlarının ergonomi kriterleri yönünden değerlendirmesini yapmıştır. Araştırmacılar 12,4 km uzunluğunda bir kıyı bandında yer alan donatı elemanlarını Gülgün ve Altuğ (2006, 145-156)'un geliştirdiği rubrikten faydalanarak değerlendirmişlerdir. Ancak araştırmacılar kıyı şeridini nüfus yoğunluğu ve rekreasyon alanlarının yoğunluğuna göre bölgelere ayırmışlardır. Araştırmanın yapıldığı kıyı şeridinde donatı elemanlarını bölgesel olarak %71,2 ve %61,7 oranlarında başarılı olduğunu tespit etmişlerdir.

Benzer çalışmalar kapsamında incelenen araştırmalarda farklı bulgulara rastlandığı görülmektedir. Ulaşılan çalışmalarda kent mobilyalarının ergonomisi veya kent mobilyalarının üretim süreci gibi tek bir problem durumu üzerinde durulmuştur. Yapılan bu araştırma ile hem üreticilerin hem de kullanıcıların kent mobilyaları üzerindeki düşünceleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca üreticilerin kent mobilyaları üretim süreci hakkındaki düşüncelerinin ortaya çıkarılması da araştırmanın bir diğer amacıdır. Bu bağlamda hem katılımcıları hem de araştırma sonunda ortaya konulmak istenen bakış açılarındaki farklılıklar sebebi ile araştırmanın diğer araştırmalardan farklılaştığı ve literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma deseni tercih edilmiştir. Nitel araştırmalar bilimin keşfetme amacını izleme eğilimindedir (Johnson ve Christensen, 2012). Nitel çalışmalarda keşfedilmeye çalışılan ise esnek ve bütüncül bir araştırma ile insan davranışları ve durumlarıdır. Nitel araştırma, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır”

(Yıldırım ve Şimşek, 2008). Görüşme, araştırma verilerini toplamak amacıyla kullanılan bir tekniktir. Araştırmada görüşmeler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile yapılmıştır (DeMarrais 2004, 51-68; Merriam, 2013; Glesne, 2013). Görüşme, “önceden konu dâhilinde hazırlanan soruların belli bir sistematik içerisinde araştırmacı tarafından görüşülene sorulması ve cevapların alınmasını öngören sosyal bir etkileşim”, olarak tanımlanmaktadır (Rubin ve Rubin, 1995). Darlington ve Scott (2005), gözlemler ile belirlenemeyecek; düşünce, beklenti ve inançların görüşme yöntemi ile belirlenmesinin mümkün olduğunu ifade etmiştir. Johnson ve Christensen (2012), görüşme için en önemli unsurların karşılıklı güven, uyum ve samimiyet olduğunu ifade etmektedir. Görüşme formundaki sorular, kent mobilyaları, kent mobilyaları üretim süreçleri ve kent mobilyalarının kullanım süreçleri göz önüne alınarak hazırlanmıştır. Görüşme, kent mobilyası üretiminden sorumlu kişilerin düşünceleri ile uygulama sonunda ortaya çıkan ürünün ne düzeyde örtüştüğünün tespiti ve kullanıcıların ürünler hakkındaki düşüncelerinin tespiti için kullanılmıştır.

KATILIMCILAR

Araştırma katılımcıları iki farklı gruptan oluşmaktadır. Çalışma amacına uygunluk açısından da katılımcı gruplar iki farklı yöntemle belirlenmiştir. Her iki grup için belirlenen ilk ölçüt katılımcıların gönüllülük esasına göre araştırmaya dâhil olmasıdır. Birinci grup ölçüt örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Ölçüt örnekleme önceden hazırlanmış veya araştırmacı tarafından belirlenmiş kriter veya kriterlere göre belirlenen durumların çalışılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Birinci grubun belirlenmesinde kullanılan bir diğer ölçüt ise katılımcıların kent mobilyaları tasarımında ve üretiminde görev almasıdır. Araştırmanın birinci grubu Türkiye'nin üç farklı büyük şehri olan İstanbul, İzmir ve Ankara'da kent mobilyası üretiminde görev yapan 10 personelden (tasarım departmanı müdürü, tasarım şefi, tasarımcı) oluşmaktadır. Üç büyük şehrin seçilme gerekçesi hem insan popülasyonundaki çeşitlilik

potansiyeli hem de tasarım süreçlerinin daha aktif olma potansiyelidir. İkinci grubun seçilmesinde sadece gönüllülük ölçütü kullanılmıştır. İkinci grup ise araştırmaya gönüllü katılan İstanbul'da yaşayan 11, Ankara'da yaşana 10 ve İzmir'de yaşayan 9 kent mobilyalarının kullacıları olarak kategorilendirilen toplam 30 kişiden oluşmaktadır. Kullanıcıların yaş ortalaması 42,7 olup, kullanıcı seçiminde yaş, eğitim durumu, cinsiyet ve meslek bakımından herhangi bir sınırlama getirilmemiştir. Araştırmanın etik izni, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Etik Kurulu incelemesi sonucunda, Üniversite Senatosu'nun 15.02.2022 tarih ve 2022-05-16 sayılı Yönetim Kurulu Kararı doğrultusunda uygun görülmüştür.

VERİLERİN ANALİZİ

Araştırma kapsamında görüşmelerden elde edilen nitel verilerin analizinde betimsel analiz tekniğinden faydalanılmıştır. Betimsel analiz, "kavramsal yapısı önceden belirlenmiş, görüşülen ya da gözlemlenen durumların açıklanması için sık sık alıntılara yer verilen, ileride yapılacak çalışmalar için sistematik bilgilerin düzenlendiği ve araştırmacının yorumları ile ilişkilendirildiği analiz yöntemidir." (Çepni, 2014, 184). Ayrıca elde edilen verilerin temalaştırılması ve alt kategorilerin oluşturulması hedeflendiğinden tematik analiz yöntemi de kullanılmıştır (Çalık ve Sözbilir 2014, 33-38).

BULGULAR

Tasarım sürecinde rol alan katılımcılara talep, tasarım süreci, kent kimliğine uygunluk, ergonomi araştırmaları ve karar mekanizmaları başlıkları altında; kullanıcılara ise genel görünüşler, rahatlık, kullanışlılık, kent kimliğine uygunluk ve beklenti başlıkları altında sorular sorulmuştur. Araştırmanın bulguları iki farklı katılımcı grubu olduğundan 2 ana başlık altında verilmiştir. Kent mobilyaları tasarım sürecinde rol oynayan katılımcıların bulguları sorulan soru içeriklerinin akışına göre ve hedeflenen veriye vurgu yapan alt başlıklar altında ifade edilmiştir.

Kent Mobilyası Üretim Süreçlerine Yönelik Bulgular

Kent mobilyası üreticileri yönünden yapılan araştırmada öncelikle sürecin hangi motivasyonlarla ve taleplerle başladığını yönelik sorular sorulmuştur. Cevaplar kent mobilyası üretimine katkı sağlayan katılımcıların çalıştıkları departmandaki konumlarına göre farklılaşmaktadır. Araştırmaya katılan üç müdür gelen ürün talepleri ile ilgili farklı olarak kurum dışı gelen talepleri de ifade ederken; diğer yedi katılımcı kurum içinden gelen talepler ve görülen eksiklikler üzerine başlatılan süreçler olduğunu ifade etmiştir. Katılımcıların verdikleri cevaplar genel olarak değerlendirildiğinde kent mobilyalarının üretim talebi genel olarak üç şekilde oluşmaktadır (Tablo 1). Bunlar:

- Çalışılan kurum dışından gelen kent mobilyası ürün talepleri,
- Kurum içinde farklı departmanlardan gelen kent mobilyası talepleri,
- Kent mobilyası tasarlayan tasarım ofislerinin fark ettikleri eksiklikler veya rekreasyon çalışmaları için başlatılan süreçler kapsamındaki ürün talepleridir.

Katılımcı 1, ürün talebi ile ilgili "...ürün talebi yönetici tarafından geliyor."; Katılımcı 2 ise "...dış, müşterilerden gelen talepler, farklı departmanlardan gelen talepler oluyor...ayrıca bizde eksiklik veya kırılmış, eskimis, mobilyaları fark ettiğimizde talep oluşturuyoruz..." şeklinde soruyu cevaplamıştır. Katılımcı 1 tasarım ofisinde çalışan mimari ve kentsel tasarım biriminde çalışan personeldir. Katılımcı 2 ise sorumlu müdür pozisyonunda görev yapmaktadır. Yukarıda ifade edildiği gibi sorumlu yöneticiler dışardan gelen talepler olduğunun farkında olup bunları ifade ederken, personel ise bu durumu yöneticiden gelen talepler şeklinde ifade etmiştir. Ayrıca diğer katılımcılardan farklı olarak yönetici pozisyonunda görev yapan Katılımcı 4, ilgili soruya, "...ürün yelpazemizi geliştirmek, trendi yakalamak veya sahanın (kamunun) talebi doğrultusunda..." cevabı ile ürün taleplerinin oluşmasında birimin kendini geliştirmesi gayesini de

Tablo 1: Kent Mobilyalarının Tasarım Talep Oluşum Süreç Tablosu

Kategori	Alt Kategori	Katılımcı Yanıtları
Ürün Tasarım Talep Oluşumu	Müşteri Talebi	Katılımcı 2: Başka belediye yerlerden veya firma olarak müşterilerden gelen talepler.
	Firma İç Departman Talebi	Katılımcı 2: Satış Pazarlamadan gelen talepler olduğu gibi kendi binimizde de eksik ürünleri fark edip tasarım planlama yapıyoruz. Katılımcı 4: Ürün yelpazemizi geliştirmek, trendi yakalamak ve sahanın talebi doğrultusunda tasarım başlanır.
	İyileştirme / Mevcut Ürün Değişiklik Talebi	Katılımcı 2: Kalite kontrol için birimizin saha çalışmalarında fark edilen eksik, kırılmış veya eskimiş olan kent mobilyaları ile ilgili talep oluşturuyoruz.

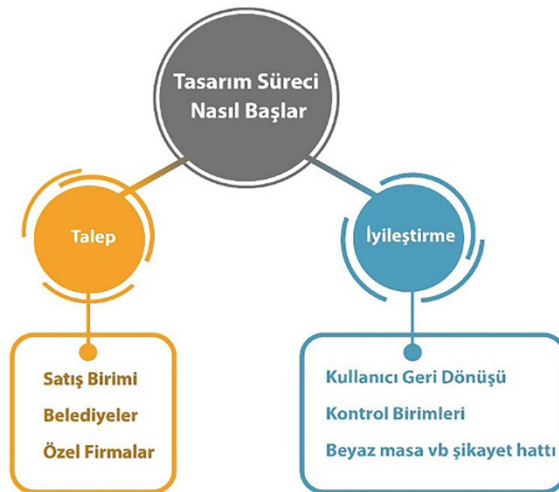
Talep geldikten sonraki süreçler sorulduğunda katılımcıların birçoğu ilgili soruya istenilen ürün ile ilgili araştırmalar yaptıklarını söyleyerek cevap vermiştir. Araştırma yapılmasının temelinde ise oluşturulan talebin sadece kent mobilyasının adının verilmesi ile ilgili olmasıdır. Bu durumu Katılımcı 5, "...bize sadece bank talebi ve bankın konulacağı yer ile ilgili bilgi gelir. Talebi oluşturan birim bank niteliği ile ilgili herhangi bir bilgi vermez... Öncelikle dünya ve Türkiye örneklerini inceleriz... Eskizler ile örnek kataloğu oluşturur sunum yaparız... Herhangi bir örnekte karar kılınırsa süreç başlar..." şeklinde cevap vermiştir. Katılımcı 8 ise, "...proje ile ilgili bir brief var ise o doğrultuda ilerliyoruz.. ama tabi nadiren gelir... Biz kendimiz araştırmalar ile katalog oluşturup sunum yapıyoruz. Hangi

eskiz beğenilirse üretim süreci başlıyor..." şeklinde cevap vermiştir. Katılımcı 8'in cevabı ile bazı kent mobilyalarının talep oluşturan tarafından önceden belirlendiği de anlaşılmaktadır. Ancak genel olarak talep sonrasında ürünün niteliği ve niceliği ile ilgili karar vermek amaçlı tasarımcıların araştırmalar yaptıktan sonra elde ettikleri verileri sunarak nihai sonuca ulaştıklarını söylemek mümkündür. Yapılan görüşmelerin analizi sonucunda kent mobilyalarının talep oluşum süreci aşağıda Şekil 1'de verilmiştir.

Kent Mobilyalarının Tasarım ve Üretim Süreci:

Katılımcılar kent mobilyası tasarım sürecini birkaç değişken haricinde genelde benzer şekilde açıklamışlardır. Katılımcı 1, 3 ve 10, kent mobilyası tasarım sürecini ve diğer değişkenleri ifade etmemiştir. Üç katılımcı benzer şekilde ürün araştırma sürecinden bahsetmiştir. Daha sonra ise beğenilen prototipin doğrudan üretildiğini ifade etmiştir. Örneğin Katılımcı 1, "... verilen şartnameye uyularak üretim yapıyoruz..." şeklinde açıklamada bulunmuştur. Yine benzer şekilde Katılımcı 3, "...araştırma sonucu yani bölgeye bakarız, ürün nereye yerleşecek, iklimi ve doğası, mekânsal açıdan değerlendirip ürün prototipini oluşturur ve hangi prototip olacağına karar verdikten sonra tasarım sürecini başlatırız..." ifadesi ile kısaca tasarım sürecinden ve doğrudan üretime geçildiğini ifade etmiştir. Tasarım sürecini diğer katılımcılar literatüre paralel bir

Şekil 1: Kent Mobilyalarında Tasarım Sürecinin Talep Oluşma Şeması

şekilde anlatmıştır. Kent mobilyası üreticileri net bir sıra ile süreci ifade etmeselerde, verdikleri cevaplarda tüm başlıklara değinmişlerdir. İfade edilen anlatım katılımcılardan elde edilen veriler ışığında aşağıda örneklendirilmiş ve açıklanmıştır. Katılımcılar tasarım sürecini ifade ederken ürünün yerleştirileceği mekânın incelenmesi ile başlayıp kent kültürünün ve kullanıcı kabulünün ifade edilmesi şeklinde devam etmişlerdir. Katılımcı 6, “...öncelikle kent kültürünü yansıtan bir tasarım olmalıdır...” diyerek kentin iklimini, coğrafyasını vb. kültürel yansımalarını ifade edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Katılımcı 4, “sosyo-kültürel kabul alacak şekilde tasarlanmalıdır...” ifadesi ile durumu açıklamıştır. Yedi katılımcının tamamı önceki tasarımların ve mekânın incelenmesi, özgünlük, ergonomi, doğa ve iklim koşullarına göre malzeme seçimi ve vandalizm başlıklarına değinmiştir. Katılımcı 7, “...istenilen mobilyanın önceki formları incelenir. Eksik veya kusurlu noktalar düzeltilmeye çalışılır...”; Katılımcı 2, “...elbette tasarımda özgünlük, kullanılacak malzemenin seçimi, uzun ömürlü olması gibi ilkeler göz önünde tutulur...” ifadesi ile karar verilen tasarımın niteliklerini açıklamıştır. Benzer şekilde Katılımcı 8, “...tasarlanan üründe bu özellikler aranırken üretilebilir ve ekonomik olması da önemlidir. Çünkü biz birçok kent mobilyasını seri üretiyoruz...” ifadesi ile süreçte dikkat edilmesi gereken başka noktaya da değinmiştir. Katılımcı 2, “...çevreye duyarlı ve doğa koşullarında uzun ömürlü olabilecek sağlam malzeme seçimi...” ile kent mobilyasının iklim ve doğa koşullarına dayanıklı tasarlanması gerekliliğini ifade etmiştir. Katılımcı 4 ve 6 ise diğer katılımcıların kent mobilyasının dayanıklı olması ifadesini “...kent mobilyası Vandalizm’e karşı dayanıklı olmalıdır...” açıklaması ile mobilyanın ne için ve neye karşı sağlam olması gerektiğini kavramsal olarak ifade etmiştir. Ayrıca Katılımcı 2, 5, 6 ve 8 kent mobilyasının ergonomik olması gerekliliğini

vurgulamıştır. Katılımcı 5, “...ürünlerin ölçülerine, ergonomik, kullanışlı... olmasına dikkat edilir. Kullanıcının tepkileri bu noktada önemlidir...”; Katılımcı 6, “...Uzun süreli kullanım gerektiren bel, sırt, el gibi ölçülerin ağırlıkta olduğu için ergonomi en elzem kriterdir...” ifadesi ile kent mobilyalarında ergonominin önemini vurgulamıştır. Kent mobilyalarının tasarım ve üretim süreci nasıl işlediğine dair Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: Kent Mobilyalarının Tasarım ve Üretim Süreci Tablosu

Kategori	Alt Kategori	Katılıma Yanıtları
Kent Mobilyalarının Tasarım ve Üretim Süreci	Veni Araştırması	Katılımcı 7: Önceki formlar ve tasarımlar incelenir eksik veya hatalı noktalar düzeltilmeye çalışılır.
	Kent Mobilyalarının Kent Kimliği Araştırılması	Katılımcı 1: Verilen şartnameye uyarak ve veri araştırması yaparak
		Katılımcı 6: Kent kültürünü yansıtan tasarım olmalı ve dayanıklı olmalı.
		Katılımcı 3: Bölge araştırması, mekân değerlendirmesi.
		Katılımcı 4: Mekâna uygun sosyo-kültürel olmalı.
	Standartlara Uygunluk	Katılımcı 2: Çevreye duyarlı, doğa koşullarında uzun ömürlü olmalı. Katılımcı 5: Ürün ölçülerine dikkat edilerek ergonomik ve kullanışlı olmalı. Katılımcı 9: Belirli ölçülere göre başlanır. Katılımcı 2,5,6 ve 8: Ergonomik olması gerekliliği.
Seri Üretime Uygunluk	Katılımcı 8: Üretilebilir ve ekonomik olmalı. Katılımcı 4 ve 6: Vandalizm’e karşı dayanıklı olmalı.	

Kent mobilyalarının tasarım süreçlerinin üç büyük şehir örneğinde yapılan görüşmeler sonucunda benzer olduğu ortaya çıkmıştır. Tasarımcılar kent mobilyası tasarım sürecinin talebin oluşması ile başladığını ifade etmişlerdir. İfade edilen talep müşteriden, departman içinden veya görülen bir eksikğin giderilmesi amacı ile gelmektedir. Müşteriden ve departmanlardan gelen talepler genelde yeni bir kent mobilyasının tasarlanması amacı ile oluşmaktadır. Görülen eksikler ise birimin alan gözlemleri sonucunda kırılan, eskiyen kent mobilyalarının revizesi amacı ile yapılmaktadır. Talep oluştuktan sonra tasarım oluşturma süreci başlamaktadır. Tasarım oluşturma sürecinde eğer talebin oluşumunda bir şartname var ise öncelikle kent mobilyası şartnameye uygun şekilde

tasarlanmaya çalışılmaktadır. Bununla beraber şartnamenin yanında ISO, TSE gibi standartlarda tasarım sürecinde bir kriter olarak işe koşulmaktadır. Standartlar oluşturulurken kent mobilyasının yerleştirileceği alan ile ilgili araştırmalar yapılmaktadır. Yapılan araştırmaların amacı; kent mobilyasının yerleşeceği alan ve konumun; kentsel mekâna uyumunun ve kent kimliğinin nicelik ve niteliklerinin belirlenmesidir. Tasarımcılar ifade ettikleri süreçlerden sonra kent mobilyasının prototipini üretmeden önce birkaç farklı eskiz yaptıklarını ifade etmişler, bu durumu ise alternatif tasarım üretme

durumlar göz önüne alınarak seri veya özel üretim yapılmaktadır.

Kent Mobilyası Üreticilerinin Kent Mobilyası ve Kent Kimliği Kavramı Hakkındaki Düşünceleri:

Kent kimliği, kent mobilyası ve ilgili kavramların kent mobilyası üretim sürecine ilişkin katılımcıların verdikleri cevaplar aşağıda değerlendirilmiştir. Katılımcıların tamamı kent mobilyası ve kent kimliği kavramlarını literatür ile paralel bir şekilde açıklamıştır. Katılımcılar kent mobilyası kavramını açıklarken kent kimliği ile bütünleştirerek tanımlamıştır (Tablo 3).

Tablo 3: Kent Mobilyası Üreticileri Kent Mobilyası ve Kent Kimliği Kavramı Hakkındaki Düşünceleri

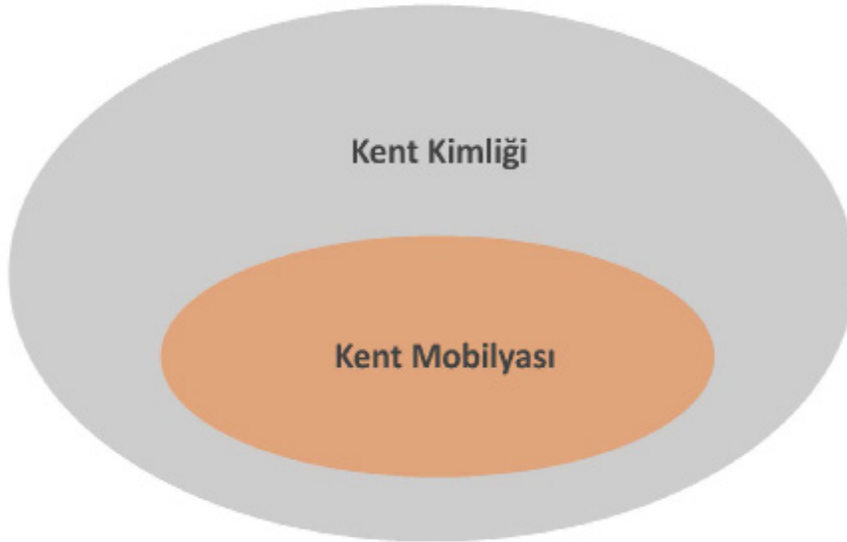
Kategori	Alt Kategori	Katılımcı Yanıtları
Kent Mobilyası Üreticileri Kent Mobilyası ve Kent Kimliği Kavramı Hakkındaki Düşünceleri	Kent Mobilyası	Katılımcı 2: Günlük yaşamı kolaylaştıran, ihtiyaçları karşılayacak ve ayrıca sosyal yaşama katkı sağlayacak her türlü ürün. Katılımcı 5: Bölgede yaşayan insanlara hizmet eden kentte kullanılan her türlü üründür.
	Kent Kimliği	Katılımcı 7: Fiziksel, sosyo-ekonomik, kültürel ve tarihsel özellikler kent kimliğini oluşturur. Katılımcı 2: Kent mobilyası kent kimliğini yansıtacak nitelikte olmalıdır. Katılımcı 8: Kent kimliği ana başlık kent mobilyası alt başlık olarak değerlendirilebilir. Katılımcı 5: Kent mobilyası kent kimliğini referans alır.

süreci olarak tanımlamışlardır. İfade edilen süreçte kent mobilyasının tasarım kriterleri matbu (*alan yazında ifade edilen*) ölçüler ile sınırlı kaldığı gözlemlenmiştir. Kent mobilyasının ergonomisi ile ilgili herhangi bir araştırma ve geliştirme faaliyeti yapılmadan karar verme aşamasına geçildiği tespit edilmiştir. Bu aşamada talebi oluşturan müşteri ise karar mekanizmasında etkili olmaktadır. Eğer talep belediye içinde farklı bir departmandan geldiyse, departman müdürü onay mercisi konumuna gelmektedir. Benzer şekilde bir revize için mobilya tasarlanıyor ise tasarım müdürü onay mercii olarak ortaya çıkmaktadır. Eskizler üzerinden kent mobilyası tasarımına karar verildikten sonra prototip üretme aşamasına geçilmektedir. Prototip olarak üretilen kent mobilyasında yine onay verici yukarıda ifade edildiği gibi değişkenlik göstermektedir. Son onay alındıktan sonra ürün sayısı, niteliği gibi

Kent mobilyası tanımını Katılımcı 2, "... halkın kullanımına arz edilen günlük yaşamı kolaylaştıracak, ihtiyaçlarını karşılayacak ayrıca sosyal yaşama katılımını sağlayacak her türlü araç ve gereçler..."; Katılımcı 5, "...bir bölgede yaşayan insanlara hizmet eden evinin dışında kullandığı ve kullanabileceği her şeydir..." şeklinde tanımlamıştır. Kent kimliği kavramını ise Katılımcı 7, "...fiziksel, sosyo-ekonomik, kültürel ve tarihsel özellikler kent kimliğini oluşturmaktadır..." şeklinde ifade etmiştir. Katılımcılar çoğunlukla kent mobilyasını tanımlarken kent mobilyası ve kent kimliği kavramlarını birlikte ele almışlardır. Bu durum ise kent mobilyası üreticilerinin, kent mobilyası ve kent kimliği farkındalığının yeteri düzeyde olduğunu göstermektedir. Örneğin, Katılımcı 2, "...kent mobilyası kent kimliğini yansıtacak nitelikte olmalıdır..."; Katılımcı 8, "...Kent kimliği ana

başlık, kent mobilyası alt başlık olarak değerlendirilebilir...”; Katılımcı 5, “...Kent mobilyası kent kimliğini referans alır...”; ifadeleri ile iki kavramın birbirleri ile olan etkileşimini ifade etmiştir. Katılımcılar kent mobilyasını genel olarak kentlinin kullanımına sunulan her türlü kamu ürünü, kent kimliğini ise kentnin geçmişten günümüze kadar olan tüm birikimi olarak ifade etmiştir. Kent mobilyası ve kent kimliği kavramlarının ise ayrılmaz iki kavram olduğu açık bir şekilde vurgulanmıştır (Şekil 2).

dikkat eder. Dolayısı ile tasarım sürecinde dikkat edilmesi gereken konu ürünün hem estetik, hem rahat hem tehlike arz etmeyen kullanım sağlaması ...”; Katılımcı 7’nin, “...ergonomik unsurlar süreci baştan sona şekillendirir...ürünün kullanıcılarına en konforlu ve güvenli şekilde sunulmasını sağlar...” ifadeleri ergonomiye verilen önemi göstermektedir. Katılımcılar söylemleri ile ergonominin öneminden bahsederken kent mobilyalarında ergonomi ile ilgili yaptıkları çalışmalar ile ilgili olarak Katılımcı 4, “... tasarım sürecinde bazı

Şekil 2: Kent Kimliği ve Kent Mobilyası

Kent Mobilyalarının Tasarım Sürecinde Ergonominin Rolü:

Kent mobilyası tasarımcıları ile yapılan görüşmeler sonucunda katılımcıların tamamı ergonomiyi kent mobilyası üretim sürecinde en önemli kriter olarak ifade etmiştir. Katılımcı 8, “...Tasarım sürecinin en önemli noktalarından biri ergonomidir...”; Katılımcı 3, “...Kent mobilyasının her şeyden önce ergonomi kriterini yerine getirmesi gerektiğini düşünüyorum...” ifadeleri ile ergonominin kent mobilyası tasarımındaki önemini vurgulamışlardır. Ayrıca katılımcılar kent mobilyasının insan ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayabilir olması içinde ergonominin öneminden bahsetmiştir. Katılımcı 5’in, “...Ergonomi kullanıcıların kent mobilyasına fiziksel ve ruhsal temasta bulunurken ne hissettiğine

TSE standartları ile ergonomi sağlamaya çalışıyoruz...” ifadesine Katılımcı 9, “Neufert kaynağından yararlanarak orada bulunan insan ve mekan ölçülerinde ergonomi standartlarını sağlamaya çalışarak ürün tasarlamaya önem veriyorum”; ve Katılımcı 3 “...ergonomik mobilyalar için ayrı bir arge bölümü yok... biz elimizden geldiği kadar antropometrik kurallara uymaya çalışıyoruz...” son olarak Katılımcı 7, “şartnamede zaten ölçüler veriliyor genelde... bu ölçüleri kıstas alıp ergonomi ilkeleri ile harmanlayıp ürün çıkarmaya çalışıyoruz...” ifadeleri ile standart ölçüleri esas aldıklarını ve kent mobilyalarının ergonomik üretilmesi için kısıtlı çalışmalar yaptıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcı ifadeleri ve kategorileri Tablo 4’de görülmektedir.

Tablo 4: Kent Mobilyalarının Tasarım Sürecinde Ergonominin Rolüne Yönelik Katılımcıların Yanıtları

Kategori	Alt Kategori	Katılıma Yanıtları
Tasarım Süreçlerinde Ergonominin Rolü	Tasarım Süreci	Katılımcı 8: Tasarım sürecinin en önemli noktalarından biri ergonomidir. Katılımcı 5: Tasarım sürecinde dikkat edilmesi gereken konu ürünün hem estetik, hem rahat hem tehlike arz etmeyen kullanım sağlaması.
	Ergonomi Standartları	Katılımcı 3: Kent mobilyasının her şeyden önce ergonomi kriterini yerine getirmesini gerektiğini düşünüyorum. Katılımcı 4: Tasarım sürecinde bazı TSE standartları ile ergonomi sağlamaya çalışıyoruz. Katılımcı 9: Neufert kaynağından yararlanarak orada bulunan insan ve mekan ölçülerinde ergonomi standartlarını sağlamaya çalışarak ürün tasarlanmaya önem veriyorum Katılımcı 3: Ergonomik mobilyalar için ayrı bir kontrol ekibi yok, biz elimizden geldiği kadar antropometrik kurallara uymaya çalışıyoruz. Katılımcı 7: Şartnamede zaten ölçüler veriliyor biz bu ölçüler kistas alıp ergonomi ilkeleri ile harmanlayıp ürün çıkarmaya çalışıyoruz.
	İhtiyaca Karşılık Verebilme	Katılımcı 5: Ergonomi kullanıcıların kent mobilyasına fiziksel ve ruhsal temasta bulunurken ne hissettiğine dikkat eder. Katılımcı 7: Ergonomik unsurlar süreci baştan sona şekillendirir, ürünü kullanıcıya en konforlu ve güvenli şekilde sunulmasını sağlar.

Kullanıcı Görüşlerine Yönelik Bulgular

Araştırma kapsamında kent mobilyalarının kullanıcıları olan kentliler ile görüşmeler yapılmıştır. Kent mobilyalarının tasarımı ile ilgili olarak kullanıcılar; Kullanıcı 5, "...daha şık modeller üretilebilir. Avrupa'ya gidiyoruz...sokak lambası bile ayrı tasarım..."; Kullanıcı 14 ise, "...yıllardır aynı banklar, aynı yollar, aynı kaldırım taşları...farklılık yok..." Kullanıcı 21, "Farklı renklerde ve şekillerde olsalar daha iyi olur..." Kullanıcı 27, "Gençler ve çocuklar için daha farklı eğlenceli ürünler görmek isteriz..." ifadeleri ile kent mobilyalarının tasarımlarının geliştirilebileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca Kullanıcı 26, "...rahat ve şıklar..." ve Kullanıcı 12; "...yeni meydan harika..gördün mü? Her şey o kadar güzel tasarlanmış,ki...banklar, bina.. hepsi ayrı tasarım güzelliği..." Kullanıcı 23, "...sade güzel tasarımları ve kullanışlılar..." ifadesi ile yenilenen rekreasyon alanlarında yapılan tasarımların yeterli olduğunu ifade etmiştir.

Kent mobilyalarında kullanılan malzemeler ile ilgili olarak Kullanıcı 2, "...banklar dinlenmek için..demirin üstünde

dinlenemiyor insan..."; Kullanıcı 24, "...sertler çok oturamıyoruz biraz daha rahat olabilirler..." Kullanıcı 9, "...şurada oturayım dinleneyim diyorum.. sert demir.. nasıl dinleyeyim...ayrıca çok soğuk"; Kullanıcı 15 ise; "...bak bankın boyası atmış,soyulmuş.. oturmaya imtina ediyor insan..." ifadeleri ile kullanıcıların geneli kent mobilyalarında kullanılan malzemelerin uygun olmadığını ifade etmiştir.

Katılımcılar genellikle kent mobilyalarını nicelik olarak yeterli bulmadıklarını ifade etmiştir. Örneğin Kullanıcı 1, "...sahil kalabalık banklarda yer bulamıyoruz..." Kullanıcı 29, "...çoğunlukla oturmak için banklarda yer bulamıyoruz sayıları bence az..." ve Kullanıcı 3, "...sokak lambaları bazı alanlarda çok seyrek dikilmiş. Gece buralar yeterince aydınlanmıyor..." ifadeleri ile durumu açıklamışlardır. Benzer şekilde mobilyaların kent kimliğine uyumu ile ilgili Kullanıcı 5, "...daha modern çağa ve semte uygun banklar konulabilir..."; Kullanıcı 25, "...her semtte aynı ürünler var, klasik yıllardır gördüğümüze benzer..." Kullanıcı 16, "...sahil kısmında olan yerlerde daha değişik farklı

ürünler görmek isteriz, hep aynı tarzda şeyler..” ; Kullanıcı 11, “...burası İstanbul şu bankları, şu lambaları, şu zemini İstanbul’a yakışır hale getirmeliler...” ifadeleri ile açıklamışlardır. Kullanıcılar ile yapılan görüşmeler sonucunda kentliler genel olarak kent mobilyalarının kent kimliğine uymadığını ifade etmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda kullanıcılar kent mobilyalarının ergonomisi ile ilgili olarak; Kullanıcı 5, “...uzun süre oturmayalım diye mi bu demir aralıklar geniş yapıyor...ben yaşıyım dinlenmem gerek ama işte 10 dakika sonra sırtımız falan ağrıyor...”; aynı şekilde Kullanıcı 26, “...sırt yaslanma kısımları çok oturmaya elverişli değil...” Kullanıcı 29, “...çok rahatlar ve uzun süre kullanılacak gibi duruyorlar...” Kullanıcı 7, “...yani çok uzun biri değilim.. banka yaslanmam ayaklarımı, ayaklarımı yere koysam sırtım bankın arkasına değmiyor...” Kullanıcı 20, “...bu sahil bandına koyulan banklar büyük ama iki kişi anca oturabiliyoruz bu kadar büyük olmasının avantajı ne kullanılmayan yeri çok onun yerine 3,4 kişi oturabileceğimiz bank yapsalar daha iyi boşuna yer kaplıyor biz de yer bulamıyoruz” diğer bir Kullanıcı 25 ise “...rahat olması güzel ama daha büyük ve değişik ürünlere daha fazla ve rahat yayılabilir herkes...” Kullanıcı 29, “...daha fazla olursa daha az kullanılır herkes faydalanır. Çoğunlukla oturmak için banklarda yer bulamıyoruz sayıları bence az...” Kullanıcı 24, “...kullanışlılar ve rahatlar daha da rahat olabilirlerdi ama böyle de iyi...” Kullanıcı 26, “...rahatlar ama sırt yaslanma kısımları çok oturmaya elverişli değil...” Kullanıcı 12, “...tasarımlar fikirler değişiklikler güzel ama sert ve hantal duruyorlar rahatlık vermiyor bana” ifadesi ile kent mobilyalarının ergonomik olmadığını ifade etmiştir. Ancak bazı kullanıcılar örneğin Kullanıcı 1, “...banklarda rahat oturmak keyifli, yorulunca oturup dinleniyoruz ne güzel...”; Kullanıcı 17, “...bak ailemle geldik..saatlerdir rahatça oturuyoruz...” Kullanıcı 21, “...hepsi rahat ve kullanışlı...” Kullanıcı 22, “...kent mobilyasının sağlayabileceği maksimum verimi karşılamaktadır...” ifadeleri ile de kent mobilyalarının ergonomik olduğunu

ifade etmişlerdir. Bu bağlamda da bazı kullanıcılar kent mobilyalarının ergonomik olduğunu bazıları ise ergonomik olmadığını ifade etmiştir.

Kullanıcıların kent mobilyalarından beklentilerini ise Kullanıcı 13; “...rahat etmek önemli... herkese göre olmalı bence...”; Kullanıcı 19; “...insan rahat etmek istiyor...nihayetinde yürüdüğümüz parkur, sonrasında dinlendiğimiz banklar konforlu olmalı diye düşünüyorum...”; Kullanıcı 26, “...farklı malzemeler olsa daha yumuşak veya başka değişiklik katabilir şehre ve semte fakat korunabilir mi emin değilim tabii...” Kullanıcı 27, “...biz gençler ve çocuklar için daha farklı eğlenceli ürünler görmek isteriz...” Kullanıcı 30; “...farklı ihtiyaçları bir arada karşılayabilen birbiriyle bağlantılı ürünler olabilir...” Kullanıcı 14; “...yeterli sayıda olmalı.. meydana insanlar zaman geçirebilmeli...lambalar, çöp kutuları, banklar falan herkese yetebilmeli...”; Kullanıcı 10 ; “... yeni durakların oturma yerlerine 3 kişi anca oturabiliyor hep ayakta kalıyoruz ayrıca yaslanmalı da değil hiç rahat değil...” Kullanıcı 8 ise; “...Dünya’nın gözbebeği İstanbul, her semt her meydan her sokak ayrı donatılmalı... sadece tarihi eserlerin olduğu alanlara süslü ışık, yol, bank değil her noktasına İstanbul’u anlatan şeyler konulmalı...” ifadeleri ile kent mobilyalarından beklentilerini ifade etmişlerdir. Kentlilerin kent mobilyalarından genel olarak beklentileri ergonomik olması, kent kimliği ile uyumlu ve tüm kullanıcılar için ulaşılabilir sayıda olması olarak ifade etmek mümkündür. Araştırma kapsamında kent mobilyalarının kullanıcıları olan kentliler ile görüşmeler yapılmıştır ve aşağıdaki Tablo 5’de tasarım açısından, ergonomik açıdan, kent kimliğine uyum ve nicelik açısından görüşme değerlendirmeleri verilmiştir.

Tablo 5: Kent Mobilyaları ile İlgili Kullanıcıların Görüşlerinin Olumlu ve Olumsuz Olarak Değerlendirilmesi

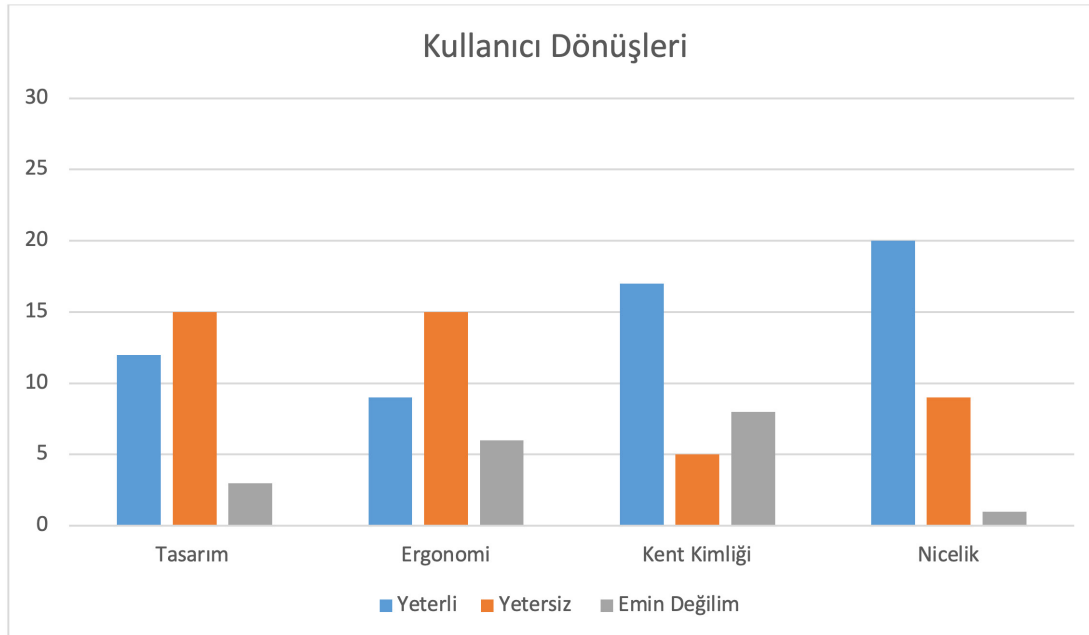
Kent Mobilyaları ile İlgili Kullanıcı Görüşleri	
Tasarım Açısından	
Olumlu Görüşler	Olumsuz Görüşler
Kullanıcı 12, "...yeni meydan harika, her şey o kadar güzel tasarlanmış ki...banklar ve çevre aynı tasarım güzelliğinde."	Kullanıcı 5, "...daha şık modeller üretilebilir. Her ülkede aynı tasarımlar."
Kullanıcı 9, "...tasarımlar güzel, farklı şeyler görüyoruz bazen."	Kullanıcı 14, "...yıllardır aynı banklar, aynı kaldırım taşları, farklılık yok."
Kullanıcı 13, "...her semtte farklı ürünler görüyoruz bazı semtlerde var ama güzel duruyor farklılıklar iyidir."	Kullanıcı 21, "Farklı renklerde ve şekillerde olsalar daha iyi olur..."
Kullanıcı 26, "...rahat ve şıklar..."	Kullanıcı 16, "...sahil kısmında olan yerlerde daha değişik farklı ürünler görmek isteriz, hep aynı tarzda şeyler..."
Kullanıcı 23, "...sade güzel tasarımları ve kullanışlılar..."	Kullanıcı 8, "...uzanabileceğimiz, belki üzerinden kayabileceğimiz ürünler farklı ve eğlenceli olabilir."
	Kullanıcı 20, "...bu sahil bandına koyulan banklar büyük ama iki kişi anca oturabiliyoruz bu kadar büyük olmasının avantajı ne kullanılmayan yeri çok onun yerine 3,4 kişi oturabileceğimiz bank yapsalar daha iyi boşuna yer kaplıyor biz de yer bulamıyoruz"
	Kullanıcı 27, "Gençler ve çocuklar için daha farklı eğlenceli ürünler görmek isteriz..."
Kent Mobilyaları ile İlgili Kullanıcı Görüşleri	
Ergonomi Açısından	
Olumlu Görüşler	Olumsuz Görüşler
Kullanıcı 1, "...banklar da rahat oturmak keyifli, yorulunca oturup dinleniyoruz ne güzel..."	Kullanıcı 2, "...banklar dinlenmek için.. demirin üstünde dinlenemiyor insan..."
Kullanıcı 17, "...bak ailemle geldik.. saatlerdir rahatça oturuyoruz..."	Kullanıcı 24, "...sertler çok oturamıyoruz biraz daha rahat olabilirler..."
Kullanıcı 4, "...ürünler yeteri kadar rahatlar."	Kullanıcı 9, "...şurada oturayım dinleneyim diyorum.. sert demir...nasıl dinleyim...ayrıca çok soğuk"
Kullanıcı 10, "...banklar rahat sadece insanlar çok hor kullanıyor üzüldüyorum."	Kullanıcı 5, "...uzun süre oturmayalım diye mi bu demir aralıklar geniş yapıyor...ben yaşlıyım dinlenem gerek ama işte 10 dakika sonra sırtımız falan ağnıyor..."
Kullanıcı 8, "...ürünler rahat ama çok farklı kullanım ürünler de olsa iyi olur."	Kullanıcı 26, "...sırt yaslanma kısımları çok oturmaya elverişli değil..."
Kullanıcı 18, "...oyun parklarında artık plastik değil ahşap kullanılması çocuk sağlığı için güzel."	Kullanıcı 7, "...yani çok uzun biri değilim.. banka yatsam ayaklarım, ayaklanımı yere koysam sırtım bankın arkasına değmiyor..."
Kullanıcı 29, "...çok rahatlar ve uzun süre kullanılacak gibi duruyorlar..."	Kullanıcı 20, "...bu sahil bandına koyulan banklar büyük ama iki kişi anca oturabiliyoruz bu kadar büyük olmasının avantajı ne kullanılmayan yeri çok onun yerine 3,4 kişi oturabileceğimiz bank yapsalar daha iyi boşuna yer kaplıyor biz de yer bulamıyoruz"

Şekil 3'te 30 katılımcının kent mobilyalarının tasarım, ergonomi ve kent kimliğine uygunluk açısından yeterli olup olmadığına dair görüşleri belirtilmiştir. 15 katılımcı kent mobilyalarını ergonomik açıdan yetersiz, 9 katılımcı yeterli bulurken 6 katılımcı emin olmadığını ifade etmiştir. Tasarım açısından 12 katılımcı yeterli, 15 katılımcı yetersiz olduğunu kent kimliğine uygunluk açısından ise 17 katılımcı yeterli 5 katılımcı yetersiz bulmuştur.

Kent Mobilyaları ile İlgili Kullanıcı Görüşleri	
Kent Kimliğine Uyum Açısından	
Olumlu Görüşler	Olumsuz Görüşler
Kullanıcı 6, "...kente uyumlu ürünler ama farklı şeyler de görmek isteriz."	Kullanıcı 5, "...daha modern çağa ve semte uygun banklar konulabilir..."
Kullanıcı 12, "...yeni meydan harika.. gördün mü? Her şey o kadar güzel tasarlanmış ki...banklar, bina.. hepsi aynı tasarım güzelliği..."	Kullanıcı 16, "...sahil kısmında olan yerlerde daha değişik farklı ürünler görmek isteriz, hep aynı tarzda şeyler..."
Kullanıcı 13, "...her semtte farklı ürünler görmüyoruz bazı semtlerde var ama güzel duruyor farklılıklar iyidir."	Kullanıcı 11, "...burası İstanbul şu bankları, şu lambaları, şu zemini İstanbul'a yakışır hale getirmeliler..."
Kullanıcı 17, "...kente yakışıyor ürünler kaliteli duruyor malzemeler."	Kullanıcı 8 ise; "...Dünya'nın göz bebeği İstanbul, her semt her meydan her sokak ayrı donatılmalı... sadece tarihi eserlerin olduğu alanlara süslü ışık, yol, bank değil her noktasına İstanbul'u anlatan şeyler konulmalı..."
Kullanıcı 4, "...uyumlu ama renkli ürünler de güzel durabilir, biraz semte renk gelir, değişiklik olur."	Kullanıcı 25, "...her semtte aynı ürünler var, klasik yıllardır gördüğümüze benzer..."
Kullanıcı 15, "...kente ve şehrin havasına uygun bence her şey."	
Kullanıcı 2, "...benim semtimde ürünler güzel memnunuz."	
Kent Mobilyaları ile İlgili Kullanıcı Görüşleri	
Nicelik Açısından	
Olumlu Görüşler	Olumsuz Görüşler
Kullanıcı 2, "...mobilyalar güzel, herkese yetiyor."	Kullanıcı 1, "...sahil kalabalık banklarda yer bulamıyoruz..."
Kullanıcı 6, "...ürünler yeteri kadar mevcut ihtiyaçları karşılıyor."	Kullanıcı 3, "...sokak lambaları bazı alanlarda çok seyrek dikilmiş. Gece buralar yeterince aydınlanmıyor..."
	Kullanıcı 20, "...bu sahil bandına koyulan banklar büyük ama iki kişi anca oturabiliyoruz ... boşuna yer kaplıyor biz de yer bulamıyoruz."
	Kullanıcı 11, "...Çöp kovaları bazı semtlerde yeterli değil o yüzden çöpler yerde çok fazla maalesef."
	Kullanıcı 29, "...çoğunlukla otumak için banklarda yer bulamıyoruz sayılan bence az..."

Tablo 5 (devam): Kent Mobilyaları ile İlgili Kullanıcıların Görüşlerinin Olumlu ve Olumsuz Olarak Değerlendirilmesi

Şekil 3: Kullanıcıların Kent Mobilyaları ile İlgili Dönüş Sonuçları

TARTIŞMA

Çalışma bulguları kapsamında elde edilen veriler gruplanarak alt başlıklar altında tartışılmıştır. Öncelikle tasarım sürecinin nasıl başladığı ve sürecin nasıl gerçekleştiğine yönelik tartışma yapılmış sonrasında süreç içerisinde kent kimliği ve ergonomi konuları irdelenmiştir. Daha sonra kent kimliği ve ergonomi konuları katılımcı ifadelerinden elde edilen bulgular doğrultusunda tartışılmış olup önerilerde bulunulmuştur.

Tasarım Sürecinin Başlangıcı:

Araştırmanın birinci alt problemi kent mobilyalarının tasarım sürecinin nasıl başladığı ile ilgilidir. Buna göre yapılan görüşmeler sonucunda üretim sürecinin genellikle bir talep doğrultusunda başlatıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ürün taleplerinin ise genelde tasarımcının muhatap olduğu merciler tarafından oluşturulduğunu söylemek mümkündür. Görüşme yapılan tasarım personeli eğer sorumlu veya idareci düzeyinde ise, ürün taleplerinin diğer birimlerin yanında paydaşlardan veya müşteri olarak ifade edilen belediyelerden de geldiği ifade edilmiştir. Bu süreç ise kalite kontrol departmanlarının saha gözlemleri sonucunda veya satış, pazarlama ve tasarım ekibine gelen şikayetlere yönelik kırılma, eskime veya ihtiyaca cevap verememe gibi durumların tespiti ile başlamaktadır. Bu sürecin başlamasının tasarımcının ve birimin iş sorumluluğu ile ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Benzer şekilde Dilik ve Gürsoy (2015, 498-516) çalışmalarında kent mobilyalarının üretiminin genellikle (%45) sipariş üzerine üretildiği nadiren de (%4,5) seri üretim yapıldığı bulgusuna ulaşmıştır. Bu durum üreticilerle yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular ile paralellik göstermektedir.

Kent mobilyalarının tanımları başlığı altında değinilen kent mobilyalarının bulunduğu kentsel alanların kentlerin ve kentte yaşayan insanların evriminde önemli rol oynadığı (Atabay ve Kara, 2001, 41-48; Barboux, 2010; Gehl, 2010) ifadeleri aslında insanın tüm yönlerine gönderme yapmaktadır. İnsan merkezli tasarım yaklaşımları

insan çeşitlilikleri kapsamında engelli, yaşlı ve diğer dezavantajlı bireylerle yönelik çeşitli motivasyon unsurlarına ışık tutmaktadır. Kent mobilyası üretici ve tasarımcılarının müşteri taleplerinin ötesinde mesleki sorumluluk çerçevesinde bu motivasyon unsurlarına yönelik talepler oluşturması ya da tasarım çözümlemelerinde daha evrensel yaklaşımları benimsemesi ile günümüzde Birleşmiş Milletlerin evrensel eylem çağırısı olan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'ndan (SKA) (URL 1) eşitsizliklerin azaltılması söylemine katkı sağlanmış olacaktır. Ayrıca SKA kapsamında ürünün kullanılabilir, sürdürülebilir ve evrensel olması adına yapılması gereken araştırmalar olmadan kullanışlı ve temsil niteliğinde mobilyaların tasarlanması mümkün değildir. Araştırmaların tamamlanmasının ardından sınırlarının belirlendiği kapsamda teknik şartnameler ile desteklenmesi ve kentin tüm mobilya çalışmalarında tasarım dilinin birliği açısından değerlendirilmesi gerekmektedir. Tasarımcı, yönetici ve kullanıcı arasındaki ürün bağlamı böylece sağlamlaşarak ürünler uzun ömürlü ve temsili olarak hayata geçer hale gelebilecektir.

Kent Mobilyalarının Tasarım ve Üretim Sürecine Dair Çıkarımlar:

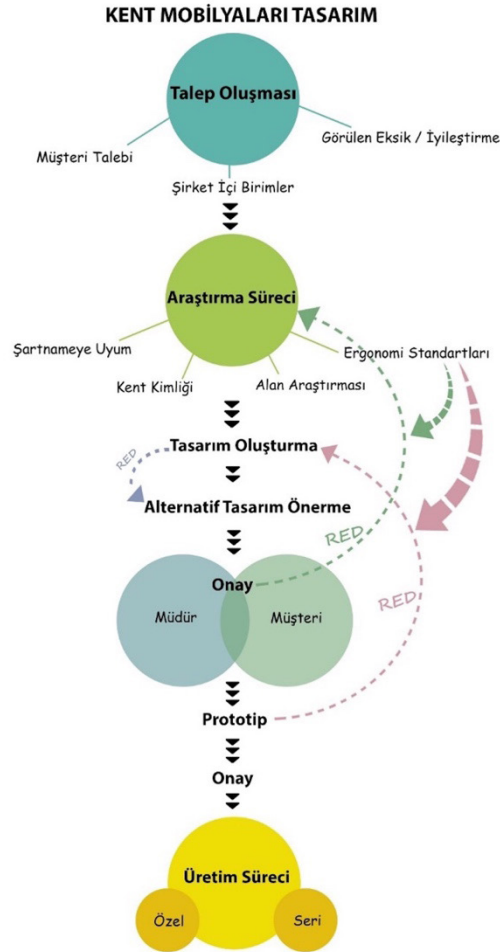
Kent mobilyalarının üretim sürecine yönelik bulgular ışığında Şekil 4'te görülen süreç şeması oluşturulmuştur. Şekil 3'de kent mobilyalarının tasarım süreç aşamaları alan ve literatür bilgileri ile tutarlılık gösterse de, ergonomi araştırmalarının sürece dahil olmadığı ve standartlar düzeyinde kaldığı ortaya çıkmıştır. Nutassey ve diğ., (2014, 1-4) yeni tasarımların aniden ortaya çıkmadığını ve insan ihtiyaçları, şirketler tarafından görülen eksiklikler veya gelen talepler doğrultusunda tasarım süreçlerinin oluşturulduğunu belirtmiştir. Tasarım ve üretim süreçlerinin genelde işi gerçekleştirme sistematığı çerçevesinde ele alındığı görülmüştür. Ancak günümüz tasarım yaklaşımlarının daha araştırma ve katılımcı odaklı olması durumu küresel bir gündem ve yönelim olan SKA çerçevesi ile birlikte düşünüldüğünde, kavramsal ve bilgi içerikli süreçlere

yönelik motivasyonların artırılması gerektiğini söylemek mümkündür. Elde edilen bulgular doğrultusunda yapılandırılmış tasarım süreci içerisinde “alternatif tasarım önerme” aşaması tüm katılımcıların belirttiği bir husus olup dikkat çekmektedir. Bu aşamada belirtilen çeşitli tasarım önerilerinin hanki kriterler çerçevesinde oluşturulduğu ortaya çıkarılamamıştır. Ancak bu durumun fırsata çevrilebileceği ve tasarımcıların önermiş oldukları alternatif tasarımların katılımcı tasarım yaklaşımları ile birlikte kullanıcı beklentilerine (*ergonomik değerlendirmeler dahil*) yönelik çeşitlendirileceği düşünülmektedir. Hatta ortaya çıkarılan alternatif tasarımların kamusal ölçekte değerlendirilebileceği bir mekanizma ile kullanıcılarda aidiyet duygusunu arttıracak bir yapı geliştirilebileceğini ifade etmek mümkündür.

Kent Mobilyası Üreticilerinin Kent Kimliği Kavramı ve Ergonomi Hakkındaki Düşünceleri:

Araştırmanın hedeflerinden biri kent mobilyası üreticilerinin kent mobilyası ve kent kimliği kavramı hakkındaki düşüncelerinin neler olduğu ile ilgilidir. Kent mobilyası üreticileri kent mobilyası kavramından bahsederken genellikle kent kimliği kavramını da birlikte açıklamışlardır. Bu bağlamda kent mobilyası ve kent kimliğinin ayrılmaz birer kavram olarak düşünüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Her iki kavram kent mobilyası üreticileri gözünden birbirini etkileyen ve geliştiren birer kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kent mobilyalarının, kent kimliğine uygun tasarlanarak kente ve kentliye anlam katacağı düşüncesi birçok katılımcıda tespit edilmiştir. Benzer şekilde kent kimliğinden bağımsız düşünülerek bir kent mobilyasının tasarlanamayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum kullanıcılar ile yapılan görüşmeler sonucu ürünlerin kent kimliğine uygun olduğuna yönelik düşüncelerin baskın çıkması ile doğrulanmıştır.

Kent mobilyası tasarımcıları; ergonominin kent mobilyası tasarımında en önemli sac ayaklarından biri olduğunu belirtirken,

Şekil 4: Kent Mobilyalarının Tasarım ve Üretim Süreç Aşamaları

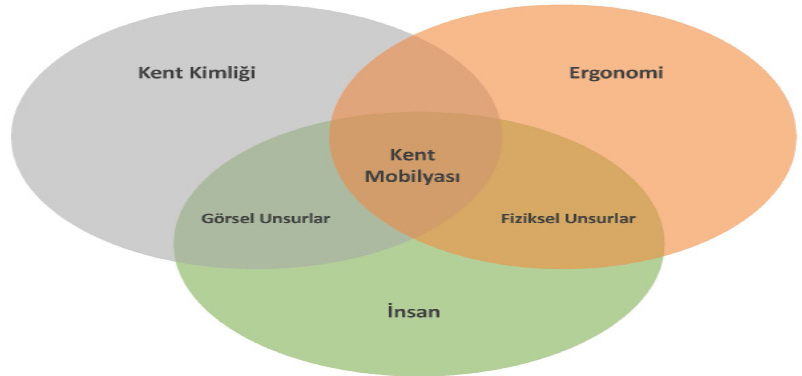
ergonomi ile birlikte kent mobilyalarının kullanıcılar için daha güvenli, konforlu, estetik ve kullanışlı hale getirildiği şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Ancak tasarımcılar ergonomi kriterleri kapsamında belirli standartlara (*TSE, şartname koşulları, TS EN 7941*) uyduklarını ve ergonomi ile ilgili araştırma ve geliştirme çalışmaları yapmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda tasarımcıların kent mobilyalarında ergonominin önemini farkında olmalarına karşın süreçte kent mobilyalarında ergonominin geliştirilmesi için kullanılan standartlar haricinde bir faaliyette bulunmadıklarını söylemek mümkündür. Kullanıcılar ile yapılan görüşmeler sonucunda çoğunlukla kent mobilyalarının ergonomik olmadığı yönünde düşünceler ortaya çıkmıştır. Çalışmaya benzer çalışmalar kapsamında yer verilen standartlara uygunluğun başa-

rılı olarak ifade edildiği çalışmalar (Gülgün ve Altuğ 2006, 145-156; Çelik, 2013; Akın ve Demir, 2021) bulunsa da, çalışmalara kullanıcı görüşleri dahil edildiğinde Karayılmazlar (2017) ve Külekçi'nin (2018, 35-45) çalışma sonuçlarındaki gibi standartların yeterli olmadığı sonucuna bu çalışmada da varılmıştır. Dolayısı ile tasarım süreçlerinin katılımcı tasarım yaklaşımları ile gerçekleştirilmesi, kullanıcıların sorunlarını tespit etmede ve bu doğrultuda tasarım iyileştirmeleri gerçekleştirmede önemli bir yöntemsel çerçeve sağlayacaktır.

Kent mobilyası üretiminde rol oynayan katılımcıların kent kimliği kavramı ve ergonomi kriteri hakkındaki düşüncelerinden yola çıkılarak, kent kimliği ve ergonominin aslında kent mobilyası ölçeğinde ayrılmaz bir ikili olduğu çıkarımını yapmak mümkündür. Kent mobilyası ölçeğinde kent kimliği insanın görsel unsurlar bakımından ergonomi ise fiziksel unsurlar bakımından talepleri karşılamalıdır. Dolayısı ile kent mobilyası kent kimliği, ergonomi ve insanı temel alan merkezde tasarlanmalıdır (Şekil 5).

tasarım süreçlerinin günümüz tasarım yaklaşımları çerçevesinde ele alınması, hedeflenen sonuçlara ulaşılabilmesi açısından oldukça önemlidir. Kent mobilyalarının içinde bulunduğu çevrenin dokusuna uyumlu olma durumu hem tasarım sürecindeki aktörler hem de kullanıcılar tarafından benimsenen bir yaklaşımdır. Ancak kent mobilyalarının insan ile uyumu düşünsel olarak dikkate alınsa da, bu uyumun tatmin edici sonuçlara ulaştırılabilmesi için araştırma odaklı çalışmalara ihtiyaç söz konusudur. Çalışma kapsamında sınırlı sayıda kullanıcı ile görüşme yapılsa da, elde edilen bulguların tasarım sürecini yönlendirme ve önerilerde bulunmaya yetecek potansiyellerinin olduğu düşünülmektedir. Kullanıcılar kent mobilyaları hakkında; malzemelerin sertliği, sıcak veya soğuk iletkenliği ve ürün ölçülerinden dolayı rahatsızlık vb. fiziksel problemler belirtmişlerdir. Kullanıcıların düşüncelerine göre kent mobilyalarının tasarımlarına yönelik bir diğer problem türü ise psikolojik olarak nitelendirilebilecek problemlerdir. Bu

Şekil 5: Kent Mobilyası tasarımı-
mında insan faktörleri

Kent Mobilyası Tasarım Sürecinin Problemler Odağında İyileştirilmesi:

Tasarım süreçleri tasarım konusuna özgü ve sürece etki eden aktörler çerçevesinde geliştirilmektedir. Kent mobilyaları kullanıcıları toplumun tüm bireylerini kapsadığından bu kapsamdaki tasarımların tatmin edici sonuçlar ortaya koyması tasarım sürecini oldukça zorlu kılabilir. Dolayısı ile kent mobilyalarının zorlayıcı

bağlamda kent mobilyaları hakkında; hantal, eğlenceli ürünler olmaması ve hep aynı ürünlerin kullanıcılarda heyecan yaratmaması vb. durumlar belirtilmiştir. Diğer bir problem türü olarak kent mobilyalarının nicelik açısından yetersizliği üzerine ifadelerde bulunulmuştur. Bu kapsamda yeterli çöp kutularının olmamasının çevre kirliliğine, aydınlatmaların azlığının çevrenin karanlık olmasına sebep olması gibi düşünceler belirtilmiştir. Görüşme yapılan

kullanıcıların çoğunluğu yeterli olsa da, kullanıcıların düşüncelerine göre bir diğer problem ise kent mobilyalarının kent kimliğine uyum sorunudur. Bu kapsamda kente uygun daha modern ürünler olmaması, sahil bölgelerinde farklı ürün beklentileri ve kenti anlatan sembolik ürünler olmaması vb. ifadeler problem olarak belirtilmiştir.

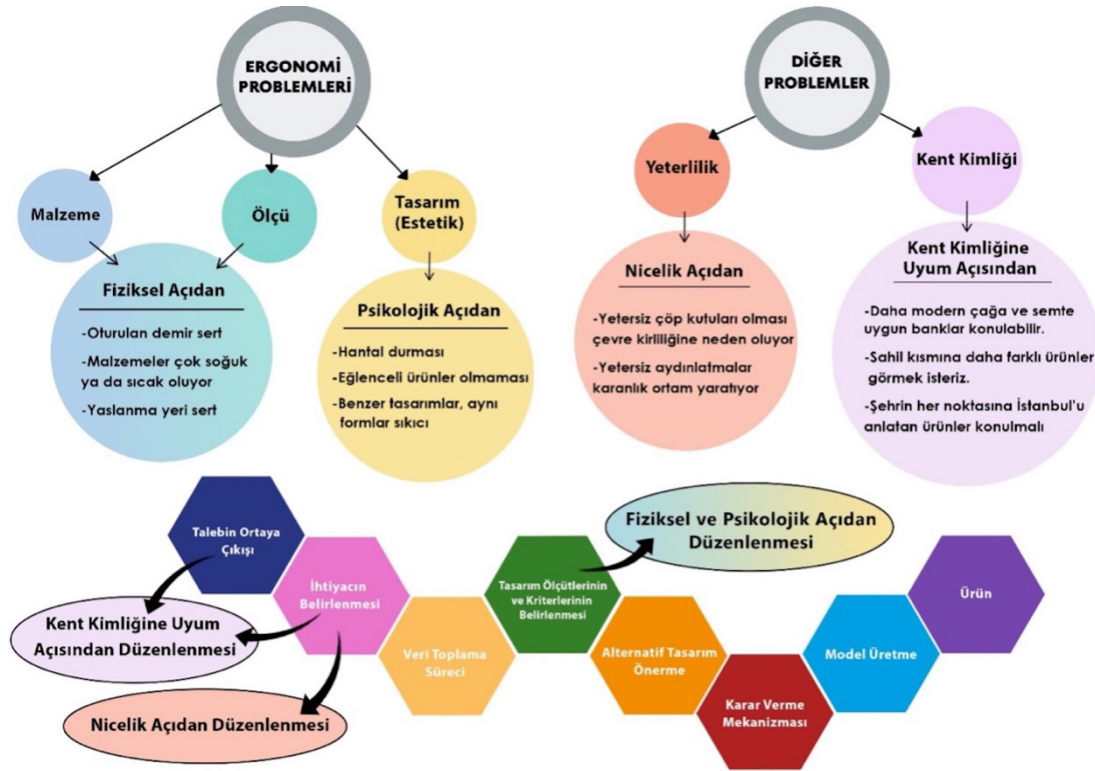
Şekil 6 incelendiğinde kullanıcıların kent mobilyaları ile ilgili olumsuz düşünceleri tasarım sürecinin ilk adımlarında çözülebilir. Tasarım sürecinin başlangıcında ve talebin belirlenmesi kısmında kent kimliğine uygun şekilde ürün planlamaları yapılabilir. Bir sonraki tasarım süreci aşaması olan ihtiyacın belirlenmesi

görülmektedir.

SONUÇ

Üreticiler ergonomi, kent kimliği, kentsel mekân gibi kavramlar ve kent mobilyalarının bu kavramlar ile uyumu hakkında kuramsal olarak bir farkındalığa sahiptirler. Ancak kamusal ürünlerin gerektirdiği çeşitli kısıtlılıkların (vandalizm, iklim şartları vb. durumlara yönelik kısıtlılıklar) bu farkındalıkların önüne geçebildiğini söylemek mümkündür. Toplumun geneline yönelik yapılan tasarımlarda sadece ergonomi standartlarının uygulanması yeterli olmamaktadır. Çalışma kapsamında ulaşılan kent mobilyası üreticilerinin tasarım süreçleri kendi sistematiği içerisinde müş-

Şekil 6: Kullanıcılardan Elde Edilen Verilerin Tasarım Süreci ile İlişkilendirilmesi

kısmında ise kent mobilyalarının yerleştirileceği kentsel mekân iyi analiz edilerek nicelik açısından da doğru miktarda kent mobilyası sayısı belirlenerek kullanıcıların nicelik ihtiyaçlarına yönelik problem de ortadan kaldırılabilir. Bu aşamalardan sonra ergonomi kriterlerinin doğru uygulanması ile kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılayan ve daha konforlu bir kullanım sağlayan ürünlerin tasarlanabileceği ön-

ter talepleri doğrultusunda şekillenmiştir. Ancak diğer ürünlerden farklı olarak kent mobilyaları için kullanıcıların seçenek özgürlüklerinin dışında kalan ürünler olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında kent mobilyalarını buldukları çevrede kullanıcıların maruz kaldıkları ürünler olarak değerlendirmek söz konusudur. Kent mobilyalarının so-

rumlu olduğu yerel belediyelerin kullanıcı çeşitliliklerinin dikkate alındığı, o çevrede bulunan insanların sürece dahil olabildiği seçenekler üretmesi ya da müşteri olarak talepte bulunması, bu ürünleri maruz kalınan ürünler olmaktan çıkartıp toplumla beraber üreyen ve iletişim kuran ürünler olarak evrilmesine olanak sağlayacağı öngörülmektedir.

Tasarım süreçlerinin 3 büyük şehir ölçeğinde benzer olması tutarlılık gösterse de, benzer problemleri de beraberinde getirmektedir. Bu durum olası çözümlerinin kolayca genellenebileceği anlamına gelmektedir. Aynı zamanda farklı çözümlenme denemelerinin etkinliklerinin kıyaslanabileceği bir ortam da sunmaktadır. Ergonomi ve kent kimliği kavramının hem üreticiler hem de kullanıcılar tarafından kent mobilyaları ile doğrudan ilişkilendirilmesi durumunu farkındalık açısından pozitif olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak tasarım uygulamalarında kent kimliğine uyumunun baskın unsur olarak ortaya çıkması ve kullanıcı araştırmasında ergonomiye yönelik elde edilen veriler, tasarım süreci aşamalarında insan merkezli yaklaşımların eksikliğini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Evrensel tasarım ilkeleri ve kullanıcı araştırmaları doğrultusunda ergonomi, kent kimliği ve tasarım açısından esnek çözümlerin geliştirilebileceği çeşitli süreç modellerinin kurgulanıp uygulanmasının, insan ile birlikte evrimleşen çevrenin insan ile daha organik ve uyumlu bir yapı içerisinde olmasını sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Akın, Ö. & Demir, M. (2021). Karamürsel ilçesi (kocaeli) kıyı bandı rekreasyonel alanlarında kentsel donatı elemanlarının ergonomi kriterleri yönünden değerlendirilmesi. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, 6 (1), 268-287. DOI: 10.30785/mbud.902860
- Altunçekiç, H. (2003). Peyzaj tasarımında kent mobilyaları ve kalite beklentileri. II. Uluslararası Kent Mobilyaları Sempozyumu, Harbiye, İstanbul, Nisan 24-27.
- Anılsın, F. (2001). Ürün kullanıcı ilişkileri açısından İstanbul'da kent mobilyaları. 1. Uluslararası Kent Mobilyaları Sempozyumu, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 9-10-11 Mayıs.
- Atabay, S., Pilehvarian Kara, N. (2001). Şehrsel tasarım ve şehir mobilyaları ilişkileri, I.Uluslararası Kent Mobilyaları Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, s.41-48, İstanbul.
- Barboux, S. (2010). *Urban furniture for a new city life*. Hong Kong: Design Media Pub. ISBN 10: 988195 0848 ISBN 13: 9789881950840 (UK)
- Başal, M. (2002). Donatı elemanları (Basılmamış ders notları). Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Ankara.
- Bekar, M., Cengiz, A., ve Şahin, E. K. (2016). Kent mobilyası tasarımlarında kent ile uyumun incelenmesi ve kullanıcı istekleri doğrultusunda değerlendirilmesi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 2(2), 178-185.
- Bilsel, S. G. (2017). Kent ve kentli kültürü, kimlik sorunsalı, yaşamı kentsel mekan ve Ankara üzerine. *Sociologica*, 44(3).
- Bulut Y., Atabeyoğlu Ö., ve Yeşil P. (2008). Erzurum kent donatı elemanlarının ergonomik özelliklerinin değerlendirilmesi üzerine bir araştırma. *Tarım Bilimleri Dergisi*, 14(2), 131-138.
- Çakır, H. K., ve Özenç, A. (2005). Kentsel dış mekânlarda kullanılan aydınlatma elemanlarının irdelenmesi: Edirne örneği. III. Ulusal Aydınlatma Sempozyumu, Ankara.
- Çalık, M., ve Sözbilir, M. (2014). Parameters of content analysis. *Education and science*, 39(174), 33-38.
- Çelik, M. (2013). Kent parklarının görsel peyzaj algısının Denizli ili örneğinde değerlendirilmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Isparta
- Çepni, S. (2014). Bilim, fen, teknoloji kavramlarının eğitim programlarına yansımaları. S. Çepni (Ed). *Kuramdan uygulamaya fen ve teknoloji öğretimi*, 11. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Darlington, Y., and Scott, D. (2005). *Qualitative research in practice stories from the field*. Allen & Unwin, Singapore, Australia.
- DeMarris K. (2004). *Qualitative interview studies: Learning through experience*. DeMarris & S. D. Lapan (Ed.), *Foundation for research*, pp 51-68, Mahvavah
- Dilik, T., ve Gürsoy, S. (2015). Türkiye'de ahşap kent mobilyası üretimi ve kullanımına yönelik güncel Bir analiz. *Selcuk University Journal of Engineering Sciences*, 14(2), 498-516.
- Ensarioğlu, A. (2020). Pandemi sürecinin "evrensel tasarım" ilkelerine etkileri. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(55), 1673-1680
- Gehl, J. (2010). *Cities for people*. Washington, DC: Island Press. (2010).
- Glesne, C., (2013) *Nitel Araştırmaya Giriş*, Anı yayıncılık, Ankara
- Gülgün, B., ve Altuğ, İ. (2006). İzmir kıyı bandı uygulamalarında ergonomik standartlara uygunluğun değerlendirilmesi üzerine bir araştırma. *Ege Üniv. Ziraat Fak. Dergisi*, 43(1), 145-156.
- Güneş, S. (2005). Kent mobilyası tasarımında disiplinler arası etkileşim. *Planlama/TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını*, 33, 92-96
- Johnson, B., ve Christensen, L. (2012). *Educational research: Quantitative, qualitative, and mixed approaches*. California: Sage.
- Karayılmazlar, A. S. (2017). Kamusal alanların kentsel ergonomi açısından irdelenmesi, Bartın örneği. (Yüksek lisans tezi), Bartın Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bartın.

- Külekcı, E. A. (2018). Erzurum'da kentsel mekânlarda kullanılan bazı kent donatı, zemin ve bitkisel elemanlarının ergonomik ve antropometrik yönden incelenmesi. *Ata Planlama ve Tasarım Dergisi*, 2(2), 35-45.
- Merriam, S. B. (2013). *Qualitative Research, a guide to design and implementation*, Jossey- Bass, Çeviri Editörü Prof. Dr. Selahattin Turan, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara
- Nutassey, K. N., Agyei-Boakye, I., ve Quayson, E. (2014). Key factors that contribute to the performance of furniture companies in Ghana. *Industrial Engineering Letters*, 4(9), 1-4.
- Oxford. (2021). What Does Furniture Mean Oxford Dictionary Meaning <https://www.oxfordlearners-dictionaries.com/> adresinden 26 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.
- Rubin, H. J., ve Rubin, I. S. (1995). *Qualitative interviewing: The Art Of Hearing Data*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Sabancı, A. and Sümer, S.K., (2015). *Ergonomics (in Turkish)*. Nobel Academic Publishing, Ankara. ISBN:978-605-5426-79-8. Second edition. pp:472.
- Sancak, A. (2009). Kentsel mekân kimliğinin oluşumunda kent mobilyası tasarım kriterlerinin irdelenmesi. (Yüksek lisans tezi), MSÜ. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Sürdürülebilir Kalkınma için Küresel Amaçlar. (2022). <https://www.kureselamaclar.org/> adresinden 10 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.
- TDK (2022). Mobilya ne demek TDK Sözlük Anlamı. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=mobilya> adresinden 10 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- Uslu, A. & Shakouri, N. (2014). Kentsel Peyzajda Engelli/ Yaşlı Birey İçin Bağımsız Hareket Olanığı ve Evrensel Tasarım Kavramı. *Kastamonu University Journal of Forestry Faculty*, 14 (1), 7-14.
- Uzun, N. (2000). Eski kentte yeni konut dokusu: Cihangir ve kuzguncuk'ta sosyal ve mekansal yenilenme. *İstanbul*, 35, 54-61.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldızcı, A. C. (2001). Kent mobilyaları kavramı ve İstanbul'daki kent mobilyalarının irdelenmesi. I. Uluslararası Kent Mobilyaları Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, İstanbul, 29-34.
- Yılmaz, E. ve Çiftçi, S. (2011). Kentlerin ortaya çıkışı ve sosyo-politik açıdan Türkiye'de kentleşme dönemleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35), 252-267.
- Zhang, T ve Dong, H. (2009). Human-centred design: an emergent conceptual model, Include2009, Royal College of Art, April 8-10, 2009, London Include2009 proceedings (ISBN: 978-1-905000-80-7)

Öz

Konut meselesi 20. yüzyıldan bugüne küresel ve yerel ölçekte tartışırken, mimarlık alanında yapı üretiminin organizasyon, tasarım ve sunum biçimleri toplumsal değişim ve dönüşümler sonucu farklılaşarak kullanıcı katılımı ön plana çıkmıştır. Türkiye’de özellikle 2000’lerden sonra TOKİ’nin konut üretiminde yeni bir aktör olarak yer almasıyla, konutun anlam ve üretim biçiminin değişime uğradığından bahsetmek mümkündür. Bu çalışmada, günümüz dünyasında ve mimarlık alanında güncel tartışma konuları olan toplu konut, kullanıcı, mimari tasarımda katılım vb. kavramlar TOKİ’nin Van kentinde inşa ettiği binlerce konut birimi üzerinden örneklendirilmiştir. Çalışmada ayrıca dar gelirli için toplu konut üretiminde uygulanabilecek, kullanıcı katılımlı esnek bir model önerisi yapılmıştır. Bu modelin dar gelirli için toplu konut üretiminde ve bir alanda yapılacak diğer çalışmalara bir altlık oluşturması amaçlanmaktadır. Çalışmanın yöntemi 2011 Van depremi sonrası yerinde yapılan gözlemlere dayalı tespitlerdir. İlgili literatür taranmış, kullanıcılar ile sözlü görüşmeler ve anket çalışması yapılmış, toplu konut alanlarına ilişkin çizim ve görsel belgeler incelenmiş, yapılan tespitler fotoğraflar ile görselleştirilmiştir. Bu haliyle toplu konut üretimini betimleyip irdeleyen ve mevcut deneyimler ve birikimler üzerinden sentez bir model öneren çalışma, konut üretiminde giderek yaygınlaşan kullanıcı katılımlı tasarım literatürüne de bir katkı olarak görülebilir. Çalışma sonucunda dar gelirli için toplu konut üretiminde yeni, farklı bir üretim modelinin mümkün olabileceğinin anlaşılması beklenmektedir. Kentlerin çok yönlü etkenlere bağlı olarak yaşadıkları değişimde, yapılaşma süreçleri önemli bir yer tutar. Tekil olarak üretilen konutlar, özellikle nüfus artışına bağlı olarak gelişen toplumsal, ekonomik, siyasal dinamiklerle birlikte yerlerini kitlesel üretime bırakmış ve dönüşümün izleri fiziksel çevrede ve toplumsal yaşamda yansımalarını bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Van Kenti, Toplu Konut, Katılım, Mimari Tasarım.

Dar Gelirli İçin Toplu Konut Üretiminde Katılımcı Tasarım Modeli: Van Kenti Örneği

Participatory Design Model in Mass Housing Production for Low Income: The Case of Van City

¹ Mustafa Gülen
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Bina Bilgisi Anabilim Dalı, Van, Türkiye

² Deniz İncedayı
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Bina Bilgisi Anabilim Dalı, İstanbul

Başvuru tarihi/Received: 30.09.2022, Revize tarihi/ Revised: 26.05.2023, Kabul tarihi/Final Acceptance: 23.06.2023

Extended Abstract

While the housing issue has been discussed on a global and local scale since the 20th century, in the field of architecture, the organization, design and presentation forms of building production have changed as a result of social changes and transformations, and user participation has come to the fore. It is possible to mention that the meaning and production style of the house has changed in Turkey, especially after the 2000s, with TOKI taking place as a 'new' actor in housing production. In this study, the concepts such as "public housing, "user", "participation in architectural design" etc. are exemplified over thousands of housing units built by TOKI in the city of Van. In the study, a flexible model with user participation, which can be applied in mass housing production for low-income people, is proposed. This model is intended to form a basis for the production of mass housing for low-income people and other studies in this field. The method of the study is based on the observations made after the 2011 Van earthquake. The relevant literature was scanned, verbal interviews and surveys were conducted with the users, the drawings and visual documents related to the public housing areas were examined, the findings made were visualized with photographs. The study, which describes and examines mass housing production in this form and proposes a synthesis model based on existing experiences and knowledge, can also be seen as a contribution to the "user-participated design" literature, which is increasingly common in housing production. As a result of the study, it is expected to be understood that there may be a "new" or "different" production model in mass housing production over Van TOKI houses. Structuring processes have an important place in the change that cities experience due to multifaceted factors. The general aim of this study can be summarized under three interrelated titles. First the concept of 'participation' in the architectural design process is discussed from different perspectives, secondly interpretation of the satisfaction surveys made with users in TOKI residences in Van city, and the third one is to propose a synthesis model in which different actors are involved in mass housing production for the low-income in line with the data obtained. The actors emphasize that the production of mass housing directly or indirectly concerns all the users of the city, and the importance of informing the residents of the city and seeking their opinions in the whole process from land selection to construction. While the production model of TOKI was criticized in general, it was emphasized that the model did not contribute to the urban economy. In the proposed model, mass housing design evolves from a process in which experts are at the focal point, to a multi-stakeholder, democratic process that is shaped in line with the wishes and needs of all urban actors, who are directly or indirectly affected by production, especially the user, and contribute with their experiences, thoughts and opinions. Instead of a production process imposed by experts, the model has been built on a common design process, shaped in line with the demands of the user and other actors, and taking into account expert knowledge. This setup allows for continuous feedback at every stage of the design, allowing discussion and the creation of new alternatives. It is seen that the design process proposed by the model requires a longer period of time compared to conventional production processes, since it offers a new form of organization, data collection, discussion and communication environments. Another important aspect of the proposed model is the determination of the roles and relationships of the actors, who will take part in the design process, with the capacity to start from the most basic unit such as 'building/residential/private area' and spread to a wide scale, as needed, to the neighborhood, region and city. The model describes a democratic, pluralistic participatory organization that takes into account local characteristics, social-cultural data in accordance with the context of the place where it will be produced, aims to establish a multi-actor communication and interaction environment, and is shaped by 'new' methods and tools in line with user requests and needs. Houses produced individually have left their places to mass production, especially with the social, economic and political dynamics that develop due to population growth, and the traces of the transformation have found their reflections in the physical environment and social life.

Keywords: Van City, Mass Housing, Participation, Architectural Design.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Cite this article as: Gülen M, İncedayı D. Dar Gelirli İçin Toplu Konut Üretiminde Katılımcı Tasarım Modeli: Van Kenti Örneği. Tasarım Kuram 2023;19(39):316-333.

1. Giriş

“Kullanıcının konutu üstündeki rolünün evrimi konutun oluşumunu bir süreç olarak değerlendiren görüşün temelidir. Kanımca, kullanıcı bir güç olarak tanınmalı ve kavranmalıdır. Ancak kullanıcılar fiziksel çevreyi doğrudan etkileyerek ve denetleyerek güçlerini ortaya koymaya başladıktan sonradır ki, sağlıklı yaşayan ve sürekli gelişen çevrelere sahip olabiliriz.”

N. Jhon Habraken, 1982

‘Konut’ meselesi, 20. yüzyıldan günümüze mimarlık alanının en temel ve belirgin sorunu olarak tartışılmalı olan olgulardan biridir. Özellikle I. ve II. Dünya Savaşları sonrası başlayan barınma probleminin, yaşanan göçler, doğal afetler, nüfus artışı, nüfusun belirli bölgelere yığılması vb. sebeplerden dolayı bugün bile güncelliğini koruduğu söylenebilir. Sorundan en fazla etkilenen kesimin ‘yoksullar’, ‘dar gelirli’ olduğu bilinmektedir. ‘Dar gelirli’ kavramının genel bir tanımını yapmak oldukça güçtür. Özellikle Türkiye gibi geçeköndü yerleşimlerinin fazla olduğu ve toplumun sosyo-ekonomik durumunun farklılık gösterdiği ülkelerde tanım daha da zorlaşmaktadır. Genel bir tanımlama yapmak gerekirse; gelir dağılımı araştırmalarında en alt sırada yer alan grubu oluşturan kesim ‘dar gelirli’ olarak değerlendirilmektedir (Keleş, 1998, s.81). Konut, inşa edilmiş çevrenin önemli bir parçası olarak insanoğlunun içinde yaşadığı ev, apartman, ikametgah, mesken, yer olarak tanımlanırken (Anonim, 2019); biçimlendiği yapı stoku içinde en yaygın yapı tipi olarak yerleşimlerin hem fiziksel hem de sosyal karakterini belirlemede önemli bir role sahiptir (Bingöl, 2015). ‘Konut’, fizikselliliğinin ötesinde içinde yaşayanların gündelik pratikleri ve yaşamsal faaliyetleri ile içerisinde var olduğu çevrenin atmosferini yansıtır. Toplu konut ise, genel olarak kitlesel barınma sorununun çözümünde bir üretim biçimine işaret eden, bir seferde üretilen birden fazla konutu tanımlayan bir kavramdır (Hasol, 1995). Tarihsel süreçte konut kavramının ve

üretim biçiminin toplumsal etkileşimler, siyasal ve ekonomik dinamiklerle değiştiğinden ve dönüştüğünden söz edilebilir. Bunu gerçekleştiren önemli eylemlerden biri olan mimarlık pratiğinin organizasyonel örgütlenmesi, zaman içinde yaşanan toplumsal ve teknolojik değişimlerin etkisinde tasarım ve üretim süreçlerini yeniden biçimlendirmiştir. Özellikle iletişim olanaklarının gelişmesi ile birlikte bireysel ve toplumsal etkileşimin, paylaşımın artması ve dünyada karar alma mekanizmalarında yaşanan demokratik süreçler sonucu günümüz mimarlığında, kullanıcı ile kullanıcı ve yakın çevre ilişkisinin önemsendiği ‘katılım’ meselesinin daha fazla gündeme geldiğinden söz etmek mümkündür. Katılım fikri, mimarlık ve tasarım alanlarında yöntem ve kavrama biçimleri bağlamında farklı tanım ve yaklaşımlarla ele alınmaktadır. Kullanıcı taleplerinin dikkate alındığı “kullanıcı merkezli tasarım”, sosyal değerler üzerinden biçimlenen “topluluk/çevre tasarımı”, farklı kullanıcı gruplarını dikkate alan “kapsayıcı/kapsamlı tasarım” düşüncesi ve kullanıcı deneyimlerini önemseyen bu bağlamda yeni araç ve yöntemler öneren “işbirlikçi/ortak tasarım” vb. tanımlamalar yapılabilmektedir (Hacılibeyoğlu, 2013). Katılım meselesinin temel dinamiklerinden birisi işbirliği kavramıdır. Bu sebeple tüm kesimlerin bu sürece dahil olması bir taraftan ‘iyi’ olarak yorumlansa da farklı kesimden birçok insanın bir araya gelmesinin maddi ve manevi sıkıntıları, toplumun bu anlamda bir kültüre sahip olması ve katılımcıların bu talebe karşılık vermesi bakımından oldukça meşakatli bir süreç olduğu söylenebilir. Kaldı ki bu süreçlerin nasıl organize edileceği de son derece önemlidir. İyi yönetilemeyen bir süreç erk’in sorumluluktan kaçmasına, dar gelirli olan toplumdaki dışlanmalarına dolayısıyla kültürel bir sarsıntıya sebep olabilir (Bavilolyaei ve Ökem, 2018). Dünyada 1960’lı yıllardan itibaren yaygınlaşan bu yöntemin Türkiye’de birkaç istisna dışında teorik düzeyde kaldığı bilinmektedir. Türkiye’de dar gelirli olan konut ihtiyacı konvansiyonel üretim modelleriyle (yapsat, geçeköndülaşma, TOKİ konutları vb.)

yürütülmekte ve sorun bir türlü çözülememektedir. Bu üretim modellerinin en önemlilerinden birisi Toplu Konut İdaresi tarafından yürütülmektedir. TOKİ, Türkiye'nin kentsel mekan üretiminde önemli bir aktör olarak yer almaktadır. Toplu Konut İdaresi'nin 1 Eylül 2016 itibarıyla ürettiği konutların %43,14'ü 'dar ve orta gelir grubu projeleri', %20,61'i 'alt-yoksul gelir grubu projeleri', %15,43'i 'gecekondu dönüşüm projeleri', %5,22'si 'afet konutu uygulamaları', %0,80'i 'tarım köy projeleri'dir. Tüm bunların sosyal nitelikli konut projeleri olduğu varsayılırsa bu da toplam konut üretiminin %85,20'sine denk gelmektedir (URL-1). TOKİ'nin Türkiye genelinde barınma sorununun çözümü için ürettiği politikalar ve konutlar, nitelik açısından genel bir eleştiri konusudur. Türkiye'nin tüm kentlerinde toplu konut inşa eden TOKİ'nin Van kentinde de 2000'li yıllarda başlattığı sosyal konut projeleri, 23 Ekim ve 9 Kasım 2011 tarihlerinde yaşanan depremler sonucu inşa edilen binlerce konut ile devam etmiştir. Van kent topografyasında TOKİ konutları mimari yaklaşımları, biçimlenişleri ve konumları açısından yeni bir tipoloji tariflemektedir. TOKİ'nin konut maliyetlerini düşürmek adına çoğunluğunu hazine ve tarım arazilerine inşa ettiği devasa konut blokları kent merkezinin uzağında, dağ yamaçlarında veya geniş arazilerin ortasında kente yabancı kalmaktadır. TOKİ konutları, tasarım, yer seçimi, çevre, iklim, topografya ilişkisi, sosyal ve kültürel özellikler vb. yönlerden önemli sorunları barındırmaktadır. TOKİ konut üretiminde kullanıcı profillerini, sosyal-kültürel özelliklerini, istek ve ihtiyaçlarını dikkate almadan bir üretim gerçekleştirmektedir. Tip konut uygulaması yoluyla ülkenin herhangi bir noktasında inşa edilen konutlar kolaylıkla bir başka yere de önerilebilmektedir. Bu da konut ve konut çevrelerinin eleştiri konusu yapılmasına sebep olmaktadır. Dünyada ve Türkiye'de konut sorunu sahip olduğu tüm karmaşıklığı ile güncelliğini hala korumaktadır. Sorunun çözümüne yönelik yapılan çalışmalar, önerilen yöntemler genel olarak konut kullanıcılarının ihtiyaç

ve isteklerinin dikkate alınması doğrultusunda ortak bir noktada kesişmektedir. Kullanıcıların üretimin her aşamasında etkin rol alması, kullanım aşamasında ise yapılacak geri dönüşler ile sonrasında yapılacak üretilere veri sağlanması son derece önemlidir. TOKİ konutlarında karşılaşılan sorunların tespitinin bundan sonra üretilecek toplu konutların üretimini olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir. Bu çalışmanın genel amacı birbiri ile ilişkili üç başlık üzerinden özetlenebilir. Birincisi mimari tasarım sürecinde 'katılım' kavramının farklı açılardan irdelenerek tartışılması, ikincisi Van kenti TOKİ konutlarında kullanıcılar ile yapılan memnuniyet anketlerinin yorumlanması, üçüncüsü de elde edilen veriler doğrultusunda dar gelirli için toplu konut üretiminde farklı aktörlerin yer aldığı sentez bir modelin önerilmesidir.

2. Katılım Kavramı

Katılım, bireysel veya toplumsal olarak gelişen organizasyonlu davranışlar bütünü olarak yorumlanırken; sözcük 'ortaklık', 'işbirliği', 'paydaş olmak' kavramları ile de benzer anlamlar taşımaktadır. Kavramın sözlük anlamı ise; bir olay ve/veya süreç içinde bilinçli olarak yer alma ve etkin olma'dır (Anonim, 2019). Sözcüğün Arapça kökeni 'iştirak', İngilizce karşılığı ise 'part' kökeninden gelen (parçası olmak) 'participation'dır. Katılım, demokrasi, müzakere, iletişim, etkileşim, aidiyet vb. kavramlarla da bağlantılıdır. Kavramın özellikle 'demokrasi' fikri ile ilişkisi Eski Yunan'a kadar uzanmakta ve Platon'un Devlet adlı eserinde halkın toplumsal karar alma süreçlerinde katılımı olarak tariflenmektedir (Till, 2005). Bu doğrultuda kavramı, bireylerin karar alma süreçlerinde söz sahibi olmaları üzerinden demokrasi kavramı ile bağlantılı olarak yorumlayan Gürel'e (2003) göre katılım kavramı ve olgusu bireylerin, erk'in karar verme süreçlerine doğrudan katılımı, demokrasinin temel taşıdır. Başka bir tanıma göre ise katılım kavramı ve olgusu, bireylerin yaşam alanlarını, konutlarını meydana getirirken tasarım sürecinin tüm aşamalarında meslek insanı olan mimar ile

birlikte hareket etmesidir (Incedayı, 2002, s. 3). Habraken'e (2000) göre katılım kavramı profesyonel kesim ile gündelik yaşamdaki insanların işbirliğidir. Bir başka deyişle kullanıcının gündelik yaşamında sürekli deneyimlediği çevrenin, yaşam alanının üretim süreçlerinde rol almasıdır (Day ve Parnel, 2003). Görüldüğü üzere 'katılım' tek bir tanımı olmayan bağlantılı olduğu eyleme göre farklılık gösterebilen karmaşık bir olgudur. Eylemin örgütlenmesinden, uygulama biçimine ve nasıl sonuçlanacağına kadar çeşitli konular günümüzde hala tartışma konusudur. Bu sebeple kavramın çok farklı açılardan irdelenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

2.1. Mimari Tasarım Sürecinde Katılım Kavramı

Katılım kavramının 1960'lı yıllarda tüm dünyada hakim olan sosyal ve siyasal değişimlerin etkisinde biçimlendiğinden söz etmek mümkündür. Tasarım sürecinde katılım kavramının da yaşanan bu değişimlere bağlı olarak insanların sorgulama ve eleştirme süreçleriyle bağlantılı olduğu söylenebilir (Jones vd., 2005). Bu dönemde mimarlık pratiğinin, söylem, örgütlenme ve uygulanma biçimlerinde radikal değişiklikler meydana gelmiş, mekanın fiziksel varlığının ötesinde sosyo-kültürel verilerle biçimlenen bir olgu olarak yeniden yorumlanması gerektiği düşüncesi yaygınlaşmıştır (Hacılibeyoğlu, 2017). Kullanıcının da tasarım süreçlerine etkili bir aktör olarak dahil olması ve gündelik yaşantısının, istek ve ihtiyaçlarının önemli bir veri olarak kullanılmaya başlanması gerektiği tartışılmıştır. Bu bağlamda Arnstein (1969) kişilerin karar verme sürecinde etkili olduğu bir katılım mı yoksa sözde bir katılım mı? sorusunu yönelterek, katılım düzeylerini sekiz basamaktan oluşan bir merdiven ile tanımlamaktadır. Sekiz basamağı ise üç gruba (1.-2., 3.-4.-5., 6.-7.-8. basamaklar) ayırmaktadır. İlk grup katılımın olmadığı, ikinci grup katılımın sembolik düzeyde olduğu, üçüncü grup kişilerin müzakere ve karar verme yetkilerinin olduğu bir sistemi tanımlamaktadır. Tasarım sürecinde katılım, profesyonel ile kullanıcının şeffaf bir ortamda karşı-

lıklı değiştirme ve dönüştürme yetisine sahip olduğu bir yöntemdir (Markus, 1972). Katılımı, tek yapıdan kentsel ölçüğe uzanan geniş perspektiften ele alınabilecek bir organizasyon olarak da yorumlamak mümkündür. Mimarlıktaki bu yeni tasarım süreçlerine N. John Habraken, Henry Sanoff, John. F. C. Turner, Yona Friedman, Ralph Erskine, Liz Sanders gibi kuramcı ve uygulamacılar katkıda bulunmuşlardır. Tasarım ve planlama alanında gelişen katılım fikrine ilişkin ilk somut önerileri N. J. Habraken vermiştir. Habraken kurduğu SAR¹ (Mimarlık Araştırmaları Enstitüsü) ile tasarımda mimar ile birlikte kullanıcı katılımının önemine dikkat çekmiştir. Daha sonraki süreçte hem kuramsal hem de pratik bağlamda destek veren önemli kişilerden biri Henry Sanoff'tur. Sanoff katılım süreçlerinde katılımcının alınan kararlarda rolünü görmesinin önemli olduğunu belirtmiş ve bu süreçlerin yerel düzeyde başlamasının önemine vurgu yapmıştır (Baba, 2009). Sanoff'a göre katılımcılık süreçlerinde önemli olan, katılımcının alınan kararlarda kendisinin de etkili olduğunu hissetmesidir. Ayrıca katılımın yerel düzeylerden başlayarak gerçekleştirilmesi katılım bilincinin daha kolay şekillenmesini sağlamaktadır (Baba, 2009; Kırılanguç Yoldaş, 2012). Kullanıcının önemli bir aktör olarak yer aldığı süreçlerde işbirliği ve deneyim aktarımı sayesinde yaşanılabilir, esnek, değişim ve dönüşüme açık mekanların oluşturulabileceği düşünülmektedir. Bu amaçla 'katılım' düşüncesi benimsenerek başta kullanıcı ve mimar olmak üzere tüm kentsel aktörlerin karşılıklı etkileşim ve iletişim kurabileceği bir örgütlenme modelinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmaya konu olan 'dar gelirli için katılımcı süreçlerle toplu konut üretimi modeli' 'katılım' kavramının bağlamı üzerinden Van kenti TOKİ konutlarında yapılan anketler ve kentsel aktörlerle yapılan söyleşiler doğrultusunda biçimlenmiştir.

3. Çalışmanın Yöntemi ve Materyal

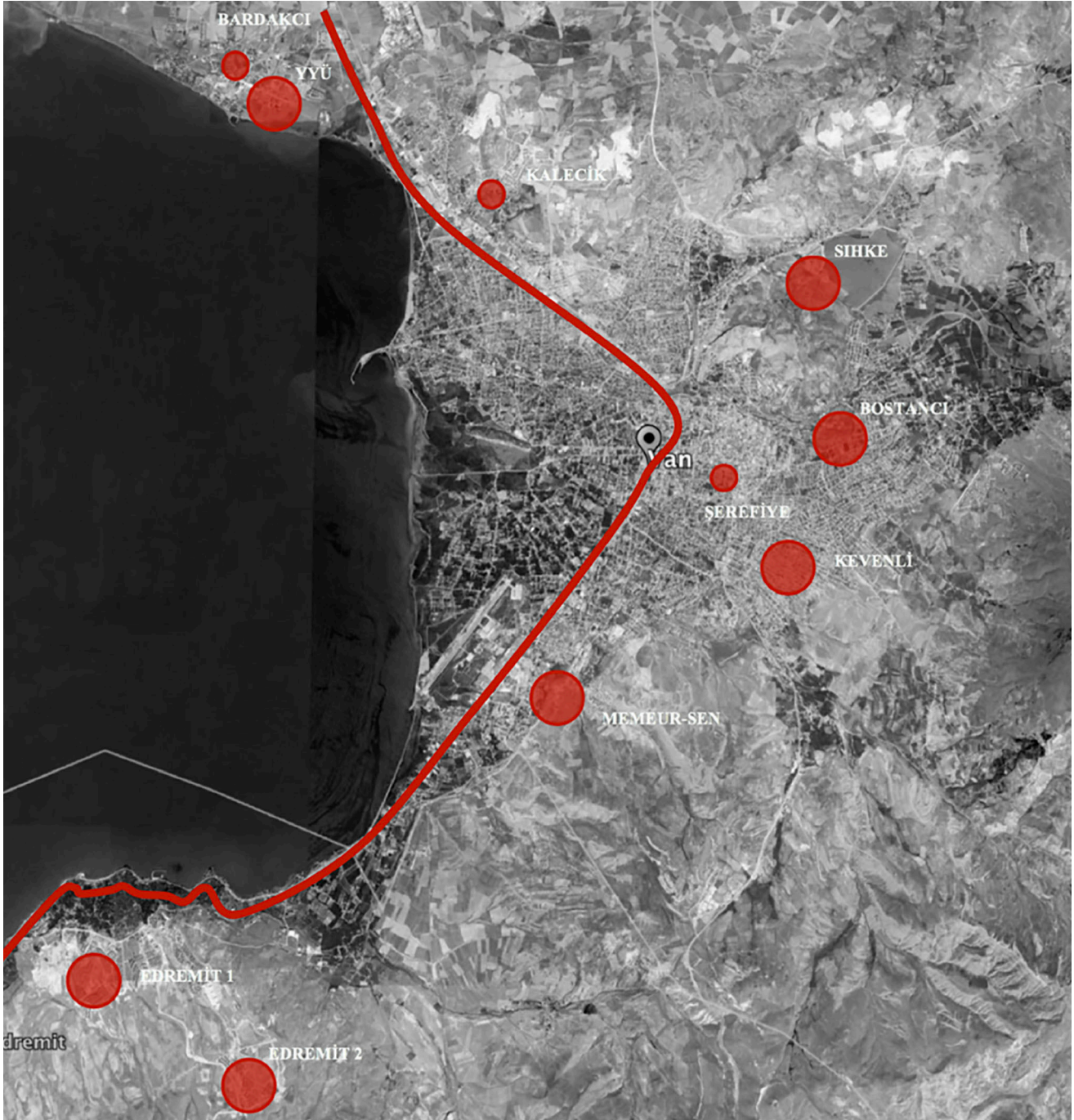
Bilimsel çalışmalarda kullanılan nitel ve nicel yöntemler en yaygın araştırma yöntemleridir. Nesnel ve genellenebilir

1. "SAR (Stichting Architecten Research), Hollanda Konut Araştırma Vakfı olarak 1965 yılında Hollanda'nın Eindhoven kentinde kurulmuştur. SAR, Vakfın genel direktörlüğünü yürüten N. John Habraken'in esnek konut tasarım ve yapımının geliştirilmesi konularındaki çalışmalarının sonucunda ortaya çıkmış ve toplu konut tasarım metodu olarak da anılmaktadır." (Uzunoglu, Özer, 2014)

bilgilere ulaşmak için yapılan çalışmalar nicel araştırmalar; yorumlayıcı, eleştirel ve bütüncül yaklaşımlara ulaşmak için yapılan çalışmalar ise nitel araştırmalar olarak değerlendirilebilir (Kuş, 2009; Altun vd. 2014). Nicel araştırma yöntemlerinde bir problem tespit edilmekte, olgu ve olaylar bunun üzerinden sayısallaştırılarak benzerlikler, farklılıklar ve oranlar ortaya konulmaktadır. Böylece doğru ölçüm ve sayısal veriler sayesinde gerçek ve doğrulanabilir verilere ulaşılabileceği düşünülmektedir (Erdoğan, 2003). Bu alan çalışmasında da gözlem, görüşme ve anket gibi veri toplama yöntemleri kullanılmış elde edilen veriler grafiklere aktarılmış ve nicel araştırma yönteminin ‘bağıntısal modeli’ kullanılarak birden fazla değişken arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Çalışma kapsamında TOKİ tarafından üretilen konut bölgelerinin tamamında incelemelerde bulunmuş, yedi konut bölgesinde beş, bir konut bölgesinde yedi, bir konut bölgesinde ise sekiz konut sakini ile yüz yüze görüşülerek toplamda 50 anket çalışması yapılmıştır. Van TOKİ konutlarında ikamet eden örneklem grubu rastlantısal örnekleme yöntemine göre seçilmiştir. 18-60 yaş aralığındaki kişiler ile yapılan anket görüşmeleri ve alanda yapılan analizler araştırmanın ana materyalini oluşturmaktadır. Anket çalışmasının amacı TOKİ konutlarında yaşayan insanların konut ve yakın çevresine ait deneyimlerinin tespiti ve katılımcı tasarım yaklaşımı için verilerin toplanmasıdır. Bu bağlamda kullanıcılara çoktan seçmeli ve açık uçlu sorular yöneltilerek konut alanları ile ilgili detaylı veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Çalışmadaki veriler toplanırken ilk aşamada konut bölgeleri, kullanıcı eylemleri gözlemlenmiş ve konutlara ait çizimler incelenerek mevcut durum fotoğraflanmıştır. İkinci aşamada ise konut kullanıcıları ile anketler gerçekleştirilmiş ve sonuçlar yüzde dağılım analizi yöntemi ile grafikler üzerinden yorumlanmıştır. Araştırma süresince yapılan literatür çalışması, alanda yapılan gözlemler, incelenen çizim ve görseller hem anket hem de mülakat sorularının belirlenmesinde etkili olmuştur.

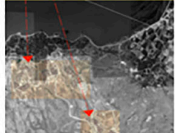

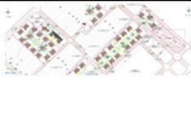

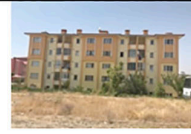

3.1 Araştırmada Seçilen Konut Bölgelerinin Genel Bilgileri

İnceleme alanı olarak Van kentinde TOKİ tarafından inşa edilen dokuz konut bölgesi belirlenmiştir (Şekil 1). Bu konut bölgeleri Van kent merkezinin çeperlerine (Şerefiye TOKİ Kentsel Dönüşüm bölgesi hariç) dağılmıştır. İlk 2004 yılında idare konut uygulaması olarak başlayan projeler, 2009 alt gelir grubu konutları, 2011 afet konutları, idari uygulamaları ve 2013 kentsel dönüşüm adı altında toplumun farklı kesimlerine ve ihtiyaçlarına yönelik olarak devam etmiştir. Yaklaşık dokuz yıllık bir süreçte Van kent merkezinde dokuz farklı bölgede (Edremit TOKİ, Bostancı TOKİ, Kalecik TOKİ, Yüzüncü Yıl Üniversitesi TOKİ, Memur-Sen TOKİ, Kevenli TOKİ, Şerefiye Mahallesi TOKİ, Karpuzalan (Özalp Yolu, Sıhke) TOKİ konutları) olmak üzere toplam 17.926 konut inşa edilmiştir (Tablo 2). Bu konutların büyük bir kısmı dar gelirli kesime mülk konut sunumu amacıyla gerçekleşmiştir. Toplu konut bölgelerinde konutlara ek olarak ticari alanlar, camiler, ilköğretim ve orta öğretim okulları mevcuttur. Van kentinde dar gelirli için kitlesel olarak üretilen ilk toplu konut örnekler olması ve ilk kullanıcılarına ulaşma imkanı sebebiyle çalışmada inceleme alanı olarak seçilmişlerdir.

Şekil 1. Van Kenti TOKİ Konut Alanları

Tablo 1. Çalışma Kapsamında Seçilen Toplu Konut Bölgelerine İlişkin Görsel Veriler

	hava fotoğrafı	vaziyet planı	plan	görünüş	fotoğraf
kalecik					
edremit					
bostaniçi					
yyü					
bardağcı					
kevenli					
şerefiye					
karpuzala					
Memur-sen					

Edremit TOKİ Konut Bölgesi

Kent merkezine 17 km mesafede olan bu bölgede 2004 yılında sosyal konutlar, 2011 Van depremin akabinde ise afet konutları inşa edilmiştir.

Bostaniçi TOKİ Konut Bölgesi

Kent merkezine 7 km mesafede olan bu bölgede 2010 yılında sosyal konutlar, 2011 Van depremin akabinde ise afet konutları inşa edilmiştir.

Kalecik TOKİ Konut Bölgesi

Kent merkezine 10 km mesafede olan bu bölgede 2011 Van depremin akabinde afet konutları inşa edilmiştir.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi TOKİ Konut Bölgesi

Kent merkezine 15 km mesafede olan bu bölgede 2011 Van depremin akabinde afet konutları inşa edilmiştir. Ancak konutlar sadece üniversite personeli tarafından kullanılabilir.

Memur_Sen TOKİ Konut Bölgesi

Kent merkezine 6 km mesafede olan bu bölgede 2008 yılında konut yapımına başlanmış ancak 2011 Van depremin akabinde konutlar tamamlanabilmiştir.

Kevenli TOKİ Konut Bölgesi

Kent merkezine 5 km mesafede olan bu bölgede 2009 yılında sosyal konutlar, 2011 Van depremin akabinde ise afet konutları inşa edilmiştir.

Şerefiye Mahallesi TOKİ Konut Bölgesi

Kent merkezinde konumlanan bu bölgede 2011 Van depremin akabinde kentsel dönüşüm kapsamında 852 konut inşa edilmiştir. Bu konut bölgesi kentsel dönüşüm yoluyla konut elde edilen ilk yerdir.

Bardakçı TOKİ Konut Bölgesi

Kent merkezine 14 km mesafede olan bu bölgede 2010 yılında konut yapımına başlanmış 2011 Van depremin akabinde konutlar tamamlanabilmiştir.

Karpuzalan (Özalp Yolu) TOKİ Konut Bölgesi

Kent merkezine 5 km mesafede olan bu bölgede 2011 Van depremin akabinde afet

konutları inşa edilmiştir.

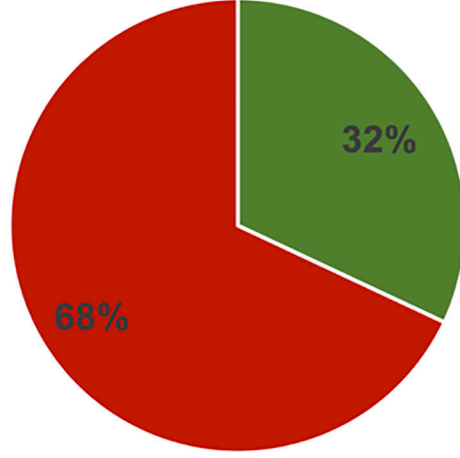
	KONUT TİPİ	KONUT ADEDİ	İNŞA TARİHİ
kevenli	alt gelir grubu	800	2009
	afet konutu	480	2011
edremit	idare konut uygulaması	1768	2004
	afet konutu	7320	2011
bostaniçi	idare konut uygulaması	224	2010
	afet konutu	1512	2012
yyü	idare konut uygulaması	500	2012
bardakçı	idare konut uygulaması	426	2010
kalecik	afet konutu	2458	2012
şerefiye mahallesi	kentsel dönüşüm	852	2013
karpuzalan	afet konutu	528	2012
memur-sen	idare konut uygulaması	1058	2008

3.2. Araştırma Kapsamında Yapılan Anketlerden Soru Örnekleri ve Bulgular

Konut bölgelerinde kullanıcılar ve kentsel aktörlerle yapılan anket ve söyleşiler (1) 'konut', (2) 'yaşanılan sorunlar', (3) 'sosyal-fiziki çevre', (4) 'komşuluk ilişkileri', (5) 'bir konuttan beklentileri' ve (6) 'kendi konutlarının inşa süreçlerine dahil olma' meseleleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Her bir kullanıcıya 20 soru yöneltilmiştir. Bu çalışma kapsamında 20 soruyu analiz etmek yerine sadece çalışmanın ana kurgusu ilgili olduğu düşünülen üç soru seçilerek ((1)-Konutunuzdan memnun musunuz?, (2)-Buraya taşınmadan önce nasıl bir konutta yaşıyordunuz?, (3)-Konutlarınızın projelendirme ve yapım süreçlerine katılmak ister miydiniz?) verilen cevaplar analiz edilmiş ve grafikler yardımıyla değerlendirilmiştir.

Tablo 2. Van Kent Merkezinde Yer Alan TOKİ Konut Sayılarının Bölgelere Göre Dağılımı

Konutunuzdan Memnun Musunuz?

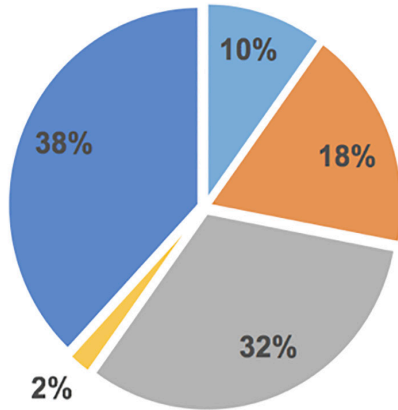
■ Evet ■ Hayır

Grafik 1. Örneklem Grubunun konutundan Memnuniyet Derecesi

Anket yapılan hane halklarından %68'i yaşadığı konuttan memnun olmadığını ifade ederken, %32'si memnun olduğunu belirtmiştir. Yapılan görüşmelerde kullanıcı memnuniyetsizliğinin 'çevre-ulaşım, sosyal donatıların yetersizliği, konutların genel görünümü, yapı malzemelerinin kalitesizliği, kent merkezine uzaklık, konutların kullanışsız plan kurguları ve yetersiz m²'lerinden vb. nedenlerden kaynaklandığı belirlenmiştir.

Grafik 2. Örneklem Grubunun TOKİ Konutlarından Önce Yaşadıkları Konutların Özellikleri

Buraya Taşınmadan Önce Nasıl Bir Konutta Yaşıyordunuz?

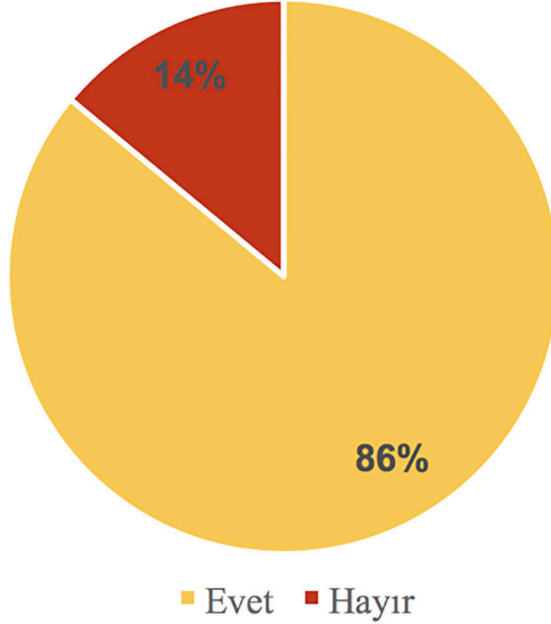
- Çok Katlı Apartman (5 kat ve üstü)
- Az Katlı Apartman (4 Kat ve Altı)
- Tek Katlı
- Gecekondu
- Bahçeli Ev

Anket uygulaması esnasında kullanıcılara TOKİ konutlarına taşınmadan önce yaşadıkları konutların özellikleri sorulmuştur (Grafik 2). Kullanıcıların %32'si tek katlı, %38'i bahçeli, %18'i az katlı apartman, %10'u çok katlı apartmanda yaşadığını ifade ederken, %2'si gecekonduya yaşadığını dile getirmektedir. Grafikten anlaşılacağı üzere kullanıcıların TOKİ konutlarından önce yaşadıkları alanlar %70 oranında tek katlı, bahçeli, müstakil konutlardır. TOKİ konutlarına taşınmayla birlikte kullanıcıların yaşadıkları konut ve çevrelerinin büyük oranda değiştiği görülmektedir. Yapılan sözlü görüşmelerde kullanıcıların büyük bir kısmı bu konutlara alışamadığını eski yaşam alanlarına özlem duyduklarını ifade etmiştir.

Konut, insanın yer edinmesini, yeryüzüne yerleşmesini ve yaşama bağlanmasını sağlayan önemli olgulardan biridir. İnsanlar hayatlarını sürdürecekleri 'ev'lerini kendi istek ve ihtiyaçları doğrultusunda biçimlendirme imkanına sahip olmalıdır. Nitekim anket esnasında kullanıcılara yöneltilen 'konutunuzun projelendirme ve yapım süreçlerine katılmak ister misiniz?' sorusuna %86'lık kısmı 'evet' derken, %14'lük kısmı 'hayır' cevabını vermiştir. Grafik 3 üzerinden yapılacak bir değerlendirmede konutun sadece barınma sorununun çözümüne yönelik ve tüm kararların başkaları tarafından verildiği hükmedici bir tavra indirgenmesinin sorunlu olduğu bunun yerine kullanıcının yaşam alanını kendi istek ve ihtiyaçları doğrultusunda biçimlendirmesinin kullanıcı memnuniyeti açısından daha iyi sonuçlar verebileceği düşünülmektedir.

Kullanıcılar ile yapılan anketlerin değerlendirilmesi neticesinde TOKİ tarafından üretilen konutların kullanıcılara uygun olmadığı, dar gelirli konut sorununun fiziksel olarak kısmen çözülmüşse bile genel çerçeveden bakıldığında sorunun varlığını koruduğu sonucuna varılmıştır. TOKİ'nin dar gelirliye yönelik konut üretim modellerinin kullanıcı istek ve ihtiyaçlarını, beklentileri karşılayamadığı düşünülmektedir. Çalışma kapsamında kullanıcı dışında kalan kentsel aktörlerle (meslek oda yönetimleri, mimarlar, plancılar,

Konutlarınızın Projelendirme ve Yapım Süreçlerine Katılmak İster Miydiniz?

yapsatçılar derneği ve özel bir inşaat firması) söyleşiler gerçekleştirilmiştir. Sorular genel olarak Van kenti, kentin konut dokusu, TOKİ konutları vb. bağlamlarda kurgulanmış olup; Van kentinde son on yılda TOKİ tarafından inşa edilen toplu konutlar üzerine yoğunlaşmıştır.

3.2. Van Kenti Toki Konutlarında Yapılan Anketlerin Değerlendirilmesi

Araştırma 2016-2019 yılları arasında Van kentinde TOKİ tarafından inşa edilen dokuz farklı konut bölgesinde gerçekleştirilmiştir. Anket çalışmasının amacı konutlarda yaşayan kullanıcıların konutlara ilişkin görüş ve deneyimlerini anlamaktır. TOKİ konut alanlarında kullanıcılar ile yapılan anketler sonucu elde edilen bulgular mevcut konutlarda önemli sorunların olduğunu, toplu konut üretimi için önerilecek modelde dikkate alınması gereken nitelikleri ortaya çıkarmıştır. İncelenen toplu konut alanlarında kullanıcıların genel olarak benzer sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir. Mevcut konutlardan memnun olmadıklarını, az katlı, müstakil ve yakın çevresi ile doğrudan ilişki kurabilen konutları tercih ettiklerini ve konutlarının projelendirme ve yapım

süreçlerine dahil olmak istediklerini dile getirmişlerdir. Bu bağlamda kullanıcıların istek ve ihtiyaçları doğrultusunda tüm gereksinimlerini karşılayabilecekleri mekanların ve fiziki çevrelerin oluşturulması gerekmektedir ve fakat bu gereksinimler, istek ve ihtiyaçlar aynı zamanda farklılıklar da barındırmaktadır. Bu sebeple kullanıcıya yaşam alanı ile ilgili yorum yapma ve seçme hakkının verilmesinin ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

3.3. Kentsel Aktörler ile Mülakat ve Bulgular

Veri toplamak için başvurulan yöntemlerden birisi de kentteki farklı aktörlerin kente dair fikirlerinin elde edildiği bireysel görüşmelerdir. Çalışmada mülakata başvurulmasının sebebi kullanıcı dışında konutlardan doğrudan veya dolaylı olarak etkilenen aktörlerin konutların tasarımından, üretimine ve kullanımına kadar tüm süreçlerde neler düşündükleri, nasıl etkilendikleri ve ileriye dönük istek ve taleplerinin belirlenmesidir. Bu doğrultuda görüşme öncesinde dokuz katılımcıya konuyu açıklayıcı bir metin gönderilmiş, tüm katılımcılara aynı sorular yöneltilmiştir. Sorular genel olarak Van kenti, kentin

Grafik 3. Örneklem Grubunun Yaşam Alanlarını Kendilerinin Biçimlendirme İstekleri

konut dokusu, TOKİ konutları vb. bağlamlarda kurgulanmış olup; Van kentinde son yıllarda TOKİ tarafından inşa edilen toplu konutlar üzerine yoğunlaşmıştır. Katılımcıların sorulara verdikleri cevaplardaki önemli cümleler, kelimeler ve belirgin ifadeler incelenmiştir. Mülakatta sorulan sorular, mülakat yapılan kişiler ve mülakatta vurgulanan ana başlıklar Tablo 3'e aktarılarak hem bu üç başlık arasındaki bağıntı kurulmaya çalışılmış hem de bu bağıntılar üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Yapılan mülakat çalışmasında, kentsel aktörlerin genel olarak TOKİ konut üretiminden memnun olmadıkları sonucuna varılmıştır. TOKİ'nin toplu konut üretimini sadece fiziksel yönü ele almasının eleştirilmesi gereken bir nokta olduğu neredeyse tüm aktörlerin ortak görüşüdür.

Tablo 3. Van Kentinde Toplu Konut Üretimi Mülakat Soruları, Kişiler ve Ana Başlıklar

MÜLAKAT SORULARI	TOPLU KONUT ÜRETİMİ VAN ÖRNEĞİ	MÜLAKAT YAPILAN KİŞİLER	VURGULANAN ANA BAŞLIKLAR
<ol style="list-style-type: none"> 1) Van kentinin tarihsel süreçte geçirdiği kentsel noktaları dönüştürdüğüde Van için belirli bir mimari kimlikten söz edilebilir mi? 2) Van kentinde özel aktör tarafından yapılmış veya yapılmakta olan toplu konut uygulamaları var mıdır? Varsa bu projeler hakkında neler söylersiniz? 3) TOKİ uygulamaları hakkında neler söylersiniz? Bu konuların Van kentine etkilerini nasıl değerlendiriyorsunuz? 4) TOKİ'nin Van kentindeki uygulamalarında yer seçimi ve arazi kullanımını nasıl değerlendiriyorsunuz? 5) TOKİ Van'da afet, sosyal, kentsel dönüşüm konularını inşa etti. Bu konut uygulamaları arasındaki fark ve benzerliklerden hakkında neler söylersiniz? 6) TOKİ modeline farklı bir açıdan baktığımızda astında katkı istidinde bakıldığında çok iyi görülmüş bir yapı. Ama bunun rağmen olumsuz bir çağrışım yaratıyor. Bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz? 7) Sizde sosyal toplu konut üretiminde kente yaşayan farklı aktörlerin bir rolü var mıdır? 8) Van'daki konut üretiminden biraz söz edebilir misiniz? 9) Kentte yaşayan tüm aktörlerin dahil olduğu katımsız yeni bir sosyal konut üretimi mümkün müdür? Bu nasıl gerçekleştirilebilir? 	<p>Van'da konut üretimi için (Mimarlar Odası Van Şubesi İK. Dönem Yönetim Kurulu)</p> <p>..... (Harita ve Kadastro mühendisi) (Van Mühendisler Ve Yapımcılar Derneği)</p> <p>..... (YÜKSEK MİMAR)</p> <p>..... (ŞEHİR PLANCISI)</p> <p>..... İNŞAAT FİRMASI</p>	<ul style="list-style-type: none"> - TOKİ Toplu konut üretimini tek boyuttan ele alıyor. Bütünsel bir yaklaşım önerimdir. - Konut üretimi kenti bütününe ilgilendirir. Dolayısıyla kentsel tüm aktörler doğrudan veya dolaylı etkilendi olmalıdır. - Konutların kent ekonomisine bir katkısı olmadı, içinden malzemeye her şey Van dışından geldi. - Arazi seçiminden, konutların inşasına kadar hiçbir noktada kentsel hiçbir aktör süreci dahil olmadı. - Kentin kültüründe, yaşam tarzından bağımsız inşa edilen binlerce konut. - Kullanıcıların toplu konut üretiminin her aşamasında süreci dahil edilmeleri. - TOKİ'nin "sorunlu" konut üretim modeli 	

3.4. Genel Bulgular ve Model Önerisi

Söyleşilerde kentsel aktörlerinin genel olarak TOKİ konut üretiminden memnun olmadıkları sonucuna varılmıştır. Aktörler toplu konut üretiminin kentin tüm kullanıcılarını doğrudan veya dolaylı yollardan ilgilendirdiğini, arazi seçiminden inşaya kadar tüm süreçte kent sakinlerinin bilgilendirilmesi ve fikirlerine başvurulmasının önemi üzerinde durmaktadır. Genel olarak TOKİ'nin üretim modeli eleştirilirken modelin kent ekonomisine de bir katkısının olmadığı üzerinde durulmuştur. Van kenti özelinde konut kullanıcıları ile yapılan anketler ve kentsel aktörler ile yapılan mülakatlar sonucu elde edilen veriler toplu konut üretiminde kullanıcı ve kentsel aktörlerin dahil olabilecekleri,

katılımcı bir üretim sürecinin gerçekleştirilebileceğine olan inancı arttırmıştır.

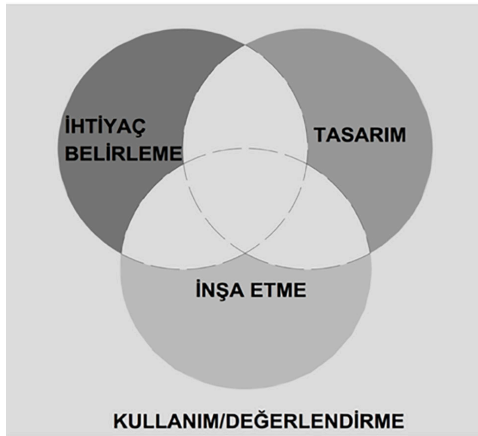
4. Dar Gelirli İçin Toplu Konut Üretiminde Katılımcı Sentez Bir Model Önerisi

“Gerçek hayatta, mimarlık mimarlara bırakılamayacak kadar önemli hale geldi... Onun için, inşa edenlerle kullanıcılar arasındaki tüm engeller ortadan kaldırılmalı, ki inşa etmek ve kullanmak aynı planlama sürecinin iki farklı bölümü haline gelebilsin” (De Carlo, 1971, aktaran: Uzer, 2017).

Dünyada ve Türkiye’de güncel mimarlık söylemleri tasarımda ‘kullanıcı’ odaklı yaklaşımlar üzerinden sürdürülmektedir. ‘Kullanıcı’ süreçlere bir aktör olarak dahil edilerek, deneyim ve algıları, grupların

tercih ve talepleri dikkate alınmakta, tasarım ve karar süreçlerinde mekansal farklılaşmaya gidilmektedir (Ersoy, 2010). Bu çalışmada konu edilen ‘dar gelirli için toplu konut üretiminde katılımcı model önerisi’ kuramsal okumalar, anketler, söyleşiler, katılımcı süreçlerle üretilen uygulamalardan yola çıkarak toplu konut üretiminde tüm kentsel aktörlerin yer aldığı ‘yeni’ bir organizasyonel süreç önermektedir. Yapılan araştırmalar gerek TOKİ eliyle üretilen gerekse de yapsat firmalarının inşa ettiği ‘standartlaşmış’ ve ‘tipleşmiş’ toplu konutların kullanıcı istek ve ihtiyaçlarını göz ardı ettiği için kullanımda ciddi memnuniyetsizliklere sebep olduğunu göstermiştir. Önerilen modelin önemli çıkış noktalarından birisi bu tespit olurken, kullanıcıların hem bireysel yaşam

mekanlarında hem de kamusal alanlarda taleplerini dile getirebilmelerinin önemli olduğu düşünülmektedir. Model, toplu konut üretiminde uzmanlar başta olmak üzere kentsel tüm aktörlerin bilgi ve deneyimleri ile yeni bir yöntem önermektedir. ‘Kesin’, ‘kalıplaşmış’ vb. kavramlardan kaçınırken, kendinden önce üretilmiş çalışmaların sentezi ve onlara belirli noktalarda eklenen gelişime, değişim ve dönüşüme açık bir özelliğe sahiptir. Katılımcı tasarım modeli yöntem ve uygulanma biçimi ile konvansiyonel tasarım süreçlerinden ayrılmaktadır. ‘Katılımcı yaklaşım’ karmaşık bir olgudur. Etkili bir katılım için planlama yapmak şarttır. Konunun analizi, hedeflerin ve aktörlerin belirlenmesi, ihtiyaç duyulacak kaynak ve yöntemin saptanması gereklidir (Sanoff, 2019). Modelde yer alan ‘süreç’, ‘aşama’, ‘aktör’ ve süreçlerde aktörlerin görevleri belirli bir düzen içinde bir araya gelirken, bunlara yeni başlıkların eklenmesi mümkündür.

Konvansiyonel tasarım süreçlerinde aşamalar çoğunlukla birbirinden bağımsız iken; önerilen model aşamalar arasındaki bağıntıları kurarak katılımcı tasarım sürecinin bütünlüğüne vurgu yapmaktadır. Şekil 2’de yer alan kesişim kümeleri önerilen model için çizgisel bir grafiğe dönüştüğünde Şekil 3 elde edilmektedir.

Mimarlık pratiği karar, tasarım, uygulama ve kullanım olmak üzere dört aşamada kavramsallaştırılabilir. Sürecin bu dört aşaması birbiri içine geçen bir bütünün parçalarıdır. Mimarlık eylemi bu aşamalar ve bunların birbirleri ile etkileşimi ve iletişimi üzerinden biçimlenmektedir. Aşamalar arasında birbirinin tamamlayıcısı ve/veya var edicisi biçiminde bir ilişki söz konusudur (Hacılibeyoğlu, 2013). Mimari tasarım sürecindeki bu dört aşamanın her birinde kullanıcıların nasıl bir rol alacakları ve kullanacakları araç ve yöntemler Şekil 4’te gösterilmiştir. Buna göre kullanıcı ‘ihtiyaç belirleme’ aşamasından itibaren tüm süreçlere müdahil olur. Öncelikle ‘toplantı’, ‘panel’, ‘anket ve mülakatlar’ aracılığıyla talep ve ihtiyaçlar tespit edilir. Daha sonra sürecin ikinci aşaması olan ‘tasarım’a geçilir. ‘Toplantı’, ‘panel’ aracılığıyla kullanıcılar deneyimlerini paylaşır. ‘Maket ve modeller’ vasıtasıyla kullanıcı yaşam alanını üç boyutlu olarak görme fırsatı bulur. Oluşturulan alternatifler üzerinden ihtiyaçlar doğrultusunda düzenlemeler yapılarak en uygun seçim yapılır. Sürecin üçüncü aşaması olan ‘inşa etme’de kullanıcılar yapılacak toplantılar ve sosyal medya aracılığıyla bilgilendirilerek sürece dahil olabilir. Sürecin son aşaması ‘kullanım/değerlendirme’dir. Kullanıcının en aktif olduğu, konuttaki deneyimlerini anket ve mülakatlar sayesinde aktararak bundan sonraki üretimlere katkıda bulunabilir.

Şekil 2. Önerilen Modelde Tasarım Süreci Aşamalarının Kesişim Kümeleri

Şekil 3. Önerilen Modelde Tasarım Süreci Aşamalarını Gösteren Çizgisel Grafik

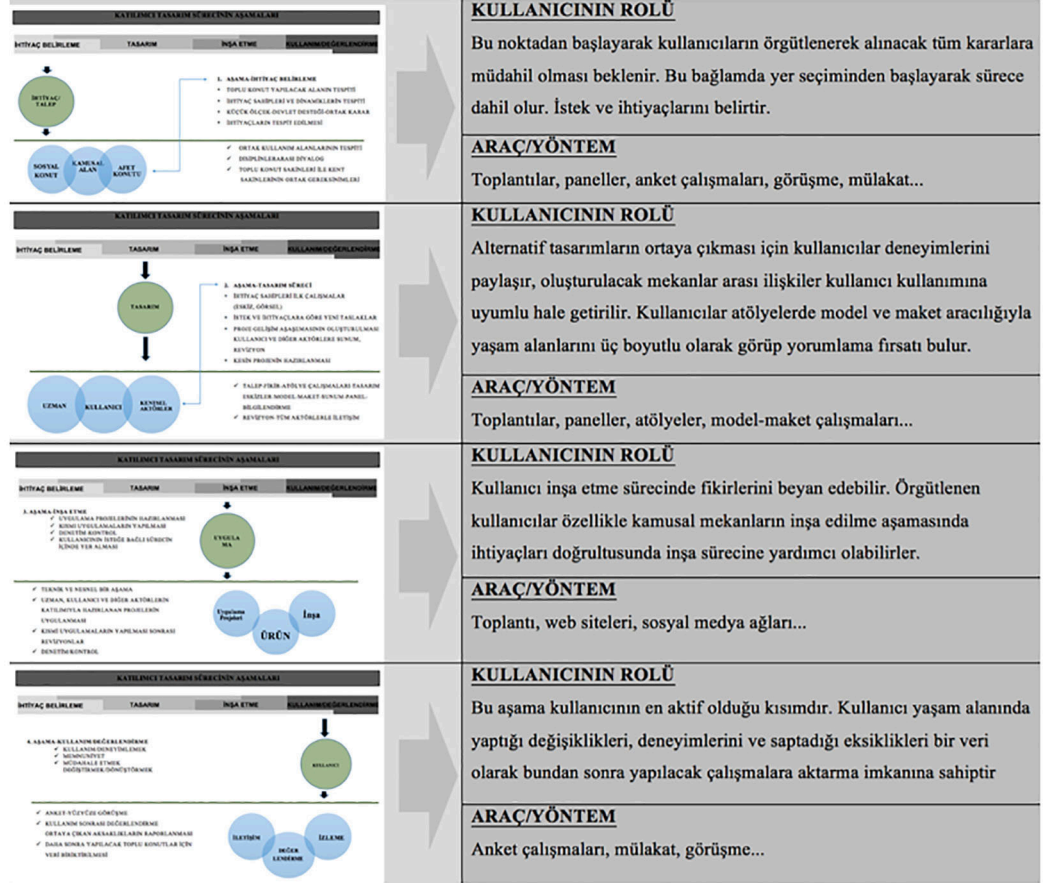
İHTİYAÇ BELİRLEME

TASARIM

İNŞA ETME

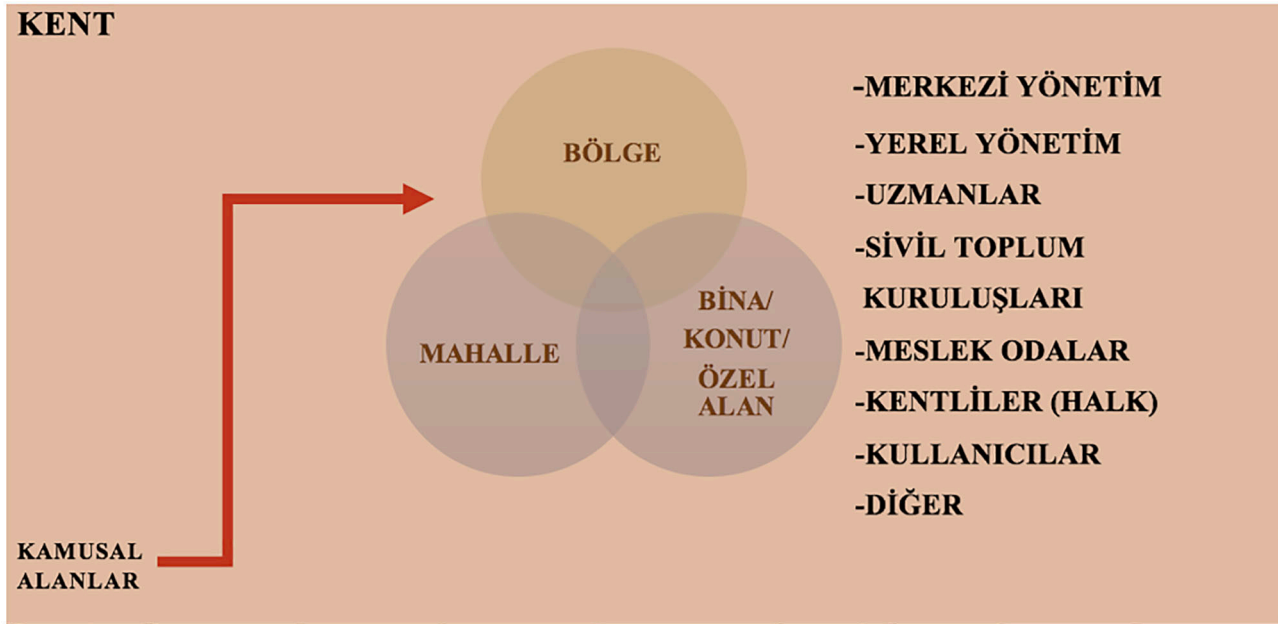
KULLANIM/DEĞERLENDİRME

Şekil 4. Tasarım Aşamalarında Kullanıcının Rolü ve Kullanılan Araç/Yöntem

Önerilen modelde toplu konut tasarımı, uzmanların odak noktada yer aldığı bir süreçten, başta kullanıcı olmak üzere üretimden doğrudan veya dolaylı olarak etkilenen tüm kentsel aktörlerin istek ve ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen, deneyimleri, düşünce ve görüşleri ile katkıda buldukları çok paydaşlı, demokratik bir süreçte evrilmektedir. Katılımcı üretim sürecinde kullanılan yöntem ve araçlar (toplantı/panel, web siteleri, maket/model, atölye çalışmaları vb.) da farklılaşmaktadır. Kullanılan bu araç ve yöntemler aktörler arası iletişim ortamının gelişmesine ve güçlenmesine imkan tanımaktadır. Model, uzmanların dayattığı bir üretim süreci yerine, kullanıcı ve diğer aktörlerin talepleri doğrultusunda biçimlenen ve uzman bilgisini de önemseyerek ortak bir tasarım süreci üzerinden kurgulanmıştır. Bu kurgu tasarımın her aşamasında sürekli olarak geri dönüşlere imkan vererek, tartışma ve yeni alternatiflerin oluşmasına imkan

tanımaktadır. Modelin önerdiği tasarım sürecinin yeni bir örgütlenme biçimi sunması, verilerin toplanması, tartışma ve iletişim ortamlarının oluşturulması sebebiyle konvansiyonel üretim süreçlerine kıyasla daha uzun bir zaman dilimine ihtiyaç duyduğu görülmektedir.

MERKEZİ YÖNETİM	YEREL YÖNETİM	STK'LAR	MESLEK ODALARI	KENT SAKINLERİ	KULLANICILAR	UZMAN KİŞİLER	DİĞER
-Denetim -Yönetim -Kaynak -Veri Sağlama	-Denetim -Yönetim -Kaynak -Eylem -Alt Yapı -Veri Sağlama	-Kontrol -Veri Sağlama	-Kontrol -Veri Sağlama -Denetleme	-Veri Sağlama -Deneyim Aktarımı -istek ve ihtiyaç Belirtme	-Veri Sağlama -Deneyim Aktarımı -istek ve ihtiyaç Belirtme Deneyimleme -Değerlendirme	-teknik destek sağlama -kontrol -deneyim aktarma	-Veri sağlama -Kontrol

Onerilen modelin önemli bir başka yönü ise, 'bina/konut/özel alan' gibi en temel birimden başlayıp ihtiyaç dahilinde mahalleye, bölgeye ve kente kadar geniş bir ölçeğe yayılabileme kapasitesi ile tasarım sürecinde yer alacak aktörlerin, aktörlerin rollerinin ve ilişkilerinin saptanmış olmasıdır. Modelde merkezi ve yerel yönetimler 'veri sağlama', 'denetim' ve 'kaynak oluşturma' görevlerini üstlenirken STK'lar ile meslek odalarının 'veri sağlama' ve 'denetim' gibi görevleri söz konusudur. Kent sakinleri 'deneyim paylaşımı', 'veri aktarımı' ve 'talep belirtme' konularında sürece eklenmektedir. Uzmanlar 'veri aktarımı', 'teknik destek',

'kontrol/denetim' vb. konularda sürecin tüm aşamalarında önemli bir aktördür. Kullanıcılar ise 'ihtiyaç belirleme' aşamasından başlayan ve tüm süreç boyunca devam eden bir katılım ile 'istek ve ihtiyaç belirtme', 'veri sağlama', 'deneyim paylaşımı' vb. konularda modelin önemli bir aktörü olarak yer bulmaktadır. Modelde aktörler arası ilişkiler birbiri ile kesişen, birbirini tamamlayan bir bütünlük içindedir. Model, üretileceği yerin bağlamına uygun olarak yerel özellikleri, sosyal-kültürel verileri dikkate alan, çok aktörlü bir iletişim ve etkileşim ortamını kurmayı amaçlayan, kullanıcı istek ve ihtiyaçları doğrultusunda 'yeni' yöntem ve

Şekil 5. Toplu Konut Tasarımında İlişkiler, Sınırlar, Aktörler ve Roller

araçlarla biçimlenen demokratik, çoğulcu katılımcı bir örgütlenmeyi tariflemektedir. Üretim sürecinin tüm aşamalarında özellikle kullanıcı belirleyici bir aktör olarak yer alırken, süreçte yer alan diğer aktörlerle kurulacak ilişkiler, ihtiyaçların belirlenmesi, katılım sürecinin amaçlanan

hedefe ulaşmasında etkili olacağı düşünülmektedir. Dar gelirliler için toplu konut üretiminde katılımcı bir örgütlenmeyi öneren model temel olarak ‘aktörler’, ‘aşama’ ve ‘değerlendirme’ olmak üzere üç ana başlıktan oluşmaktadır.

LEJANT	AKTÖRLER				AŞAMA				
	KATILIM BİÇİMİ (YÖNTEM-ARAÇ)	KULLANICI	SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI MESLEK ODALARI	KENT SAKINLARI	DİĞER AKTÖRLER...	İHTİYAÇ BELİRLEME	TASARIM	İNŞA ETME	KULLANIM/DEĞERLENDİRME
<p>TOPLANTIPANEL</p> <p>KATILIM BİÇİMİ (YÖNTEM-ARAÇ)</p> <p>● TOPLANTIPANEL</p> <p>● ANKET/MULKAT</p> <p>● ATOLYE ÇALIŞMALAR</p> <p>● GRUP ETKİLEŞİMİ/TARİMSUNUM</p> <p>● WEB SİTELERİ</p> <p>● SOSYAL MEDYA AĞLARI</p> <p>● MARKET/MODEL ÇALIŞMASI</p> <p>● MİMARİ ÇÖZÜMLER/FOTOGRAFLAR</p> <p>● ALAN ÇALIŞMALAR/İFAKTARIMI</p> <p>● ARAŞTIRMA/GÖZLEM</p> <p>● DİĞER ARAÇLAR</p> <p>● KATILIM DÜZEYİ</p>									
<p>DEĞERLENDİRME</p> <p>İHTİYAÇ BELİRLEME: Katılımcı süreçlerin etkinliği, ihtiyaçların belirlenmesi, kullanıcıların katılımı, iletişim, sosyal medya araçları, toplantılar, anketler, grup etkileşimleri, web siteleri, sosyal medya ağları, market/model çalışmaları, mimari çözümler/fotografılar, alan çalışmaları/ifaaktarımı, araştırma/gözlem, diğer araçlar.</p> <p>TASARIM: Katılımcı süreçlerin etkinliği, ihtiyaçların belirlenmesi, kullanıcıların katılımı, iletişim, sosyal medya araçları, toplantılar, anketler, grup etkileşimleri, web siteleri, sosyal medya ağları, market/model çalışmaları, mimari çözümler/fotografılar, alan çalışmaları/ifaaktarımı, araştırma/gözlem, diğer araçlar.</p> <p>İNŞA ETME: Katılımcı süreçlerin etkinliği, ihtiyaçların belirlenmesi, kullanıcıların katılımı, iletişim, sosyal medya araçları, toplantılar, anketler, grup etkileşimleri, web siteleri, sosyal medya ağları, market/model çalışmaları, mimari çözümler/fotografılar, alan çalışmaları/ifaaktarımı, araştırma/gözlem, diğer araçlar.</p> <p>KULLANIM/DEĞERLENDİRME: Katılımcı süreçlerin etkinliği, ihtiyaçların belirlenmesi, kullanıcıların katılımı, iletişim, sosyal medya araçları, toplantılar, anketler, grup etkileşimleri, web siteleri, sosyal medya ağları, market/model çalışmaları, mimari çözümler/fotografılar, alan çalışmaları/ifaaktarımı, araştırma/gözlem, diğer araçlar.</p>									

Toplu Konut Katılımcı Modelin Tasarım Süreci

Modelin temel kurgusunu, hangi aşamada, hangi aktörün, hangi araç ve yöntemlerle sürece dahil olacağını özetlemek gerekirse;

- Süreçte kullanılacak önemli araç ve/veya katılım biçimi alan çalışması/veri aktarımı/araştırma ve gözlemdir. Bu da özellikle sürecin ihtiyaç belirleme ve tasarım aşamasında tüm aktörlerin katılımına imkan tanımaktadır. Kullanıcıya ait deneyimler, istek ve ihtiyaçlar tasarım sürecinde kullanılmak üzere bir veri olarak kaydedilirler.
- Aşamaların üçünde (*ihtiyaç belirleme, tasarım ve inşa etme*) toplantı ve panel yapılması öngörüldüğü ve tüm aktörlerin belirli şekillerde bu süreçlere dahil oldukları gözlemlenmektedir. Bu sayede sürecin tartışma, fikir alışverişi ve alternatifler üzerinden değerlendirilmesinin amaçlandığı ifade edilebilir.
- Tabloya göre anket ve mülakat çalışmalarını sürecin iki aşamasında (*ihtiyaç belirleme ve kullanım/değerlendirme*) gerçekleştirmektedir. Bu sayede merkezi ve yerel yönetimler, STK'lar vd. süreçte yer alan diğer aktörlerle sürecin en başından itibaren bir iletişim ortamı sağlanmaya çalışılmıştır.
- Sürecin önemli yöntemlerinden biri atölye çalışmalarıdır. İhtiyaç belirleme, tasarım ve inşa etme aşamalarında kullanılabilir. Bu çalışmada mimari temsiller sayesinde aktörlerin sürece katılımı sağlanabilir. Uzman ve kullanıcı arasında buradaki iletişim ortamı sayesinde bilgi akışı gerçekleştirilebilir.
- Sürecin bir diğer aracı maket/model, mimari çizimler ve fotoğraflardır. Tasarım ve inşa etme süreçlerinde aktif olarak kullanılacak bu araç sayesinde hem kullanıcılar hem de diğer aktörler toplu konutları üç boyutlu olarak görme fırsatı bulabileceklerdir. İstek ve ihtiyaçların yanında fiziksel çevrede yer alacak konutların yatay veya düşeydeki büyüklükleri, kapladıkları alan bu görselleştirme

sayesinde daha net anlaşılacaktır.

Tüm bu çalışmalar neticesinde elde edilecek bilgiler sürecin tüm aşamalarında web siteleri ve sosyal medya ağları sayesinde kentsel tüm aktörlerle paylaşımına açılabilir. Modeldeki aşamaların her birinin altında yer alan değerlendirme kısmında aşamalarındaki bilgiler, yorumlar, kullanılan yöntem ve araçlar, aktörlerin sürece dahil olma biçimleri, değerlendirilmektedir. Modelin tüm aşamalarına ilişkin yapılan değerlendirmelerin raporlanmasının bundan sonra yapılacak benzer çalışmalara altlık oluşturması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

5. Sonuç

'Katılım', mimarlık pratiğinin söylem ve eylem alanlarına etki eden önemli bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Kullanıcı ve mekan ilişkisi farklılaştıkça mimarlık pratiği, dolayısıyla üretim biçimi de değişmektedir. Yaşanan sosyal-kültürel ve ekonomik değişimler neticesinde mimar odaklı bir üretim modelinden, kentsel aktörlerin yer aldığı çok paydaşlı bir üretim biçimine geçildiğini söylemek mümkündür. Kentsel aktörlerin her birinin tekil varlığının kentleri yeniden biçimlendirmede etkili olduğu düşünülmektedir. Çok paydaşlı bir üretim sürecinin de 'yeni' yöntemler sayesinde uygulanabileceği düşünülmektedir. Bu çalışmada önerilen katılımcı tasarım modeli de bu bağlamda biçimlenmektedir. Mimari tasarım sürecine kullanıcının katılımı, üretilecek mekanların, yaşam ortamlarının kullanıcı istek ve ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilmesine imkan tanımaktadır. Dolayısıyla kullanıcının her şeyden önce katılımın temel bir hak olduğunun bilincinde olması ve üretim süreçlerinin farklı aşamalarında aktif rol almasının bununla birlikte kentsel diğer tüm aktörlerin de katılım fikrini benimsemelerinin, veri ve deneyim aktarımı ile sürece katkıda bulunmalarının sistemin bütüncül olarak işletilmesi için önemli olduğu düşünülmektedir. Katılımcı aktörlerin sürece veri aktarımı, deneyimlerini paylaşması bağlamında önemli olduğu düşünülmektedir. Modelde önemli olan sonuçtan öte sürecin kendisinin olduğu

ve bunun da gelişime, değişime ve dönüşüme açık olduğu vurgusudur. Sürecin her aşamasında elde edilen bulguların tartışılması ve değerlendirilmesi ayrıca önem arz etmektedir. Konut sorununun önemli bir tartışma başlığı olduğu günümüzde dar gelirlielerin barınma sorununun çözümünde, yeni yaklaşımların, yerel bağlamın vurgulanmasının, kullanıcı katılımının, sosyal-kültürel verilerin dikkate alınmasının ve tüm bu faktörlerle bütüncül ve sürdürülebilir bir tasarım anlayışının önemi açıktır. Bu çalışmada önerilen model de süreci böylesi bir bakış açısıyla ele alarak her aşamasında araştırmaya dayalı, aktörler arası diyalogun, iletişimin, bilgilendirmenin ve tartışmanın gerçekleştiği bir sistemi, farklı bir mimari tasarım sürecini tanımlamaktadır. Van kentinde TOKİ tarafından üretilen konutların kentin yıllar içinde oluşmuş konut dokusu ve kent yerleşimine uygun olmadığı, kullanıcıları kentten izole ettiği ve üretim sürecinde kentsel aktörlerin sürece dahil edilmedikleri tespit edilmiştir. Bundan sonra kentte kamu tarafından üretilecek konutlarda bu çalışmada önerilen modelin dikkate alınarak başta kullanıcılar olmak üzere kentsel aktörlerin tümünün süreçlere dahil edildikleri, fizibilite çalışmaları, belirleyici ve sınırlayıcı faktörlerin tespit edildiği bir yöntemin uygulanmasının uygun olacağı düşünülmektedir. Süreçte elde edilecek her tür bilginin, kazanımın ve deneyimin başka üretimler için bir veri olma potansiyeli söz konusudur. Bu bağlamda çalışmada önerilen üretim süreci modeli kendinden önceki çalışmalardan beslenen sentez bir çalışma olup kendinden sonraki çalışmalara da ışık tutarak altyapısal destek sağlamayı amaçlamaktadır.

Bilgilendirme

Bu makale, Mustafa Gülen tarafından 2019 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimari Tasarım Sorunları Programı'nda Prof. Dr. Deniz İncedayı danışmanlığında hazırlanan "Dar Gelirli İçin Toplu Konut Üretiminde Mimari Tasarım Süreci ve Kullanıcının Rolü Üzerine Bir Model Önerisi Van Kenti Örneği" başlıklı

doktora tezinden üretilmiştir.

Kaynaklar

- Altun, F. & Yazıcı, H. (2014). Nitel ve nicel yöntemleri kullanan araştırmacıların empatik eğilimleri ve işlevsel olmayan tutumları arasındaki farklılıklar, TSA/Yıl: 18, s.1.
- Anonim, (2019). Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, Ankara.
- Arnstein, S. (1969). A Ladder of citizen participation, Journal of the American Institute of Planners, 35, 216-224.
- Baba, E. C. (2009). Küreselleşme sürecinde yüksek yapılaşmanın kullanıcı- çevre ilişkisi bağlamında değerlendirilmesi (Doktora Tezi) Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Bavilolyai, B. F. & Ökem, S. (2018). Katılımcı mimari tasarımda yanıltıcı simge değer olgusu ve bir sözde katılımcılık örneği olarak sulukule kentsel dönüşümü, Megaron Dergisi, 13(3):347-362.
- Bingöl, Ö. (2015). Mimari bir tipoloji olarak toplu konut. XXI Dergisi. 15.04.2018 tarihinde <https://xxi.com.tr/i/mimari-bir-tipoloji-olarak-toplu-konut-adresinden-erisildi>.
- Day, C., & Parnell, R. (2003). Consensus design: Socially inclusive process. Routledge.
- De Carlo, G. (1971). Arcitecture's Public, Parametro 5,
- Erdoğan, İ. (2003). Pozitivist metodoloji: Bilimsel araştırma tasarımı istatistiksel yöntemler analiz ve yorum. ERK: Ankara.
- Ersoy, Z. (2010). Mimari tasarımda kullanıcı odaklı süreçler, Mimarlık, (351), S. 68-72.
- Gürel, S. (2003). Mimari tasarım sürecine katılım yaklaşımı. Mimar.ist Dergisi, 7. S.7
- Habraken, N.,J. (1982). Uyarlanabilirlik, değişim ve kullanıcı katılımı için tasarım. Mimarlık, (82/8-9, s. 49-53.
- Habraken, N. J. (2000). The structure of the ordinary: form and control in the built environment. MIT press.
- Hacıalibeyoğlu, F. (2013). Mimari tasarım sürecinde kullanıcı katılımı üzerine bir model önerisi (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Hacıalibeyoğlu, F. (2013). Kentsel mekan oluşumuna kullanıcı katılımı, TMMOB 2. İzmir Kent Sempozyumu / 28-30 Kasım.
- Hasol, D. (1995). Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, YEM Yayınları. İstanbul.
- İncedayı, D. (2002). Mimari tasarım sürecine katılımcı yaklaşım-demokrasi kültüründe mesleki boyutun irdelenmesi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları.
- Jones, P. B., Petrescue, D., Till, J., 2005. Architecture & participation. Spon Press, ABD, 282 s, s.127-139)
- Keleş, R. (1988). Dar gelirli kentliler için bir konut edindirme yöntemi: evni yapana yardım. 10.10.2019 tarihinde <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/451/5085.pdf> adresinden erişildi
- Kırlangıç Yoldaş, Ö. (2012). Dar gelirli için konut üretiminde bir yöntem olarak mimari tasarımda kullanıcı katılımı (Yüksek Lisans Tezi) Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Kuş, E. (2009) Nicel-nitel araştırma teknikleri: Sosyal bilimlerde araştırma teknikleri nicel mi? Nitel mi? (3. Baskı). Anı Yayıncılık: Ankara.

- Marcus, C.C. (1972). Resident Dissatisfaction in Multi-Family Housing, University of California, Institute of Urban and Regional Development, Berkeley, CA.
- Sanoff, H. (2010). Democratic design, participation case studies in urban and small town environments, U.S.A: VDM Verlag Dr. Müller Aktiengesellschaft&Co.
- Till, J. (2005). The negotiation of hope, in architecture and participation, pp. 19- 40, Spon Press, London.
- URL-1: <http://i.toki.gov.tr/content/images/main-page-slider/30102016225052-pdf.pdf>
- Uzer, E. (2017). Katılımcı tasarım: nasıl ve kim için. XXI Dergisi, 16.08.2018 tarihinde
- Uzunoglu K., & Özer, H. (2014). Toplu konutların ön tasarım aşamasında değerlendirmesi. Megaron Dergisi, Cilt 9, Sayı 3.

Öz

Türkiye’de eğlence kültürü, özellikle cumhuriyetin ilanı ile bir modernleşme sürecine girmiştir. Gazinolar da bu dönemde ortaya çıkan ve ilk örneklerine İstanbul’da rastlanan sonrasında Ankara başta olmak üzere, başka şehirlerde de yoğunlaşan önemli eğlence mekânlarındandır. Gazino eğlence kültürü, ülkede olduğu gibi, Ankara’da da etkisini 1923-90 yılları arasında göstermiş ve sonrasında yok olmuştur. Çalışma, Ankara’da faaliyet göstermiş aile gazinolarının ilk örnekleri olan 1923-60 döneminde faaliyete başlamış aile gazinolarına odaklanmıştır. Aile gazinolarının büyük çoğunluğu şehrin başkent olmasının ardından, kent planlanmış mahallerinde konumlanmıştır. Bu makale ile şehrinin belleğinde uzun yıllar yer etmiş gazino mekânlarını listelemek, cumhuriyet ideolojisinin sosyal ve mekânsal yansımalarını ilgili yapılar üzerinden okumak amaçlanmıştır. Çalışma, arşiv belgeleri üzerinden, Ankara’da değişen eğlence pratikleri ve listelenen gazinoların eğlence anlayışı anlamında bağlamsal, belirli gazino yapıları özelinde ise biçimsel incelemeler doğrultusunda tamamlanmıştır. İncelenen gazinolar, başkent olmasının ardından mimari açıdan özgün örnekleri barındıran Ankara’da, değişen gündelik yaşam ve modernleşen eğlence kültürünün önemli birer kanıtı olmuşlardır. Aynı zamanda halkın modern yaşam adabını deneyimleyebiliş, öğrenebildiği birer okul görevi de üstlenmişlerdir. Yeme içme, giyim kuşam adabı bu mekânlarda halka gösterilmiş, öğretilmiştir. Sonuç olarak, günümüze ulaşamayan gazino eğlence anlayışının ilk örneklerini kapsayan 1923-60 dönemi gazinoları gerek mekânsal gerek sosyal anlamda önemli öğretileri barındırmaktadır. Şehir içindeki konumlanışları, iç-dış ilişki kurguları gibi mekânsal özellikleri ile özgün mimari yapılarıdır. Bu doğrultuda, incelenen aile gazinolarının hem mimari hem de sosyal anlamda güncel eğlence pratiklerine ve mekânsal uygulamalarına öğretici olacak özelliklere sahip olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Ankara, Aile Gazinoları, Eğlence, Cumhuriyet Dönemi, Adab-ı Muşeret.

Modern İdeolojinin Mekânsal Oluşumu: 1923-60 Yılları Arası Ankara Gazinoları

Spatial Formation of Modern Ideology: Ankara Casinos Between 1923 and 1960

 Başak Lale

İstanbul Gelişim Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye

 Duygu Koca

Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, Ankara, Türkiye

Başvuru tarihi/Received: 12.03.2022, Revize tarihi/ Revised: 19.03.2023, Kabul tarihi/Final Acceptance: 23.06.2023

Extended Abstract

The proclamation of the Republic in Turkey, as in many other areas, is the basis of the modernization process of social life. The change of the entertainment life in everyday life practices was introduced to the public through the spaces bearing the traces of the idea of modernization and the teachings of contemporary life established in these spaces. Casino entertainment venues can be references to this architectural production. "Casinos that operated between 1923-90 went through a process of formation from 1923 to 1960, experienced the "golden age" between 1960-80, and their frequency of use decreased between 1980-90 and they disappeared in the 2000s."

The spaces of the casinos, the first examples of which appeared in Istanbul and then spread all over the country, have undergone an original formation process in the capital of the Republic. The casino structures built during the planning period of Ankara, have been qualified as original architectural structures in terms of both their location in the new plan and their spatial fiction. In parallel with this fiction, they are mediums where modern social practices were presented in a bilateral way for their periods with their understanding of entertainment. In this direction, the purpose of the study is to list the casinos that started their business in Ankara in the formation period between 1923-60, to analyze their location in the city plan, and to examine the spatial and socio-cultural formation in detail through specific examples. The socio-cultural dimension of casino entertainment venues is that they serve as schools where modern life is taught to the public in their period. In addition to the formal analysis, the examination of the social life in casinos also allows us to analyze how collective memory can be created through the ideology of the new republic.

Throughout the process of the study, it was determined that conventional archives contain only information on specific cases previously studied; however, in these archives, the unpopular structures found relatively less space in the media compared with previous structures. In this direction, another purpose of the study is to contribute to the current literature by listing and analyzing casinos that were not been listed and analyzed in advance.

In the study, first, the environment formed in the final periods of the Ottoman Empire and the beginning of the Republic was analyzed in terms of changes in entertainment practices. Then, the social segregation experienced after the republic and the formation of casinos as examples of entertainment venues produced by this segregation was discussed in the capital. In the next step, the family casinos that started their activities in Ankara during 1923-60 (the era of the formation of casinos) and whose information is available from archival documents were listed with their addresses and the opening / closing dates. Among the casinos listed, 7 (seven) examples that took part in the social life of people for a long time and frequently appeared in periodicals during the period were selected for detailed study. Casino reviews were conducted by obtaining information from photographs, posters, or advertisements available from the archives, as well as studies in the current literature. The analysis of the cases selected for the study was completed formally and contextually in the sense of the understanding offered.

As a result of the analysis, it can be said that the selected structures bear the characteristics of the newly created management ideology, both spatially and intellectually, in terms of the relationship between indoor and outdoor space, architectural features, and their use as elite entertainment venues. Casinos located primarily in the areas of Atatürk Forest Farm, Gençlik Parkı were planned together with their surrounding environment. The buildings were designed not only to create a closed mass but also to interact with their surrounding environment; thus structures could be used at all seasons with an open area.

These structures, which support the architectural formation with a socio-cultural base as the spatial counterpart of the administrative ideology, also draw attention to a subject that is gradually losing its importance today. The projects of the examined places, taking into account the city plan and the green/water combination, are the product of a different idea than the socialization places that are currently stuck on unplanned high floors in the city. In addition, these spaces, the majority of which were solved together with both indoor and outdoor spaces, allowed the citizens to spend time quietly and intertwined with nature at a daily pace, to experience and learn new habits here. Nowadays, the formation of entertainment venues operated with the criterion of income generation, which has become a standard priority in building production, is constantly being transformed by the rapid change of popular culture. Although the spaces considered present the original spatial integrity of their periods, their discourses go beyond the age.

Keywords: Ankara, Family Casinos, Entertainment, Republican Period, Eating-Drinking-Dressing Manners

Cite this article as: Lale B, Koca D. Modern İdeolojinin Mekânsal Oluşumu: 1923-60 Yılları Arası Ankara Gazinoları. Tasarım Kuram 2023;19(39):334-350.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

GİRİŞ

Üzerinde yaşadığımız coğrafyada eğlence alışkanlıkları geçmişten günümüze farklılık gösterse de en önemli kırılmalarından birini modernleşme süreci adı altında 1923 sonrası, önceleri Geç Osmanlı Dönemi temelleri atılan eğlence alışkanlıklarının farklılaşmasının geniş kitlelerce benimsenmesi ile yaşamıştır. Cumhuriyetin ilanı ile, Osmanlı Devleti'nden bağımsız, milli devlet ideali doğrultusunda bir kimliğin ve kültürün oluşturulduğu, diğer pek çok alan gibi sosyal hayata da entegre edildiği bir sürecin içine girilmiştir (*Girgin Akın 2005, 8*). Bu anlamda gündelik hayat ve eğlence kültürü 1923 sonrasında tüm ülke genelinde köklü bir değişim sürecine girmiş, Osmanlı Devleti'nin geleneksel anlayışından farklılaşmıştır.

Ankara dâhilinde Cumhuriyetin ilanı ile oluşan kırılma kendini mimari anlamda ilk olarak şehrin imar politikasının kurgulanmasında göstermiştir. Bunun nedeni, bu dönemle birlikte uygulamaya konulan imar çalışmalarının, Cumhuriyet ideolojisinin net bir yansıması olmasıdır. Şehrin başkent olmasının ardından mekânsal düzenlemelerindeki amaç, Ankara'nın tüm ülkeye emsal teşkil edecek, modern bir görünüme kavuşması, yıkılan imparatorluktan bağımsız, planlı bir şehir olmasıdır. Bu anlamda şehrin planlanmasına dair ilk çalışma olarak sayılabilecek Lörcher Planı, şehrin planlı genişlemesini öngörmesinin yanında, yoğunluğu az olan, alternatif bir yerleşimi savunan, bahçe şehir fikrinin de ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu sayede, şehrin görünümü, su ve yeşil ile entegre planlanması ile giderilmek istenmiştir (*Cengizkan 2011, 30*). Lörcher Planı uygulanmamış olsa da, kendi içerisinde kategorilere ayrılmış imar bölgeleri içeren ve Jansen planına taslak olan bir plan olmuştur (*Tankut 1988, 100*). Şehrin planlanması ise 1927 yılında tamamlanan yarışma sonucu seçilen Jansen Planı dâhilinde tamamlanmıştır. Plan özünde, kat sayısı sınırlı, manzara odaklı farklı işlev bölgeleri, net bir kamu aksı içermektedir (*Şenyapılı Ö. 2013, 175*).¹

Şehrin planlı imarı içerisinde eğlence mekânları, bahsi geçen imar politikaları dahilinde üretilen ve hem mekânsal hem de ideolojik olarak Cumhuriyet fikrinin somutlaştığı alanlar olmuşlardır.

Cumhuriyetin ilanının ardından çağdaş sosyal hayata ve eğlenme alışkanlıklarına geçişin en net biçimde hissedildiği mekânlar Ankara'da konumlanmıştır. Bu ortamın oluşmasının nedenleri arasında, şehrin 1923 yılında başkent olması ile oluşan sosyal ayrışma ve bu bağlamda değişen gereksinimler gösterilebilir. Başkent olmasının ardından, büyük bir kısmı İstanbul'dan gelmiş, gelir seviyeleri, sosyal alışkanlıkları Ankara'nın yerlilerinden farklı yeni bir kesimin oluşması, o dönemde konaklama işlevini üstlenen otellerin, içerdikleri çay bahçeleri ve lokantalarla eğlenme olanağı da sunması, bahsi geçen eğlence alışkanlıklarındaki değişimin başlangıcı olarak gösterilebilir (*Tanrıkulu 1985, 23*). İlk adımları, var olan yapı stokunun kullanılması ile atılan eğlence mekânlarının üretimi, bu tarihten itibaren hız kazanmış, eğlence amacıyla hizmet veren mekânların imarı başlamıştır. Bir başkent tüm gerekliliklerini sağlaması adına imarı planlanan şehirde, eğlence mekânları sosyal olmanın ve medeni eğlence pratiklerinin deneyimlendiği yerler olmuşlardır (*Aydın vd. 2005, 404*). Başkent olmasının ardından Ankara'da eğlence-dinlenme mekânları hızla çeşitlenmiştir. Taverna, bar, restoran, halkevleri gibi farklı işlevlerde çeşitlenen bu alanların öncüsü sayılabilecek mekân, geleneksel ve modernin sentezi bir mekânsal üsluptan oluştuğu bilinen Ankara Palas olmuştur. Ankara Palas dönem dâhilinde şehre gelen üst düzey diplomatlara yönelik düzenlenen balolar, modern eğlenceler ile sonrasında dönemlerinin en önemli eğlence mekânları haline gelen Karpıç, Anadolu Kulübü, İstanbul Pastanesi gibi birçok eğlence mekânına öncülük yapmıştır. (*Cantek F. 2003, 263-278*). İlerleyen yıllarda, lokanta, meyhane, pastane, gazino gibi mekânların sayısı artış göstermiştir.² Ankara'da aile gazinolarının ilk örnekleri şehrin başkent olmasının ardından ortaya çıkmış ve çağdaş eğlenme pratiklerinin

1. Konu ile ilgili detaylı araştırma için: Lale, Başak, (2021), "Cumhuriyet Dönemi Ankara Gazinolarını "Su" Üzerinden Yeniden Okumak: Göl Gazinosu Üzerine Mekânsal Bir İnceleme", Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
2. Dönem içinde faaliyet göstermiş yeme-içme mekânları hakkında daha fazla bilgi için, Tonga, Necati, (2019), "Bir Edebi Muhit Olarak Ankara (1923-1980)", Çolpan Kitap, s.171-281. Evren, Burçak, (1998), "20'li Yılların Bozkır Kasabası Ankara", Boyut Yayınları, s.195-233.

kurgulandığı önemli eğlence mekânlarıdır. Modernleşen eğlence anlayışının mekânsal yansımaları olan gazinolar bu bağlamda, 1923 yılı itibarı ile şehirde yayılmaya başlamış, 2000'lerden önce ise yok olmuştur. Tarih yazımında gazinoların var oluş süreci, üç ana dönem dâhilinde incelenmektedir. 1923-60 aralığını kapsayan “gazinoların “oluşum” döneminde gazino eğlence kültürü ve bu kültürün sahnelendiği mekanlar oluşmaya başlamış, 1960-80 aralığını kapsayan, gazinoların “altın çağı” döneminde mekanlar yayılım göstererek, rağbet görmeye başlamış ve 1980-90 yıllarını kapsayan “yok oluş” döneminde ise, gazino eğlence kültürü çeşitli nedenlerle yok olmuştur (*Fakir 2020 a*). Tüm bu süreç içerisinde, oluşum dönemini kapsayan 1923-60 dönemi ayrıca önem taşımaktadır. Gazinolar, hem çağdaş eğlenme fikrini halka tanıtmaları hem de ilk örnekleri Ankara’da konumlanan Cumhuriyet Dönemi mimari anlayışının özgün özelliklerini taşımaları açısından öncü olmuşlardır. Bu dönemde önemli gazino yapılarının da içinde bulunduğu mimari eserler geçmişten bağımsız, çağdaş ölçütler bağlamında planlanmıştır (*Aslanoğlu 1984, 15*). İlk dönem gazinoları, yansıttıkları çağdaş eğlence fikri ve mimari anlayışın yanı sıra, kent planlaması dâhilinde çözümlenmiş olmaları ile de farklılaşmıştır. İlk ve tek örnekleri 1923-60 döneminde faaliyete başlamış belirli gazino yapıları yalnızca tekil olarak düşünülmemiş, şehrin doğa ile ilişkili ve yeni imara açılmış bölgelerinde faaliyet göstermeye başlamışlardır (*Aslanoğlu 1998, 331*). Oluşum döneminde Ankara aile gazinoları hem halka tanıtılan çağdaş yaşam pratiklerinin hem de modernleşen mimari anlayışın sergilendiği ilk mekânlar olmaları nedeni ile tarih yazımında iz bırakmış eğlence alanlarıdır. Çalışmanın amacı, öncelikle gazino eğlence anlayışının oluşumuna ve öğretilerine değinip, bahsi geçen ilk dönem Ankara aile gazinolarının listelenmesi ve dönem dâhilinde rağbet görmüş, şehirlinin belleğinde yer etmiş olanlarının dönemin yaşantısı ve mekânsal yansımaları vurgulanarak detaylandırılmasıdır. Bu

anlamda çalışmanın ilk kısmı, cumhuriyetin ilanı ile değişen eğlence alışkanlıkları ve gazino eğlence anlayışının oluşumuna odaklanmıştır. İkinci kısımda ise 1923-60 yılları arasında Ankara’da faaliyet göstermeye başlamış aile gazinolarının listelemesini ve bu liste içinden, dönem dâhilinde gerek uzun yıllar faaliyet göstermesi gerekse süreli yayınlarda sıklıkla yer alması gibi sebeplerden halkın belleğinde yer etmiş olanlar irdelenmiştir. Bu inceleme hem gündelik kullanım hem de bu kullanımın mekânsal yansımaları bağlamında ilerlemiştir.

Mevcut mimari yazında, çalışmanın inceleme alanını oluşturan döneme dair mekânların yapısal/toplumsal değerine odaklanan çalışmalar bulunmaktadır. Fakat belirli örnekler dışında çoğu çalışma gazino yapılarına odaklanmamış, kamu yapıları incelemiştir (*Altan Ergut 2009, 124*). Bu alandaki araştırmaların eksikliği konu ile ilgili arşiv belgelerinin az olmasından kaynaklanmaktadır (*Lale 2021, 4*). Bahsi geçen dönem dâhilinde faaliyet göstermeye başlamış gazino yapılarının ve yansıttıkları eğlence kültürünün incelenmesine dair çalışmaların azlığı, konu ile ilgili araştırmaların yazına katkısının önemini de arttırmıştır. Araştırmanın yazın taraması sonucunda, mevcut çalışmaların konuyu üç grup içinde ele aldığı tespit edilmiştir. Birinci grup çoğunlukla, gazino eğlence kültürünün ortaya çıktığı İstanbul veya İzmir gazinolarına dair genel bir yaklaşım sergilediği görülmektedir (*Fakir 2020 a; Fakir 2020 b; Yazman 2009; Savur 2017; Demirli 2020*). Bununla birlikte Ankara’ya odaklanan ikinci grup çalışmalar ise Ankara’da Cumhuriyetin ilanının ardından oluşan ve değişen eğlence kültürüne genel bir bakış ortaya koymaktadır (*Önder 2012; Gültekin ve Onsekiz 2005; Tarıkulu 1985; Bayraktar 2016*). Ayrıca, üçüncü grup çalışmalar ise Ankara’da faaliyet gösteren gazino yapılarından belirli örneklerin tekil incelemelerine odaklanmıştır (*Aslanoğlu 2005; Dinçer 2017; Alpagut 2012; Aslanoğlu 1998*). Son grubu oluşturan bu çalışmalar, benzer şekilde, yapıların içinde kurgulanan gazino eğlence kültürüne değinmeden, mimari analizine odaklanmıştır. Bununla

birlikte 2000 sonrası yoğunlaşan çalışmalar, 2000’li yıllara kadar çoğunlukla bir belgeleme amacı güdülyorken, bu tarihten sonra yapıların güncel politikalar dâhilinde durumlarına yoğunlaşmıştır. Yazın taraması sonucu konu ile ilgili kaynakların önemli bir kısmının kişilerin dönem hakkındaki yorumlarını ve anılarını içeren görüş, blog yazılarından oluştuğu tespit edilmiştir. Bu anlamda yazında ikinci ve üçüncü grup arasında bağlantıyı sağlayacak olan, Ankara aile gazinolarının listelenmesi ve gazino eğlence kültürünün yaşam süreci irdelenmesini kapsayan bir çalışma bulunamamıştır. Öncelikle ilk dönemde işaret eden 1923-60 dönemi Ankara aile gazinoları listelemiş, bu mekânların ait oldukları dönemin eğlence hayatındaki yerlerini irdelemiştir. Çalışma konuyu bu yönüyle ele alarak hem mevcut yazına katkı sağlamayı hem de Cumhuriyet Dönemi modern eğlence anlayışını ilk pratiklerinin sergilendiği, 1923-60 dönemi içinde faaliyete başlamış ve günümüzde işlevini yitirmiş bu yapıları birer modern yaşam okulu olarak ele almayı amaçlamıştır.

Bu amaç doğrultusunda çalışma, arşiv taraması³ ve bu taramaların sonunda ulaşılan verilerin bağlamsal incelenmesi ile yürütülmüştür. İnceleme sonucunda 1923-90 yılları arasında faaliyet göstermeye başlamış gazinoların listelenmesine ve sonrasında eğlence kültüründe, gazinoların yok oluşuna neden olan değişimlerin tespitine dair bilgilere erişmek mümkün olmuştur. Gazinolara dair bilgi ve belgelere arşiv taramalarından ulaşılmıştır. Araştırmanın, listelenen gazinoların, dönemler dâhilinde eğlence kültüründeki değişimine odaklanan kısmında ise, Hayat, Ses gibi dönemin önemli eğlence/magazin dergilerinden, dönem gazete ilanlarından yararlanılmıştır.

Bu doğrultuda çalışmanın ilk bölümünde, cumhuriyetin ilanının hemen ardından eğlence kültüründe görülen değişim incelenmiştir. Özellikle halkın gazino mekânlarında gördüğü/uyguladığı belirli adab-ı muaşeret kuralları üzerinden, bir modernleşme okuması da yürütülmüştür.

İkinci bölümde Ankara’nın başkent olmasının ardından değişen modern eğlence anlayışı, mekânları ve gazinoların bu mekânların içindeki yeri irdelenmiştir. Son bölümde ise öncelikle, 1923-60 yılları arasında Ankara’da faaliyet göstermeye başlamış aile gazinolarının listelenmesi tamamlanmıştır. Bu liste içinden, dönem dâhilinde gerek uzun yıllar faaliyet göstermesi, gerekse süreli yayınlarda sıklıkla yer alması gibi sebeplerden halkın belleğinde önemli bir yer etmiş olanlar, ait oldukları eğlence anlayışı ve mimari dönem özetinde bağlamsal; gündelik kullanımın, dönemin ideolojisinin mimari olarak nasıl uygulandığını anlamak adına ise mekânsal değerleri üzerinden incelenmiştir.

1. Cumhuriyetin İlanı ile Eğlence Kültürünün Dönüşümü

Cumhuriyetin ilanı ile değişen ideolojinin yanı sıra gündelik yaşam ve eğlence anlayışı da farklılaşmıştır. Osmanlı Devleti’nde hâkim eğlence anlayışının, gündelik hayatla paralel ilerlediğini, kadın ve erkeğin eğlence alışkanlıklarının farklılaştığını, var olan mekânların çoğunlukla erkeklere yönelik olduğunu söylemek mümkündür (*Tanrıkulu 1985, 22*). Bununla birlikte devletin son dönemlerine gelindiğinde, eğlence anlayışında batı etkisinde bir ikilik görülmektedir. Tanzimat’ın ardından, özellikle İstanbul’da, önceleri geleneksel eğlence anlayışı ile yönlendirilen Osmanlı eğlence kültürü, artık Avrupa etkisi ile hem alaturka hem de alafranga tarzda eğlencelerin görüldüğü bir sürece girmiştir. Bir yanda Ramazan gösterileri, kahvehaneler, sandal ve kır gezintileri, helva sohbetleri ile geleneksel Türk eğlence anlayışı sürdürülürken, diğer yanda halkın sosyal yaşamına özellikle Fransız kültürü etkisi ile danslar, partiler, kabul günleri, balolar düzenlenmeye başlamıştır (*Özdemir 2007, 19*) (*Şekil 1*). Bu geçiş dönemi cumhuriyetin ilanı ile tamamen değişmiş, yerini yeni devlet ideolojisi ile örtüşen bir sosyo-kültürel ortam idealine bırakmıştır.

3. Çalışmanın ana hatlarını oluşturan Ankara aile gazinolarının dönemler dâhilinde listelenmesi kısmında, Müzik-Sen Ankara Genel Merkezinin sağladığı veriler araştırmanın önemli bir parçasını oluşturmuştur. Merkez özellikle Ankara’da gazinoları da içine alan eğlence mekânlarını 1990’ların sonuna kadar, buldukları adres, sınıfları, faal oldukları tarihler gibi ölçütler bağlamında belgelemiştir. Çoğunluğuna erişilen bu belgelerden ve dönem süreli yayınlarından referansla farklı kaynaklarda işlev olarak, lokanta, çay bahçesi gibi adlandırılan mekânlar dâhil edilmemiştir.

Şekil 1: 20. Yy Başlarında Galata Rıhtımında Sandallar (Kaynak: Salt Araştırma, Sabiha Rüştü Bozcalı Arşivi, Envanter No: SRBDOCo373)

1923 sonrasında, bahsi geçen ikili yapıdan arındırılmış, modern düzeyde bir eğlence anlayışı oluşturma fikri, bir ilke olarak benimsenmeye başlanmıştır (Tanrıku 1985, 22). Osmanlı Devleti içinde eğlence çeşitlerinin ve mekânlarının diğer vilayetlerde yaygınlaşması adına bir öncü görevi üstlenen İstanbul (Özdemir 2007, 18), 1923 sonrasında bu vazifesini Ankara'ya devretmiştir. Ankara'da eğlence mekânlarının ve alışkanlıklarının dönüşümü Cumhuriyetin ilanı sonrası, İstanbul'dan farklı şekilde ilerlemiştir. Eski başkent İstanbul'un Tanzimat'tan alışık olduğunun aksine Ankara başkent olduğunda, çağdaş sosyal yaşama ve eğlence alışkanlıklarına aşına değildir. O dönemde gelişigüzel bir taş-toprak bütünü olarak tanımlanan şehirde (Karaosmanoğlu 2018, 64), gündelik hayatının bu dönemde hem kadınlar hem de erkekler için sınırlı oluşu, eğlence alışkanlıklarını da belirlemiştir. Halkın bir günü erkekler için işe gidiş ve gelişten ibaret iken, kadınlar için ise etrafi mahremiyet adına yüksek örülmüş ev bahçeleri ile sınırlı olmuştur (Cantek 2003, 130). Bu doğrultuda dönem içinde eğlence mekânları da gündelik alışkanlıklara bağlı olarak şekillenmiştir. Başkent olana kadar geçen süreç içerisinde, Ankara'nın en bilinen eğlence alışkanlıkları; kadın ve erkeğin ayrı ayrı katıldığı Ramazan eğlenceleri, erkeklerin

gün içinde uğradığı türküler söyleyip, oyunlar oynadığı kahvehaneler (Evren, 1998, s. 243), (Şekil 2) ailece yaz yaylarında yapılan gezilerdir (Tanrıku, 1985, s. 25). Bu anlamda Ankara'da kurgulanacak yeni düzen İstanbul'dan farklı olarak, hem halkın yabancısı olduğu çağdaş sosyal yaşama hem de bu imarı olmayan kasabaya planlı bir medeniyetin getirilmesine öncü olacaktır.

2. Ankara'da Modern Eğlence Kültürünün Oluşumu

Ankara'da, başkent ilan edilmesinin ardından eğlence mekânlarının üretiminde okunan önemli değişim, dönem dâhilinde şehirde farklılaşan toplumsal yapı ve sosyal ayrışma ile yakından ilişkilidir. Kente başkent oluşunun ardından gelenlerin alışkanlıkları, Ankara'nın bu tarihten sonra sosyal yaşamını ve eğlence pratiklerini doğrudan etkilemiştir. Bu değişim, önceleri sınırlı gündelik yaşama sahip yerli halktan oluşan şehrin, başkent olmasının ardından özellikle İstanbul'dan gelen kentsoylular nedeni ile olmuştur. Diplomatik sebepler ile Ankara'ya gelen ve şehrin yerlileri tarafından yabancı anlamına gelen, "yabancılar" olarak adlandırılan bu kesim (Karaosmanoğlu 2018, 31), İstanbul'dan aşına oldukları batılı adab-ı muaşeret kuralları⁴ ile yerlilerden farklılaşmışlardır (Cantek 2003, 149). Bu tabakalaşma, şehrin genelinde sosyal alışkanlıkların değişmesine ve Ankara'nın yabancısı olduğu eğlence mekânlarının üretilmesine vesile olmuştur.

Şekil 2: Ankara'da Bir Merasim Töreni, 1922, (Kaynak: Koş Üniversitesi Vekam Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No:2000_1)

4. Konu ile ilgili daha detaylı bilgi için: Feliha Sedat, *Genç Kızlara Adab-ı Muaşeret Usulleri*, İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1932. Süheyla Muzaffer (Dalkılıç), *Herkes İçin Modern Adab-ı Muaşeret*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1939, s. 28-29, 122.

Şehre başkent olmasının ardından yerleşmiş ve sosyal ayrışmada, yerlilerin aksine, en üst tabakada yer bulmuş, “yabanlar” için, aşınası oldukları batılı sosyal yaşamın yürütüleceği mekânların Ankara’da bulunmayışı, bu mekânların üretimi için önemli bir vesile olmuştur (Aktüre 1998, 60-61). Henüz bir kasaba görünümündeki kentin, “yeni yerlilerinin” sosyal ihtiyaçlarına hizmet edecek yapılara sahip olmaması nedeni ile hâlihazırda kullanımda olan belirli mekânlar, birer eğlence mekânı olarak da faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu yapılardan en belirginini, Ankara Palas’ın öncülük ettiği otellerdir. Oteller zamanla yalnızca konaklama amacı ile değil, içerdikleri lokanta ve çay bahçeleri ile birer eğlence mekânı olarak hizmet vermeye başlamıştır (Tanrıku 1985, 23). Bu durum, şehrin eğlence mekânları bakımından yetersiz olduğunun tam olarak anlaşılmasına ve asri alışkanlıkların tanıtılıp, deneyimlenebileceği yeni mekânların üretilmesine zemin hazırlamıştır. Şehrin farklı yerlerinde inşa edilen bu mekânlar, Ankara’nın sosyal yaşamına yön vermiş, cumhuriyet fikrinin, çağdaş eğlence kültürü üzerinden somutlaşmasını sağlamıştır.

Ankara’nın başkent ilan edilmesinin ardından, imarı dâhilinde planlanarak inşa edilen eğlence mekânları, yalnızca ihtiyaca yönelik bir çözüm olarak düşünülmemiş, aynı zamanda; halkın yeni toplum düzeninin getirdiklerini öğrenebileceği birer okul olarak tasarlanmışlardır. Duru’nun (2012) “ideal Cumhuriyeti somutlaştırma girişimi” olarak tanımladığı bu üretim süreci, kentlinin ortak bir algı kazanmasına ve uygulanmak istenen çağdaş pratiklerin mekân yolu ile tanıtılmasına katkı sağlamıştır. Ankara’da eğlence mekânları, yeni ülke ideolojisiindeki değişimin en net biçimde okunduğu toplumsal alanlar olmuşlardır. Eğlence mekânlarının üretilmesindeki en önemli etkenlerden biri, ülkeye adapte edilmek istenen çağdaş cumhuriyet fikrinin gösterilebileceği önemli yapılar olmaları olarak gösterilebilir (Cantek 2003, 262). Bu sayede şehirde yaşayan her bireyde, yeni ideolojinin somutlaştığı bu mekânların

savunduğu pratikler vasıtasıyla, ortak yaşayış ve toplumsal bellek şekillenecektir (Yalım 2002, 161). Cumhuriyetin ilanının ardından, Ankara, imarı ile ilişkili oluşmaya başlayan toplumsal bellek içerisinde yer alan eğlence mekânları ve bu mekânların hem bağlamsal hem de biçimsel özellikleri ile öncü bir şehir olmuştur.

Bu doğrultuda, eğlence mekânlarının üretimi Ankara’nın imarı içinde önemli bir yer tutmuş ve çeşitlenmiştir. Sinemaların, restoranların, bar ve tavernaların, halkevlerin yanı sıra, park ve caddeleri içeren açık alanlar eğlence mekânlarına dâhil olmuştur. (Özaloğlu 2009, 29).

Ankara’da dönem içerisinde eğlence mekânları, önemli birer toplumsal alan olarak, çeşitli görgü kurallarının, giyim-kuşam adabının da ciddiyetle uygulandığı yerlerdir. Bunun en önemli kanıtı olarak, dönem dâhilinde çeşitli dergilerde yer bulmuş ve halkın, toplumsal alanlarda nasıl giyinmesi, davranması gerektiğine referans veren yazı ve görseller gösterilebilir.⁵ Özellikle, batılı şehirler etkisinde şekillenen moda fikirlerinin, gündelik giyim önerileri adı altında halka tanıtıl-

Şekil: 3 Hayat Dergisinde Yayınlanan Giyim Önerileri ve Görgü Ansiklopedisi, (Hayat Dergisi, 1960)

Şekil: 4 Adap Kuralları Görselleri, (Yedigün Dergisi, 1941)

5. Dönem dâhilinde giyim, yeme-içme adabını konu alan daha fazla dergi için, 5 Şubat 1960 Sayılı Hayat Dergisi, 15 Aralık 1941 Sayılı Yedigün Dergisi

ması ve bu tür süreli yayınlarda, görgü kurallarının en ince detaylarına kadar anlatılması şehirlinin eğlence mekânlarını da kapsayan toplumsal alanlarda nasıl giyinmesi, davranması gerektiğine dair bir kılavuz oluşturmuştur. (Şekil 3-4) Örneğin sinemalarda, ailelerin gösterimlere, adeta operaya gider gibi şık hazırlandığı, sosyal hayatta ise, dönemin modasının gösterimdeki filmlerin anlatısından etkilendiği bilinmektedir (Bozyiğit 1999, 173). Bununla birlikte, mekânların sosyal yaşama dolaylı etkilerinin yanı sıra, çeşitli giyim-kuşam müsabakaları ile halkı doğrudan çağdaş bir pratiğe adapte etme çabası olmuştur. Uzun zaman boyunca şehrin ilk ve tek eğlence mekânı olarak hizmet veren ve kendisinden sonraki birçok mekâna liderlik eden⁶ Ankara Palas (Cantek 2003, 263-278), baloların yanı sıra, çeşitli “zarafet” müsabakalarına da ev sahipliği yapmıştır. (Şekil 5-6)

Şekil: 5 Ankara Palas’da düzenlenen Zarafet Müsabakası İlanı, (Kaynak: Ulus Gazetesi, 1948)

Şekil: 6 Ankara Palas İlanında Kıyafet Vurgusu (Kaynak: 13 Aralık 1929 tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, Sayfa 4)

Millî Eğitim Bakanının himayesinde Türk Yüksek Mimarlar Birliğince hazırlanan

BÜYÜK

Güzel Sanatlar

balosu

29 Ocak Cumartesi akşamı

Ankara Palas salonlarında

Programı:
Saat 21.30

Minat Feamen piyano resitali
Sonat (Claire de lune) Beethoven
Adagio sostenuto, Allegretto, presto agitato. 21.45

Belkis Aran şan resitali
1) La Forza del Destino (Verdi)
Leonore'nin ariası
2) Adriana Lecouvreur (Cilea)
3) Manon Lescaut (G. Puccini)
Manon'un ariası
Piyanoda Walter Schölsinger

Sabahada kadar
İki caz, hediyelerin dağıtılması,
zarafet müsabakası, balo gazetesi, kartonlar

Davetiyeler:
Ankara Palas kapısı, Birke mağazası ve Mimarlar Birliğinde.
TEL: 23318

502-2

Ankara Palas.

CUMARTESİ günü 14 Kânunnevel 1929 tarihinde Ankara Palas (STYLE ESPAGNOL) usulündertip edilen büyük salonunda, BİRİNCİ GALA VE DÂNSLI AKŞAM YEMEĞİ verilecektir.

İŞBU GALA Müsamesesinde, Londra'nın meşhur Kolizetum tiyatrosu ARTİSTLERİ olan ROYCESİSTERS ve Paris'in şarkıcısı MYRIEL, TRIO MURRAY, BALLETT DORIAN meşhur Berli'n Vintergarten 3 SISTERS GRAY ve PALAS BARIN İKİ ORKESTRALARI tarafından iştirak edilecektir.

HEDİYELER KOTİYON VE SERPANTEN

BUGÜN ÖĞLEDEN SONRA

muazzam programla büyük danslı matine.
Masa tutulması rica olunur. Akşam yemeği 475 kuruştur.
Ehven fiatlı sarap listesi En güzel Şallara mükâfat verilecektir.

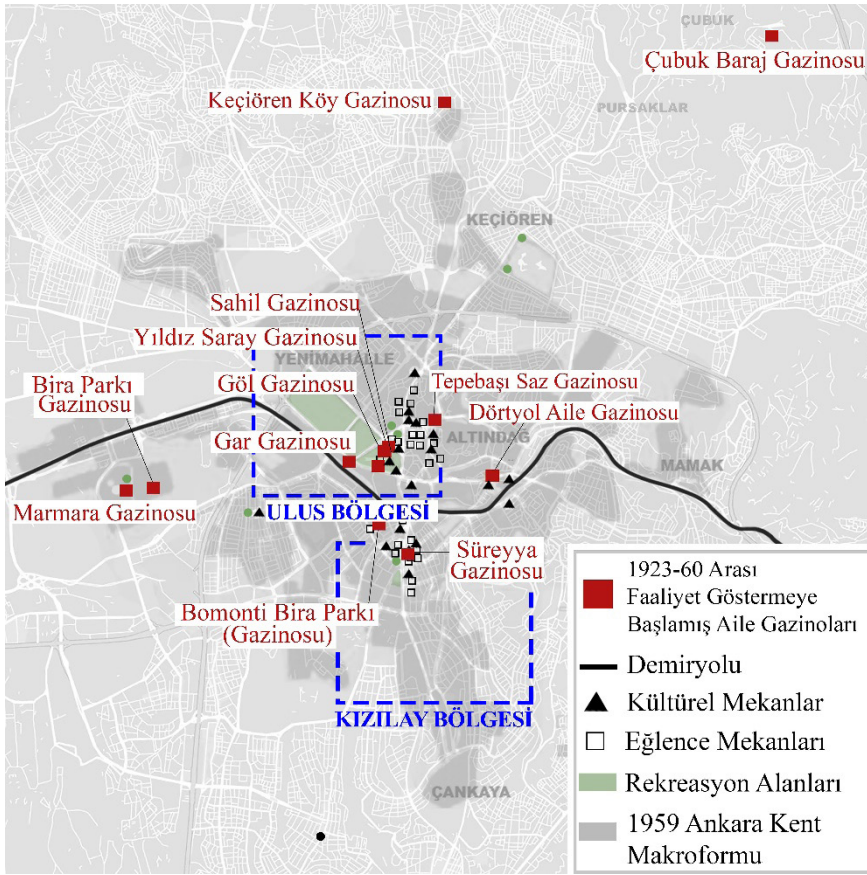
MÜSAMERE ELBİSESİ MECBURİDİR.

6. Dönem içinde faaliyet göstermiş yeme-içme mekânları hakkında daha fazla bilgi için, Tonga, Necati, (2019), “Bir Edebi Muhit Olarak Ankara (1923-1980)”, Çolpan Kitap, s.171-281
Evren, Burçak, (1998), “20’li Yılların Bozkır Kasabası Ankara”, Boyut Yayınları, s.195-233

Aile gazinoları, bahsi geçen görgü, giyim kuşam, yeme-içme kurallarının ciddiyetle kurgulanıp, uygulandığı önemli mekânlar olmuşlardır. İlk örnekleri İstanbul’da ortaya çıkmış gazinoların kökeni Osmanlı eğlence kültüründen gelmekte ve *alaf-ranga meyhane* şeklinde betimlenmektedir. Bu mekânların İstanbul’daki öncüleri, Zeki Müren’in de içerisinde olduğu ünlü isimlerin sahne aldığı, Belvü, Moulen Rouge, Taksim Gazinolarıdır (Fakir, 2020 a). Bu anlamda gazino eğlence kültürü, Cumhuriyetin ilanından sonra çıkmamış, var olan bir eğlence anlayışının daha çağdaş özellikler kazanması ile dönüşüm geçirmiştir. Müziği ana eğlence aracı olarak kabul eden gazino eğlence mekânlarında batı (*alaf-ranga*), doğu (*alaturka*) ve arabesk (*göçmen etkisi görülen*) müzik çağdaş bir etkileşim dâhilinde sunulmuştur (Beken, 2003). İstanbul’da batı etkisinde ortaya çıkan ve gazinoların da arasında bulunduğu çeşitli eğlence mekânları ile halkın aşına olduğu çağdaş eğlence anlayışı, Ankara’ya, başkent ilanının ardından gelmiş ve İstanbul’dakinden farklı bir ideoloji ile üretilmiştir.

3. Gazino Eğlence Kültürünün Oluşumu: 1923-60 Yılları Arası

Başkent’te gazino eğlence anlayışının ortaya çıkmasına denk gelen yıllarda, şehir genelinde kapsamlı imar faaliyetlerinin yürütüldüğü görülmektedir. Bu dönemde, çağdaş yapıların hayata geçirildiği geniş bir inşaat sahasını andıran Ankara (Kemalettin 1976, 179), neredeyse 1960’lara kadar bu durumunu sürdürmüştür. 1920’lerde ilk adımları, planlı ve öngörülü olarak atılmış kentleşme faaliyetleri bu dönemin sonlarına doğru değişim göstermiştir. Özellikle 1955-1960 aralığında şehir artık eskisine göre daha az yeşile sahip bir imar alanı gibi görünmektedir (Şenyapılı 1970, 26). Dönemin ortalarından itibaren Ankara’da hızlı yapılaşma ön planda olmuştur. Bu durumun en önemli sonuçlarından biri olarak da ön görülemez kentleşme sonucu oluşmuş gecekondu alanlarının artışı gösterilebilir (Yavuz 1972, 23).

Şekil: 7 1923-60 Arası Faaliyet Göstermeye Başlamış Gazinoların Dağılımı, (Lale, 2021, 21)

Şehrin bu durumu içinde, eğlence mekânları da sosyal hayatın şekillendiği yerler olarak, bahsi geçen imar politikaları dâhilinde yerleşim göstermiştir. Bu dönemde gündelik hayattaki önemli değişimlerden biri kentlilerin, iki farklı grup olarak kendilerine farklı sosyalleşme ve eğlenme noktaları seçmesidir. Ankara'nın başkent olmadan önce sosyalleşme alanı olan "Ulus" 1940'lara kadar, şehrin her yerinde yaşayan halk için hem idari hem de sosyal yaşamın şekillendiği bir merkez durumundayken, bu tarihten sonra şehir Kızılay'ın değer kazanması ile iki merkezli bir yapıya bürünmüştür. 1950'lerden sonra, göç ve gecekondulaşma nedeni ile Ulus düşük-orta, Kızılay ise üst-orta seviyenin eğlence, kültürel alışkanlıklarının şekillendiği buluşma noktası olmuştur (Bayraktar 2017, 27-28). Gazino yapıları ve halkın sıklıkla kullandığı diğer eğlence-dinlence yapıları, süreç içinde bu merkezlerde ve yeni oluşturulan mahaller içinde konumlandırılmıştır.

1923-60 dönemi içinde Ankara'da faaliyet göstermeye başlamış eğlence-dinlence ve kültürel mekânların kentte konumlanışı incelendiğinde, yerleşim olarak çoğunlukla Ulus-Kızılay doğrultusunu seçtikleri görülmektedir. (Şekil 7) Bununla birlikte, dönem dâhilinde şehrin planlaması içinde, yeni imara açılmış ve inşa edilmiş alanlar olan; Gençlik Parkı ve Gazi Çiftliği de bu dağılımın yoğunlaştığı yerlerdendir. Jansen'in tamamladığı Ankara Planı doğrultusunda imara açılmış bu alanlar, bahsi geçen eğlence ve kültürel mekânların, su veya yeşil ile ilişkili kurgusuna olanak sağlamıştır (Lale 2021, 22). Bu dönem içinde faaliyete başlamış Ankara Aile gazinoları Şekil 8'de listelenmiştir.

Şekil: 8 1923-60 Yılları Arasında Faaliyete Başlamış Aile Gazinoları (Lale 2021, 22-23)

1923-60 Arasında Faaliyet Göstermeye Başlamış, Aile Gazinoları

Gazino Adı	Adres	Açılış Yılı	Kapanış Yılı	Açıklama
Marmara Parkı (Gazinosu)	Atatürk Orman Çiftliği İçi	1929	1950'lerden Önce	İçkisiz, 2.sınıf, sadece gündüz kullanımda
Keçiören Köy Gazinosu	Asfalt/Keçiören	1930'lar	Kapanış tarihi kesin değil.	İçkili hem yazlık hem kışlık olarak kullanılmış
AOÇ Bira Parkı Gazinosu	Atatürk Orman Çiftliği İçi	1930'lar	Kapanış tarihi kesin değil.	Her mevsim kullanılabilen bölümleri bulunmaktadır
Gar Gazinosu	Tren Garı Yanı/ Ulus	1937	1976	İçkili Aile Gazinosu, 1.Sınıf
Çubuk Baraj Gazinosu	Çubuk Barajı	1938	2016 (yıkılma tarihi)	İçkili Aile Gazinosu
Dörtüol Aile Çay Bahçesi (Gazinosu)	Beyşehir Sok. Cebeci/ Dörtüol	1939	1965	İçkisiz Aile Gazinosu, 2.sınıf, Yazlık kullanıma uygun
Süreyya Gazinosu (Pavyonu)	Kızılay (Soysal Apartmanı Bodrum katı)	1943	1964	Üst gelir grubuna hitap etmiştir
Bomonti Bira Parkı (Gazinosu)	Strazburg Cad. (Serçe Sok.) ve Toros Sok. Kesişimi	1940'lar	1960 ortaları	İçkili Aile Gazinosu
Göl Gazinosu	Gençlik Parkı İçi	1946	1966	İçkili Gazino
Tepebaşı Saz Gazinosu	Hacı Bayram/Ulus	1949	Kapanış tarihi kesin değil.	İçkili Aile Gazinosu, 1.Sınıf
Yıldız (Saray) Gazinosu*	Gençlik Parkı İçi	1955	1997'de hala faal olarak belgelenmiş.	İçkili Aile Gazinosu, 2000'lerden önce kapandığı bilinmemektedir
Sahil Gazinosu*	Gençlik Parkı İçi	1950'ler	1997'de hala faal olarak belgelenmiş.	Açık alanda hizmet veren bir gazinodur.

* Bu gazinolar hakkında detaylı bilgiye ulaşılamamıştır
—: Çalışma kapsamında incelenen gazinolar

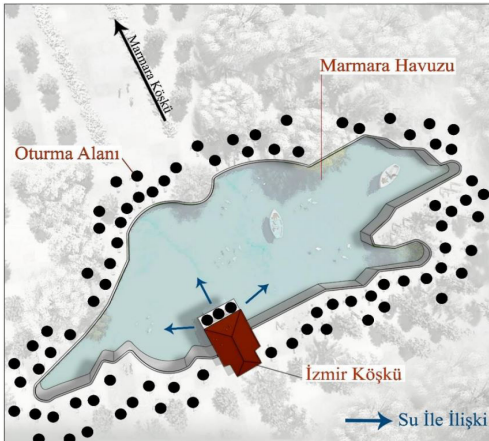
- Dönem dâhilinde faaliyet göstermeye başlamış gazinolardan, işler olduğu aralık tam olarak veya yaklaşık olarak bilinenlerin hepsinin, 20 yıl üzeri faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir.
- Listelenmiş tüm gazinolar hakkında detaylı bilgi için; Lale, Başak, (2021), "Cumhuriyet Dönemi Ankara Gazinolarını "Su" Üzerinden Yeniden Okumak: Göl Gazinosu Üzerine Mekânsal Bir İnceleme", Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Yürütülen arşiv çalışmaları sonucu bu dönemde faaliyet göstermeye başlamış 12 aile gazinosu tespit edilmiştir. Bunların içinden 10'u 1950'ye kadar olan dönemde geri kalan 2'si ise son 10 yıllık dönemde faaliyete başlamıştır. 1'i hariç hepsinin şehrin yeni oluşturulmuş bölgelerinde konumlandığı tespit edilen bu gazinolar, dönemin sosyal hayatını yönlendiren işletmeler olmuşlardır (Lale 2021, 23). Bu çalışmada listelenen aile gazinosu yapıla-

rının içerisinde, belirli mekânlar yoğun ilgi görmüş, sosyal hayatta ve halkın belleğinde önemli izler bırakmıştır. Çalışmada uzun süre hizmet vermiş ve dönemin süreli yayınlarında sıklıkla yer bulmuş örnekler, incelenmek adına seçilmiştir.⁷ Bu analiz, halkın sosyal hayatında uzun süre yer etmiş, rağbet görmüş ve basında sıklıkla yer almış 7 dönem gazinosu üzerinde yapılmıştır.⁸

3.1. Gazino İncelemesi

Dönem dâhilinde incelenen ilk gazino, aynı zamanda Ankara'nın inşa edilmiş ilk aile gazinosu olan *Marmara Gazinosu*'dur. Marmara Gazinosu, dönemin ilk gazinosu olmasının yanı sıra, yeni oluşturulmuş planlı bir alan dâhilinde projelendirilmesi açısından da önem taşımaktadır. Gazi Çiftliği, sadece üretimin yoğunlaştığı bir alan olarak düşünülmemiş, yeşil, su ve bunlarla ilişkili çeşitli mekânlarla Ankara'nın başkent olmasının ardından yoğun ilgi gören bir alan haline almıştır. Çiftlik aynı zamanda, müze, plaj, eğlence parkı, restoran, gazino gibi mekânlarla, halkın sosyalleşebileceği gözde bir alan olmayı da başarmıştır (Atak ve Şahin 2004, 81). Gazino yapısı da planlanmış bu alanın sosyalleşme ve eğlenme kısmının en önemli mekânlarından biri olarak gösterilebilir. Marmara Köşkü yerleşkesinde bulunan ve Marmara Havuzu ve havuzun kenarına konumlanmış, İzmir Köşkü'nden oluşan gazino (Alpagut 2012, 83-84), biçimsel olarak, Marmara Denizi'nin kenarında konumlanan bir köşkü anımsatmakta ve havuz çevresinde açık, İzmir Köşkü içerisinde de kapalı oturma alanlarından oluşmaktadır. (Görsel 9-10) Gazino, sunduğu çağdaş eğlence anlayışı ile halkın yeni yaşayışı deneyimleyebileceği önemli mekânlardan bir olmuştur. "Cumhuriyetin ilk yıllarında hafta sonları kentlilerle dolup taşan Marmara Havuzu kıyısında başta Riyaseti Cumhurbaşkanlığı Orkestrası olmak üzere ve Klasik Türk Müziği ve Batı müziği üzerine çeşitli konserler verildiği bilinmektedir" (Türkyılmaz 2015, 114).

Bu anlamda gazino, arşiv fotoğrafları (Şekil 11) ve bilgilerinden referansla çağdaş eğlenme ve giyim kuşam adabının öğretildiği, uygulandığı, öncü bir mekân olmuştur.

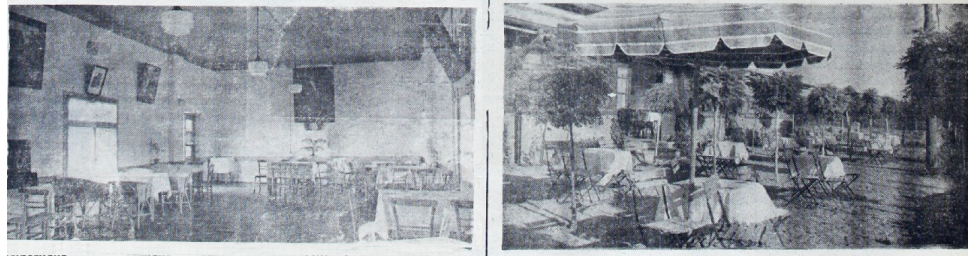
Dönemin faaliyet göstermiş ilk örneklerinden olan *Keçiören Köy Gazinosu* gerek konumu ve mekânsal özellikleri gerekse sunduğu eğlence pratikleri anlamında döneminin önemli bir eğlence mekânı olmuştur. Faaliyet göstermeye başladığı dönemde, Keçiören bölgesi yapılaşmanın yoğun olduğu bir bölge olmadığından, ulaşım zor olmuş; fakat bahçesi, iç mekânı ile özellikle gençlerin tercih ettiği bir gazino olmuştur (Özalp 2016, 410). Bununla birlikte, gazinonun; akşam yemeği menüsü, gramfon veya radyo müziği seçenekleri ile ailelerin keyifli vakit geçirmesini vaat eden bir mekân olduğu bilinmektedir (Ulus Gazetesi, 1935). Gazinonun süreli yayınlarda yer alan fotoğraflarından hem iç hem de dış mekânın her mevsim aktif olarak kullanılmaya elverişli olduğu anlaşılmaktadır. (Şekil 11)

Şekil: 10 Önde Marmara Gazinosu (İzmir Köşkü ve Marmara Havuzu) Arkada Marmara Köşkü, (Koç Üniversitesi Vekam Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No: 0913)

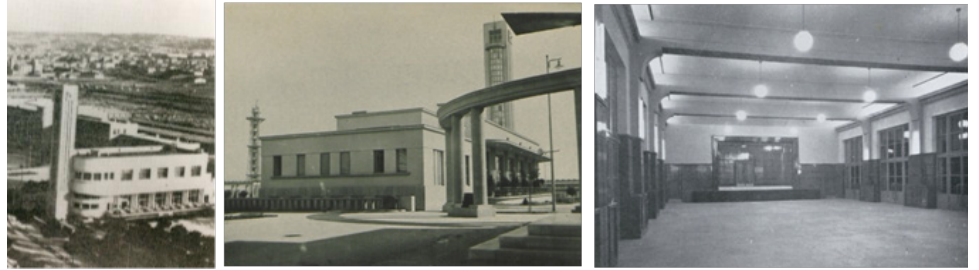
Şekil: 11 Marmara Gazinosu İlanı, 13 Ekim 1948 Tarihli Ulus Gazetesi (Ulus Gazetesi, 1948)

Şekil: 9 Marmara Gazinosunun Su ile İlişkisi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi AOÇ Çalışmaları Projesi, <https://bit.ly/319GjUf>, (ODTÜ Mimarlık Fakültesi, 2014), Yazar Tarafından Düzenlenmiştir.

Şekil: 12 Keçiören Köy Gazinosu Fotoğrafları, 13 Haziran 1935 tarihli Ulus Gazetesi, Sayfa 3, (Ulus Gazetesi, 1935)

Şekil: 13-14-15 Gar Gazinosu Arşiv Belgeleri, Solda; Gar Gazinosu, 1938, (Koç Üniversitesi Vekam Kütüphanesi ve Arşivi, 1938), Ortada; Gazino'nun Dış Mekânı, (Kaynak: Solda/ Ortada; Koç Üniversitesi Vekam Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No:1686,1149), Sağda; (SALT Araştırma - Kent, Toplum ve Ekonomi Arşivi, Envanter No: ABK002046)

Dönem içinde faaliyet göstermeye başlamış ve hem yansıttığı eğlence anlayışının hem de mimari özelliklerinin çağdaş izler taşıması ile öncü olmuş bir diğer örnek ise *Gar Gazinosu*'dur. Gazino, 1937 yılında faaliyet göstermeye başlamış birinci sınıf kategorisinde yer alarak üst düzey gelir grubuna hitap etmiş, hem yabancı hem de yerli orkestraların konuk olduğu, danslı ve içkili bir mekân olmuştur (Özalp 2016, 412). (Şekil 16-17)

tasarlanmış, içine konumlandırılmış park ile beraber projelendirilmiş, gazino ve lokanta kısımları ile çağdaş izler taşıyan bir mekân olmuştur (Aslanoğlu 2005, 6-7). Gazino, lokanta ve servis alanlarının bulunduğu üst kat ve bahçe, teras alanlarının bulunduğu taraça katından oluşan yapı, baraj gölünün kıyısındaki konumlanışı hem cephede hem de iç mekândan okunan kıvrımları ile transatlantik estetiğinin özgün bir örneği olmuştur. (Görsel 18-19)

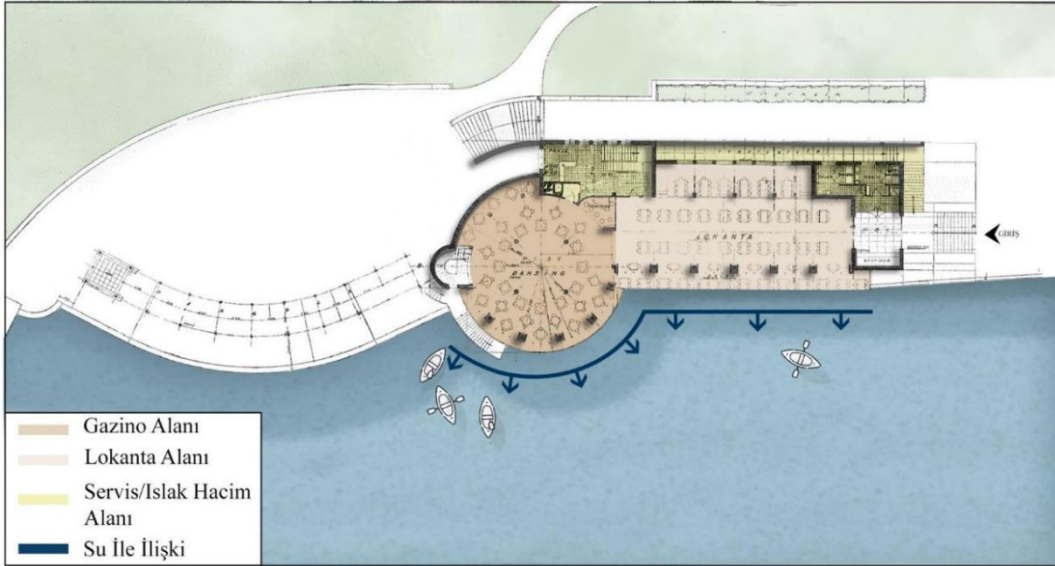
Şekil: 16-17 Gar Gazinosu Arşiv Belgeleri, Solda; Gar Gazinosu'nda Yeni Yıl Eğlencesi, 1957, (Kaynak: Sağda; Koç Üniversitesi Vekam Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No:3135), Sağda; Gar Gazinosu İlani, 16 Mayıs 1939 tarihli Ulus Gazetesi, Sayfa 8, (Ulus Gazetesi, 1939)

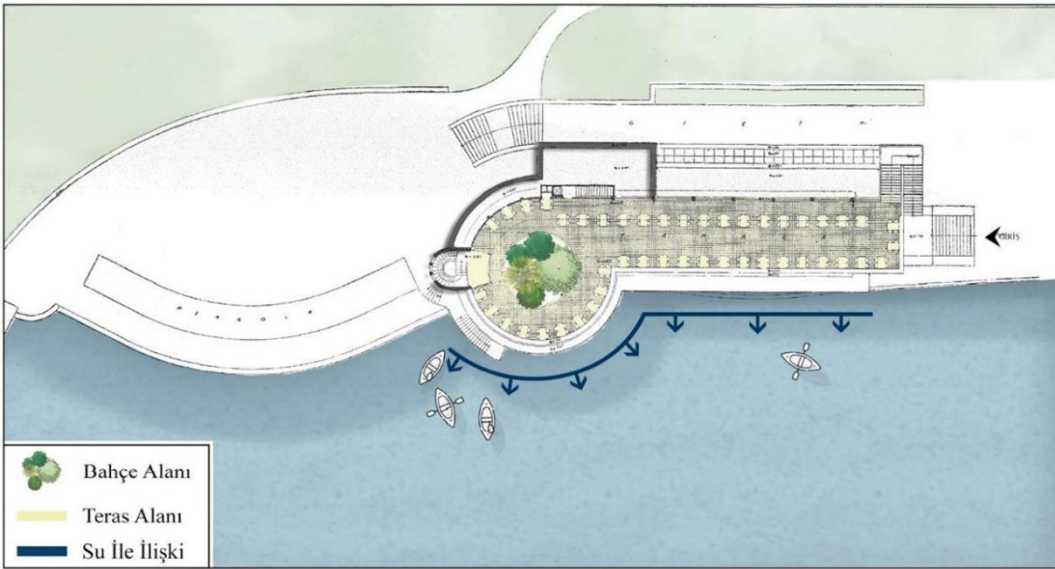
Yapının mimari özellikleri de içerisinde kurgulanan çağdaş eğlence ile paralel bir görünüm sergilemektedir. (Şekil 13-14-15) Gazino, Şekip Akalın tasarımı olup, yatay ve dikeyde kütle birleşimi hem cepheden hem iç mekândan okunan kavisli formu, bahçesi ve havuzu ile dönemin modern estetik kaygılarını yansıtmaktadır (TMMOB Ankara Şubesi 2009, 11).

1923-60 dönemi içinde inşa edilmiş bir diğer önemli gazino ise Çubuk Barajı kenarında konumlanmış *Baraj Gazinosu*'dur. Yapı, 1937 yılında Theo Leveau tarafından

Gazininin içerisinde kurgulanan eğlence pratiklerinin niteliği de benzer biçimde çağdaş izler taşımaktadır. (Şekil 20-21) Dönemin popüler yayımlarından birinde gazininin eğlence programı hakkında "Serin rüzgârı, tatlı su sesleri, güzel mehtabı, neşeli müziği ve dansıyla bu yaz içinde geçireceğiniz güzel saatler aynı zamanda yardım isteyenleri koruduğu için hâtıranızda ebediyen yaşayacaktır" (Ulus Gazetesi 1948, 6), yorumu yapılmıştır.

ÜST KAT PLANI

TARACA PLANI

Şekil: 18-19 Çubuk Barajı Teknik Çizimleri, Üstte; Çubuk Baraj Gazinosu Üst Kat Planı, Alttta; Çubuk Baraj Gazinosu Taraça Planı, 1937, (Planlar Oranlı Eklenmiştir.) Bayındırlık İşleri Dergisi, Sayfa 86-90, (Bayındırlık Bakanlığı Yayın Direktörlüğü, 1937), Yazar Tarafından Düzenlenmiştir.

Şeki: 20-21 Baraj Gazinosu Arşiv Belgeleri, Çubuk Barajı İç ve Dış Mekân Fotoğrafları, Solda; Çubuk Baraj Gazinosu Ön Cephesi, 1940, (Koç Üniversitesi Vekam Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter No:0628), Sağda; Çubuk Baraj Gazinosu Gazete İlanı, 14 Haziran 1946, Tarihli Ulus Gazetesi, (Ulus Gazetesi, 1946)

Dönem içinde uzun yıllar hizmet vermiş bir gazino ise *Dörtyol Aile Gazinosu*'dur. Gazino, sadece açık alan olarak hizmet vermiş, bu nedenle de sadece uygun hava şartlarında açık kalmıştır. Düşük fiyatlı olması ve alkol servisinin olmayışı nedeni ile her kesime hitap eden gözde bir mekân olmuştur (Özalp 2016, 408). (Şekil 22) Dörtyol Gazinosu'nun aksine *Süreyya Gazinosu* ise dönemin yeni planlanmış alanı olarak Ankaralıların hayatına giren, Kızılay bölgesinde konumlanmış ve üst kesime hizmet vermiştir. Giyim kuşam adabına, servis kurallarına itina edilen mekânda (Özalp 2016, 420), önemli etkinlikler düzenlenmiş, bu etkinliklere abiye, takım elbise gibi kıyafetlerle girişe izin verilmiştir (İpekeşen, 2010). Bu hali ile gazino, hem hitap ettiği zümre hem de uyguladığı sıkı adabı muaşeret kuralları ile çağdaş sosyal hayat kurallarının uygulandığı ve öğretildiği mekânlar arasında olmuştur.

Dönemin incelenen son mekânı, Gençlik Parkı *Göl Gazinosu*'dur. Marmara ve Çubuk Baraj Gazinolarında olduğu gibi Göl Gazinosu da inşa edildiği dönem dâhilinde Ankara'nın imarı kapsamında projelendirilen bir sosyal alan içinde konumlanmış hem mimari özellikleri hem de içerisinde sahnelenen eğlence fikri ile çağdaş Cumhuriyet fikrinin önemli bir somut örneği olmuştur.

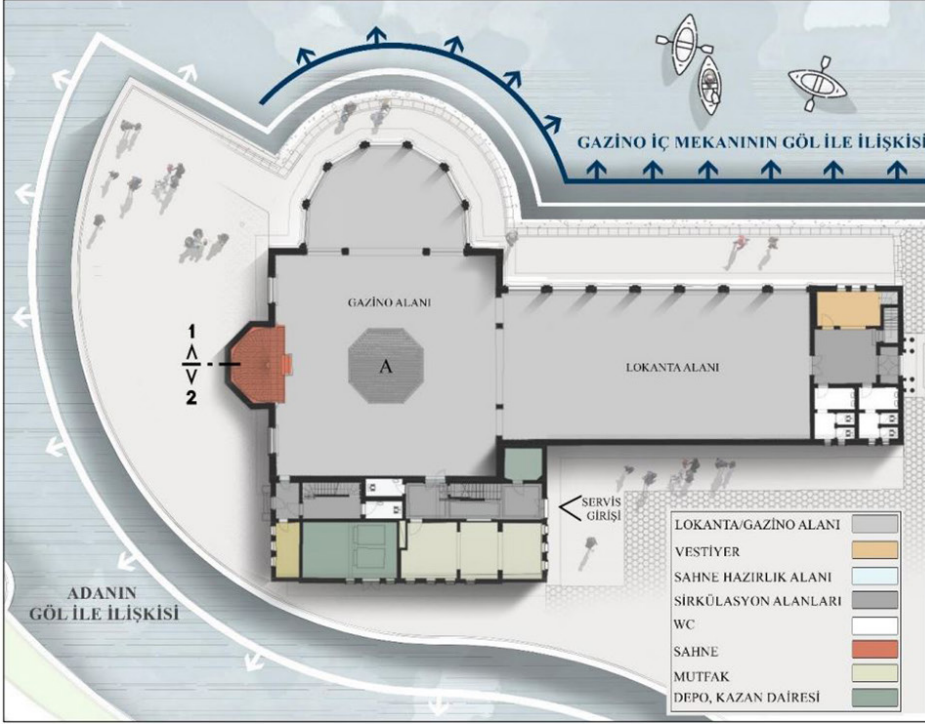
Yerleşimi, mimari özellikleri ile örnek bir alan olarak tasarlanan Gençlik Parkı (Dinçer 2017, 330), içinde yer bulmuş Leveau tasarımı gazino, su ile ilişkili, birbirini dik kesen iki kütleli gazino ve lokanta görevini üstlendiği yalın bir tasarıma sahiptir (Aslanoğlu 1998, 330) (Şekil 23-24). Gazino hem mimari özellikleri hem de eğlence anlayışı ile dönemi için kentin simge mekânı haline gelmiştir. 1950'lerden önce batı esintili müzik sergilenen mekân, sonraları alafranga yanında alaturka programlara da sahne olmuştur (Demir, 2006/4, s. 74). Sadece halkın gözde mekânı olmaması aynı zamanda bürokratik buluşmalara da ev sahipliği yapan simge bir mekân haline gelmiştir (Gençlik Parkı Gazetesi 1959, 1). (Şekil 24-25) Bu hali ile gazino hizmet verdiği dönem içinde şehrinin belleğinde yer etmiş önemli bir eğlence mekânıdır. 1923-60 aralığında hizmet vermeye başlamış gazinoların her biri, temelleri bu dönem içinde atılan cumhuriyet ideolojisini yaymaya yönelik referanslar içermektedir. Gazinoların büyük çoğunluğu, hem batılı eğlenme anlayışını odağına almış, hem de şehrin yeni planlanmış bölgelerinde, modern mimari ve iç-dış mekân bütünlüğü göz önünde tutularak şekillenmiştir. Dönem gazinolarının büyük bir kısmı açık alan ya da bir kapalı alanla ilişkili açık alanla birlikte tasarlanmıştır (Lale 2021, 27).

Şekil: 22 Cebeci-Dörtyol Aile Bahçesi ve Gazinosu Afişi, 29 Mayıs 1948 tarihli Ulus Gazetesi, Sayfa 6, (Ulus Gazetesi, 1948)

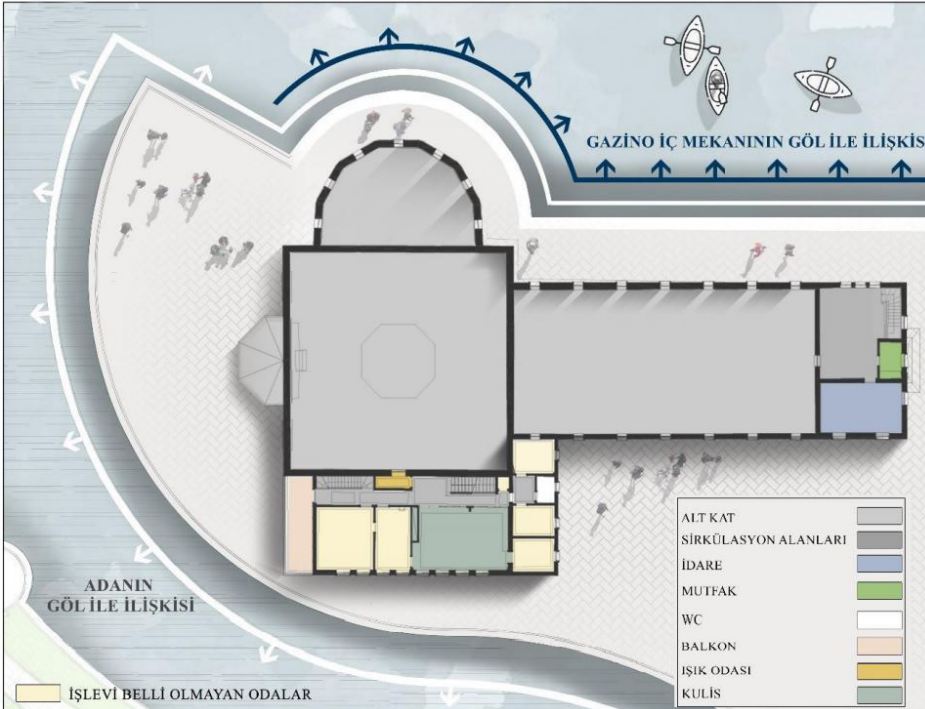

İncelenen gazinolarda, yeme içme giyim kuşam kurallarının özenle uygulanıp, öğretildiğini söylemek mümkündür.

Şekil: 23-24 Göl Gazinosu Üstte; Restitüsyon Çalışması Zemin Kat Çizimi, Altta; Göl Gazinosu Restitüsyon Çalışması Birinci Kat Plan Çizimi, 2005, (Planlar Oranlı Eklenmiştir.), Ankara Büyükşehir Belediyesi Arşivi, Yazar Tarafından Düzenlenmiştir.

ZEMİN KAT PLANI

ÜST KAT PLANI

Şekil: 24-25 Göl Gazinosu Arşiv Belgeleri, , Solda; Göl Gazinosu ve Köprüsü, Dericizade Arşivi, (Dericizade Arşivi, 1960), Sağda, İstanbul'dan Gelen Bir Heyetin Ankara Devlet Büyüklüğü ile Göl Gazinosu'ndaki Buluşması, 3 Ağustos 1959 Tarihli Gençlik Parkı Gazetesi, Sayfa 1, (Gençlik Parkı Gazetesi, 1959)

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Cumhuriyetin ilanı ile değişen yönetim ideolojisi, Ankara'da, kendini sosyal hayatta modernize edilmiş eğlenme fikri ile göstermiş, halka eskisinden farklı ve çağı yakalayan bir ülkenin sosyal öğretileri bu fikir ile örtüşür biçimde üretilmiş eğlence mekânlarında gösterilmiştir. Şehirli yabancı olduğu yeme-içme, giyim-kuşam adabını bu mekânlarda deneyimlemiş, adeta bu çağdaş şehirli yetiştiren öncü okulların, öğrencileri olmuşlardır. Aile gazinoları, bahsi geçen ve cumhuriyetin ilanı sonrası faaliyete başlayan eğlence mekânları gibi idealize edilmiş sosyal hayatın sunum merkezi olmalarının yanında, özellikle 1923-60 döneminde üretilen örnekler üzerinden mekânsal olarak da düşünülmüş bir sürecin ürünü olmuşlardır. Bu yapıların çoğunun çevreleri ile kurduğu ve kendi içindeki mekânsal ilişkiler, özenle ve dönemin çağdaş mimarlık anlayışı ile çözülmüştür. Dönemin aile gazinolarının büyük bir kısmı ya kentin yeni oluşturulan alanlarında tekil olarak yer almış ya da bu alanlar dâhilinde planlanmış projelerin önemli birer ögesi olarak eş zamanlı inşa edilmiştir. Çoğunluğu Kızılay, Gazi Çiftliği, Gençlik Parkı Bölgelerinde konumlanmış bu gazinolar yer aldıkları bağlam ile beraber düşünülmüş, iç mekânın özenle kurgusunun yanı sıra, iç-dış ilişkisini sağlayan dış mekân ve peyzaj da kurgulanmıştır. Bu sayede bahsi geçen ilk dönem gazino yapıları çağdaş eğlence anlayışının sunuşu için öncü olmalarının yanında, şehir planlaması dâhilinde düşünülmüş, mimari özellikler bakımından da sonraki sosyalleşme mekânlarına örnek teşkil etmesi öngörülerek tasarlanmışlardır.

Bu anlamda incelenen 1923-60 dönemi aile gazinoları sadece kendi dönemleri

için değil, kurgulanan söylemsel mantığın, mekânsal anlamda karşılık bulması açısından çağının ilerisinde bir anlayış içerdiklerinden günümüze de referans verir niteliktedir. Her ne kadar gazino eğlence kültürü günümüze ulaşamamış olsa da kurgulanış biçimleri, günümüzde sosyalleşme mekânlarının, eğlence anlayışının kaliteli biçimde sunulabilmesi adına hangi özellikleri taşıması gerektiğine dair somut birer örnek oluşturmaktadırlar. Güncel olarak modern adı altında tek tipleşen, iç-dış ilişkisini pencere açıklıkları ile dahi kurmayan apartman veya alışveriş alanları içlerine sıkıştırılan eğlence yapılarına zıt üretilen bir asır öncesinin bu mekânları ve yansıttıkları ideoloji her ne kadar ömrünü doldurmuş görünse de halen eğlence mekânlarının üretiminde öğretici konumdadır.

Bununla birlikte, yürütülen arşiv çalışmasının ardından, *Baraj Gazinosu*, *Gar Gazinosu* gibi tarih yazınında oldukça yer bulmuş örnekler hariç, diğer dönem gazinolarının, arşiv belgelerinin eksik ve çelişkili olduğu tespit edilmiştir. Gazino yapılarının yaşam sürecine bakıldığında daha eskiye dayanan bu ilk dönem gazinolarına dair orijinal bilgi ve belgeler, çoğunlukla günümüze ulaşamamıştır. Bu durum bahsi geçen gazinoların günümüze kadar tam olarak listelenip incelenememesinin nedenleri arasında da gösterilebilir. Bahsi geçen yapılara ve aynı dönemlerde inşa edilmiş, arka planda kalmış mekânların arşivlerinin profesyonel bir şekilde genişletilmesi gerekmektedir. Kapsamlı bir arşiv sisteminin oluşturulması hem çoğu tarih yazımında arka planda kalmış olan bu yapılar üzerinden yürütülen çalışmaları kolaylaştıracak hem de çağdaş mimari anlayışın ilk örnekleri olan bu yapıların mimari ve söylem anlamında öğretilerini anlamayı sağlayacaktır.

BİLGİLENDİRME

Bu makale, Başak Lale tarafından 2021 yılında, Doç. Dr. Duygu Koca danışmanlığında, Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı kapsamında tamam-

lanmış “Cumhuriyet Dönemi Ankara Gazinolarını “Su” Üzerinden Yeniden Okumak: Göl Gazinosu Üzerine Mekânsal Bir İnceleme” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

KAYNAKLAR

- Aktüre, S. (1998). 1830'dan 1930'a Ankara'da Günlük Yaşam. *Tarih İçinde Ankara 2* (s. 35-75). Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Alpagut, L. (2012). Marmara Köşkü: “Atatürk İçin Modern Çiftlik Evi”. *Metu, Journal of the Faculty of Architecture*, 69-94. http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive/0258-5316/2012/cilt29/sayi_1/69-94.pdf.
- Altan Ergut, E. (2009). Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı: “Tanımlar, Sınırlar, Olanaklar”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 121-130. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/653852>.
- Aslanoğlu, İ. (1984). Ernst A. Egli, “Mimar, Eğitimci, Kent Plancısı”. *Mimarlık Dergisi*, 15-19. <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/518/7594.pdf>.
- Aslanoğlu, İ. (1998). 1930-50 Yılları Ankara'sının Eğlence Yaşamı İçinde Gazino Binaları. *Tarih İçinde Ankara 2, Aralık 1998 Seminer Bildirileri* (s. 327-340). Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Atak, E., & Şahin, S. (2004). Atatürk Orman Çiftliği'nin 79 Yılı ve Çiftliğin Korunmasına Yönelik Politika Arayışları. *Planlama Dergisi*, 80-88. http://www.spo.org.tr/resimler/ekler/90e982518a50e28_ek.pdf.
- Aydın, S., Emiroğlu, K., Türkoğlu, Ö., & Özsoy, E. (2005). *Küçük Asya'nın Bin Yüzü: “Ankara”*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Bayındırlık Bakanlığı Yayın Direktörlüğü. (1937). Bayındırlık İşleri Dergisi (Cilt 10). Ankara: Bayındırlık Bakanlığı Yayın Direktörlüğü.
- Bayraktar, N. (2016). Başkent Ankara'da Cumhuriyet Sonrası Yaşanan Büyük Değişim: Modern Yaşam Kurgusu ve Modern Mekânlar. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, s. 67- 80.
- Bayraktar, N. (2017). *Ankara Yazıları*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Beken, M. N. (2003). Aesthetics and Artistic Criticism at the Turkish Gazino. *Journal of Musical Anthropology of the Mediterranean*, 8-19.
- Bozyiğit, A. E. (1999). Eski Ankara Sinemaları. *Kebikeç Dergisi*, 171-176.
- Cantek, F. (2003). “Yabanlar” ve Yerliler: “Bir Başkent Olma Sürecinde Ankara”. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Cengizkan, Ali. (2011). Türkiye için Modern ve Planlı bir Başkent Kurmak: Ankara 1920- 1950. Bir Başkent'in Oluşumu, Avusturyalı, Alman, İsviçreli Mimarların Ankara'daki İzleri (s. 24-42).
- Demir, Erol. (2006/4). Toplumsal Değişme Süreci İçinde Gençlik Parkı: Sosyolojik Bir Değerlendirme. *Planlama Dergisi*, s. 69-78
- Demirli, M. E. (2020). Modernite ve Arabesk Deviniminde Bir Kamusal İç Mekân:İzmir Fuar Gazinoları. *docomomo_tr Türkiye'de Modern İç Mekânlar Sempozyumu* (s. 1-2). Ankara: Docomomo Türkiye.
- Dericizade Arşivi. (1960). Dericizade Arşivi Web Sitesi. Erişim: 05.10.2020: <http://dericizade.blogspot.com/search/label/Gençlikparki%20Eski>
- Duru, B. (2012). Mustafa Kemal Döneminde Ankara'nın İmarı. F. Ş. Cantek içinde, *İcad Edilmiş Şehir: Ankara* (s. 107-123). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Evren, B. (1998). *20'li Yılların Bozkır Kasabası Ankara*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- İpekeşen, Erdal. (17.07.2011). Ankara'nın dünden bugüne 88 yıllık sosyal yaşamı. <https://www.hurriyet.com.tr/ankara-nin-dunden-bugune-88-yillik-sosyal-yasami-iii-18270517>.
- Hakimiyet-i Milliye Gazetesi. (13.12.1929). Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Arşivi. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/periodicals/catalog/issue/128926>.
- Hayat Dergisi. (1960). İlkbahar ve Yaz Modasının Getirdileri / Görgü Ansiklopedisi, (6-1), 17-21.
- Fakir, C. (Yöneten). (2020). *Assolistler* [Sinema Filmi].
- Fakir, C. (Yöneten). (2020). *Gazinolar* [Sinema Filmi]. <https://tv.vodafone.com.tr/detaylar/gazinolar/72ba34b7-0062-4210-a99c-b0b34e6e06b1>.
- Gençlik Parkı Gazetesi. (03.08.1959). İstanbuldan Gelen DP Heyeti Şehrimizde. *Gençlik Parkı Gazetesi*, s. 1.
- Girgin Akın, E. (2005). Cumhuriyet Dönemi'nde Ankara'da Eğlence Mekanları. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Gültekin, N., & Onsekiz, G. (2005). Ankara Kentinde Eğlence Mekanlarının Oluşumu ve Yer Seçimi. *Gazi Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 137-144.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2018). *Ankara*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kemalettin, M. M. (1976). Ankara'nın İmarı. *Arkitekt Dergisi*, 179. <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/184/2413.pdf>.
- Koç Üniversitesi Vekam Kütüphanesi ve Arşivi. (1922), Ankara'da Bir Merasim Töreni, Ankara, Fotoğraf, Kartposral ve Gravür Arşivi, Envanter No:2000_1
- Koç Üniversitesi Vekam Kütüphanesi ve Arşivi. (ty.) Atatürk Orman Çiftliği'ndeki Marmara Köşkü ve Havuzu, Ankara, Fotoğraf, Kartposral ve Gravür Arşivi, Envanter No: 0913.
- Koç Üniversitesi Vekam Kütüphanesi ve Arşivi. (ty.) Çubuk Barajı, Ankara, Fotoğraf, Kartposral ve Gravür Arşivi, Envanter No: 0628.
- Koç Üniversitesi Vekam Kütüphanesi ve Arşivi. (ty.) Ankara İstasyonu ve Gar Gazinosu, Ankara, Fotoğraf, Kartposral ve Gravür Arşivi, Envanter No: 1149.
- Koç Üniversitesi Vekam Kütüphanesi ve Arşivi. (1938) İstasyon Meydanı Ankara, Fotoğraf, Kartposral ve Gravür Arşivi, Envanter No: 1686
- Koç Üniversitesi Vekam Kütüphanesi ve Arşivi. (1957) Gar Gazinosunda Yeni Yıl Eğlencesi, Ankara, Fotoğraf, Kartposral ve Gravür Arşivi, Envanter No: 3135
- Lale, B. (2021, Şubat). Su İle İlişkili Cumhuriyet Dönemi Ankara Gazinolarını Yeniden Okumak: Göl Gazinosu Üzerine Mekânsal Bir İnceleme. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Ana Bilim Dalı.
- ODTÜ Mimarlık Fakültesi. (2014). ODTÜ Mimarlık Fakültesi AOÇ Araştırmaları. Erişim: 14.09.2020 <http://aacarastirmalari.arch.metu.edu.tr/files/2014/06/comp-8.jpg>
- Önder, D. (2012). Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında Kentel Eğlence-Dinlenme Coğrafyasının

- Değişimi: Toplumsallaşmanın Mekânından Tüketimin Mekânına. TÜCAUM VII. Coğrafya Sempozyumu (s. 245-255)
- Özaloğlu, S. (2009). Sakinlerinin Anılarında Ankara'nın Mekansal Yaşanmışlığı. *Dosya 16*, 25-35. <http://www.mimarlarodasiankara.org/dosya/dosya16.pdf>.
- Özalp, M. N. (2016). *Bir Başkent'in Anatomisi: 1950'lerde Ankara*. Ankara: Ideal Kent Yayınları.
- Özdemir, N. (2007). Osmanlı Tüketim Kültürü, Eğlence ve Yazılı Medya İlişkisi. *Milli Folklor*, 12-22.
- Salt Araştırma Arşivi. (1913) Handan Rüştü'nün Paris'ten Melahat Hanıma Gönderdiği Kartpostal, Sabiha Rüştü Bozcalı Arşivi, Envanter No: SRBDOC0373.
- Salt Araştırma Arşivi. (1937) Fotoğraflarla Yeni Ankara Garı, Kent, Toplum ve Ekonomi Arşivi, Envanter No: ABK002046.
- Savur, Ş. (2017). 1960'lı Yıllarda İzmir'de Eğlence Hayatı ve Gezinti Yerleri. *Tarih ve Günce: Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, 153-178.
- Şenyapılı, Ö. (1970). Ankara <70. *Mimarlık Dergisi*, 25-44. <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/396/5790.pdf>.
- Tanrıkulu, D. (1985). Ankara'da Eğlence Yaşamı. *Mimarlık Dergisi*, 22-27. <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/520/7617.pdf>.
- TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi. (2009, Mart 19). Bina Kimlikleri Söyleşi 1. 08 11, Mimarlar Odası Ankara Şubesi Web Sitesi: http://www.mimarlarodasiankara.org/binakimlikleri/_manual/BinaKimlikleriSoylesiler01web.pdf.
- Türkyılmaz, M. (2015). Ankara'da Havuzbaşları: 1923-1950. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, s. 105-136.
- Ulus Gazetesi. (13.06.1935). Keçiören Nasıl Bir Yerdir? *Ulus Gazetesi*, s. 3. <https://dSPACE.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/8737>.
- Ulus Gazetesi. (16.05.1939). Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Arşivi. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/periodicals/catalog/issue/125860>.
- Ulus Gazetesi. (14.16.1946). Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Arşivi. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/periodicals/catalog/issue/163593>.
- Ulus Gazetesi. (19.05.1948). Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Arşivi. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/periodicals/catalog/issue/134571>.
- Ulus Gazetesi. (14.07.1948). Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Arşivi. Erişim: 23.11.2020 <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/periodicals/catalog/issue/129864>
- Ulus Gazetesi. (Ocak 1949). Güzel Sanatlar Balosu İlanı *Milli Kütüphane Dijital Arşivi*, Poz No: 127, <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/periodicals/catalog/issue/134947>.
- Yalım, İ. (2002). Ulus Devletin Kamusal Alanda Meşruiyet Aracı: Toplumsal Belleğin Ulus Meydanı Üzerinden Kurgulanma Çabası. G. A. Sargın içinde, *Başkent Üzerine Mekan-Politik Tezler, Ankara'nın Kamusal Yüzleri* (s. 157-215). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yavuz, F. (1972). Şehirleşme Sorunu. *Mimarlık Dergisi*, 21-24. <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/424/6657.pdf>.
- Yazman, D. (30.12.2019). *İstanbulda Eğlenmek*. Arkitera Web Sitesi: <https://v3.arkitera.com/h48411-istanbulda-eklenmek.html>.
- Yedigün Dergisi. (1941), İş Kişinin Aynasıdır, (18), 8-9.

Öz

Tarihi yapıların işlevsel dönüşüme yönelik yeniden tasarlanması, uzun bir süredir mimarlık pratiğinin gündeminde olan bir konudur. Tarihi yapılara uygulanacak müdahalelerin, tarihi bağlamı koruyarak öne çıkarması ve bağlamdan ilham alarak kendi dönemini yansıtmayı beklenmektedir. Diğer bir deyişle, özgün niteliklerin yeni tasarımı biçimlendirmesi, benzer şekilde yeni tasarımın da özgün yapılara yeni anlamlar kazandırarak niteliğini arttırması istenmektedir. Fakat tarihsel/bağlamsal verilerle kurulacak uyum ve karşılık gibi ilişkilerin karmaşıklığı, tarihi yapıların yeniden tasarlanmasını oldukça problemli bir süreç durumuna getirmekte, mimarın eski-yeni arasında iki yönlü bir etkileşim ve bağ kurmak için tasarımını yönlendiren mimari bir strateji kullanması gerekmektedir.

Ev sahibi yapının somut ve somut olmayan özgün nitelikleri ile yeni işlevin gereksinimlerini barındıran unsurlar arasında kurulan ilişkiye göre belirlenen bu stratejilerden birisi ekleme (*insertion*) stratejisidir. Çağdaş müdahalelerde en dikkat çeken yaklaşımlardan birisi olan bu yaklaşımda, ev sahibi yapı büyük ölçüde değişmeden kalmakta, ondan esinlenen yeni öge(ler)in eklenmesiyle mekanın niteliği farklılaşmaktadır. Yeni ek, özgün tasarım uyum sağlama ve tamamen farklılaşma arasında geniş bir yelpazede ele alınabilmekte, tarihsel bağlama zarar vermemesi koşulu ile her iki yaklaşım da kabul görmektedir. Bu sebeple çalışmanın amacı, ekleme stratejisinde özgün niteliklerin ve bağlamsal verilerin tasarım sürecinde nasıl kullanılmasını gerektiğini araştırmaktır. Bu kapsamda önce tarihi yapılara yapılan müdahalelere ilişkin ilkeler içeren uluslararası metinlerdeki açılımlar kronolojik bir sırayla gözden geçirilmekte, dikkat çeken kuramcılarının görüşleri incelenmektedir. Ardından seçilen müdahale tasarımı örnekleri incelenerek müdahale yaklaşımlarındaki çeşitlilik sunulmakta ve koruma kuramı açısından değerlendirilmekte, seçilen örneklerin başarısı, koruma ve tasarıma ilişkin parametreler çerçevesinde analiz edilmektedir. Bu tür bir çalışmanın tarihi yapıların yeniden tasarlanmasına ilişkin yaklaşımların geliştirilmesine katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Müdahale, Yeniden İşlevlendirme, Koruma Kuramı, Ekleme Stratejisi, İç Mekan Tasarımı.

Tarihi Yapıda Çağdaş Müdahale; Yeniden İşlevlendirmede Tasarım Stratejisi Olarak 'Ekleme' Contemporary Intervention In Historical Building; 'Insertion' As A Design Strategy in Adaptive Reuse

¹ Gamze Eneş

Yaşar Üniversitesi, İç Mimarlık Bölümü, İzmir, Türkiye

² Nağme Ebru Karabağ

Yaşar Üniversitesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, İzmir, Türkiye

Başvuru tarihi/Received: 22.09.2022, Revize tarihi/ Revised: 24.03.2023, Kabul tarihi/Final Acceptance: 23.06.2023

Extended Abstract

The redesign of historical buildings for functional transformation is an issue that has been on the agenda of architectural practice for a long time. According to the conservation theory, which has been developing since the 19th century, the interventions to be applied to historical buildings are expected to preserve and highlight the historical context and reflect its own period by taking inspiration from the context. In other words, it is desired that the original qualities shape the new design, and similarly, the new design increases its value by giving new meanings to the original structures. However, the complexity of the relationships such as harmony and contrast to be established with historical/contextual data makes the redesign of historical buildings a very problematic process, and the architect must use an architectural strategy that directs his/her design to establish a two-way interaction and connection between the old and the new.

One of these strategies, which is determined according to the relationship established between the tangible and intangible values of the host building and the elements that contain the requirements of the new function, is the insertion strategy. In this approach, which is one of the most notable approaches in contemporary interventions, the host structure remains largely unchanged, and the value of the area changes with the addition of new element(s) inspired by it. The new addition can be handled in a wide range between adapting to the original design and completely differentiating from the original structure, both approaches are accepted, provided that it does not harm the historical context. For this reason, the aim of the study is to investigate how unique features and contextual data should be used in the design process in the insertion strategy. In this context, firstly, the expansions in international documents containing principles regarding the interventions to historical structures are reviewed in chronological order, and the views of conservation theorists are examined. Then, the selected intervention design projects are examined and the diversity in intervention approaches is presented and evaluated in terms of conservation theory. Lastly, the success of the selected projects is analyzed within the framework of parameters related to preservation and design.

The fact that the contextual features of historical buildings and the abstract concepts, that they contain together with concrete data are different from each other, make it impossible to deal with all of them with the same approach. Therefore, subjective approaches are needed in accordance with principled decisions. A dynamic connection can be established between the strong character of the existing building and the simple form of the contemporary intervention, or it can be an uncompromising approach that is opposite to the existing structure. However, in every design approach, freedom and creativity in design should not dominate the historical buildings and go beyond the scale of the original structure. The dominant design, scale, form, and material in the intervention reduces the value of the historic building. Every change to be made in the interior should consist of creative approaches that are not bound by rules and should comply with principled decisions.

This study aims to be a resource to prevent the approaches that ignore the historical context because of the lack of these principles and documents about interior design processes of historical buildings. It is thought that this study will contribute to the development of awareness about contemporary interventions in the interior of historical buildings and will be a resource for researchers and architects who will work in such areas in the future, on the use and interpretation of contextual data as an input to the new design.

Keywords: Contemporary Intervention, Adaptive Reuse, Conservation, Insertion, Interior Design.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Cite this article as: Eneş G, Karabağ NE. Tarihi Yapıda Çağdaş Müdahale; Yeniden İşlevlendirmede Tasarım Stratejisi Olarak 'Ekleme'. Tasarım Kuram 2023;19(39):351–370.

1. GİRİŞ

Eski-yeni, tarihi-çağdaş, geleneksel-modern gibi nitelendirmeler, aslında yapıların tarihi süreç içindeki konumlarını ve değerlerini tanımlamaktadır (Z. Natiana ve G. Torres 2009, 3-4). Bu sebeple zaman içinde yapıların ömrünü uzatmak için yapılan eklemeler ve değişiklikler, yeni değerler oluşturmakta, böylece farklı dönemlerin izlerini taşıyan çok katmanlı yapılar ortaya çıkmaktadır. Mevcut yapıların yeniden tasarlanmasındaki en önemli zorluk, eski ve yeni arasında somut ve somut olmayan anlamlı ilişkiler kurulurken, tarihi yapının özgünlüğünün ve doku bütünlüğünün korunmasıdır. Bu sebeple çağdaş ekler, mevcut yapıların tüm özelliklerini etkileyerek koşullarını değiştirdiğinden, koruma alanında her zaman tartışılan bir konu olmuştur (Abdelsabour 2018, 722- 723).

Tarihi yapıların fiziksel olarak korunması tarihi varlığını sürdürmesi için yeterli olmamakta, yeni işlev verilerek kullanılan tarihi yapıların korunması kolaylaştırırken, nitelikli çağdaş müdahalelerle sahip oldukları değerler ortaya çıkarılmakta ve yeni değerler eklenmektedir. Fakat tarihi bağlamın somut ve somut olmayan değerlerinin korunmasına yönelik ilkesel kararlar bulunmasına rağmen, bu kararlar tekrar tasarım sürecine giren yapılara yapılacak müdahaleleri yönlendirmede yetersiz kalmaktadır. Bu sebeple çalışma tarihi yapılara uygulanan güncel müdahale yaklaşımlarına odaklanmakta, seçilen örneklerde tarihi yapıların özgün nitelikleri ile yeni işleve yönelik yapılan çağdaş tasarımlar arasındaki ilişki analiz edilerek ilkesel kararlar bağlamında değerlendirilmektedir. Tarihi yapılara yapılan nitelikli çağdaş ekler, mevcut yapının somut ve somut olmayan niteliklerine zarar vermemesi koşuluyla, tarihsel bağlamı koruma ve güçlendirme olanağı sunmaktadır. Başarılı çağdaş müdahalelerin, tarihi yapılara yeniden hayat verirken çağdaş bir katman oluşturduğu, tarihi yapıyı sosyal, işlevsel ve estetik açıdan zenginleştirerek içinde bulunduğu kentsel çevreyi ve toplumsal yapıyı da dönüştürdüğü gözlenmektedir.

2. KURAMDAN PRATIĞE ÇEŞİTLİ YAKLAŞIMLAR

19. yüzyıldan bu yana gelişimini sürdüren koruma kuramına göre günümüzde, insanoğlunun uygarlık serüvenine ilişkin izler taşıyan tüm yeraltı, yerüstü ve su altı varlıklar maddi ve manevi değerleri sebebiyle korunmaktadır. Koruma eylemi bir kullanımın sürdürülmesi veya yeniden kullanılması; çağrışımların ve anlamların korunması; bakım, koruma, restorasyon, yeniden işlevlendirme uyarlama ve yorumlama gibi müdahaleler içermekle birlikte, çoğu zaman da bunların kombinasyonundan oluşmaktadır. Tarihi yapılara yapılan çağdaş müdahaleler ise hasar görmüş ve terk edilmiş tarihi yapıların ömrünü uzatmanın yollarından biridir (Burra Tüzüğü 2013, Madde 14). Özgün yapıyı korumak için çağdaş eklemeye yapılması çoğu durumda kaçınılmaz olabilir (Dişli 2019, 1). Tarihi yapıların bağlamsal özellikleri ve kullanıcıların değişen gereksinimlerine göre farklılaşan müdahale yaklaşımları, iç mekânda ve dış yüzeyde eklemeler şeklinde olabilmektedir (Yüceer 2006, 419-420). Kimi zaman da strüktürel, fonksiyonel vb sebeplerle tarihi yapıların altına mekan eklenmektedir. Her tür koruma eylemi, tarihsel bağlamın varlığını sürdürmek için gerekli bir süreçtir. Bu bölümde tarihi yapıların korunmasına ilişkin kuramsal gelişmeler gözden geçirilmekte, yeniden işlevlendirmeye yönelik çağdaş müdahale tasarım strateji ve yaklaşımları incelenmektedir.

Bu alanda uzun süredir etkin rol üstlenen UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) ve ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) gibi uluslararası kurum ve kuruluşlar çeşitli anlaşma, sözleşme, tüzük, tavsiye kararı gibi belgelerle, tarihi dokuyu korumak ve yaşatmak için, korumanın farklı yönlerine odaklanan ilkesel kararlar üretmektedir. Bunlardan bazıları¹, tarihi yapılara yapılan yeni müdahale ve eklemelere ilişkin içerikleri ile öne çıkmaktadır.

1974 yılında ICOMOS, UIA ve Europa Nostra iş birliğiyle düzenlenen Modern Mimarinin Eski Çevrelerle Bütünleşmesi

1. Europa Nostra, ICOMOS, 1974; Washington Tüzüğü, 1987; Zimbabwe Tüzüğü, ICOMOS, 2003; New Zealand Tüzüğü, ICOMOS, 2010; Burra Tüzüğü, 2013.

Semineri (*Seminar on the Integration of Modern Architecture in Old Surroundings*) sonuç bildirgesinde, tarihi yapılar yaşayan ve gelişen ortamlar olarak kabul edildiğinden, gelişme ve değişimlerin tarihin bir parçası olarak kabul edilmesi ve koruma yaklaşımlarının günümüz teknolojik gelişmelerine uyum sağlaması gerektiği vurgulanmıştır. Başarılı örnekler, tarihi yapılara ve bağlamın kimliğine zarar vermeden yeni eklemeler tasarlanmasının mümkün olduğunu göstermiştir. Fakat eklerin tasarım ve uygulama süreçleri farklılık gösterdiğinden modern teknik ve yaklaşımlardan faydalanılması tavsiye edilmiş, müdahalelerin tarihi yapıların ve çevresinin ölçeğine, biçimine, tarihsel bağlamına ve toplumsal değerlerine saygı göstermesi gerektiği vurgulanmıştır (*ICOMOS&UIA 1974, 84-85*).

1987'de ICOMOS Genel Toplantısı sonucunda yayınlanan 'Washington Tüzüğü - Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü'nde [Washington Charter - Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas], yapı ve çevreleri tarihsel bağlamını korumanın yanı sıra, kentlerin sosyal ve ekonomik değerlerini zenginleştirecek bir araç olabileceği için, tarihsel bağlamda çağdaş mimariyi destekleyici bir tutum sergilenmiştir. Bu çerçevede kentler ve toplumlar üzerindeki olumlu etkisinden dolayı, kentin mevcut bileşenlerine ve mekânsal yapısına saygı gösterilmesi koşuluyla, tarihi yapılarda yeni eklemelerin engellenmesi gerektiği savunulmuştur (*Madde 10*).

Zimbabve'de düzenlenen ICOMOS 14. Genel Kurulu'nda alınan kararlarda (*ICOMOS Charter- Principles For The Analysis, Conservation an Structural Restoration of Architectural Heritage, 2003*) müdahalelerin tarihi yapının mimarisine, strüktürüne, işlevine ve yerleşimine gereken önemin verildiği bütünlük bir yaklaşımın sonucu olması gerektiği vurgulanmış, tarihi yapı ve miras değerlerine uygun geleneksel veya çağdaş teknik ile yaklaşımların uygulanması önerilmiştir (*ICOMOS, Zimbabwe 2003- Madde 3.7*). Bunun yanısıra, tarihi yapının özgün karakterinin ve

zaman içinde oluşan farklı dönem izlerinin tanınabilecek nitelikte olması ve yeni eklerin sadece özgün yapıya değil, zaman içinde oluşan farklı katmanlarına da saygı gösterecek şekilde tasarlanması gerektiği belirtilmiştir. Yeni eklerin ve alınan önlemlerin geri dönülebilir olması gerektiği bir kez daha vurgulanmış, yeni bilgi edinildiğinde eklerin kaldırılarak daha uygun bir tasarımla değiştirilebilmesinin, müdahalenin geri dönülebilir olmadığı durumlarda, daha sonra yapılacak nitelikli müdahale ve değişiklikleri sınırlandırmamasının önemine dikkat çekilmiştir (*ICOMOS, Zimbabwe 2003- Madde 3.9*).

2010 yılında ICOMOS'un Yeni Zelanda Ulusal komitesi tarafından düzenlenen toplantı sonucunda yayınlanan 'Yeni Zelanda Tüzüğü - Kültürel Miras Değeri Olan Yerlerin Korunması Tüzüğü'nde [New Zealand Charter - Charter for the Conservation of Places of Cultural Heritage Value], minimum müdahale kavramı üzerinden müdahale yaklaşımları ele alınmış, Yeni Zelanda'daki tarihi ve kültürel mirasın koruma yaklaşımlarına ilişkin, araştırma ve uygulama prensipleri içeren detaylı bir yönetmelik önerilmiştir. Tarihi yapıların somut ve somut olmayan değerlerini mümkün olduğunca koruyan, özgün karakterini öne çıkaran, eski ve yeni işlevlerin sürekliliğini sağlayan, mevcut değerini arttıran müdahale yaklaşımları üzerinde çalışılması gerektiği özellikle belirtilmiştir (*Madde 6-17*).

ICOMOS Avustralya Ulusal komitesi tarafından 2013 yılında yayınlanan Burra Tüzüğü - Kültürel Öneme Sahip Yerler Tüzüğü'nde [Burra Charter - Charter for Places of Cultural Significance] minimum müdahale kavramı özellikle vurgulanarak kültürel değer üzerindeki olumsuz etkisi nedeniyle yeni eklemelerin dikkatle değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Burra Tüzüğü, tarihsel bağlamdaki çağdaş müdahalelerin temel ilkelerini içeren en güncel uluslararası belgedir. Burra Tüzüğü, daha önceki uluslararası belge ve tüzüklerde olduğu gibi, tarihi yapılara yapılan yeni eklemelerin yapının tarihi ve kültürel değerlerine saygı duyması

gerektiğini ve bu değerleri koruyan herhangi bir durum söz konusu olduğunda bu yöntemden kaçınılması gerektiğini belirtmektedir (Madde 22).

Yukarıda ayrıntılı olarak incelenen uluslararası metinlerde tanımlanan ilkesel kararların yanı sıra, kuramcılar da çağdaş müdahale kavramının kuramsal gelişimine katkıda bulunmuş, tarihi yapıların yeniden tasarlanmasına ilişkin strateji ve yaklaşımları, farklı başlıklar altında gruplandırarak incelemiştir. Charles Bloszies, günümüzde tarihi yapıların, mimari sanat alanında yaşayan bir kütüphane, deneyimlerin aktarıldığı bir merkez olduğu görüşündedir. İnsanlar içgüdüsel olarak bu tarihin ve deneyimin kurtarılmasını ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlama eğilimi göstermektedir. Bu koruma dürtüsü, yapı ile kurulan kişisel bir bağdan ya da yeni işlev kazandırılan yapının değerlerini koruyamama endişesinden de kaynaklanabilmektedir. Bu nedenle tarihi yapının karakterine ve değerlerine göre değişiklik gösteren koruma yaklaşımları farklı formda ve ölçüde olabilmektedir. Yapılan müdahalenin derecesi, tarihi yapının özgün dokusuna ve tasarımcının koruma yaklaşımına bağlıdır. Genel olarak mimarlar ve korumacılar, mimarlık tarihi açısından önem taşıyan önemli referanslara sahip yapıların, bakım ve onarımlarla korunması gerektiği konusunda hemfikirdir. Bu tutum, yapıyı özgün durumuna getirerek koruma ve yıpranmaya yol açabilecek sorunları ortadan kaldırma olmak üzere iki yaklaşım olanağı sağlamaktadır. Yapıların sahip olduğu tarihi, estetik, eskilik gibi değerler, aslına uygun restore etme ve yeniden işlevlendirilerek yeni unsurlar ekleme gibi müdahale yöntemlerinin belirlenmesinde etkili olmaktadır (Bloszies 2012, 19-24).

Paul Spencer Byard "The Architecture of Additions: Design and Regulation" kitabında tarihi yapılara uygulanan müdahaleleri 'eklenme', 'türetme' ve 'dönüştürme' olmak üzere üç grupta incelemiştir. En basit müdahaleler, tarihi yapılara benzer yapı ve forma sahip 'eklenme' veya kanat benzeri unsurlardır. Bu tür yaklaşımlarda

yeni yapı kendi konseptini takip ediyor gibi görünse de tarihi yapının işlevi ve kimliğini, yeni yapının bağımsızlığı ile bütünleştirmek için tasarlanmaktadır. Mevcut yapının geçmişini ve kimliğini temel alan eklenme, anlam ve karakterini zenginleştirmekte ve birlikte daha önemli, dengeli bir bütünlük sağlamaktadır (Byard 1998, 32). 'Türetme' yaklaşımında yeni yapı, tarihi yapının karakterinin ayrıntılı bir şekilde işlenmesi sonucu ortaya çıkmakta ve mevcut yapıyla saygılı ve yakın bir ilişki kurmaktadır. 'Dönüştürme' yaklaşımında yeni ek, mevcut yapının anlamı ve değerleri üzerinden kendini ifade etme, tarihi yapının karakterini yeni bir güç ve denge düzeniyle öne çıkarma amacı taşımaktadır. Bu müdahaleler genel olarak kentsel iyileştirme aracı olarak görülmüş, tarihi yapılara bağlılığıyla dikkat çeken projeler ortaya çıkmıştır (Byard, 1998, 50-64).

Tarihi yapıların iç mekanlarında uygulanan müdahalelerin ele alındığı "Biçim ve Yapı" kitabında Brooker ve Stone, mevcut yapının incelenerek analiz edilmesinin, özgün niteliklerin ve alana özgü koşulların ortaya çıkarılmasını sağladığını ve dönüşüm sürecini yönlendirecek yaratıcı fikirlerin üretilmesine olanak tanıdığını belirtmektedir. Yazarlar mevcut yapının işlevsel dönüşümünün, mekanın okunması ile başlayan bir süreç olduğuna dikkat çekmekte, fiziksel ve mekansal yapının incelenmesinin yanı sıra yapı ile ilgili toplumsal bellekte yer alan hatıra, anı, hikaye gibi gizli konuların da analiz edilmesinin önemini vurgulamakta, mevcut yapıyı yeni işlev ile tekrar tasarlayacak olan tasarımcıların yaklaşımlarını müdahale (intervention), eklenme (insertion) ve yerleştirme (installation) olmak üzere üç farklı başlık altında incelemektedir. Müdahale yaklaşımında eski yapı geri döndürülemez şekilde değişmekte, eski ile yeni bütünleşmekte ve tekrar birbirlerinden bağımsız olarak var olamamaktadır. Eklenme yaklaşımında mevcut yapı ve ondan esinlenen yeni bir öge arasında kuvvetli bir bağ kurulmakta ve her ikisi de bağımsız bir biçimde kendi karakterini koruyarak varlığını sürdürmektedir. Yeni ekler mevcut yapıdan bağımsız veya

onun boyut ve sistemine paralel olmakta, bazen mevcut yapının işlevinden bağımsız fonksiyonlar içermekte, bazen de belli bir işlevi diğerlerinden ayırma görevi üstlenmektedir. Yerleştirme yaklaşımında bir seri yeni öge, mevcut yapı ile ilişki kurarak fakat herhangi bir müdahalede bulunmadan konumlanmaktadır. Diğer bir deyişle; mevcut yapı ile yeni tasarım öğeleri etkileşime girmeden ilişki kurmakta ve birbirinden bağımsız olarak var olmaktadır (Brooker ve Stone, 2012, s.102-121). Ancak diğer yaklaşımlarda olduğu gibi yapının tasarımını ve tarihini anlamak, katmanları arasında bütünlük sağlamak önemlidir (Martín-Hernández 2007, 65).

Bollack “*Old Buildings New Forms*” kitabında müdahale yaklaşımlarını mevcut yapıyla kurulan bütüncül ve dengeli bir bağ üzerinden tanımlamaktadır. Bu müdahaleler özgün yapıyla kurduğu fiziksel iletişimin sonucu olarak *Eklenme* (Insertion), *Parazit* (Parasite), *Sarma* (Wrap), *Yan yana koyma* (Juxtaposition) ve *Dokuma* (Weaving) olarak beş kategoride incelemektedir. Eklenme yaklaşımında, yeni ek tarihi yapıyla kurduğu bağ sayesinde yapının sahip olduğu değerleri zenginleştirmekte ve daha özgün bir duruma getirmektedir. Tarihi kısım anıların ve duyguların taşıyıcısı konumundayken, yerleştirilen müdahale mevcut yapıya yeni bir kullanım ve anlam yükleme işlevini üstlenmektedir (Bollack, 2013, 24). Parazit yaklaşımı, yeni eklentinin mevcut yapının yanına veya üstüne yapıştığı bir mimari müdahalelerdir. Parazitler tarihi yapıya bağımlı olmakta, mevcut yapının desteği olmadan işlevini yerine getirememektedir. Bu yaklaşımda müdahaleler, farklı mimari üsluplarıyla birlikte, kütleleme, yerleştirme ve ölçek manipülasyonu ile kolaylıkla ayırt edilebilmektedir (Bollack 2013, 66). Sarma yaklaşımı, hassas durumda olan tarihi yapılara koruma sağlama amacıyla üzerine yapılan veya çepeçevre saran müdahalelerdir. Bu yaklaşımla yeni kabuğun eski yapıya enerji vererek yenilemesi, eski ile arasında estetik ve duygusal karşıtlıklar oluşturması ve farklı bir bütün sunması amaçlanmaktadır. (Bollack 2013, 113). Yan yana koyma yaklaşımında eklenti

mevcut yapının yanında durmakta, iki yapı arasındaki sınırlar korunmakta ve her iki yapı da tam anlamıyla okunurken aralarında açık bir diyalog kurulmamaktadır. Bütünsel kompozisyonun bir parçası olan yeni yapıya genellikle mevcut yapıdan erişilmektedir (Bollack 2013, 142). Dokuma yaklaşımı, yeni yapının mevcut yapının içinde ve dışında dalgalandığı, karmaşık bir ilişkinin kurulduğu bir müdahalelerdir. Belirli alanları öne çıkarma ya da saklama işlevi gören bu ekler, mevcut yapıyla bütünlük sağladıklarından ayrı bir nesne olarak görülmezler (Bollack 2013, 179).

Tarihi Binaların Korunması, Rehabilitasyonu, Restorasyonu ve Yeniden İnşa Edilmesi için Kılavuz İlkeler ile Tarihi Mülklerin İşlenmesine İlişkin İçişleri Bakanlığının Standartları’na (2017) göre White, yeni ek tasarımlarını standart, zıt ve özdeş tasarım yaklaşımları olarak üç grup altında sınıflandırmıştır. Standart yaklaşımda, yeni eklemenin tarihi yapı ile “uyumlu” bir birliktelik içerisinde bulunması, ancak tarihi yapıdan farklı ve ayırt edilebilir olması gerekmektedir. Zıt yaklaşım, tarihi kısımın “aşırı karşıtlık” içerisinde bulunmakta, ölçek, form, stil, malzeme ve tasarım ile kolayca ayırt edilebilmektedir. Özdeş yaklaşım ise malzeme, biçim ve ölçeği ile tarihi yapıyla sorunsuz bir şekilde bütünleşen yeni eklemeler olarak tanımlanmıştır (White 2018, 10-11).

Yukarıda söz edilen kuramcılar, mevcut yapı ve çağdaş ek arasında kurulan ilişkiye göre çağdaş müdahale yaklaşımlarını, farklı başlıklar altında sınıflandırarak incelemiştir. Farklı kişiler tarafından değişik şekilde isimlendirilen, Brooker ve Stone ile Bollack’ın insertion olarak isimlendirildiği yaklaşım, en dikkat çeken yaklaşımlardan birisidir. Bollack eklenme yaklaşımında, yeni yapının/mekanın onu barındıracak eski bir hacmin içine eklenmesini, bir kancanın bir deliğe veya bir takozun iki köşe arasına yerleştirilmesine veya eski bir cekete astar dikilmesine benzetmektedir. Bollack’a göre bütün örneklerde çift taraflı bir kazanç vardır: kanca ve delik strüktürel olarak sabitlenmekte: takoz iki

kenarı ayrı tutmakta: astar ceketin dikişlerini saklayarak izolasyon fonksiyonunu güçlendirmektedir. Genellikle eklenen yapının kendi kimliği vardır, eski ile yeni birbirini destekler ve aralarında kurulan ilişki her ikisinin de niteliğini yükseltmektedir. Eklenme, manevi duyguların taşıyıcısı olan eski yapıya yeni işlevler vererek canlandırmakta, yeni anlamlar sağlamaktadır. Tasarımcı, yapının gizli değerini ortaya çıkararak korunmasını garanti altına almakta, onu yaşayan çağdaş bir obje olarak sunmaktadır. Bu yaklaşımda genelde tarihi yapı referans alınsa da, yeni eklentinin formu, tasarım konsepti ve tarihi yapı ile kurulan ilişki yapıya değer katmak ve daha nitelikli duruma getirmektedir (Bollack 2013, 23).

Brooker ve Stone eklenme yaklaşımında mevcut yapı ile içine eklenen yeni eleman arasında yoğun bir ilişki ve daha değerli bir birliktelik kurulduğunu, buna rağmen her ikisinin de güçlü ve bağımsız bir biçimde varlığını sürdürdüğünü belirtmektedir. Yazarlara göre eklenen eleman bağımsız olmasına rağmen boyut, proporsiyon, ölçek, ritim, strüktürel kompozisyon gibi özelliklerini mevcut yapıdan almakta, yeni ek bazen de geçmişin bir çeşit yorumu olmaktadır. Eski ve yeninin stil, tasarım dili, malzeme ve karakterin mümkün olduğunca farklılaşması, şaşırtıcı bir diyalog kurmalarını da sağlamaktadır. Mevcut yapının özgün bütünlüğünü koruması ve kendi varlığını gölgelemeden yeni ve bağımsız eklenmeyi barındırması için formunun yeteri kadar güçlü olması gereklidir. Benzer şekilde eklenmenin de mevcut yapının içinde var olması için yeterince güçlü olması gerekmektedir. Başarılı bir diyalog kurmak için bu iki yapının farklı dilde de olsa eşit yükseklikte konuşması, aralarında farklılaşma ve denge barındırması gerekmektedir. Eklenen yeni elemanlar, mevcut yapıyı iyileştirerek güçlendirmekte, gözden düşmüş veya işlevsiz kalmış mekanların kullanılmasını sağlamaktadır (Brooker, Stone, 2004, 102-103). Bu müdahale türü Byard tarafından yapılan sınıflandırmada, tarihi yapı ve çağdaş müdahale arasında kurulan somut ve somut olmayan bağlar açısından

Türetme ve Dönüştürme yaklaşımları ile örtüşmektedir.

Özetlemek gerekirse, tüm ilkesel kararlar ve kuramsal tartışmalar göz önünde bulundurulduğunda eklenme stratejisinin benimsendiği çağdaş müdahaleler;

1. Tarihi yapıları taklit etmemeli, bağlamın analiz edilmesiyle elde edilen bilimsel verileri yorumlayarak, kendi döneminin malzeme, teknoloji ve tasarım anlayışını yansıtmalıdır;
2. Doku bütünlüğünü ve özgünlüğünü koruyarak ve mevcut değerleri (*somut ve somut olmayan*) sürdürerek yaratıcı ve farklı olmalı, alanın zenginleşmesine (*sosyal, işlevsel, estetik*) katkıda bulunmalıdır;
3. Geri dönülebilir olmalı, gerektiği zaman yapıya/dokuya zarar vermeden kaldırılabilir;
4. Tarihi yapıların form, oran, kütle, ölçek, ritim, karakter, doku, malzeme ve zaman içerisindeki gelişme katmanlarına uyumlu ve saygılı olmalıdır.

Her örneğin bağlamsal özellikleri ve işlevsel dönüşümün amacı farklılık gösterdiğinden, eklenme stratejisine ilişkin çağdaş müdahale örneklerinin, kuramsal tartışmalar ve ilkesel kararlar kapsamında incelenmesi gerekmektedir.

3. ÇAĞDAŞ MÜDAHALEDE DEĞİŞEN YAKLAŞIMLARIN ÖRNEKLER ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Koruma kuramına göre tarihi yapıların mümkün olduğunca özgün işlevlerini sürdürerek korunması arzu edilmektedir. Fakat bu çoğu zaman mümkün olmamakta, özgün işlevini sürdüremeyen yapılar, yeni bir işleve uyarlanırken biçimsel değişime ihtiyaç duymakta, yeni işlevin gereksinimlerini tam olarak yerine getirebilmek için tekrar bir mimari tasarım sürecine girmektedir. Bu bölümde yeniden işlevlendirmeye yönelik eklenme stratejisi ile tekrar tasarlanan güncel örnekler incelenmekte, farklı dönem ve mimari tipolojilere ait yapılara yapılan müdahalelerin başarısı, koruma ve tasarıma ilişkin parametreler çerçevesinde

analiz edilmektedir.

Opera Garnier Restoran, Stüdyo Odile Decq, 2011, Paris, France

1875'te Baron Haussmann'ın Paris'teki devasa revizyonu sırasında inşa edilen 121.000 metrekarelik Opéra Garnier Neo-Barok bir yapıdır (Şekil 1.a). İlk açıldığı zaman at arabalarından inen ziyaretçilerin girdiği kubbeli sundurma mekanında, 2011 yılında Fransız mimar Odile Decq tarafından Phantom Restoran tasarlanmıştır. Sundurmanın taşıyıcı kolonlarının içerisine yerleştirilen restoranın dalgalı cam cephesi, tavanın kavisli eğrisi boyunca bükülerek uzanan bir çelik şerit ve zemine gömülü ikinci bir çelik bant tarafından taşınmaktadır (Şekil 1.b, 1.c). Bu çelik şerit, paslanmaz çelik bağlantı çubuklarıyla, yerden 6 metre yükseklikte kolonların üst kornişlerine sabitlenmektedir. 90 kişinin oturabileceği yer gereksinimini karşılamak için mekana, bükülen ve dalgalanan yüzeylerden oluşan, yerinde kalıplanmış çelik iskelet ile yapılmış bir asma kat yerleştirilmiştir (Şekil 1.d). Beyaz sıva ile kaplanan asma katın içinde alçak duvarlar, banketler, masalar, sandalyeler ve halılar tamamen parlak kırmızıyla kaplanmış, bu kıvrımlı gövdenin içi, samimi ve özel bir alan haline getirilmiştir

(Şekil 1.e, 1.f). Burada kullanılan kırmızı halı, merdivenin basamaklarından zemin kata inerek masaların altında yayılmakta ve iki yemek alanını birbirine bağlamaktadır. Doğu cephesinden girişin karşısında yemek salonu ve gerisinde lobi alanı, solda bar konumlanmaktadır. Kubbenin altında konumlanan asma kat, mevcut yapının taşıyıcı sistemine dokunmadan çelik sütunlar tarafından taşınmakta, yapıya sadece zeminde taşıyıcı kolonları ile temas etmektedir (Şekil 1.g). Bu sütunların dışı farklı formlarda sıva ile kaplanarak, tırbazanın kenarlarını oluşturan kalıplanmış alçı gövdeyle tek bir parça halini almıştır².

Bu tasarım özgün yapıya saygılı, onu taklit etmeden çağdaş karakterini öne çıkaran bir tutum sergilemektedir. Yapılan müdahale, iç mekanı saran dalgalı lamine cam ve kubbeli mekanın ortasında konumlanan asma kattan oluşmaktadır. Lamine cam ve asma katın yumuşak dalgalanan kavisleri birbiriyle uyumlu bir birliktelik yaratmakta, bir taraftan tarihi yapının karakterini değiştirmeden, kemerli ve kubbeli yapının klasik detaylarını tamamlamaktadır. Diğer taraftan da yapının lineer çizgisiyle keskin bir tezât (*malzeme, form*) oluşturarak kendi kimliğini ortaya koyarak ayırt edilebi-

2. <https://www.archdaily.com/476883/the-opera-garnier-restaurant-studio-odile-decq-ad-medium-gallery>

Şekil 1: Opera Garnier Restoran, Stüdyo Odile Decq, 2011, Paris, France.

a. Restoranın dışından bir görünüşü, b. Kolonlar arasına yerleştirilmiş asma kat, c. Dalgalı cam cephenin dışarıdan görünüşü, d. Bükülen ve dalgalanan yüzeylerden oluşan asma katın görünüşü, e. Asma katta kıvrımlı gövde içerisine yerleştirilen yemek yeme alanı, f. Dalgalı lamine camın tarihi yapıyla bağlantısını gösteren bir bakış, g. Uygulanan müdahalelerin plan üzerinde gösterimi.

lirlik ilkesine uymaktadır. Yeni eklerin yerleşimi minimum temas yüzeyiyle geri dönülebilirlik ilkesine uymakta, ancak kullanılan yerinde beton dökme yöntemiyle eklerin kaldırılması kolay değildir. Buna ek olarak, tarihi yapının ilerleyen zamanlarda uygulanacak yeni bir müdahaleyle geliştirilmesi, yeni yapının güçlü kimliğinden dolayı zor olabilir. Eklenen asma kat ve lamine cam, kütleli ve ölçek olarak yeni bir müdahale yaklaşımını sınırlayan bir duruş sergilemektedir. Odile Decq tarafından eklenen bu iki yapı,

merkezi kubbeli alanı dinamik ve çağdaş karaktere sahip bir alana dönüştürerek algıları değiştirmiş, yapıyı daha çekici/etkileyici hale getirmiştir. Formu sürekli değişen asma kat ve restoran işlevi için yaygın tasarım düzeni olan masa-sandalye düzeni yerine banket şeklinde oturmalarla biçimlendirilen özel yemek alanı çözümü yaratıcı bir tasarım olarak değerlendirilebilir. Kimilerine göre asma katın kıvrımlı formu, Paris Operası'nın hayaletini çağrıştırmakta, kırmızı renk de eski işleve gönderme yapmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1: Opera Garnier Restoran Yeni Müdahale Değerlendirmesi.

OPERA GARNIER RESTORAN	1		2		3	4			
	yeni yapı, tarihi yapıyı taklit etmemekte	yeni yapı, eklendiği dönemi yansıtmakta	yeni yapı, tarihi yapıdan farklı ve yaratıcı	yeni yapı, özgün ve tarihi yapı ile bir bütünlük içerisinde	eski haline geri dönüştürülmesi kolay	tarihi yapı ile minimum temas	(iç mekan bağlamında) somut değerlerine saygılı	(iç mekan bağlamında) soyut değerlerine saygılı	gelecekteki gelişmelere uygun
	✓	✓	✓	✓	×	✓	✓	✓	×

tarihi yapının geçirdiği zamanın da bir parçası olacağından, yeni yapıyı başka bir uygulama için kaldırmak, mevcut yapının özgün karakterini etkileyebilir.

Çağdaş müdahale, yüksek tavanlı tarihi yapı içerisinde ölçeği ile dengeli bir bütünlük oluşturmakta, her ikisi de güçlü ve bağımsız bir biçimde varlığını sürdürmektedir. Dalgalı lamine cam, profili nedeniyle pratik olarak kendi kendini desteklemekte, görünmeyen strüktürü sebebiyle etkileyici bir görünüm sunmakta, iç-dış arasında maksimum görsel bağlantı sağlamaktadır. Asma katın değişken formu, kubbeli tavanın kilit taşından sarkan süslemeyi zemin kattan görünür tutmak için girintiler yapmakta, farklı kotlar arasındaki görsel bağlantıyı kaybetmeden, kubbeyi daha yakından ve farklı açılarda algılama olanağı sağlamaktadır. Kırmızı rengin kullanılması, tarihi yapının tekdüze olan renklerinden ayrışarak tarihi yapıyı canlandırmasını sağlamıştır. Kültür mirası yapıların toplumun her kesimi tarafından kullanılması arzu edilir. Bu bakımdan yeni eklenen işlev ile kullanıcı sayısının ve kullanıldığı zaman diliminin artması koruma kuramı bakımından olumludur. Özetlemek gerekirse, tarihi yapının katı kısıtlamalarına rağmen, klasik müdahale yaklaşımlarının dışındaki bu cesur müdahale, simetrik

La Bourse de Commerce, Tadao Ando Architect & Associates, 2020, Paris, France

400 yıllık bir döneme şahitlik eden Paris Borsa binası, 2017 yılında François Pinault ve Pinault Koleksiyonu için Japon mimar Tadao Ando tarafından, Paris merkezli NeM Architects firması iş birliğiyle yenileme sürecine girmiş ve 2020 yılında tamamlanmıştır. 16. yüzyılda Catherine de Medici'nin ikametgahı olarak inşa edilen bu tarihi anıt, Paris'teki ilk bağımsız sütunlu bina olma özelliğini taşımaktadır (Şekil 2.a). 1854 yılında çıkan yangında yapı harap olmuş, 1886 yılında mimar Henri Blondin tarafından kapsamlı bir şekilde yenilenmiş, 1889'da Ticaret Borsası olarak yeniden düzenlenmiştir. Mevcut yapı, geniş boş bir rotunda etrafında dönen dairesel mimarisi ile 19. yüzyıldan kalma çelik ve cam kubbesiyle dikkat çekmektedir (Şekil 2.b). Tadao Ando'nun çağdaş mimari yaklaşımıyla yeniden canlandırılan yapının merkezindeki devasa boşluğa, otuz metre çapında ve dokuz metre yüksekliğinde, bodrum katı seviyesinden başlayıp iki kat yüksekliğinde devam eden bir beton silindir yerleştirilmiş, bu silindir ile mevcut yapı arasındaki boşlukta merdiven, köprü ve rampalar aracılığıyla yeni bir sirkülasyon

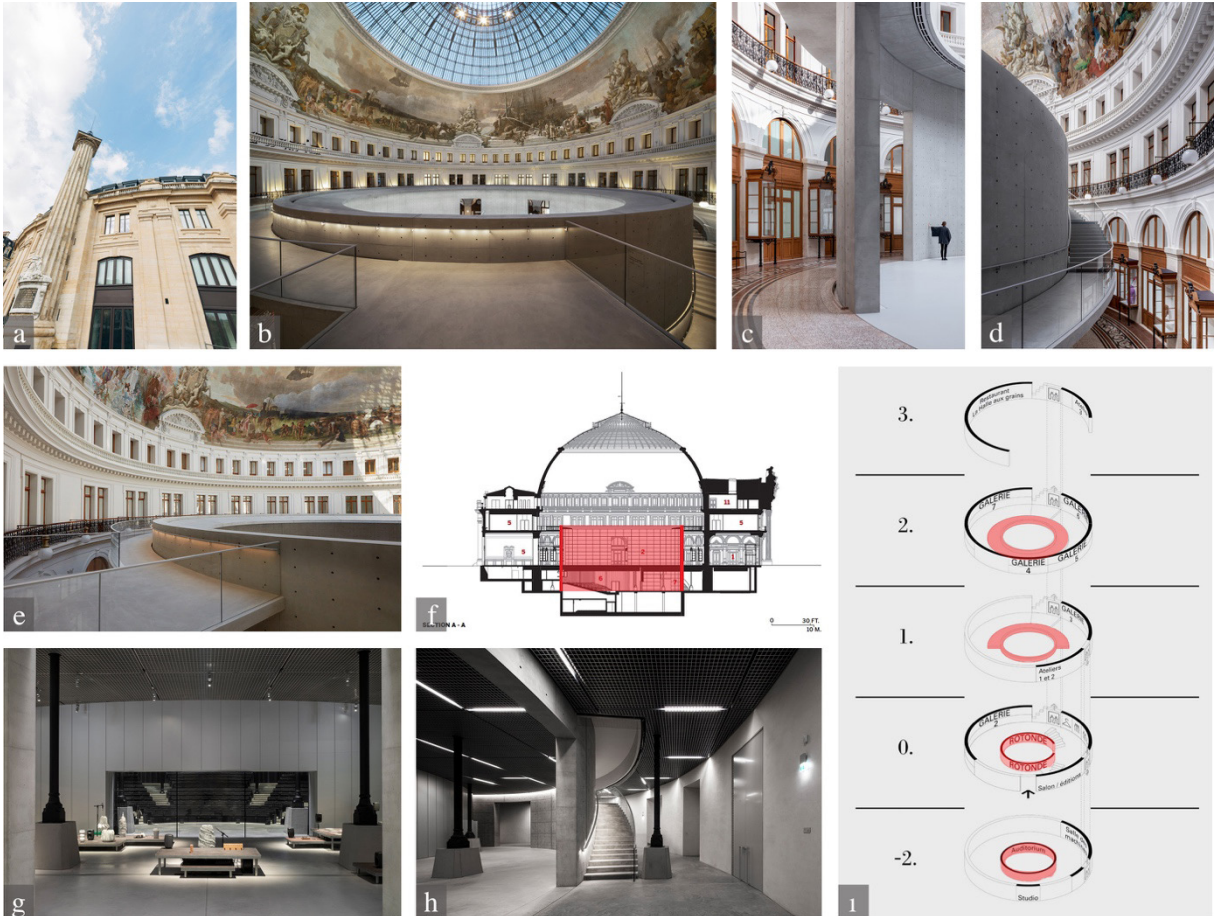
3. <https://www.arch-daily.com/962286/la-bourse-de-commerce-tadao-ando-architect-and-associates-plus-nem-architectes-plus-pierre-antoine-gatier>

Şekil 2: La Bourse de Commerce, Tadao Ando Architect & Associates, 2020.

a. Yapının dışında bulunan ilk bağımsız sütun görünüşü, b. Beton silindirin ikinci kattan görünüşü, c. Beton silindir üzerinde bırakılan açıklıklar, d. Beton silindir ve mevcut yapı arasındaki boşluktan bir bakış, e. Mevcut yapı ve beton silindiri birbirine bağlayan köprüye bir bakış, f. Müdahalenin kesit üzerinde gösterimi, g. Bodrum katında bulunan oditoryumun girişinden bir görünüm, h. Zemin kattan bodrum kata geçiş alanı görünümü, i. Müdahalenin aksonometrik çizimi üzerinden gösterimi.

tanımlanmıştır (Şekil 2.c,2.d,2.e). Bu sirkülasyon, silindirin içinde konumlandırılan sergi alanı ile etrafını saran mevcut yapının mekanlarına yerleştirilen galeri (Şekil 2.f), oditoryum, video enstalasyonları ve deneysel performanslar için kara kutu tiyatrosu (Şekil 2.g,2.h), kafe ve restoran gibi alanlara bağlantı sağlamaktadır. Beton silindir üzerinde bırakılan açıklıklar ise galeri ile diğer mekanlar arasında fiziksel ve görsel bağlantılar sağlanmakta, doğal ışığın iç mekanda yayılmasına olanak tanımaktadır. Tadao Ando'nun kendine özgü yaklaşımı olan yerinde dökme beton ile daha sakin ve soyut bir sergi alanı oluşturmak amaçlanmıştır (Şekil 2.i).³ Müdahale, özgün yapının dairesel formunu referans alan ve iç mekânın merkezinde bulunan devasa cam kubbenin izdüşümüne yerleştirilen silindir formundaki beton yapıdan oluşmaktadır. Mermer ve beton malzemeli bu müdahale, yapının yoğun süslemeli iç mekânı

ile tezat oluşturmakta ve kendi çağdaş kimliğini ortaya koyarak mevcut yapıdan ayırt edilebilmektedir. Kendi kendine ayakta durabilen strüktür, sadece zeminde mevcut yapıya temas etmekte ve ev sahibi yapıya minimum müdahalede bulunmaktadır. Gerektiğinde kaldırılabilir olmasına dolayı kolaylıkla eski haline döndürülmesi mümkün değildir. Ayrıca, kullanılan malzemenin doğal rengi ile tarihi yapının karakterine saygılı bir tutum sergilemekte, yapıyı ezmeden dengeli bir bütünlük oluşturmaktadır. Ev sahibi yapının ölçek ve formunu takip ederek uyum sağlayan yeni ek, doku ve malzemesiyle farklılaşmakta, buna rağmen her iki yapı da güçlü ve bağımsız bir biçimde varlığını sürdürmektedir. Şu anki müdahalenin minimalist formu ve malzeme seçiminin de etkisiyle mevcut yapının gelişim sürecini engelleyici bir tutum sergilememekte, ancak zaman içerisinde eklenecek herhangi bir

eleman ya da yapıların tasarım yaklaşım- larını sınırlayıcı bir etkisi bulunmaktadır.

Mevcut yapı ve beton silindir arasında yatay, düşey ve farklı açılarda kurgulanan sirkülasyon elemanları, tarihi yapının farklı açılardan deneyimlenmesini sağla- makta, beton silindirin yüzeyinde açılan boşluklar da yeni mekan algıları yarat- maktadır. Yeni işleviyle kültürel, sanatsal işlevlere ve etkinliklere ev sahipliği yapan yapı, toplumun her kesiminden insanları erişimine olanak tanıyarak, yapının sosyal ve işlevsel olarak zenginleşmesine katkıda bulunmaktadır. 20. yüzyılın en önemli mimarlarından olan Tadao Ando'nun imzası haline gelen beton müdahale, doku bütünlüğünü ve özgünlüğü koruyarak mevcut değerleri sürdürmektedir. Mevcut yapıyı estetik yönden zenginleştiren bu müdahale, günümüzün mimarlık anlayışını yansıtan çağdaş bir katman olarak geleceğe aktarılacaktır (Tablo 2).

bazı yerlerinde korunmuş, bazı bölümlerinde ise tesisat sistemlerini saklamak için beyaz sıva ile kaplanmıştır.

5 tane salonu olan 120 kişilik restoranın girişinde aperiiflerin servis edildiği karşılama barı (Şekil 3.c) konumlanmakta buradan 3 ana yemek salonuna geçişler sağlanmaktadır. İçinde bir bar ve balkonunda DJ masası olan bakır köprülü salon, yemekten sonra eğlence alanı olarak kullanılmaktadır (Şekil 3.d, 3.e). Restoranın iç mekân tasarımında ağırlıklı olarak bakır malzemesi kullanılmasının yanı sıra, masif meşe, deri ve çelikten de otantik, ilgi çekici ve sıcak bir ortam yaratmada yararlanılmıştır. Bakırdan yapılan asma kat (Şekil 3.f) ve diğer bakır detaylar, bar tezgahı ve üzerinde çelik halatlara asılı duran raf, konsol masalar ile tezat oluşturmaktadır. Bakırın yumuşak tonları restoranın aydınlatmasında da kullanılmış, ziyaretçileri rahatsız etmeden mekânın zengin ve sıcak bir biçimde

BOURSE DE COMMERCE	1	2	3	4
	yeni yapı, tarihi yapıyı taklit etmemekte	yeni yapı, eklendiği dönemi yansıtmakta	yeni yapı, tarihi yapıdan farklı ve yaratıcı	yeni yapı, özgün ve tarihi yapı ile bir bütünlük içerisinde
	✓	✓	✓	✓
			eski haline geri dönüştürülmesi kolay	tarihi yapı ile minimum temas
			×	✓
			(iç mekân bağlamında) somut değerlerine saygılı	(iç mekân bağlamında) soyut değerlerine saygılı
			✓	✓
				gelecekteki gelişmelere uygun
				✓

Tablo 2: Bourse De Commerce Yeni Müdahale Değerlendirmesi.

Samna Restoran, YOD Group, 2020

1797 yılında inşa edilen yapı, Kiev'in tarihi merkezinde Arsenal Meydanının yanında yer almaktadır. 2020 yılında, YOD grup tarafından restoran olarak yeniden işlev kazanan yapı, Ypsilantis House olarak anılan konağın zemin ve birinci katında konumlanmaktadır (Şekil 3.a). 19. yüzyılın başlarında katıldığı isyanın başarısız olması nedeniyle Kiev'e kaçan bir Türk devlet adamının yaşadığı bu bina, yapımından bu yana yavaş yavaş toprağa battığı için, zemin kat bodrum katı durumuna gelmiş, bazı pencereler yerin altında nişler oluşturmuştur. Yığma taş duvarlar, kemer ve kubbeler yapının karakteristik unsurlarıdır. Yeni tasarımda bazı otantik unsurlar vurgulanarak onlara dayanan yeni bir çağdaş iç mekân yaratılmış, mekânın bu özgün karakterini korumak için de tüm mühendislik sistemleri gizlenmiştir (Şekil 3.b). Taş duvarlar binanın

aydınlatılması amaçlanarak, spot ışıkları, tavanın altına asılan bakır levhalardan masalara yansıtılmıştır (Şekil 3.g). Şarap ve şarap yapımından esinlenerek tasarlanan yemek salonunda cam dolapların boyutları üzüm bağlarının büyüme seviyesine göre ayarlanmış, kullanılan malzemelerle topraktan çıkıp büyüyen üzüm bağları sembolize edilmiştir (Şekil 3.h). Salonlar arasındaki geçişi sağlayan aynı zamanda misafirler için sosyalleşme alanı olarak da kullanılan bakır malzemeli asma köprü ve balkon, hafif ve kolay taşınabilir bir strüktüre sahiptir.⁴

4. <https://www.archdaily.com/955759/samna-restaurant-yod-group>

Şekil 3: Samna Restoran, YOD Group, 2020.

a. Restoranın dış cepheden görünümü, b. Asma kattan bar alanına bakış, c. Karşılama alanı, d. Bar alanı, e. Yemek salonlarını birbirine bağlayan köprü görünümü, f. Uygulanan müdahalenin plan üzerinde gösterimi, g. Karşılama alanından köprüyle geçiş sağlanan ana yemek salonunun girişinden bir görünüş, h. Şarap ve şarap yapımından esinlenerek tasarlanan salon görünümü.

Tablo 3: Samna Restoran Yeni Müdahale Değerlendirmesi.

Samna Restoran'a yapılan müdahale, iç mekânda alanları birbirine bağlayan lineer formda bakır bir asma kat, duvarlardan çe-

bir bütünlük oluşturmakta ve yapının farklı açılardan deneyimlenmesini sağlamaktadır. Eski ve yeni yapılar birbirini gölgelemeden, dahası mevcut değerlerini zenginleştirerek, bağımsız bir şekilde varlıklarını sürdürmektedir. Bakır malzeme ve kahverengi tonlarının ağırlıkta kullanıldığı iç mekan tasarımı, tarihi yapının soluk taş duvarları ile uyumlu ve saygılı bir tutum sergilemektedir. Mobilyalarda kullanılan meşe, deri ve çelik malzemeler bakır malzemesinin yaratmış olduğu sıcak ve parlak alanları dengeleyerek daha samimi bir ortam yaratılmasına olanak sağlamıştır. Özetlemek gerekirse, ev sahibi yapıyı çağdaş tasarım diliyle estetik olarak zenginleştiren müdahale, 120 kişinin aynı anda yemek yiyebilmesini sağlayan düzenlemesi ile de yapıyı sosyal ve işlevsel olarak da geliştirmektedir (Tablo 3).

SAMNA RESTORAN	1		2		3		4		
	yeni yapı, tarihi yapıyı taklit etmemekte	yeni yapı, eklendiği dönemi yansıtmakta	yeni yapı, tarihi yapıdan farklı ve yaratıcı	yeni yapı, özgün ve tarihi yapı ile bir bütünlük içerisinde	eski haline geri dönüştürülmesi kolay	tarihi yapı ile minimum temas	(iç mekan bağlamında) somut değerlerine saygılı	(iç mekan bağlamında) soyut değerlerine saygılı	gelecekteki gelişmelere uygun
	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

lik halatlarla sarkıtılmış yalın formdaki bir masa ve tezgah üstü raftan oluşmaktadır. Bakır malzemenin hafif ve otantik yapısı, özgün yapının tarihi karakterini çağdaş çizgilerle ortaya çıkarmakta, yapının kemerli ve kubbeli formuna karşın asma katın lineer formu, müdahalenin çağdaş kimliğini vurgulayarak ayırt edilmesini sağlamaktadır. Tarihi yapının sahip olduğu geçiş alanları ve duvar açıklıklarının formu bakır kullanımıyla vurgulanmıştır. Özgün yapıya minimum düzeyde temas eden bakır strüktür, gerektiğinde müdahalenin özgün yapıya zarar vermeden kolaylıkla kaldırılmasına olanak sağlamaktadır. Müdahale, tarihi yapının dönemlerinin de korunması amaçlandığında yapıya eklenecek daha sonraki müdahalelerde strüktürel olarak bir engel teşkil etmese de malzeme seçimleri ve tasarım süreci mevcut müdahaleden etkilenebilir.

Bakır strüktür, yüksek tavanlı ve kubbeli tarihi yapının içerisinde ölçeğiyle dengeli

Kütüphane, Müze, Sosyal Merkez 'De Petrus', Molenaar & Bol & Van Dillen, 2018

Alman mimar Carl Weber tarafından 1884 yılında tasarlanan St. Peter Kilisesi, sekizgen taş kubbeli, yonca yaprağı şeklinde yuvarlak haç kollara sahip, yuvarlak NeoRomanesk tarzında tasarlanmıştır. 2018 yılında, Hollandalı firma Molenaar & Bol & Van Dillen Architects tarafından, çalışma alanları, toplantı odaları, bar ve dükkanlar içeren çok işlevli halka açık bir merkeze dönüştürülmüştür (Şekil 4.a). En dikkat çekici müdahale, kilisenin mekânsal kalitesinin korunması amacıyla koridorlarına yerleştirilerek yeni ve çarpıcı bir bakış açısı sunan asma kattır (Şekil 4.b,4.c). Isıtma, akustik, aydınlatma gibi tesisatları da barındıran 500 metrekarelik bu etkileyici asma kat (Şekil 4.d,4.e), kiliseye bağlı dört tane yarı açık alanın üst örtüsü olarak dış cephede de devam etmektedir. Yan cephelerde çarpaz

neflerin iki yanında, asma katın devamı olarak eklenen bu üst örtülerle kilise alanı genişletilmiş, güney tarafında konumlanan yarı açık mekana restoran yerleştirilmiştir. Kilisenin zemin katında merkezde esnek bir kullanım sağlamak amacıyla kitap rafları yan koridorlara taşınacak şekilde raylı bir sistem üzerine yerleştirilmiş, böylece kütüphane işlevinin yanı sıra gerektiğinde büyük etkinlikler için alan yaratılmıştır (Şekil 4.f,4.g).⁵

Tarihi kilisenin karakterini ve kimliğini öne çıkaran bir yaklaşım benimseyen çağdaş müdahale, tümel mekan algısına zarar vermeden kilisenin koridorlarında konumlanmaktadır. Mevcut yapının kemer ve kubbeli strüktüründen referans alarak kıvrımlı çizgilerden oluşan asma kat, sade tasarım dili ve rengiyle klasik yapıdan kolaylıkla ayırt edilebilmektedir.

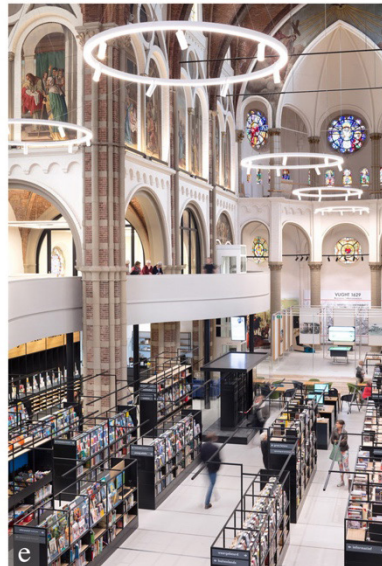
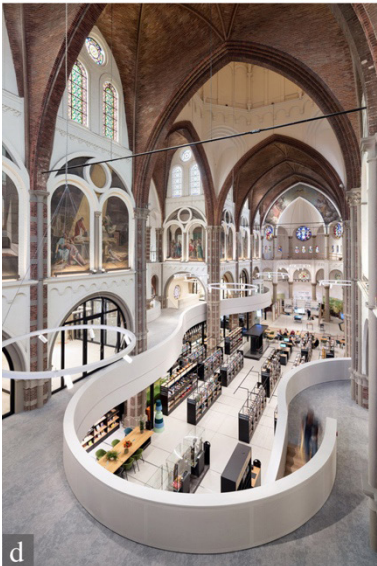
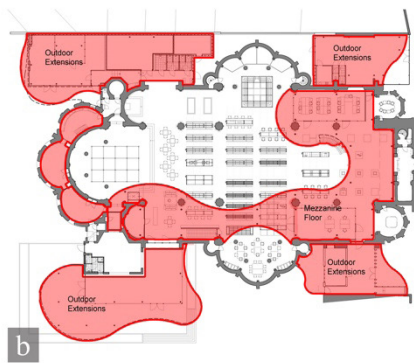
Müdahalenin dış cephede yeni işlevler barındıracak şekilde devam etmesi, tasarımın dışarıdan da algılanmasını sağlayarak kentsel alanı canlandırmıştır. İç mekanda ve kentsel alanda kiliseye yeni bir görünüm kazandıran çağdaş tasarım, ölçeği ve ritmi ile kilise yapısına uyum sağlarken, kıvrımlı formu ve beyaz rengiyle kilisenin klasik çizgisi ile farklılaşmakta, böylece dengeli bir bütünlük oluşturmaktadır.

Kilisenin duvarlarına dokunmadan kendi kendine ayakta durabilecek biçimde tasarlanan asma kat, siyah renkli yuvarlak çelik kolonlar tarafından taşınmaktadır. Ancak kazandırılan yeni işlevin bu müdahaleyle şekillendiği göz önünde bulundurulursa, eklenen yapı kaldırılmadan yeni müdahaleler eklemek, mevcut yapıyı geliştirmek, yapının ölçeği ve oluşturulan tasarım diliyle ilişkilendirmek güç olabilir. Çelik

5. <https://www.archdaily.com/892558/library-museum-and-community-center-de-petrus-molenaar-and-bol-and-vandillen-architects>

Şekil 4: Kütüphane, Müze, Sosyal Merkez 'De Petrus', Molenaar & Bol & Van Dillen, 2018.

a. Yapıya dışarıdan bir bakış, b. Müdahalenin plan üzerinde gösterimi, c. Kütüphane iç mekanına yukarıdan bakış, d. Asma katta bulunan çalışma ve toplantı odalarına bakış, e. Raylı kitaplık sistemlerinin bulunduğu alana asma kattan bakış, f. Asma kattan iç mekana genel bakış, g. Zemin kattan iç mekana genel bakış.

kolonlar, kilisenin kolon ve kemer açıklıklarına paralel olarak yerleştirilerek, eski-yeni arasında strüktürel bir uyum da yakalanmıştır. Kilisenin yuvarlak ve kemerli vitray pencerelerinden esinlenen yuvarlak formlu yapay aydınlatma elemanları, kütüphane vb. diğer işlevlerin gereksinim duyduğu aydınlatmayı sağlamakta, yüksek tavandan sarkıtılan bu elemanlar, ölçek ve formuyla tarihi yapının karakteristik unsurlarını vurgulamaktadır. Ancak, ışığın bu şekilde kullanılması yapının özgün karakterinden, spiritüel hissiyatından, uzaklaşmasına neden olmuştur. Sosyal, kültürel ve ticari fonksiyonların eklenmesiyle kiliseyi daha geniş bir kullanıcı kitlesine kavuşturan çağdaş müdahale, fiziksel özgünlüğün korunması ve mevcut değerlerin sürdürülmesi sayesinde mevcut yapıyı estetik olarak da zenginleştirmiştir. Yapıya zeminde minimum temasta bulunmasına rağmen çelik kolonlar üzerine yerleştirilmiş olan tek parça halindeki asma katın kolaylıkla kaldırılması mümkün değildir. Kitapların renkli dünyalarına karşılık, ana elemanlarda kullanılan siyah ve beyaz renkleri, müdahalenin çağdaş yapısını vurgulamakta mevcut yapı duvarlarında kullanılan klasik taş malzeme ve rengiyle baskın karaktere sahip olan yapıya canlılık ve hareket getirmektedir (Tablo 4).

önünde bulundurularak uygulanmıştır. Bu nedenle tarihi özellikleri çağdaş müdahaleler ile bütünleştiren bir yöntem izlenmiştir. Binanın merkezinde, yükselen klasik sütunlar, Art-Deco detaylar ve büyük banka tonozları ile geniş, ışık alan bir atriyum bulunmaktadır (Şekil 5.a). Yapının içerisine eklenen bir dizi merdiven farklı seviyeleri birbirine bağlamaktadır. Merdivenlerin yanı sıra farklı kotlarda bulunan konferans salonları içeren yüzen cam kutular bulunmaktadır (Şekil 5.b, 5.c). Kutuların üzerinde açık çalışma alanları bulunurken, atlarında da dört demirle kutulardan birine bağlanan salıncak ve oturma alanları tasarlanmıştır (Şekil 5.d, 5.e). Bu cam kutuların ölçeği ve formları yapının tarihi banka karakterinden referans almaktadır. Atriyumda iki kata ve bir asma kata yayılmış çeşitli alanlar bulunmaktadır. Oturma alanı ve mutfağın yanı sıra 12 metre uzunluğundaki ahşap masaya sahip açık bir çalışma alanı ana katı oluşturmaktadır (Şekil 5.g). Üçüncü kat diğer iki kata göre daha basık bir his vermekte, İskandinav yapı stilini ve tekniklerini anımsatan formlarla meşe ağacından tasarlanmış toplu ve bireysel çalışma alanları da bu katta bulunmaktadır (Şekil 5.f).⁶

Tablo 4: Kütüphane, Müze, Sosyal Merkez 'De Petrus' Yeni Müdahale Değerlendirmesi.

KÜTÜPHANE, MÜZE, SOSYAL MERKEZ 'DE PETRUS'	1		2		3		4		
	yeni yapı, tarihi yapıyı taklit etmemekte	yeni yapı, ekendiği dönemi yansıtmakta	yeni yapı, tarihi yapıdan farklı ve yaratıcı	yeni yapı, özgün ve tarihi yapı ile bir bütünlük içerisinde	eski haline geri dönüştürülmesi kolay	tarihi yapı ile minimum temas	(iç mekan bağlamında) somut değerlerine saygılı	(iç mekan bağlamında) soyut değerlerine saygılı	gelecekteki gelişmelere uygun
	✓	✓	✓	✓	×	✓	✓	×	×

Expensify Ofis, ZGF Mimarlık, 2017

Tarihi 1916 yılına dayanan ve Coolidge ve Shattuck tarafından tasarlanan National Landmark First National Bank binası, 2017 ZGF Architects tarafından yeniden işlevlendirme sürecinden geçmiştir. Klasik kolonlara sahip ve yapının stoa dış cephesinin ön planda olduğu yapı Portland'ın önemli tescilli yapılarından biridir. Tarihi yapı ofis kullanımı için kiralanmış, yapının asıl sahipleri olmadıkları için uygulanan müdahaleler sınırlı süre içerisinde kullanım hakkına sahip olduğu göz

Müdahaleler, yapının özgün banka işlevini öne çıkarmak amacıyla banka kasasından ilham alınarak oluşturulan cam kutu şeklindeki yeni alanlar ve dikey sirkülasyon elemanlarından oluşmaktadır. Uygulanan müdahale ile, tarihi yapının karakterini engellemeden Art-Deco çizgilerini taşıyan tasarımı korunmuş, minimal formu ve kullanılan malzemeleriyle kendi çağdaş kimliğini tanımlayarak ayırt edilebilirlik ilkesine uymaktadır. Yeni eklentiler kendini açıkça ifade ederken tarihi yapıyı baskılamadan mevcut değerlerini korumuş ve zenginleştirmiştir. Yeni işlev, özgün

6. https://www.archdaily.com/903136/expensify-portland-office-zgf-architects?ad_medium=gallery

işlevinden farklı olmasına rağmen iç mekan içerisinde verilen referanslarla tarihi yapının devamlılığı sağlanmıştır. Atriyuma eklenen camlı kutu alanlarla birlikte asma kat arasında farklı kotlarda hem görsel hem de fiziksel bağlantılar

durumu göz önünde bulunarak tasarlanmıştır. Cam kutular ve merdivenler, mevcut yapının taşıyıcı sistemi tarafından desteklenmektedir. Mümkün olduğunca az noktada yapıyla temas amaçlanmış olsa da özgün yapıdan hasarsız ve kolay

Şekil 5: Expensify Ofis, ZGF Mimarlık, 2017.

a. Atriyum, b. Çağdaş eklenti, yüzen cam kutular, c. Kutular arasındaki kot farkına yakından bir bakış, d. Eklenen yapının kesit üzerinde gösterimi, e. Kutuların üzerinde yer alan çalışma ve dinlenme alanlarına asma kattan bir bakış, f. Asma katta bulunan kasa benzeri yapılara bir bakış, g. Atriyumda bulunan ortak çalışma alanı.

kurulmuş, mekanın işlevselliği artırılmıştır. Oluşturulan yeni alanlarla kullanım alanı genişlemiş, yapının kolonlu yapısı ve büyüklüğü algılanır hale gelmiştir. Banka kasası benzeri kutular ile toplu ve bireysel çalışma alanları yaratılmış mevcut yapının somut olmayan değerlerini vurgulamak amaçlanmıştır.

Yapı ofis olarak kullanılmak üzere kiralandığından uygulanan müdahalenin geçicilik

bir şekilde kaldırılması mümkün değildir. Eklentilerin modüler yapıları da gerektiğinde yeni düzenlemelere ve eklemelere olanak sağlamaktadır. Önceki işlevi banka olan yapının kullanıcı profili değişmiş, sürekli kullanım alanı olan atriyum, yüksek tavanlı yapısından dolayı yeni işlevin gerekleri için modüller eklenerek daha işlevsel duruma getirilmiştir. (Tablo 5).

EXPENSIFY OFIS	1	2	3	4
	yeni yapı, tarihi yapıyı taklit etmemekte	yeni yapı, eklenildiği dönemi yansıtmakta	yeni yapı, tarihi yapıdan farkı ve yaratıcı	yeni yapı, özgün ve tarihi yapı ile bir bütünlük içerisinde
	✓	✓	✓	✓
			eski haline geri dönüştürülmesi kolay	tarihi yapı ile minimum temas
			×	×
			(iç mekan bağlamında) somut değerlerine saygılı	(iç mekan bağlamında) soyut değerlerine saygılı
			✓	✓
			gelecekteki gelişmelere uygun	✓

Tablo 5: Expensify Ofis Yeni Müdahale Değerlendirmesi.

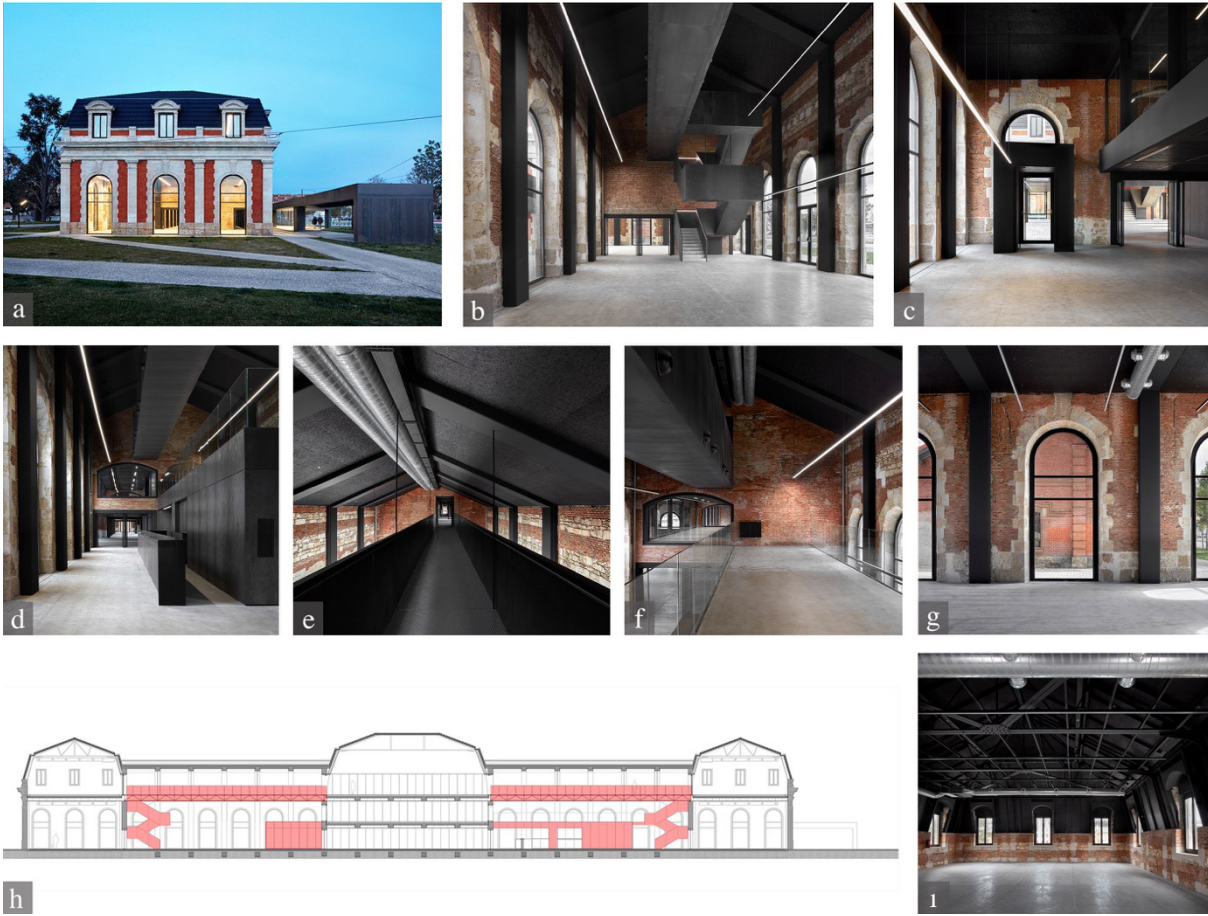
Burgos Eski Tren İstasyonu, Contell-Martínez Arquitectos, 2016

1902 yılında Kuzey Demiryolları Şirketi tarafından inşa edilen demiryolu ağı ve yolcu istasyonu yapısı şehir planlaması ve gelişmesi nedeniyle Burgos şehri için önemli bir tarihi yapıdır. 100 yıldan fazla işlevini sürdüren istasyon 2008 yılında demiryollarının kuzeye yönlendirilmesiyle tren seferleri durmuştur. Eski Tren Garı, 2015-2016 yılları arasında çocuklara ve gençlere yönelik eğlence ve gelişim alanı olarak yeniden işlevlendirme sürecine girmiştir. Müdahale sadece iç mekanda değil, istasyon meydanı ve eski demiryollarının bulunduğu bir bulvar üzerinde de devam etmektedir (Şekil 6.a). Yapının çevresiyle olan bağını korumak ve bütünleştirmek için yeni bulvarın şekline benzer yapıda bir pergola inşa edilmiştir. Sadece yeşil alan ile yapı ölçeği arasında bir geçiş alanı yaratmakta, çelik ve cam malzemeleriyle demiryollarını ve yolcu platformunu korumaktadır. Buna ek olarak pergola, kafe için strüktürel destek sağlarken, batıda kalan ağaçlık alanla yapı arasındaki sınırlarını belirlemektedir. Yapı lineer bir aks üzerinde konumlandırılmış, yeni işlevin gerekliliklerine göre farklı alanlara bölünmüştür (Şekil 6.b,6.c,6.d). Doğu kanadında çocuklar için bir alan; batıda kafe ve restoran alanı, eski asma katta, erişim alanında yönetici alanı, birinci katta da gençler için bir alan bulunmaktadır. Son olarak da üç kule, sonunda merdivenlerin bulunduğu yürüyüş yollarıyla birleşmektedir (Şekil 6.e,6.f). Merkezi gövdede ana dikey bağlantılar ve servisler inşa edilmiş, bu sayede her alanda bağlantı elemanlarını ya da tuvalet gibi sürekli kullanım alanlarını yerleştirmeye gerek kalmadan, farklı yapı alanlarının bireysel kullanımına olanak sağlanmıştır. Yolcu avlusuna girişte rüzgar kırma görevi de gören iki saçak sayesinde mevcut alan korunmaktadır. Bu sayede yapının özgün formu yeniden yorumlanarak erişim noktası tanımlanmıştır. Yirminci yüzyılın ortalarında uygulanan asma kat müdahalesi zemin katın özgün boşluğunu kestiği belirtilerek kaldırılmıştır. Yeni asma kat ve çatıyı desteklemek için mevcut duvarların ritmine göre yeni

yapısal çelik elemanlar eklenmiştir (Şekil 6.g). Kulelere eklenen yeni çatılar taşıyıcı duvarlarla desteklenmiş, kısmen kule taşıyıcı duvarlarına kısmen de çatıların yapısal elemanlarına asılarak desteklenen yürüme yolları ile eklenmiştir (Şekil 6.h). Ayrıca, yapının özgün karakteri ortaya çıkarılmıştır. Mevcut tüm iç kaplamalar kaldırılarak tuğla ve taş işçiliği açığa çıkarılmıştır (Şekil 6.i).⁷

Eski Tren garına uygulanan müdahale, kuleleri birbirine bağlayan yeni asma katlardan ve yapının dışına doğru devam eden uzantılardan oluşmaktadır. Lineer aks üzerinde eklenen siyah metal elemanlar, döneminin teknoloji ve malzemesini yansıtarak çağdaş özelliklerini öne çıkarmakta, tarihi yapının taş duvarlarından kolaylıkla ayrılmaktadır. Kuleler arasında fiziksel ve görsel bağlantı yeni eklentilerle kurulmuş, kullanım alanını zenginleştirmek ve bütünleştirmek amaçlanmıştır. Müdahale sadece iç mekanda değil yapının dışında da devam ederek yolcu alanı ve demir yolları üzerinde bir çatı görevi görerek, bu alanları koruyarak yapının özgün kimliğini vurgulamaktadır. Eklentilerin basit formu, metal malzemesi ve rengiyle çağdaş döneminin özelliklerini yansıtmakta, tarihi yapıyla saygılı, dengeli bir ilişki çerisindedir. Aynı zamanda demir yollarını, mevcut yapının önceki işlevini mimari olarak karakterize edere yapının tarihi işlevini ve değerlerini korumaktadır.

7. <https://divisare.com/projects/348033-contell-martinez-arquitectos-mariela-apollo-rehabilitation-of-the-old-railway-station-of-burgos>

Şekil 6: Burgos Eski Tren İstasyonu, Contell-Martínez Arquitectos, 2016.

A. Yapının dıştan görünümü, b. Kuleye ulaşan merdiven ve yürüme yolunun zemin kattan görünümü, c. Orta alanda bulunan geçiş alanı ve asma kata bir bakış, d. Kafe, restoran alanından bir görünüm, e. Kuleye bağlanan yürüme yolu, f. Kafe, restoran alanında bulunan asma kata bir bakış, g. Mevcut yapıyı destekleyen sistemler ve açığa çıkarılmış tuğla duvarlar, h. Müdahalenin kesit üzerinde gösterimi, i. Mevcut taşıyıcı duvarlara eklenen çatı yapısına bir bakış.

Terkedilmiş olan yapı, yeni işleviyle çocuk ve gençler için bir merkez haline gelmiş, varlığını sürdürmeye devam edebilmiştir. Yığma taş duvarları güçlendirme amacıyla yeni yapısal sistem eklenmiş, eklenen diğer müdahaleler -asma katlar, yürüme yolları- bu sistem üzerinde taşınmıştır. Tarihi yapıya sadece bu kısımlarda dokunan eklentilerde minimum müdahale ile geri dönülebilirlik ilkesine uymakta, gerektiğinde yapıya en az zararla kaldırılabilir. Ayrıca gelecekte eklenecek yapılar için engel teşkil etmeyen, yapının gelişimine olanak sağlayabilecek bir minimalist bir yaklaşım izlenmiştir. Yirminci yüzyılda eklenen asma katın kaldırılmasıyla mevcut yapının

yüksek tavanlı yapısından faydalanmak amaçlanmıştır fakat tarihi yapının zaman içerisinde geçirmiş olduğu dönüşüm göz önünde bulundurulmamıştır. Girişteki eşikten geçerken eklenen elemanla da kısmen asma katın varlığını vurgulamak istenmiştir. Müdahale, ölçeğiyle, formuyla, malzeme ve tekniğiyle tarihi yapıya saygılı bir yaklaşım sergilemiştir ancak yapının tarihi katmanlarına uyum sağlayamamıştır (Tablo 6).

BURGOS ESKİ TREN İSTASYONU	1		2		3		4		
	yeni yapı, tarihi yapıyı taklit etmemekte	yeni yapı, eklendiği dönemi yansıtmakta	yeni yapı, tarihi yapıdan farkı ve yaratıcı	yeni yapı, özgün ve tarihi yapı ile bir bütünlük içerisinde	eski haline geri dönüştürülmesi kolay	tarihi yapı ile minimum temas	(iç mekan bağlamında) somut değerlerine saygılı	(iç mekan bağlamında) soyut değerlerine saygılı	gelecekteki gelişmelere uygun
	✓	✓	✓	✓	✓	✓	×	✓	✓

Tablo 6: Burgos Eski Tren İstasyonu Yeni Müdahale Değerlendirmesi.

4. TARTIŞMA

İç mekanda yapılan müdahaleler hem çağdaş hem de tarihi yapı ile ilişki kurmayı amaçlamaktadır. Seçilen projeler incelendiğinde, tarihi yapıların hem eski hem de yeni işlevlerinin, yeni müdahalelerin tasarımı ve işlevi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Daha öncesinde konut ve opera binası olarak kullanılan yapılar restoran olarak yeni bir işlev kazandırılmıştır. Binaların özgün plan yerleşimi tümüyle farklı olduğu için müdahaleler yeni işlevin gereksinimlerine göre tasarlanmıştır. Müdahale Phantom Restoran'da ana kullanım alanı olarak tasarlanırken, Samna Restoran'da sirkülasyon alanları olarak tasarlanmıştır. Samna Restaurant'ta işlevi gereği daha mütevazı bir tasarım tercih edilirken, Phantom Restaurant'ın ana yemek salonu olarak tarihi yapının da etkisiyle daha büyük ölçekli ve farklı bir form tasarlanmıştır. Bu iki projeden anlaşıldığı gibi, tarihi yapıların estetiği ve kimliği, çağdaş müdahalenin tarihi yapı ile ilişkisini büyük ölçüde etkilemektedir. Eski Burgos Tren İstasyonu yapının duvarları korunurken De Petrus Kütüphanesi ve Samna Restoran gibi estetik değeri yüksek kilise ve konut yapılarında uygulanan iç mü-

dahaleler, tarihi yapıyı öne çıkaracak ve tarihi bağlamın değerini daha da artıracak şekilde tasarlanmıştır.

Ayrıca, tarihi yapıların özgün strüktür sistemi de yeni müdahalenin tasarımını ve yerleşimi etkilediği görülmüştür. Geniş açıklıklı ve yüksek tavanlı tarihi yapılarda, yeni müdahalenin biçim ve ölçeği yapının iç hacmine göre tasarlanmıştır. Borsa binasında merkeze eklenen dairesel müdahale yapıyla sadece zeminde temasta bulunsa da yapı içerisinde oldukça geniş bir hacmi kaplamaktadır. Yapının strüktürüne göre tek bir hacimde yerleşen bu yapının tersine De Petrus projesinde eklenen asma kat, kolonların yerleşimine göre şekillenmiş, kolonların çevresin dolanarak geniş bir alana yayılmıştır. Mevcut yapıyla en az temas kurmayı amaçlayan bu tasarım yaklaşımlarında, her ne kadar geniş bir hacimde yer alsalar da yapılarla temasları en az ölçüde tutularak, özgün dokuya zarar vermeden kaldırılabilirliği amaçlanmıştır.

Tablo 7: Seçilen Projelerde Uygulanan Yeni Müdahalelerin Genel Değerlendirmesi

PROJELER	YENİ MÜDAHALE (INSERTION)	1		2		3		4		gelecekteki gelişmelere uygun
		yeni yapı, tarihi yapıyı taklit etmemekte	yeni yapı, eklendiği dönemi yansıtmakta	yeni yapı, tarihi yapıdan farklı ve yaratıcı	yeni yapı, özgün ve tarihi yapı ile bir bütünlük içerisinde	eski haline geri dönüştürülmesi kolay	tarihi yapı ile minimum temas	(iç mekan bağlamında) somut değerlerine saygılı	(iç mekan bağlamında) soyut değerlerine saygılı	
OPERA GARNIER RESTORAN		✓	✓	✓	✓	×	✓	✓	✓	×
BOURSE DE COMMERCE		✓	✓	✓	✓	×	✓	✓	✓	✓
SAMNA RESTORAN		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
İSTİFANEKİ MÜZİK MERKEZİ DE PETRUS		✓	✓	✓	✓	×	✓	✓	×	×
EXPENSİFYOFİS		✓	✓	✓	✓	×	×	✓	✓	✓
BURGOSESİ TREN İSTASYONU		✓	✓	✓	✓	✓	✓	×	✓	✓

5. SONUÇ

19. yüzyıldan bugüne uzanan kavramsal gelişim sürecinde uluslararası örgütler tarafından üretilen ilkesel kararların ve kuramcılarının konuya getirdiği açılımların etkisiyle koruma çalışmaları belirli ilkelere göre yapılan bilimsel ve sistematik bir disiplin durumuna gelmiştir. Günümüzde tarihi yapı ve çevrelerin, fiziksel durumunun ve özgünlüğünün korunması için yapılan bakım ve restorasyonların yanı sıra, çağdaş yaşamın değişen sosyo-kültürel, ekonomik, teknolojik vb gereksinimlerini karşılayan nitelikli çağdaş müdahale ve eklerin de tasarlanması gerekmektedir. Bu yapıların çağdaş işlevlerle yeniden kullanılması anlaşılmasını, toplum ile etkileşim kurarak korunmasını, sahip olduğu değerlerin canlı tutularak geleceğe aktarılmasını sağlamaktadır. Koruma kuramına uygun yaratıcı yaklaşımlarla yapılan nitelikli müdahaleler, günümüz yaşam tarzı ve tasarım anlayışına ilişkin unsurlar ekleyerek tarihi kimliği zenginleştirmekte ve kültürel sürekliliği garanti altına almaktadır. Fakat mevcut yapıların bağlamsal özellikleri ile sahip oldukları somut ve somut olmayan niteliklerin birbirinden farklı olması, hepsinin aynı yaklaşımla ele alınmasını olanaksız kılmaktadır. Bu sebeple mevcut yapıların yeniden tasarlanması, eski ve yeni tasarım arasında kurulacak görsel ilişkinin özneliği, koruma ve kullanma dengesi oluşturma zorluğu, tasarımcıların özgürlüğünü kısıtlayan unsurlar gibi sebeplerle, mimarlık pratiğinin önemli araştırma ve uygulama konularından birisidir.

Günümüzde müdahale kavramı klasik restorasyon yaklaşımlarının dışına çıkmış, gelişerek çeşitlenen tasarım yaklaşımları ile yapı malzeme ve teknolojisi, yenilikçi ve yaratıcı çağdaş müdahalelerin tasarımlarına olanak sağlamıştır. Tarihi yapıların işlevsel dönüşüm amacıyla yeniden tasarlanması sürecinde yapılan iç mekan eklerine odaklanan bu makalede, güncel örneklerdeki tasarım yaklaşımları inceleyerek değerlendirilmiştir. Mevcut yapı ile yeni tasarım arasında kurulan ilişkilerde, uyum sağlama ve tamamen farklılaşma ile

ikisi arasında çeşitlenen farklı yaklaşımlar dikkat çekmektedir. Mevcut yapının biçim, malzeme, detay gibi bileşenlerini kullanarak benzerlik ilişkisi kuran analog örnekler veya mevcut yapıya çeşitlilik ve heyecan katarak monotonluğu ortadan kaldırmak amacıyla karşıtlık yaratan kontrast örnekler, koruma kuramının ilkesel kararlarına uygun olması durumunda kabul görmektedir. İncelenen örnekler, bağlamdan gelen verilerin doğru bir metot ile yeni tasarımın girdisine dönüşmesi durumunda, tüm yaklaşımların eski ve yeni arasında kuvvetli bağlar kurulmasına olanak sağladığını göstermiştir.

Yeni ek tasarımında dikkate alınması gereken önemli ilkelerden birisi, en az müdahale ile en çok korumanın sağlandığı, hafif ve geri alınabilir müdahalelerin tercih edilmesidir. Mevcut yapıya mümkün olduğunca az temas eden bu ekler, yapıların mevcut durumunu muhafaza etmesini sağlamakta, zaman içinde meydana gelen gelişmelerle yanlış olduğuna karar verilen müdahaleler, gerektiğinde yapıya zarar vermeden kolaylıkla kaldırılarak daha uygun bir tasarım ile değiştirilebilmektedir. Koruma kuramı açısından diğer önemli ilke, tasarlanan ek yapının kendi çağını yansıtmasıdır. Bu ilkeye uymayan ekler, yapının problemlerini çözme ve yeni işlevin gereksinimlerini karşılama konusunda yetersiz kalacak, tarihi süreç içinde gelişen katmanların ve kültürel sürekliliğin yanıltıcı olmasına sebep olacaktır. Günümüzde gelişen ve çeşitlenen yapı sistem ve malzemeleri ile tasarım yaklaşımları, kendi dönemini yansıtan, hafif ve geri alınabilir müdahalelerin tasarlanarak uygulanmasını kolaylaştırmıştır.

Koruma kuramı açısından beklenen diğer bir yaklaşım, yeni ekın mevcut yapıya uyumlu ve saygılı olması, onun önüne geçmeden sahip olduğu nitelik ile değerleri ortaya çıkarması ve vurgulamasıdır. Formu ve tasarım dili ile tarihi yapıya egemen olan, kütle ve ölçeği ile tarihi yapıyı ek durumuna getiren müdahaleler tarihi kısımların değerini azaltmaktadır. Diğer taraftan sıradan müdahaleler de tarihi yapıların karakterini zayıflat-

maktadır. Tarihi yapılara yapılacak her türden müdahale, koruma kullanma dengesini dikkate alarak, yaratıcı ve farklı bir tasarım yaklaşımı benimsemelidir. Otantikliğin korunduğu, somut ve somut olmayan mevcut değerlerin sürdürüldüğü önel yaklaşımlarla tasarlanan müdahaleler, tarihi yapı ve çevrelerini sosyal, işlevsel ve estetik olarak zenginleştirip geliştirecektir.

Özetlemek gerekirse, çağdaş restorasyon düşüncesine göre mevcut yapıların büyük oranda yeni işlev verilerek korunması gerekmekte, günümüzden yıllar önce yapılan bir yapının, çağdaş yaşamın dinamiklerine tam olarak cevap vermesi mümkün olmadığından, çağdaş müdahale ve ekler kaçınılmaz olmaktadır. Fakat çağdaş koruma düşüncesinin tasarımcılar tarafından gerektiği gibi özümsememesi, koruma ve kullanma dengesinin kurulmasındaki zorluk, yasal mevzuatın yaratıcı yaklaşımları kısıtlaması gibi sebepler, çağdaş eklerin tasarlanmasını zorlaştırmakta, tarihi yapıları taklit eden veya yok sayarak bağlamdan kopan örneklerin sayısı artmaktadır. Bu sebeple tarihi yapı ve çevrelerde tasarım probleminin, koruma ve tasarıma ilişkin parametreler çerçevesinde ele alınması gerekmektedir. Bağlamdan gelen bütün somut ve somut olmayan unsurların araştırılarak anlaşılması, yapının mekânsal nitelikleri ile yeni işlevin analiz edilmesi, mevcut değerleri koruyarak yeni değerler ekleyen yaratıcı müdahalelerin tasarlanmasını sağlayacaktır.

BİLGİLENDİRME

Bu makale Gamze Eneş ve Ebru Karabağ tarafından, Dr. Öğr. Üyesi Ebru Karabağ (Yaşar Üniversitesi) danışmanlığında hazırlanan "Comparative study on the relation between interior design and context in contemporary interventional design to historical building / Tarihi yapıda çağdaş müdahale tasarımında iç mekan tasarımı ve bağlam ilişkisi üzerine karşılaştırmalı çalışma" adlı tezden türetilmiştir.

KAYNAKLAR

- Abdelsabour Ahmed, I. (2018), 'Heritage Building Adaptation: Decision-Making For Contemporary Interventions', *JES. Journal of Engineering Sciences*, 46(6), 722-723. <https://doi.org/10.21608/jesaun.2018.115007>.
- Bloszies C. (2012). *Old Buildings New Designs: Architectural Transformations*. Princeton Architectural Press
- Bollack F. A. (2013). *Old buildings new forms: new directions in architectural transformations*. Monacelli Press.
- Brooker, G., & Stone, S. (2007). Form & structure: the organisation of interior space.
- Brooker G. & Stone S. (2014). *Rereadings: Interior Architecture and the Design Principles of Remodelling Existing Buildings*. RIBA Enterprises.
- Byard, P. S. (1998). *The Architecture of Additions: design and regulation*. WW Norton & Company.
- Charter, A. I. B. (2013). The Burra Charter. Retrieved November, 1–10. Retrieved from <http://australia.icomos.org/>
- Dişli, G. (2018). New Additions to Existing Built Heritage and Their Contributions to Sustainable Development: Cases from Ankara, Turkey. In (Ed.), *Urban and Architectural Heritage Conservation within Sustainability*. IntechOpen. <https://doi.org/10.5772/intechopen.82734>.
- Guzmán-Torres, Z. (2009). Historic buildings and contemporary additions: the elements of a cohesive design relationship, 3-4.
- ICOMOS. (1964). International Charter for the conservation and restoration of monuments and sites (The Venice Charter 1964). *IInd International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments*, 1–4.
- ICOMOS & UIA. (1974). Seminar on the Integration of Modern Architecture in Old Surroundings.
- ICOMOS. (1987). Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas (Washington Charter 1987). *Icomos*, (October), 1–3. Retrieved from http://www.international.icomos.org/charters/towns_e.pdf
- ICOMOS. (2003). Principles for the Analysis, Conservation and Structural Restoration of Architectural Heritage (ICOMOS Charter, Zimbabwe). Retrieved from https://www.icomos.org/charters/structures_e.pdf
- ICOMOS. (2010). New Zealand Charter for the Conservation of Places of Cultural Heritage Value (New Zealand Charter 2010). *The New Zealand National Committee of the International Council on Monuments and Sites meeting* (September). Retrieved from https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/ICOMOS_NZ_Charter_2010_FINAL_11_Oct_2010.pdf
- Martin-Hernandez, M. J. (2007). Architecture from architecture: encounters between conservation and restoration. *Future Anterior*, 4(2), 62-69. <https://link.gale.com/apps/doc/A184593581/E?u=anon~bda45978&sid=googleScholar&xid=b0f88fe5>
- National Park Service. (2017). *The Secretary of the Interior's Standards for the Treatment of Historic Properties With Guidelines For Preserving, Rehabilitating, Restoring & Reconstructing Historic Buildings*. <https://www.nps.gov/tps/standards/treatment-guidelines-2017.pdf>

- White, A. M. (2018). Defining Appropriateness: An analysis of the Secretary of the Interior's Standards on Additions to Historic Structures and its Impact on the Practice of Architecture, Development and Preservation, 10-11.
- Yüceer H. (2006), 'An Evaluation of Interventions in Architectural Conservation: New Exterior Additions to Historic Buildings', *Graduate School of Engineering and Sciences of Izmir Institute of Technology*, 419- 420.
- Zargaran P. (2017). Adaptive reuse and challenges in value-associated historic buildings: adaptation of old churches to new uses. *Conservation/Adaptation. Keeping alive the spirit of the place. Adaptive reuse of heritage with symbolic value*, 353-354.

Öz

Çocuk katılımının bir hak olarak yetişkinlerin karar mekanizmalarında yer almasının yükümlülüğüne odaklanan bu makalede, çocuk haklarının gelişim süreci aktarıldıktan sonra, çocukları kararlara dahil eden farklı ülke modellerinin incelemesi ile bahsi geçen ülke modellerinin karşılaştırılmalı analizi yapılmıştır. Çocuk katılımı için yetişkinlerin yükümlülüğü başta Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına dair Sözleşme olmak üzere ilgili hukuki dayanaklara ve belgelere atıfla vurgulanmıştır. BM ÇHS'ye kadar geliştirilen belgelerde çocuğun katılım hakkına değinilmemiştir. Bu eksik bakış açısına dikkat çekmek, alandaki açığı pratik uygulamalarla kapatmaya çalışmak ve çocukların kararlara katılımını kolaylaştırmak üzere 2000'li yılların başından bu yana çeşitli araçlar, yönergeler, rehberler geliştirilmeye başlanmıştır. Makale kapsamında İsveç, Birleşik Krallık, Finlandiya, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın çocukların kararlara katılımını kolaylaştıran araçları ile İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları (ÇOÇA) ve Şişli Belediyesi iş birliği çerçevesinde, yazarın da arasında bulunduğu iki araştırmacı tarafından örnek bir karar çerçevesinde denemesi yapılan aracın tanımı ve hazırlama yöntemi aktarılmıştır. Ülkelerin mevcut uygulamaları ise ülkelerin çocuk hakları endeksindeki sıralaması, Hart'ın Çocuk Katılımı Merdiveni modelindeki yeri, BM Çocuk Hakları Komitesi'nin çocuğun katılım hakkını düzenleyen Genel Yorum No 12 belgesi ve çocuklarla çalışırken dikkat edilecek etik çerçeveye eşliğinde karşılaştırılmıştır. Ülkelerin modellerinde öne çıkan iyi uygulamalar özetlenmiş, sonuç olarak çocuk katılımının en az yetişkinlerin katılımı kadar önemli olmasının fark edilmesinin gerekliliğine dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Hakları, Katılım, Çocuk Katılımı, Çocuk Etik Analizi.

Şehri Çocuklarla Paylaşmak: Karar Alma Süreçlerinde Çocuk Katılımını Kolaylaştırmaya Yönelik Uygulamaların Karşılaştırmalı Analizi

Sharing the City with Children: A Comparative Analysis of Practices to Facilitate Child Participation in Decision-Making Processes

 Aysun Koca

Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir Planlama, İstanbul, Türkiye

Başvuru tarihi/Received: 14.01.2023, Revize tarihi/ Revised: 03.04.2023, Kabul tarihi/Final Acceptance: 23.06.2023

Extended Abstract

In this article, the development process of children's rights and the responsibility of child participation as a right in the decision-making mechanisms of adults are explained. It also analyzes and compares different country models that include children in decision-making. Throughout the article, the main determinants of the child's right to participation and the responsibilities it imposes on adults are focused with reference to Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child (UNCRC).

The documents developed by focusing directly on the child were updated in line with evolving and changing needs over time, and children's rights were comprehensively addressed with the UNCRC in 1989. In the documents developed until the UNCRC, the child's right to participation was not mentioned. Since the beginning of the 2000s, various tools, directives and guidelines have been developed to draw attention to this deficient perspective and to try to close the gap in the field with practical applications and to facilitate children's participation in decisions. One of the main concerns of the tools developed is to emphasize that none of the rights set out in the UNCRC are superior to each other, and that the right to participation is one of the four fundamental principles that have a key role in the realization of all rights in the convention.

The tools developed by different countries, particularly Sweden, in line with their own capacities and needs are known as Child Impact Assessments or Child Rights Impact Assessments (CIA). Tools are guidelines that many countries have developed according to their own characteristics and needs and that take into account and focus on Article 3 of the UNCRC, which regulates the best interests of children, and Article 12, which regulates the right to participation.

Within the scope of this article, the CIA tools of Sweden, the United Kingdom, Finland, Australia and New Zealand and the CIA tool piloted by two researchers, including the author, within the framework of a sample decision within the framework of cooperation between İstanbul Bilgi University Child Studies (ÇOÇA) and Şişli Municipality are included.

The CIA tools of Sweden, the United Kingdom, Finland, Australia and New Zealand, have been compared against a set of criteria. The criteria for comparison were defined using the child rights index ranking, which publishes annual reports on the ranking of countries in the field of child rights, Hart's Ladder of Child Participation model, and the UN Committee on the Rights of the Child's General Comment No. 12 on the right of the child to participate and the ethical framework to be considered when working with children.

Finland, which ranked first among the five countries in the child rights index, also ranked first in this ranking. The approach of not limiting the scope of the report to decisions related to children is considered to be a perspective that supports the inclusion of children in decisions in the city where children live together. On the other hand, the fact that no country has made space for children in the report team will lead to a failure to fully include children's perspective and participation in the reports. Supporting the inclusion of children in the report team is a reflection of the approach that sees children as individuals. In the majority of countries, there is a feedback process for children whose views are sought, including how much, where and how their views were used, and why views that were not used or deemed inappropriate were not included. Similarly, monitoring of implementation processes is important for children to see the extent to which their views are reflected in concrete terms and is something that the majority of countries observe. Although the preparation and dissemination of a child-facing version of the report to children is still a practice practiced by a limited number of countries, it is expected to become more widespread as it is an enjoyable document to read not only for children but also for adults. As a result, it is difficult for decision-makers to find a common axis on child participation and adults often make decisions based on the needs of the child.

Keywords: Child Rights, Participation, Child Participation, Child Impact Assessment.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Cite this article as: Koca A. Şehri Çocuklarla Paylaşmak: Karar Alma Süreçlerinde Çocuk Katılımını Kolaylaştırmaya Yönelik Uygulamaların Karşılaştırmalı Analizi. Tasarım Kuram 2023;19(39):371-390.

1. GİRİŞ: ÇOCUK HAKLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Bu makalede¹, çocuk haklarının günümüze değin geldiği aşamalar anlatıldıktan sonra, çocuk katılımının bir hak olarak yetişkinlerin karar mekanizmalarında yer almasının yükümlülüğüne vurgu yapılmış, ardından çocukları kararlara dahil eden farklı ülke modellerinin analizi ile ülke modelleri karşılaştırılmıştır. Makale boyunca çocuğun katılım hakkının temel belirleyicileri ve yetişkinlere getirdiği yükümlülükler, “çocuğun görüşünü bildirme ve kendisini ve dahi akrabalarını etkileyen meselelerde görüşlerinin dikkate alınması hakkı”²ni düzenleyen Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (BM ÇHS)³’nin 12’nci maddesine referansla odağa alınmıştır. Seçilen ülkelerin geliştirdiği uygulamalar, çocuk hakları endeksindeki sıralama (Kids Rights, 2022), Hart’ın Çocuk Katılımı Merdiveni (Hart, 1992) modelindeki yeri, BM Çocuk Hakları Komitesi’nin çocuğun katılım hakkını düzenleyen Genel Yorum No 12 (Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, 2009) belgesi ve çocuklarla çalışırken dikkat edilecek etik çerçeve eşliğinde analiz edilmiştir. Analizde ülkelerin hazırladığı ve halihazırda kullandığı belgeler referans alınmış ve değerlendirme kriterleri yazar tarafından belirlenmiştir. Karşılaştırmalı değerlendirmede amaç, Türkiye’de çocukların karar alma süreçlerine katılımını kolaylaştıracak bir model veya uygulama için mevcut örneklerin olumlu yanları ile eksiklerinin süzülmesidir.

Haklar düşünce alanında iki bin yıla yaklaşan bir geçmişe sahipse de, çeşitli belgelerle güvence altına alınması ilk defa İngiltere’de 1215 tarihli Büyük Özgürlük Fermanı’yla, ardından Amerika’da 1776 tarihli Virginia Anayasası’yla ve sonrasında Fransız İhtilali’nin ardından kabul edilen 1789 tarihli Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi’yle gerçekleşmiştir (İtal, 2011; Gülmez, 2000; Gemalmaz, 2001; Yale Law School. Declaration of the Rights of Man-1789, 2008). Buna karşın insan hakları alanında çocuklara özel önlemler alınmasında duyulan ihtiyaç 20’nci yüzyılın konusu

olmuştur. İnsan hakları içinde çocuğa özel ilgi ve bakım ihtiyacı 1919’da kurulan Milletler Cemiyeti’nin sunduğu belgelere dayanılarak ilk kez İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi’nde vurgulanmıştır (İnsan Hakları Derneği, 1999).

Ardından doğrudan çocuğu odağa alarak geliştirilen belgeler zaman içinde gelişen ve değişen ihtiyaçlar doğrultusunda güncellenmiş, 1989 yılında BM ÇHS ile çocuk hakları kapsamlı bir biçimde ele alınmıştır (United Nation, 1989). Türkiye, ‘çocuk haklarının anayasası’ olarak kabul gören BM ÇHS’yi hemen kabul eden ülkeler arasındadır.

BM ÇHS’ye kadar geliştirilen belgelerde çocuğun katılım hakkına değinilmemiştir. Eğitim, barınma, beslenme, sağlık gibi özetlenebilecek ve yaşam hakkı ile bağlantılı hakların öncelenmesi alışkanlığının günümüzde de sürdüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Bu eksik bakış açısına dikkat çekmek ve alandaki açığı pratik uygulamalarla kapatmaya çalışmak ve çocukların kararlara katılımını kolaylaştırmak üzere 2000’li yılların başından bu yana çeşitli araçlar, yönergeler, rehberler geliştirilmeye başlanmıştır. Geliştirilen araçların temel kaygılarından birisi BM ÇHS’de belirlenen hiçbir hakkın birbirinden üstün olmadığına, katılım hakkının ise bilhassa sözleşmedeki tüm hakların hayata geçmesinde kilit role sahip olan dört temel ilkeden birisi olduğuna vurgu yapmaktır. Çocuk Etki Değerlendirmesi (Child Impact Analysis-CIA) veya Çocuk Hakları Etki Değerlendirmesi (Child Rights Impact Analysis) adlarıyla geliştirilen bu araçlar birçok ülkenin kendi özelliklerine ve ihtiyacına göre geliştirdiği ve BM ÇHS’nin çocuğun üstün yararını kapsayan 3’üncü maddesi² ile katılım hakkını kapsayan 12’nci maddesini³ gözetken ve odağına alan yönergelerdir. Bu yönergeler, yukarıda da ifade edildiği gibi, belirlenen kriterler çerçevesinde karşılaştırılarak eksiklere dikkat çekilmiş, geliştirilecek yönleri vurgulanmıştır.

İnsan hakları, en sade haliyle kişinin insan onuruna yaraşır şekilde yaşamaması için tariflenen hakları biçiminde

1. Bu makale, yazarın Yıldız Teknik Üniversitesi FBE Şehir Planlama programında Prof. Dr. İclal Dinçer danışmanlığında hazırladığı ve 2022 yılında sonuçlanan “Karar alma süreçlerinde çocuk katılımı: İstanbul’da yerel yönetimler için bir yöntem denemesi” başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. Yazar, tez danışmanına ve Tez İzleme Komitesi üyeleri Prof. Dr. Asuman Türkün ve Prof. Dr. Murat Cemal Valçintan’a teşekkür eder.

Madde 3

2. Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir. Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, vasilerinin ya da kendisinden hukuken sorumlu olan diğer kişilerin hak ve ödevlerini de göz önünde tutarak, esenliği için gerekli bakım ve korumayı sağlamayı üstlenirler ve bu amaçla tüm uygun yasal ve idari önlemleri alırlar. Taraf Devletler, çocukların bakımı veya korunmasından sorumlu kurumların, hizmet ve faaliyetlerin özellikleriyle güvenlik, sağlık, personel sayısı ve uygunluğu ve yönetimin yeterliliği açısından, yetkili makamlarla konulan ölçülere uymalarını taahhüt ederler.

Madde 12

3. Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar. Bu amaçla, çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari kovuşturmada çocuğun ya doğrudan doğruya veya bir temsilci ya da uygun bir makam yoluyla dinlenilmesi fırsatı, ulusal yasanın usule ilişkin kurallarına uygun olarak çocuğa, özellikle sağlanacaktır.

tanımlanabilmektedir. İnsan haklarının gelişimine, orta çağa dek uzanan bir geçmişte rastlanabiliyorken, insanca yaşamak için gereken hakların güvence altına alınması 1920'li yıllara rastlamaktadır. Öte yandan çocuklar insanlardan ayrı bir tür olmadığına göre, ister istemez “çocuk hakları neden var” sorusu akla gelmektedir. İnsan haklarına ilişkin temel metinlere bakıldığında, çocuğa ilişkin kısıtlı bir alanın olduğu dikkati çekmektedir. Gelişim çağında olmaları ve ihmal, istismar gibi konularda daha kırılabilir olmaları, çocuklara yönelik özel ve ayrıcalıklı hakların tanımlanması ihtiyacını doğurmuştur.

1924 yılında Milletler Cemiyeti'nce hazırlanan Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi ile ilk defa çocuğa ve haklarına yönelik özel ilgi geliştirilmiştir. Beş maddeden oluşan bu bildirme, çocukların gelişimlerinin önemi, hasta oldukları veya risk altında oldukları zaman özel bakım ihtiyaçları, ekonomik sömürden korunmaları gerektiğini anlatmaktadır. Türkiye bildirgeyi 1928 yılında kabul etmiştir.

Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, çocukları savaş sonrası ihmaller ve istismara karşı korumayı odağına alan ve toplam beş maddeden oluşan bir düzenlemedir. Düzenlemenin ilk iki maddesiyle çocukların yaşama, beslenme, eğitim, sağlık gibi hakları tariflenirken, üçüncü ve dördüncü maddede çocuğun üstün yararına atıf yapılmakta, beşinci maddede ise çocukların gelecekle ilişkilendirilerek yetiştirilmesine değinilmektedir (*UN Documents Gathering a body of global agreements, 1924*). Görüldüğü üzere, Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'yle bazı temel haklara atıf yapılsa da, hakların bütünlüğü ve bu makalenin çocuk hakları bakımından odağına aldığı katılım hakkından bahsedilmemiştir.

Benzer şekilde, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde (1948) de çocuklar, hak sahibi bireyler yerine koruma odağında yer bulmuştur. Beyannamenin 25 (2) ve 26 (3)'ncü maddelerinde, çocuklara ilişkin haklar, çocuğa bakmakla yükümlü yetişkinler üzerinden tanımlanmıştır.

“Madde 25

2. Anne ve çocukların özel bakım ve yardıma hakları vardır. Tüm çocuklar, evlilik içi ya da dışı doğmuş olmalarına bakılmaksızın, aynı toplumsal korumadan yararlanır.

Madde 26

3. Ana-babalar, çocuklarına verilecek eğitimi seçmede öncelikli hak sahibidir.” (*İnsan Hakları Derneği, 1999*)

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin ardından 1959 yılında düzenlenen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'nin güncellenmiş ve içeriğine çocukların eğitim, sosyal güvence, sağlık, barınma, dinlenme, oyun gibi haklardan yararlanması ve tüm çocukların bu haklara ayırım yapılmaksızın erişebilmesinin sağlanması eklenerek geliştirilmiştir. 10 maddeden oluşan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi, Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'nin de odağında bulunan çocuğun korunması çerçevesinde şekillendirilmiş bir metindir. Bildirgede çocuğa karşı ayırım gözetilmemesine, üstün yararına, korunmasına, yaşamasına ve gelişimine, eğitim hakkına odaklanılmıştır (*Kamu Denetçiliği Kurumu, 1959*). Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi'nde de tıpkı Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi gibi çocuk hakları koruma odağında ele alınmış, çocuğun katılım hakkına dair düzenlemelere yer verilmemiştir.

Bildirge ve beyannamelerin⁴ bağlayıcılığı ve herhangi bir yaptırımın olmaması nedeniyle ve düzenlemelerin güvence altına alınması ihtiyacıyla çocuk hakları alanında yeni bir sözleşme hazırlanmıştır. BM Genel Kurulu, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi (*BM ÇHS*) 20 Kasım 1989 tarihinde kabul etmiştir. BM ÇHS “dünya çocuklarının insan hakları yasası” olarak bilinmektedir. Sözleşme toplam 54 madde ve 3 ek protokolden oluşmaktadır. BM ÇHS'yi kabul eden 196 ülke, bütün çocukların özel ve vazgeçilmez haklara sahip olduğunu kabul etmiş ve sözleşmeyi kendi ülke koşullarına göre yasallaştırmıştır.

4. Bildirge ve beyanname aynı anlamda kullanılmaktadır. Beyanname “Bir makama veya kamuoyuna yapılan açıklama belgesi” anlamına; sözleşme ise, tarafların “... aralarında bir hukuki bağ yaratmak, bu baği değiştirmek veya ortadan kaldırmak amacıyla, karşılıklı ve birbirine uygun iradelerini beyan ederek yaptığı hukuki işlem; akit.” anlamına gelmektedir. Aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na göre “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası anlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine baş vurulamaz.” (m. 90/V.) Buna göre BM ÇHS'nin kendinden önceki, bildirge ve beyannameler ile Türkiye hukuk sistemindeki kanunlardan daha üstündür demek yanlış olmayacaktır (TC Adalet Bakanlığı Hukuk Sözlüğü, 2015)

(Arkadas-Thibert ve Evci, 2021). Bu sözleşmenin güvence altına aldığı haklar, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde düzenlenen haklarla benzerlik taşısa da, yetişkinlere dahası devletlere çocukların evrensel haklarına erişmesindeki rolü ve yükümlülükleri hatırlatılmaktadır. Sözleşmenin kapsamını, çocuğun kendisine yönelik hizmetlerden yararlanma hakkı, yaşama hakkı, korunma hakkı ve katılım hakkı olarak özetlemek mümkündür.

Türkiye, BM ÇHS'nin eğitim, ifade özgürlüğü, kendi kültürünü yaşatma ve kendi dilini özgürce kullanma hakkı ile ilişkili olan 17, 29 ve 30'uncu maddelerine "Türkiye Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 17, 29 ve 30'uncu maddeleri hükümlerini, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır." gerekçesi ile çekince koyarak, 14 Ekim 1990'da imzalamış ve 27 Ocak 1995'te Resmî Gazete'de yayımlayarak yürürlüğe koymuştur (Elibol, 2015).

2. ÇOCUK HAKLARI İÇİN YETİŞKİNLERİN YÜKÜMLÜLÜĞÜ VE ÇOCUĞUN KATILIM HAKKI

BM ÇHS, çocuklara dönük bakışı ve algıyı esaslı şekilde değiştirmeyi hedeflemektedir. Çocuğu birey olarak kabul etmemek onu geleceğin yurttaşı, garantisi veya güvencesi olarak görmemek demektir. Günümüz yetişkin dünyasında çocuğa birey olarak yaklaşmak, onun görüşünü almak ve kararlara yansıtma, çocuğun ihtiyacını yine kendisinin belirlemesine olanak tanımak, dahası karar vericilerle çocuk katılımına dair ortak paydada buluşmanın zorluklarıyla baş etmeye çalışmak yeni yeni ele alınan konulardandır. Yaşar Kemal ise 1970'lerde, Çocuklar İnsandır eserinde "Ben çocuklara çocuk gibi davranmam. Bir çocukla ilişkim, dostluğum, arkadaşlığım varsa, o benim arkadaşımdır, çocuk değildir. Çocuk gibi bakmam. Ayrı bir insan türü gibi bakmam. Niye bu böyle? İnanmadım hiçbir zaman çocukların, insanların çocuklara davrandığı gibi çocuk olduklarına.

Basbayağı insandır onlar. (Kemal, 2014)." diyerek çocuğu tam da evrensel tanımı ile birey yerine koymaktadır. Sözleşme çocukları 'küçük insan', 'yetersiz', 'yetişkinliğe bağımlı' veya adına karar alınabilen kişiler olarak görülemeyeceğini güvence altına almakla kalmayıp, çocukların kendilerini etkileyecek olan her kararda sahip oldukları söz hakkını da tanımlamaktadır (Beyazova vd., 2016).

BM ÇHS'nin tam anlamıyla hayata geçebilmesi için dört temel ilke öne çıkarılmıştır. Şemsiye haklar diye de bilinen dört temel ilke şöyledir:

1. Ayrım gözetmeme (madde 2):

"Taraf Devletler, bu Sözleşme'de yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana-babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayrım gözetmeksizin tanırlar ve taahhüt ederler.

Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, yasal vasilerinin veya ailesinin öteki üyelerinin durumları, faaliyetleri, açıklanan düşünceleri veya inançları nedeniyle her türlü ayrıma veya cezaya tâbi tutulmasına karşı etkili biçimde korunması için gerekli tüm uygun önlemleri alırlar." (United Nation, 1989)

Ayrım gözetmeme ilkesini belirleyen 2'nci madde tüm hakların, istisnasız bütün çocuklar için geçerli olduğunu ve devletin çocukları her türlü ayrımcılığa karşı koruma yükümlülüğü olduğunu belirlemektedir.

2. Çocuğun üstün yararı⁵ (madde 3):

"Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir.

Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, vasilerinin ya da kendisinden hukuken sorumlu olan diğer kişilerin

5. BM ÇHS 3'üncü maddesi İngilizce versiyonda "the best interests of the child" şeklinde tanımlanmıştır. Türkçe literatürde "üstün, öncelikli, yüksek yarar" şekillerinde de kullanımı bulunan "the best interests" bu çalışmada "çocuğun üstün yararı" olarak kullanılmıştır.

hak ve ödevlerini de göz önünde tutarak, esenliği için gerekli bakım ve korumayı sağlamayı üstlenirler ve bu amaçla tüm uygun yasal ve idari önlemleri alırlar.

Taraf Devletler, çocukların bakımı veya korunmasından sorumlu kurumların, hizmet ve faaliyetlerin özellikle güvenlik, sağlık, personel sayısı ve uygunluğu ve yönetimin yeterliliği açısından, yetkili makamlarca konulan ölçülere uymalarını taahhüt ederler.” (United Nation, 1989)

Şemsiye maddelerin ikincisi çocukla ilgili bütün konularda, öncelikle çocuğun üstün yararının sağlanacağını, her durumda, bu ilkeye göre çocuğun yararının annenin, babanın, öğretmenin, bakım verenin veya ilgili diğer yetişkinlerin çıkarlarından öncelikli olacağını belirlemektedir.

3. Yaşam, hayatta kalma ve gelişme hakkı (madde 6):

“Taraf Devletler, her çocuğun temel yaşama hakkına sahip olduğunu kabul ederler.

Taraf Devletler, çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı gösterirler.” (United Nation, 1989)

Şemsiye hakların üçüncüsü yaşam, hayatta kalma ve gelişme hakkı hükmüne göre, çocuğun yaşama hakkı doğuştan gelen ve devrolunamayacak bir haktır. Bu hükme göre çocuğun yaşayıp gelişmesinin güvencede olması devletin yükümlülüğündedir. Bu hak bağlamında, çocuklara, örneğin, ölüm cezası uygulanamaz.

4. Katılım (Madde 12):

“Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar.

Bu amaçla, çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari kovuşturmada çocuğun ya doğrudan doğruya veya bir temsilci ya da uygun bir makam

yoluyla dinlenilmesi fırsatı, ulusal yasanın usule ilişkin kurallarına uygun olarak çocuğa, özellikle sağlanacaktır.” (United Nation, 1989)

Dördüncü ve son şemsiye hak olan katılım hakkı, çocuğun görüşünü bildirmesini, özellikle de kendisini etkileyen konularda görüşlerinin dikkate alınmasını düzenleyen ve diğer insan hakları belgelerinde bulunmayan eşsiz bir haktır.

Sözleşmenin var oluş amacına uygun olarak hayata geçmesine yönelik olarak bu dört temel maddeye, uygulamaya yönelik genel önlemleri düzenleyen 4, 42 ve 44(6)’üncü maddeler⁶ de eşlik etmektedir (United Nation, 1989).

BM ÇHS, önceki düzenlemelerle (Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi-1924 ve Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi-1959) benzer şekilde tüm çocukların eğitim, sağlık, barınma, sosyal güvence, oyun, dinlenme gibi haklardan yararlanmasının yanı sıra yaşamasını ve gelişmesini önceleyen ve onu koruyan maddelere sahipken, bunlarla beraber ilk kez katılımı bir hak olarak içermesi bakımından, kendinden önceki düzenlemelerden ayrı bir yerde konumlanmaktadır. Sözleşmede düzenlenen katılım hakkı, çocukları kendileriyle ilgili konuların öznelere olarak gördüğü ve 1989 öncesindeki hiçbir insan hakkı düzenlemesinde ele alınmamış olduğu için benzersiz bir hüküm olarak bilinmektedir (Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, 2009). Katılım hakkını düzenleyen 12’nci madde, tek başına bir hak olmasının yanında, sözleşmedeki tüm hakların anlaşılması, yorumlanması ve hayata geçmesi yönlerinden çocukların katılımlarının muhakkak gözetilmesinin gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

Katılım hakkı, tüm hak ve özgürlüklerden yararlanmaya da olanak tanıyan bir haktır. Katılım, kişinin kendisini veya içinde yaşadığı toplumu etkileyen kararların birlikte alınmasını sağlamakta, böylece demokrasiyle doğrudan bağlantıya referans vermektedir (Hart, 1992). Buradan hareketle, katılım hakkı sadece seçimlerle sınırlandırılmaz, seçimlerin olmadığı durum ve ortamlarda da karar mekanizma-

Madde 4

6. Taraf Devletler, bu Sözleşme’de tanınan hakların uygulanması amacıyla gereken her türlü yasal, idari ve diğer önlemleri alırlar. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin olarak, Taraf Devletler eldeki kaynaklarını ola-bildiğince geniş tutarak, gerekirse uluslararası işbirliği çerçevesinde bu tür önlemler alırlar.

Madde 42

Taraf Devletler, Sözleşme ilke ve hükümlerinin uygun ve etkili araçlarla yetişkinler kadar çocuklar tarafından da yaygın biçimde öğrenilmesini sağlamayı taahhüt ederler.

Madde 44

6.Taraf Devletler kendi raporlarının ülkelerinde geniş biçimde yayımını sağlarlar.

larının başında olan kişilere ve devletlere bu konuda sorumluluklar yüklenmektedir (Ataman, 2022). Bu da yetişkinlere, seçimlerde söz hakkı olmasa bile, çocukların da katılım hakkına dair yükümlülüklerini anımsatmaktadır. Çocuk katılımını her şeyden önce sorumluluktan ziyade bir hak olarak görmek gereklidir. Böylece çocuk katılımı, çocukların hem kendilerini hem de diğer çocukları etkileyen tüm karar süreçlerine düzenli ve sürekli dahil olmaları, süreçleri etkileyebilmeleri, sundukları görüşlerin hangi kararı, politikayı, yasa veya uygulamayı hayata geçirdiğini ve düzenlediğini bilmeleri anlamına gelmektedir. Yani katılım, sadece göstermelik bir biçimde çocukların görüşlerini almak değil, çocukların görüşlerini sunmaya hazır olması ve sundukları görüşlerinin yetişkinler ve akranlarınca dinlenmesi, görüşlerinin dikkate alınacağından şüphe duymaması ve sunduğu görüşlerin bir süreç eşliğinde karar mekanizmalarına dahil edilmesi anlamına gelmektedir. Böylece katılım hakkı ile çocukların da sivil, ekonomik, politik ve sosyal haklara erişimi, tıpkı yetişkinlerinki gibi, kabul edilmiş metinler aracılığıyla güvence altına alınmış olmaktadır. (Arkadas-Thibert ve Evci, 2021).

Bu çerçeveden hareketle, çocuğun katılımını kâğıt üstünde kalma açmazından korumak, anlamlı ve sürece yayılmış katılımın yollarını bulabilmeye ve Ward'ın da (1977) "Bir çocukluk şehri istemiyorum. Çocukların benimle aynı dünyada yaşadığı bir şehir istiyorum. (...) Çocukların ihtiyaçlarını kabul etmeyen bir şehir düşünemiyorum." dediği biçimde, çocukların ve yetişkinlerin ortak çalışmasından geçmektedir. Çocuk katılımının, evden başlayarak, okulda, sokakta, mahallede, kısacası çocuğun bulunduğu tüm yaşam alanlarında olabileceği hatırd tutulmalıdır (Akboğa et. all., 2015).

Katılım hakkı çocuklara, dahil oldukları karara ilişkin süreci ve sonucu etkilemelerine imkan vermesi, çocuklarla yetişkinler arasında kararın alınış biçimine yönelik eşitlik dengesini kurması, çocukların ilgi,

kapasite, sosyal yaşam, engellilik, cinsiyet, yaş, sosyal ve ekonomik durumunu gözetecek şekilde görüşlerinin her durum ve koşulda alınabilmesine olanak tanınması ile çocukların kendi yaşamlarının özneleri olduklarını hatırlatmaktadır.

Çocuklara tanınan katılım hakkının özü ve tanımı itibarıyla yetişkinlerin katılım hakkından hiçbir farkı yoktur. Yetişkinler için de katılım, kendi hayatlarını etkileyen karar, politika, yasa veya uygulama süreçlerine etki edebilmesi ve dahil olabilmesidir. Katılım ile bireyler tercih ettiği yaşamı, yine kendisi veya çevresi için biçimlendirme imkânı bulmakta, kararlara dahil olma anında eşit ve adil yaklaşımla karşılaşmakta ve bu dahil olma biçiminin de nasıl olacağına yine kendisi karar vermektedir. Çocuk katılımında, yetişkini uyaran yan, çocuklara tanınan bu hakkın anlamlı bir şekilde uygulanması için yetişkini yükümlü kılmadır. Çünkü kararlara eşit ve adil katılımın hayata geçebilmesi için eşit fırsat ve imkanlara sahip olmayan toplum kesimlerinin gözetilmesi esastır (Erkem, 2022).

Çocukların katılım hakkının anlamlı bir şekilde hayata geçebilmesi için BM Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum No: 12'yi (GY 12) yayımlamıştır. GY 12 anlamlı katılım için belirlediği şartların tam ve eksiksiz olarak yerine getirilmesini ön koşul olarak koymaktadır. GY 12 belgesinde yer alan bu şartlar tüm sürece ilişkin şeffaf ve bilgilendirici olma, çocuğun gönüllü dahil olmasını gözetme, çocuğa ve akranlarına saygılı olma, konunun çocukla ilgili olmasına özen gösterme, metinlerde ve mekan düzenlenmesinde çocuk dostu olma, konu ile ilgili tüm topluluklardan çocuklar açısından kapsayıcı olma, katılan çocukların kapasitelerini geliştirmesine imkan verecek eğitimlerle destekleme, çocukların fiziksel ve ruhsal iyilik halini destekleyici şekilde güvenli olma ve risklere karşı duyarlı olma, geri bildirim sürecini de içerek şekilde hesap verebilir olmadır (Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, 2009).

BM ÇHS'nin 12'nci maddesi olan katılım

7. Ayrımcılığa uğramama hakkı (madde 2), çocuğun üstün yararının temel düşünce olması (madde 3), çocuğun yeteneklerini geliştirmesi doğrultusunda bakımından sorumlu kişilerce rehberlik edilmesi (madde 5), ebeveynlerinin ayrılık kararına ilişkin hukuki süreçlerde görüşlerini bildirebilmesi (madde 9), ifade özgürlüğü (madde 13), düşünce, vicdan ve inanç özgürlüğü (madde 14), dernek kurma ve barış içinde toplanma özgürlüğü (madde 15), özel yaşama saygı (madde 16), bilgiye erişim hakkı (madde 17), engelli çocukların toplumsal yaşama katılım hakkı (madde 23), katılım, demokrasi ve insan hakları eğitimi hakkı (madde 29), oyun oynama, kendine ait zaman ve kültürel faaliyetlere katılım hakkı (madde 31), cezai ve idari adli işlemlerde temsil hakkı ve özgürlüğünden mahrum olduğunda adli yardım hakkı (madde 40) ve çocuk haklarını uygun ve etkili araçlarla öğrenme, bilme hakkı (madde 42).

hakkı, sözleşmenin 14 ayrı maddesi⁷ ile yakından ilişkilidir (Arkadas-Thibert ve Evcı, 2021). Sözleşmenin özellikle ifade özgürlüğünü düzenleyen 13'üncü, düşünce ve inanç özgürlüğünü düzenleyen 14'üncü, örgütlenme özgürlüğünü düzenleyen 15'inci ve bilgiye erişimini düzenleyen 17'nci maddeleri, 12'nci maddeyle beraber doğrudan katılım hakkını düzenlemekte; sayılan diğer maddeler ise katılım hakkıyla çocukların kapasitelerini arttırmaya referans vermektedir. Katılım hakkının ilişkili olduğu bu haklar, aynı zamanda GY 12'de belirlenen temel şartların yerine getirilmesini de desteklemektedir (United Nation, 1989; Arkadas-Thibert ve Evcı, 2021; Hart, 2016).

Katılım ile ilgili geliştirilen modeller 1960'ların sonu itibarıyla S. Arnstein tarafından geliştirilen modelle başlamış olsa da, çocuk katılımının özel olarak ele alınması 1990'lardan itibaren yaygınlaşmıştır. Bunda BM ÇHS'nin 1989 yılında kabulü ve 'dünya çocuklarının insan hakları yasası' olarak sayılmasının payı kuşkusuz yüksektir. Çocuk katılımı anlamında en fazla atıf yapılan ve Hart tarafından geliştirilen Çocuk Katılımı Merdiveni modeli kendinden sonraki birçok modele ilham olmuş, önerilen modeller merdiven metaforu etrafında şekillendirilmiştir (Hart, 1992). S. White 1996'da geliştirdiği katılım tipolojisi modeliyle katılımın paydaş, koşullar ve güçten beslenen gerilimlerle desteklendiğini anlatmıştır ("Participation Models", 2012). P. Treseder 1997'de geliştirdiği katılım dereceleri modelini, Hart'ın modelindeki katılımın olmadığı veya sayılmadığı basamakları dışarıda bırakıp, doğrudan katılımın başladığı basamakları ele alarak oluşturmuştur ("Participation Models", 2012). Treseder, çocukların katılımın sağlanması için onların bilgilendirilmesini ve desteklenmesini savunmaktadır. 1990'larda Hart'ın katılım merdiveninin ilham verdiği modellerin ardından 2000'lerle beraber çocuk katılımına olan ilgi ve yönelim artmıştır. H. Shier 2001'de geliştirdiği katılım yolları modelinde çocukların katılımını beş düzlemde ele almış ve modelde çocukların yetişkinlerden ayrı ve bağımsız olarak karar alabileceği

bir düzeye yer vermemiştir ("Participation Models", 2012). D. Driskell 2002 yılında hazırladığı ve katılım tipleri adını verdiği modelde yedi farklı katılım tipi tanımlamıştır. Driskell modelinde katılımın bir seviyeye kadar ancak güç paylaşımı ile gerçekleşebileceğini, anlamlı katılım içinse güç ve etkileşim sunmasının gerekli olduğunu vurgulamıştır (Driskell, 2002). 2000'li yıllarda oluşturulan ve günümüze doğru en fazla atıf yapılan çocuk katılımı modelini 2007'de L. Lundy geliştirmiştir. Lundy, anlamlı katılımın ortam, ifade etme, dinleyiciler ve etki olmak üzere dört temel faktör sayesinde olabileceğini savunmuş, böylece ilk defa katılım için mekanın ve katılımcılar dışında konu ile ilgili diğer aktörlerin de katkısı ele alınmıştır (Lundy, 2007).

Çocuk katılımı, çocukların müdahale etmeleri ve değiştirmeleri, pasif olmamaları, her şeyin zahmetsizce önlerine geleceği yanılıgısına kapılmamaları açılarından da çocukları geliştiren bir mekanizmadır. Böylece katılım hakkına sahip olan ve kullanabilen çocukların sorumluluk alma, inisiyatif alma, kendini ifade etme, tartışma, dinleme ve sorunlara farklı çözüm önerileri sunabilme gibi becerileri gelişmektedir (Beyazova vd., 2016). Katılımı hak olarak gören çalışmalar hangi çocukların, hangi özellikleri ve becerileriyle, hangi aşamalarda katılabileceğini veya katılmayacağını planlayan çalışmalar olmaktadır. Bu da 'anlamlı katılım'ın sağlanabilmesiyle desteklenmekte, bu sayede çocukların kendileri ve içinde yaşadıkları toplum açısından olumlu sonuçları izlenebilmektedir (Chawla, 2001). Dolayısıyla, katılım hak olarak kabul edildiğinde, herhangi bir çalışmanın sonuç aşaması değil, çalışmanın bir parçasıdır; dolayısıyla süreç olarak görülmektedir.

3. ÇOCUĞUN KARARLARA KATILIMINA YÖNELİK DÜZENLEMELERDE ÖNE ÇIKAN ÜLKE ÖRNEKLERİ

3.1. Yöntem

Bu bölümde İsveç, Birleşik Krallık,

Finlandiya, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın uygulamaları ile 2019'da İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi (ÇOÇA) ve İstanbul Şişli Belediyesi iş birliği ile İsveç'te uygulanan modelin denemesine yönelik çalışmanın detayları açıklandıktan sonra, ülkelerin kullandıkları uygulamalar belirlenen kriterler eşliğinde karşılaştırılmıştır.⁸ Bu karşılaştırmada, yazar tarafından ülkelerin hazırladığı ve halihazırda kullandığı belgeler değerlendirilmiş ve kriterler belirlenmiştir. Karşılaştırma kriterleri her yıl düzenli olarak ülkelerin çocuk hakları konusundaki yerini gösteren raporlar yayımlayan çocuk hakları endeksi sıralaması (*Kids Rights*, 2022), Hart'ın Çocuk Katılımı Merdiveni (*Hart*, 1992) modeli ve BM Çocuk Hakları Komitesinin çocuk katılımını açıklayan GY 12 (*Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi*, 2009) belgesi ve çocuklarla çalışırken dikkat edilecek etik çerçeve kullanılarak tanımlanmıştır.

Puanlar, soruya verilen evet (3 puan), kısmen (2 puan), hayır (-1 puan) ve bilgi/veri yok veya erişilemedi (0 puan) yanıtlarına göre verilmiştir. Hayır yanıtına, olumsuz bir duruma artı puan vererek sıralamada ülkenin yükselmesine yol açmamak için 1 puan verilmemiştir. Bahsi geçen konuya dair bilgiye veya veriye erişilememiş olabileceği her zaman öncelikli olmuştur. Kısmen yanıtı, başlangıçta belirlenmiş olsa da, puanlama sırasında ihtiyaç duyulmamıştır.

3.2. Çocuğun Kararlara Katılımına Yönelik Öne Çıkan Ülkelerin Uygulamaları

BM ÇHS'nin ilkelerini hayata geçirmek üzere, çocukların üstün yararını gözetmek ve karar alma mekanizmalarına dahil olmasını kolaylaştırmak üzere çeşitli araçlar geliştirilmiştir. Ülkelerin kendi kapasiteleri ve ihtiyaçları doğrultusunda geliştirdikleri araçlar Çocuk Etki Değerlendirmesi (*Child Impact Analysis-CIA*) veya Çocuk Hakları Etki Değerlendirmesi (*Child Rights Impact Analysis*) gibi farklı isimlerle bilinmektedir. Adı geçen bu araçlar makalede Çocuk Etki Analizi olarak ifade edilmiş ve ÇEA olarak kısaltılmıştır.

ÇEA, öncelikle karar vericiler için BM ÇHS'nin özellikle çocukların üstün yararını düzenleyen 3'üncü maddesini⁹ ve katılım hakkını düzenleyen 12'nci maddesini¹⁰ hayata geçirmek üzere hazırlanmış bir araçtır. ÇEA, hazırlanan planların, politikaların, kararların, yasal düzenlemelerin uygulanmadan önce çocuklar üzerindeki doğrudan veya dolaylı etkilerinin analiz edilmesi ve gerekli ise ilgili planın, politikanın, kararın, yasal düzenlemenin yeniden düşünülmesi sürecidir (*Durmuş ve Koca*, 2020). ÇEA ile alınan her türlü kararda çocuk katılımı ve çocukların görünür olmaları desteklenmektedir.

2003 yılında yayımlanan GY 5, BM ÇHS ile ÇEA arasındaki ilişkiyi tarif etmektedir (*Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi*, 2017).

“45. Çocuklarla ilgili bütün eylemlerde çocuğun yüksek yararının en başta gözetilmesi (*madde 3 (1)*) ve Sözleşmenin hükümlerine yasama, politika geliştirme ve her kademedeki hizmet sunumunda saygı gösterilmesi, süreklilik temelinde çocuğa etkisinin belirlenmesi (*önerilen herhangi bir yasanın, politikanın veya bütçenin çocuklar ve haklarından yararlanma durumları üzerindeki olası etkileri*) ve çocuk etki değerlendirmesini (*uygulamanın fiili etkilerinin değerlendirilmesi*) gerektirmektedir. Bu belirleme ve değerlendirme süreçlerinin, politikalar geliştirilirken mümkün olan en kısa sürede bütün kademelerde hükümete içselleştirilmesi gerekmektedir.”

Bu yorum ışığında, ÇEA gibi bir aracın, çocuğun üstün yararını yetişkin kararıyla değil çocukların katılımı ile beraber ele alması ve çocukların karar alma sürecine dahil olma istekliliğini önemsemesi açısından GY ile uyumlu olduğunu söylemek doğru olacaktır. Bu makale kapsamında İsveç, Birleşik Krallık, Finlandiya, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın ÇEA araçları ve İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları (ÇOÇA) ve Şişli Belediyesi iş birliği çerçevesinde, yazarın da arasında bulunduğu iki araştırmacı tarafından örnek bir karar çerçevesinde denemesi yapılan ÇEA aracına yer verilmiştir.

8. İstanbul Bilgi Üniversitesi ÇOÇA ve Şişli Belediyesi işbirliği ile hazırlanan pilot ÇEA modeli, Türkiye için kabul edilmiş ve kullanılagelen bir model olmadığı için bu karşılaştırmaya dahil edilmemiştir.

Madde 3

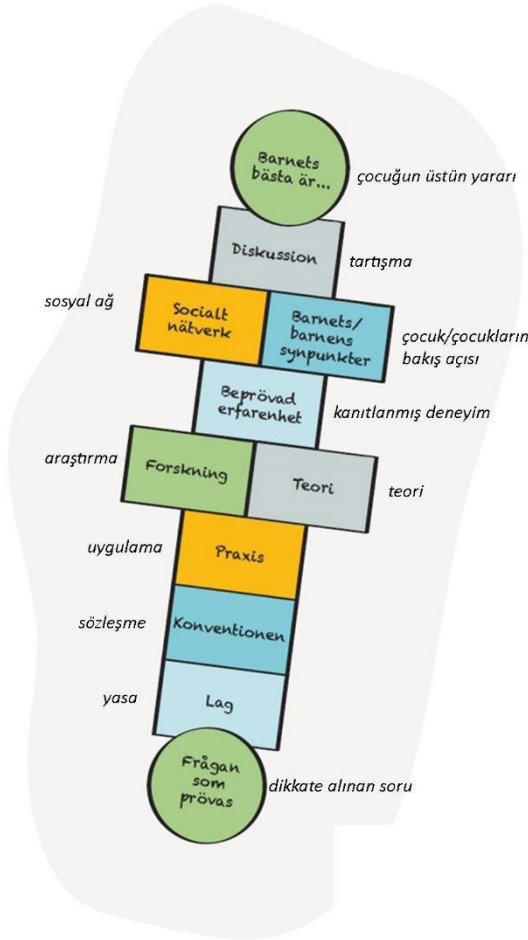
9. Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir. Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, vasilerinin ya da kendisinden hukuken sorumlu olan diğer kişilerin hak ve ödevlerini de göz önünde tutarak, esenliği için gerekli bakım ve korumayı sağlamayı üstlenirler ve bu amaçla tüm uygun yasal ve idari önlemleri alırlar. Taraf Devletler, çocukların bakımı veya korunmasından sorumlu kurumların, hizmet ve faaliyetlerin özellikle güvenlik, sağlık, personel sayısı ve uygunluğu ve yönetimin yeterliliği açısından, yetkili makamlarca konulan ölçülere uymalarını taahhüt ederler.

Madde 12

10. Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar. Bu amaçla, çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari kovuşturmada çocuğun ya doğrudan doğruya veya bir temsilci ya da uygun bir makam yoluyla dinlenilmesi fırsatı, ulusal yasanın usule ilişkin kurallarına uygun olarak çocuğa, özellikle sağlanacaktır.

İsveç

İsveç'in yönetim organizasyonu içinde çocuk haklarını kapsayan Çocuklar, Yaşlılar ve Cinsiyet Eşitliği Bakanlığı yer almaktadır. (Kaygısız, 2020). Ülkede 2001 yılında İsveç Yerel Yönetimler ve Bölgeler Birliği tarafından hazırlanan ve Şekil 1'de görülen sekiz aşamalı ÇEA aracına, seksek modeli adı verilmiştir (Durmuş, Koca, 2020).

Odağına çocuk üzerindeki etkisi değerlendirilecek konuyu veya kararı alan seksek modelinin aşamaları şöyledir:

1. Ele alınan soru veya karar
2. İlgili yasalar
3. BM ÇHS'deki ilgili maddeler
4. Mevcut uygulamalar ve politikalar
5. İlgili araştırmalar ve literatür
6. Benzer uygulamaların ve deneyimlerin sonuçları

7. Çocuklar dışındaki sosyal çevrenin görüşleri
8. Çocukların görüşleri

Bu aşamaların ardından ele alınan soru veya karar tartışılmakta ve çocukların yararını gözetilen bir sonuca bağlanarak rapor hazırlanmaktadır.

Birleşik Krallık

Birleşik Krallık, 2000 yılında Çocuk Komiseri Ofisi açılmasının ardından, çocukların ve gençlerin karar alma süreçlerine katılımını odağına alan ulusal stratejilerini hazırlamıştır. Birleşik Krallık'ta ÇEA'ne yönelik düzenlemeler 2017'de UNICEF'le yapılan görüşmeler neticesinde başlatılmıştır (UNICEF, 2017). UNICEF tarafından hazırlanan raporlarda İngiltere'de 2017'ye kadar CIA'nın ülke genelinde kullanımı hedeflendiği; bu amaçla araçlar üretildiği, çeşitli eğitim programlarının gündeme alındığı; Galler'de ÇEA hakkında düzenlemelerin olduğu, İskoçya'da Çocuk Hakları ve Çocuğun İyi Olma Hali Etki Değerlendirmesi (CRWIA) isimli bir modelin yürürlükte olduğu ancak İrlanda'da çocukların kararlara katılması için herhangi bir düzenlemenin bulunmadığı anlaşılmıştır (Durmuş ve Koca, 2020). Birleşik Krallık'a bağlı ülkelerden İrlanda'da Çocuk ve Gençlik İşleri Bakanlığı bulunmaktadır (Bahçeci, 2020). İskoçya'daki model üç aşamalı olarak kurgulanmıştır:

1. Tarama
2. Değerlendirme
3. Yetkilendirme ve yayınlama

Model çeşitli şablonları, rehberleri, çevrimiçi ve yüz yüze eğitim ve danışmanlığı da kapsayan araç seti bütününden oluşmaktadır (Durmuş, Koca, 2020). Birinci aşama olan tarama, ikinci aşamaya geçiş geçmemeye karar vermeye yarayan ve raporlamanın diğer aşamalarını kurgulamaya yardımcı olan bir aşamadır. Bu aşamada alınan karardan veya düzenlemeden hangi çocukların hangi açılardan ve nasıl etkilenebileceğine bakılmaktadır. İkinci aşamayı temsil eden değerlendirmede, karar veya düzenlemenin BM ÇHS ile ilişkisi kurulmakta, ilgili yetişkinlerden ve

Şekil 1. İsveç seksek modeli
(Kaynak: Durmuş ve Koca, 2020)

çocuklardan veri toplanmaktadır. Üçüncü aşama olan yetkilendirme ve yayınlamada ise karar vericiler için ikinci aşamadaki bulguları değerlendirip uygulamaya ve karara dönük rapor hazırlanmaktadır. Ayrıca hazırlanan raporun çocukların bilgi alma hakkını destekleyecek şekilde onlara yönelik versiyonu da yazılmaktadır (*The Scottish Government, 2021*).

Finlandiya

Karar alma mekanizmalarında çocuk katılımını önceleyen ve 2015'ten bu yana ÇEA modelini uygulayan Finlandiya'nın örneği yedi aşamalıdır (*Suomen Evankelis-Luterilainen Kirkko, 2015; Arslan Kılıçoğlu, Aral, 2020*):

1. Analiz
2. Etkinin tanımı
3. Veri toplama
4. Etki değerlendirme
5. Sonuç
6. Sonucu çocuklara bildirme
7. Sonucun etkilerini izleme ve değerlendirme

İskoçya'daki modele benzer şekilde, kararın veya uygulamanın çocuklar üzerinde herhangi bir etkisi olacağı tespiti yapılırsa, ikinci aşamaya geçilmektedir. Finlandiya'daki model, hazırlanan raporun karardan veya uygulamadan etkilenecek olan çocuklara ulaştırılması aşamasını içermesi bakımından, çocuk katılımının geri bildirim mekanizmasını da kapsamaktadır.

Avustralya

Avustralya'nın farklı eyaletlerinde Aile ve Çocuk Bakanlığı, Çocuk Güvenliği, Gençlik ve Aile Bakanlığı ve Çocuk Koruma Bakanlığı bulunmaktadır (*Çalış, 2020*). Ülkede 2020 yılından bu yana kullanılan ve sekiz adımlı ÇEA modeli şöyledir (*Commissioner for Children and Young People, 2020*):

1. Önerinin amacı
2. Önerinin çocuklar üzerindeki doğrudan veya dolaylı olarak etkisi
3. Önerinin etkilediği çocukların sosyal ve demografik özellikleri
4. Önerinin çocuklar üzerindeki

etkisinin derecesi

5. Önerinin çocukların yararına olup olmadığı
6. Öneriye ilişkin doğabilecek herhangi bir olumsuzluğu gidermek için alınacak önlemler
7. Öneri hakkında toplanan veriler
8. Öneriye yönelik özet tavsiye

İskoçya'dakine benzer şekilde ilk iki soruda, kararın veya uygulamanın çocukları doğrudan veya dolaylı olarak etkilemediği sonucuna varılırsa, raporlamaya devam edilmesine gerek kalmamaktadır. Ancak, iki sorudan birinde evet cevabı verilmişse, sekiz soruluk kılavuzla değerlendirme yapılmaya devam edilmektedir. Dördüncü aşamada seçenekler 'önemsiz, az önemli, orta derecede önemli, çok önemli' olarak sınıflandırılmıştır. Eğer 'önemsiz' seçeneği seçilmişse beşinci soruya devam etmeye gerek olmadığı notu eklenmiştir. Raporun, İskoçya veya Finlandiya örneklerinde olduğu gibi, çocuklara yönelik versiyonunun hazırlanıp hazırlanmadığına dair herhangi bir bilgi bulunamamıştır.

Yeni Zelanda

BM Çocuk Hakları Komitesi 2011'de Yeni Zelanda için karar alma mekanizmalarına çocukları da dahil etmesini tavsiye etmiştir. Bu tavsiye ışığında ülkede ÇEA'ne yönelik düzenlemeler geliştirilmeye başlanmıştır. Ülkedeki ÇEA modeli dört aşamalıdır (*Ministry of Social Development, 2018*):

1. Tarama
2. Kararın veya uygulamanın BM ÇHS ile ilişkilendirilmesi
3. Veri toplama
4. Etkinin özetlenmesi ve önerilerin sunulması

İskoçya ve Avustralya'dakine benzer şekilde daha kapsamlı bir ÇEA'ne gerek olup olmadığı tarama aşamasında kontrol edilmektedir. Hazırlanan raporun, İskoçya veya Finlandiya örneklerinde olduğu gibi, çocuklara yönelik versiyonunun hazırlanıp hazırlanmadığına dair herhangi bir bilgi bulunamamıştır.

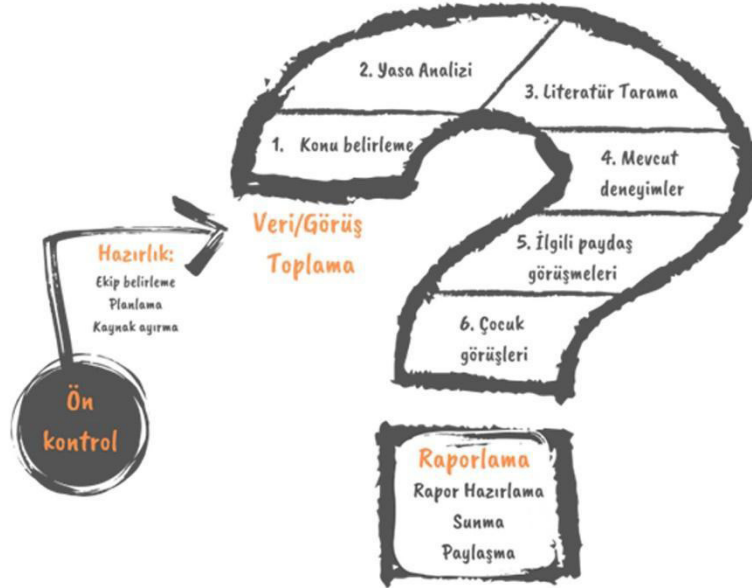
Türkiye

Türkiye’de ÇEA hazırlanmasına yönelik herhangi bir yasal düzenleme veya Çocuk Hakları Komitesi tarafından sunulan bir tavsiye yoktur. Çocuk hakları kapsamında, Çocuk Hizmetleri Genel müdürlüğü tarafından 2013-2017 dönemi için Çocuk Hakları Strateji Belgesi hazırlanmıştır (*Resmî Gazete, 2013*). Strateji belgesinde “Çocuğun yüksek yararının bütün yararlarından öncelikli olduğunu kabul ederek, yaşama, gelişme, korunma ve görüşünün alınması hakkı ile ayrımcılığın önlenmesini esas alan, çocuk hakları kültürü temelinde bir çocukluğun yaşandığı Türkiye” şeklinde bir vizyon belirlemiştir. Çocuğun katılım hakkını odağına alan stratejik amaçlar ise

“a) Çocuk ve çocuk haklarına ilişkin karar süreçlerine bütün çocukların katılımını sağlamak.

Eylem Planı’nın hazırlıklarının tamamlandığı bilgisine ulaşılsa da, Resmi Gazete’de veya konu ile ilişkili web sayfalarında ilgili belgeye ulaşılamamıştır.

2019’da İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi (ÇOCA) ve İstanbul Şişli Belediyesi işbirliği ile İsveç’te uygulanan modelin denemesinin yapılması kararlaştırılmıştır. Yazarın da araştırma ekibinde yer aldığı ve “Karar Vericiler için Çocuk Etki Değerlendirmesi-1. Bölüm” ismiyle hazırlanan birinci kitapçıkta (*Durmuş ve Koca, 2020*) ÇEA tanımı, örnek uygulamalar ve neden önemli olduğu anlatılmış; “Türkiye’de Çocuk Etki Değerlendirme İçin Bir Deneme: Şişli Belediyesi-Çocuk Oyun Evi Örneği-2. Bölüm” isimli ikinci kitapçıkta (*Durmuş, Koca, 2021*) ise örnek konu üzerinden ÇEA raporu süreci ve örnek uygulama anlatılmıştır.

Şekil 2. İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi ile Şişli Belediyesi işbirliği ile hazırlanan pilot ÇEA modeli (Kaynak: Durmuş ve Koca, 2021).

b) Toplumsal hayatın bütün alanlarında her türlü hizmetlerin tasarımı, düzenlenmesi, uygulanması, izlenmesi ve denetlenmesinde çocuğun katılımı ile ilgili kültürü geliştirmek.” (*Şirin, Gülan, 2011*)

şeklinde tariflenmiştir.

2018 yılında basına yansıyan haberlerde (*Anadolu Ajansı, 2018*) “2018-2023 dönemini kapsayan Ulusal Çocuk Strateji Belgesi ve

Şekil 2’de aşamaları görülebilen örnek ÇEA çalışması, Şişli Belediyesi’nin stratejik planında çocuklar için geliştirilmiş bir karar çerçevesinde, uygulama öncesinde tamamlanmıştır. Örnek model üç temel aşamadan oluşmaktadır:

1. Ön hazırlık
2. Veri toplama
3. Raporlama

Birinci aşamada ekip belirlenip planlama yapılmakta ve ihtiyaç duyulan kaynaklar belirlenmektedir. İkinci aşama, raporun en kapsamlı bölümüdür. Bu aşamada değerlendirmesi yapılacak olan konunun ilgili yasalarla ve BM ÇHS ile ilişkisi kurulmakta, konuya ilgili bilimsel araştırmalar ve literatür dikkate alınmakta, iyi uygulama örnekleri araştırılmakta, konuya dair yetişkinlerin ve çocukların görüşleri alınmaktadır. Üçüncü aşama olan raporlama aşamasında ise söz konusu kararın çocukların üstün yararı açısından nerede durduğu tartışılmakta ve kararın uygulanmasına yönelik görüş sunulmaktadır.

3.3. Çocuk Katılımını Kolaylaştırmak İçin Hazırlanmış Uygulamaların Karşılaştırmalı Değerlendirmesi

Ülkelerin çocuk hakları endeksindeki sıralaması, çocuklara yönelik kurumsal yapılarının durumu, kullandıkları uygulamaların çocuk katılımı merdiveni modelinde denk geldiği basamak, uygulamaların rapor öncesi, sırası ve sonrasında sürecine dair bir analiz yapılmıştır.

Çocuk Hakları Endeksi Çerçevesinde Analiz

Çocuk hakları endeksi BM ÇHS'yi kabul etmiş ve taranan bilgiye dair yeterli veriye sahip ülkelerin, çocukların yaşam, eğitim, koruma ve sağlık alanlarına dair düzenlemelerini temel alan bir sıralamadır. 2021'de 182 ülke, sayılan bu veriler ışığında sıralanmıştır (*Kids Rights, 2021*). Geçmiş yıllardaki endeks verileri sadece ilk 10 ve son 10 ülke sıralamasını dahil ettiği için, ülkelerin bazılarının tüm yıllara dair sıralama bilgisine erişilememiş; bu makaleye konu beş ülkenin 2015-2021 yılları arasında çocuk hakları endeksinde hangi sırada yer aldıkları baz alınmıştır (*Tablo 1*). Bu bölüm, ülkelerin günümüze doğru sıralamada yükselip yükselmediğine bakılarak, puanlanmıştır (*Tablo 2*).

Tabloya göre, Birleşik Krallık, Avustralya ve Yeni Zelanda endekste sürekli düşme eğiliminde olmuştur. Tüm ülke verilerine ulaşılabilen 2017 ile 2021 yılı karşılaştırması yaptığımızda, Birleşik Krallık 156'dan 169'a, Avustralya 27'den 134'e ve

Yeni Zelanda 158'den 168'e düşmüş; İsveç 7'den 4'e, Finlandiya 10'dan 3'e yükselmiştir. Özetle, çocukların yaşam, eğitim, koruma ve sağlık alanlarını temel alınarak hazırlanan sıralamada Finlandiya 2016, İsveç ise 2019 yılından bu yana hep ilk 10 ülke arasında yer almıştır.

Tablo 1. Çocuk hakları endeksi çerçevesine göre sıralama

	İsveç	Birleşik Krallık	Finlandiya	Avustralya	Yeni Zelanda
2015	8	veriye erişilemedi	veriye erişilemedi	veriye erişilemedi	veriye erişilemedi
2016	veriye erişilemedi	veriye erişilemedi	9	veriye erişilemedi	veriye erişilemedi
2017	7	156	10	27	158
2018	veriye erişilemedi	173	7	veriye erişilemedi	veriye erişilemedi
2019	9	veriye erişilemedi	4	19	veriye erişilemedi
2020	4	169	3	135	168
2021	4	169	3	134	168

Tablo 2. Çocuk hakları endeksi çerçevesine göre puanlama

	İsveç	Birleşik Krallık	Finlandiya	Avustralya	Yeni Zelanda
Ülke, verinin olduğu döneme göre sıralamada yükseldi mi?	3	-1	3	-1	-1

Kurumsal Yapı Çerçevesinde Analiz

Kurumsal yapılanma kısmında, bu beş ülkenin çocuklara yönelik ve onları kapsayan yasal ve yönetsel düzenlemelerinin varlığı incelenmiştir (*Tablo 3*).

Tablo 3. Kurumsal yapı çerçevesinde analiz

	İsveç	Birleşik Krallık	Finlandiya	Avustralya	Yeni Zelanda
Çocuk alanıyla ilgili bir bakanlık bulunuyor mu?	3	3	0	3	0
Yasa ve yönetmelikleri BM ÇHS ile uyumlu hale getirilmiş mi?	3	3	3	3	-1
Çocuk alanıyla ilişkili yerel yönetim birimleri bulunuyor mu?	3	0	0	0	3

İsveç, Birleşik Krallık ve Avustralya'da çocuk alanıyla ilgili bir bakanlık bulunduğu; İsveç, Birleşik Krallık, Avustralya ve Finlandiya'da yasa ve yönetmeliklerin BM ÇHS ile uyumlu hale getirildiği bilgisine ulaşılmıştır. İsveç ve Yeni Zelanda'da ise çocuk alanıyla ilişkili yerel yönetim birimleri vardır. İsveç'teki

temsil etmemektedir. Kalan beş basamak ise, katılımın derecelerini ifade etse de, aralarında bir hiyerarşi bulunmamaktadır (Hart, 1992). Hart'ın modeli, yetişkinlerin, çocukların katılımını anlamlı ve hak temelli açıdan sağlayabilmesi için yöntem ve araç geliştirmelerini desteklemek üzere tasarlanmıştır (Hart, 1992).

Tablo 4. Hart'ın Çocuk Katılımı Merdiveni modeli (Hart, 2016).

8. Çocuklar tarafından başlatılması ve kararların yetişkinlerle paylaşılması
7. Çocuklar tarafından başlatılması ve çocuklarca yönetilmesi
6. Yetişkinler tarafından başlatılması ancak kararların ortak alınması
5. Bilgi vererek danışma
4. Bilgi vererek görevlendirme
3. Maskotluk/Tokenizm
2. Dekorasyon
1. Manipülasyon/Zorlama/Aldatma

birim, İsveç Yerel Yönetimler ve Bölgeler Birliği adıyla hizmet vermektedir ve ülkede ÇEA süreçlerinin yürütülmesinden sorumludur.

Bu modele göre, adı geçen beş ülkenin kullandığı aracın merdivenin hangi basamağına karşılık geldiği yazar tarafından yorumlanmış ve ilgili basamak Tablo 5'ten de görüleceği gibi puan olarak yazılmıştır.

Tablo 5. Çocuk Katılımı Merdiveni'ne göre puanlama

	İsveç	Birleşik Krallık	Finlandiya	Avustralya	Yeni Zelanda
Ülkenin kullandığı aracın Hart'ın Çocuk Katılımı Merdiveni Modeli'nde denk geldiği basamak	5	5	5	5	5

Cocuk Katılımı Merdiveni Modeli Çerçevesinde Analiz

Çocuk Katılımı merdivenini Roger Hart 1992'de çocukların kendilerini ilgilendiren konulara katılımını odağa alma amacıyla geliştirmiştir (Tablo 4). Hart modelinde Arnstein'in Yurttaş Katılımı merdiveninden etkilenmiştir (Arnstein, 1969). Hart bu modeli "Çocukların, ilgili beceri ve sorumluluklarla önceden karşılaşmadan 16, 18 veya 21 yaşlarındaiken aniden sorumlu katılımcı yetişkin vatandaşlar haline gelmesini beklemek gerçekçi değildir." düşüncesi ile geliştirmiştir (Hart, 1992). Sekiz basamaklı olarak tasarlanan merdivenin ilk üç basamağı (Manipülasyon, Dekorasyon, Sembolik) katılımı

İncelenen beş ülkenin ÇEA aracında da, seçilen karar hakkında uygulama öncesi çocuklar bilgilendirilmekte ve ardından görüşleri alınmaktadır. Bundan hareketle tüm ülkelerin Hart'ın modelinde çocuklara danışılan ve bilgilendirilen beşinci sıra yani 'bilgi vererek danışma' aşamasında olduklarına karar verilmiştir.

Araç Seti Çerçevesinde Analiz

Araç seti bölümünde ülkeler, içeriğinden bağımsız olarak araçlarının olmasına, mevcut aracın kullanımına dair yönergelerin bulunmasına, çocuklardan görüş alınma durumları için gerekli etik tedbirlerin alınmasına göre değerlendirilmiştir (Tablo 6).

Tablo 6. Araç setine göre puanlama

	İsveç	Birleşik Krallık	Finlandiya	Avustralya	Yeni Zelanda
Rapor hazırlama için bir araç bulunuyor mu?	3	3	3	3	3
Rapor hazırlama için bir yönerge bulunuyor mu?	3	3	3	3	3
Çocuklarla görüşmeye dair etik ilkeler bulunuyor mu?	-1	3	3	3	-1
Çocuklar ve bakım verenlere yönelik izin ve onay formları bulunuyor mu?	-1	-1	-1	-1	-1

Beş ülke de çocukları odağına alan kararlar için çocuğun üstün yararını ve katılımını önceleyen bir raporlama aracına ve aracın kullanımını kolaylaştıracak bir yönergeye sahiptir. Birleşik Krallık, Finlandiya ve Avustralya yönerge içine, çocuklarla iletişim kuracak olan yetişkinlere yönelik etik çerçeveyi kuran ve görüşme yöntemlerini anlatan eğitim paketlerini dahil etmiştir. Böylece, daha önce hiçbir alanda çocuklarla çalışma pratiği olmayan yetişkinlerin ve dahası karar vericilerin kapasitelerini arttırmayı ve çocuğa zarar vermeme ilkesini gözettikleri görülmektedir. İncelenen beş ülkenin araçlarının içinde veya öneri olarak, çocuklarla görüşmeden önce hem bakım vereninden hem de çocukların kendisinden onay formları alınmasına dair bir tavsiyeye yer verilmemiştir.

Rapor Öncesi Süreç Çerçevesinde Analiz

Raporlama öncesindeki süreç, raporu hazırlayacak olan ekibin belirlenmesi ve ekibin süreç ile ilgili hazırlığını kapsayan bölümdür. Ekibin belirlenmesiyle beraber uygulama süreçlerini de aksatmaması adına raporun tamamlanması için gereken ideal süreye, ekip için çocukların üstün yararı ve katılımını öngören kontrol listesinin varlığına, rapor kapsamında hangi kararlara yer verildiğine dair bir değerlendirme yapılmıştır (Tablo 7).

İsveç, Finlandiya ve Yeni Zelanda'da, rapor ekibi tanımlıdır. Birleşik Krallık ve Avustralya'da ise, çocuklarla ilgili sistemlerini BM ÇHS ile uyumlu hale getirdikleri ve ülkede ÇEA hazırlama

pratiği bulunduğu için, bu raporları hazırlayan bir ekibin halihazırda var olduğu varsayımı yapılmaktadır. Beş ülkede de raporun tamamlanması için bir süre tanımlı yapılmamıştır. Finlandiya ve Yeni Zelanda'da, çocuklarla temas edecek olan yetişkinler için kendilerini ve çocuklarla buluşma ortamlarını kontrol için bir liste bulunmaktadır. İsveç dışındaki tüm ülkeler raporun alınan tüm kararlar için hazırlanması gerektiğini belirlemiştir.

Tablo 7. Rapor öncesi sürece göre puanlama

	İsveç	Birleşik Krallık	Finlandiya	Avustralya	Yeni Zelanda
Rapor ekibi tanımlı mı?	3	-1	3	-1	3
Raporun hazırlanması için süre tanımlı mı?	-1	-1	-1	-1	-1
Yetişkinler için çocuk katılımına yönelik bir kontrol listesi bulunuyor mu?	-1	-1	3	-1	3
Rapora konu kararların sadece çocuklarla ilgili kararlar olmamasına dikkat ediliyor mu?	-1	3	3	3	3

Raporlama Süreci Çerçevesinde Analiz

Raporlama süreci boyunca, çocuğun üstün yararı ve katılımı çerçevesinde dikkate alınan hususlar bu bölümde irdelenmiştir. Ülkeler raporu hazırlayan ekipte çocukların bulunmasını önerme, her türlü farklılıkları ve ihtiyaçları dikkate alınarak

çocuklardan görüş alınması, çocukların görüşlerinin alınması sırasında gerekli etik kuralların işletilmesi, kararlar veya konuyla ilgili yetişkinlerin görüşlerine yer verilmesi ve raporun çocuklara yönelik versiyonunun hazırlanması bakımından değerlendirilmiştir (Tablo 8).

Ülkelerin hiç birisi raporlama ekibinde çocukların da bulunmasını tavsiye etmemiş veya bir karar olarak buna yer vermemiştir. Beş ülkede de kararlar ilgili hem çocuklardan hem de yetişkinlerden görüş alınmaktadır. Zaten ÇEA'nin özü, çocukların da alınan kararlara dahil edilmesini destekleyici bir araç olmasıdır. Yalnızca Finlandiya çocukların görüşleri alınırken gerekli güvenlik önlemlerine yönelik tedbirler almış, tavsiyelerde bulunmuştur. Hazırlanan raporun çocuklara yönelik olarak yeniden yazılması ise sadece Birleşik Krallık ve Finlandiya'daki araçlarda önerilmiştir.

Tablo 8. Raporlama sürecine göre puanlama

	İsveç	Birleşik Krallık	Finlandiya	Avustralya	Yeni Zelanda
Rapor ekibinde çocuklar da var mı?	-1	-1	-1	-1	-1
Rapora konu karar hakkında çocukların görüşleri alınıyor mu?	3	3	3	3	3
Rapora konu karar hakkında, koşulları eşit olmayan çocukların görüşleri de alınıyor mu?	3	3	3	3	3
Çocukların görüşleri alınırken asgari güvenlik önlemlerine yönelik yönerge bulunuyor mu?	-1	-1	3	-1	-1
Rapora konu karar hakkında, bakım veren, öğretmen, eğitimci gibi yetişkinlerin görüşleri alınıyor mu?	3	3	3	3	3
Hazırlanan raporun çocuklara yönelik versiyonu da yazılıyor mu?	0	3	3	0	0

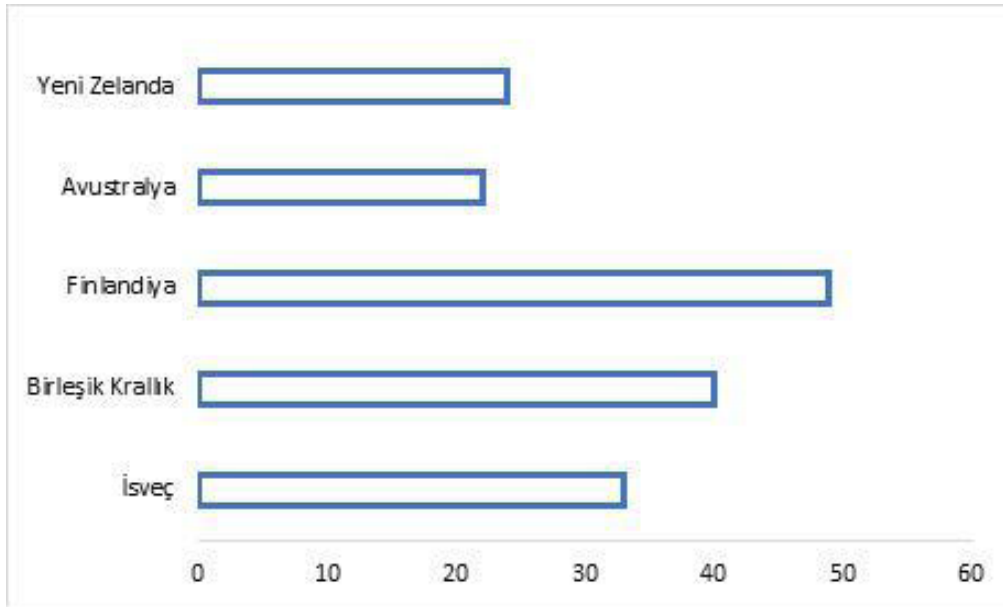
Rapor Sonrası Süreç Çerçevesinde Analiz

Ülkeler raporun tamamlanmasının ardından geri bildirim süreçlerini işletmesi, raporun çocuklara ulaştırılması, uygulama aşaması için kontrol mekanizmalarının kurulması ve hazırlanan raporların kamuoyu ile paylaşılması kriterleri açısından değerlendirilmiştir (Tablo 9).

İsveç, Birleşik Krallık ve Finlandiya'nın karara ilişkin görüşleri alınan çocuklara dönük bir geri bildirim süreci ve kararın uygulanması aşamaları için denetleme mekanizması oluşturduğu görülmüştür. Yalnızca Birleşik Krallık'taki araçta raporun kamuoyu ile paylaşılması önerilmektedir. Yetişkinler ve çocuklar için hazırlanan raporların, web sitesinde yayımlanmasıyla, sosyal medya araçları, basın açıklaması veya halk toplantıları aracılığıyla sunulmasıyla şeffaflığa ve örnek olmaya katkı verilmiş olacaktır.

Tablo 9. Rapor sonrası sürece göre puanlama

	İsveç	Birleşik Krallık	Finlandiya	Avustralya	Yeni Zelanda
Görüşleri toplanan çocuklar için geri bildirim mekanizması bulunuyor mu?	3	3	3	-1	0
Çocuk raporu ilgili çocuklara ulaştırılıyor mu?	0	3	3	0	0
Rapora konu karar hakkında denetleme mekanizması bulunuyor mu?	3	3	3	-1	0
Raporların (yetişkin ve çocuk versiyonu) kamuoyu ile paylaşılması öneriliyor mu?	-1	3	-1	-1	-1

Şekil 3. Ülke uygulamalarının puanlama sonuçları

Değerlendirme ve puanlamalar ışığında, Şekil 3'ten de görülebileceği üzere, Finlandiya 49 puana, Birleşik Krallık 40 puana, İsveç 33 puana, Yeni Zelanda 24 puana ve Avustralya 22 puana ulaşmıştır. Çocuk hakları indeksinde de beş ülke arasında ilk sırada olan Finlandiya, burada da ilk sırada yerini almıştır. Yedi farklı ana başlık ve altında belirlenen kriterler eşliğinde yapılan değerlendirmelere göre ülkelerin toplam puanları Şekil 3'te görülsede, her bir başlık farklı analizler içerdiğinden ülke değerlendirmelerinin de ayrı ayrı ele alınması anlamlı olacaktır. Çocuk hakları endeksi çerçevesinde analizde çocukların yaşam, eğitim, koruma ve sağlık alanlarını temel alınarak hazırlanan sıralamada Finlandiya 2016, İsveç ise 2019 yılından bu yana hep ilk 10 ülke arasında yer almıştır. Kurumsal yapı çerçevesinde yapılan analizde İsveç, Birleşik Krallık ve Avustralya olumlu uygulamalara sahiptir. Çocuk katılımı merdiveni modelinde tüm ülkeler çocuklara danışılan ve bilgilendirilen beşinci sıra yani 'bilgi vererek danışma' aşamasındadır. Dolayısıyla çocuk katılımı bu uygulamalarla sağlanabilmektedir. Araç seti çerçevesinde yapılan analizde Birleşik Krallık, Finlandiya ve Avustralya olumlu ve örnek alınabilir uygulamalara sahiptir. Rapor öncesi süreçle alakalı analizde Finlandiya ve Yeni Zelanda; raporlama sırasındaki

süreçle alakalı analizde Finlandiya; rapor sonrası süreçle alakalı analizde ise Birleşik Krallık olumlu ve örnek alınabilir uygulamalar kullanmaktadır.

Ülkelerin genelinin raporun kapsamını sadece çocuklarla ilgili kararlarla sınırlı bırakmaması yaklaşımı, çocuklarla beraber yaşanan şehirde, kararlara onların da dahil edilmesini destekleyici bir bakış açısı olarak değerlendirilmektedir. Buna karşın rapor ekibinde hiçbir ülkenin çocuklara alan açmamış olması, raporlara çocuk bakış açısının dahil edilememesine ve çocukların katılımının tam olarak sağlanamamasına yol açacaktır. Rapor ekibinde çocukların da bulunmasının desteklenmesi, çocukları birey olarak gören yaklaşımın bir yansımasıdır. Ülkelerin çoğunluğunda, görüşleri alınan çocuklara, sundukları fikirlerinin ne kadarının, nerelerde, ne şekilde kullanıldığına, kullanılmayan veya uygun bulunmayan görüşlerinin neden dahil edilmediğine dair bir geri bildirim süreci yürütülmektedir. Geri bildirim sürecinin varlığı, anlamlı bir katılımın varlığına da işaret etmektedir. Benzer şekilde, uygulama süreçlerinin de kontrolü, çocukların görüşlerinin hangi boyutta yansıdığını somut olarak görmeleri açılarından önemlidir ve ülkelerin çoğunluğunun gözettiği bir konudur.

Raporun çocuklara dönük halinin hazırlanması ve onlara ulaştırılması henüz kısıtlı ülkelerce yapılan bir uygulama olsa da sadece çocuklar değil yetişkinler için de okuması zevkli belgeler olması açısından yaygınlaşması beklenen bir uygulama olarak görülmektedir.

Bu karşılaştırmalı değerlendirmeler aracılığıyla farklı ülkelerin kullandığı çocuk etki değerlendirmesini kolaylaştıran araçlar ve yöntemlerdeki iyi uygulamalar süzülerek Türkiye’de yerel yönetimlerin kullanabileceği bir rehber uyarlanmıştır. Yazara tarafından hazırlanan “Çocuklarla Beraber Karar Alma Rehberi” (Koca, 2022) yerel yönetimler için karar alma süreçlerinde çocuk katılımını kolaylaştırmak amacıyla hazırlanmıştır. Rehberin, Türkiye’nin de tarafı olduğu BM ÇHS ile uyumlu olmasına ve hükümlerinin gerçekleşmesine destek olmasına çalışılmış, Türkiye henüz tarafı olmasa da Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’nın Yerel Yönetimlerin Çalışmalarında Yer Alma Hakkına Dair Ek Protokolü’nün yerel yönetimlerde alınan kararlara, karar süreçlerine dahil edilirken atlanan kesimlerin de katılımını desteklemesine yardımcı olacak bir yönerge olması sağlanmıştır. Ayrıca rehber, katılımı bir süreç olarak kurgulamaya destek olmak amacıyla, kimlerin katılımının öncelenmesi gerektiğini daha tanımlı hale getirmektedir. En önemlisi de rehber, çocukların kararlarda hangi aşamalarda, hangi birimler aracılığıyla katılacağını tanımlamakta; çocukların bugünün paydaşı olarak görülmesini sağlamakta; çocukların görünürlüğünü sağlayarak, çocuklar ve yetişkinler arasında eşitler ilişkisi kurarak, çocukların görüşlerinin etkili olmasını destekleyerek, çocukların gelişimleri ve gönüllülükleri dahilinde katılımını önceleyerek, kapsayıcı bir yaklaşım güderek, tüm sürecin şeffaf ve hesap verebilir bir biçimde yürütülmesini sağlayarak ve geri bildirim aşamasının atlanmamasını önemseyerek katılımın süreç olarak kurgulanmasının önünü açmaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER: ÇOCUK KATILIMI SON ADIM DEĞİL, SÜREÇ OLARAK GÖRÜLMELİ

Çocukları koruma odağında haklarını güvence altına alan ilk belgelerde katılımlarını desteklemeye dair bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Bu nedenle BM ÇHS’nin çocuğun katılım hakkını düzenleyen 12’nci maddesi tereddütsüz ve eksiksiz işletildiği takdirde çocuğu da geliştiren bir haktır. 12’nci madde aynı zamanda sözleşmedeki diğer tüm hakların da anlaşılması ve uygulanması açısından destekleyici bir maddedir. BM ÇHS’nin kabulünün ardından, çocuk haklarının geliştirilmesi ve anaakımlaştırılması adına karar alma mekanizmalarının içine çocukların katılımını sağlamaya yönelik bir eğilim görülmektedir. Fakat bu mekanizmalarda çocukların nasıl, kimler aracılığıyla, hangi yasal süreçlerin desteleyiciliğinde ve hangi aşamada katılımının sağlanabileceği hususlarında hala bir belirsizliğin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çocuk katılımını bir sonuç veya son adım olarak görme anlayışının önüne geçmek, süreç olarak ele almak için,

- Çocuk katılımı, yalnızca faaliyete katılım gibi anlaşılıp kurgulanmamalı,
- Dahil olan çocukların gönüllü olması gözetilmeli,
- Çocuklara tam ve eksiksiz bilgi sağlanmalı ve çocuk yaşına uygun şekilde bilgilendirilmeli,
- Çocuklarla eşitler ilişkisi kurulmalı, ne söylerlerse doğru ve tartışılmaz olarak görülmemeli,
- Çocuk katılımı sembolik jestler olmamalı,
- Çocuğun katılmamayı tercih etmesinin bir katılım biçimi olduğu farkedilmeli,
- Çocuklar yalnızca kendileri ile alakalı konularda dahil edilmemeli,
- Çocuk katılımı, katılan çocuğu geliştirmeli, kapasitesini arttırmalı,
- Katılım sürecinde geri bildirim adımı bulunmalı, çocuklara önerilerinin

hangilerinin yapılabileceği, hangilerininse neden yapılamayacağı anlatılmalı,

- Katılım sürecinde tüm kesimlerden çocukların kapsandığından emin olunmalı,
- Katılım süreci kurgulanırken insan ve maddi kaynak için en baştan planlama yapılmalıdır.

Sonuç olarak, karar alıcılara çocuk katılımına dair ortak bir eksen de buluşmak zor gelmekte ve genelde yetişkinler çocuğun ihtiyacını öngörerek kararlar almaktadır. Burada yetişkinlerin katılımı çocukların katılımından daha önemli olduğu kalıp yargısı devreye girmektedir. Bu yaklaşımın yerleşik olması ve çoğunlukla tercih edilmesi, çocuklarda kendilerinin görüşlerinin zaten alınmayacağı, alınsa dahi bir şeyi değiştiremeyeceği anlayışının yerleşmesine yol açmaktadır.¹¹

“Bir yeri değiştirmek istiyorlar, buraları boyayalım diyorlar, yine az çok bize soruyorlar. Rengi bize soruyorlar ama boyama konusuna hayır desek kabul ederler mi, belki ederler.” (Çocuk görüşü, 14 yaş)

“Şehri yönetenin kararı oluyor, biz karar veremeyiz. Sorabilirler ama orayı belediye yönettiği için biz bir şey diyemeyiz. Hayır desek bile onlar yapmayabilirler.” (Çocuk görüşü, 13 yaş)

“Bize haber vermezler ki...” (Çocuk görüşü, 10 yaş)

BM ÇHS'nin dünya genelinde yaygın bir şekilde kabulünün ardından çocuk katılımına yönelik eğilim artmıştır. Yasaları düzenleyenler ve karar verici yetişkinler çocuk katılımı konusuna öncelik verseler veya vermeye çalıştıklarını gösterecekler de hak olarak çocuk katılımı çalışma anlayışlarına yerleşmemiş veya eksik tanımlanmaktadır. Bu nedenle çocuk katılımının karar mekanizmalarında nasıl yerini bulacağı, kimler veya hangi birimler aracılığıyla uygulanacağı, takip ve kontrol edileceği, hangi yasal düzenlemelerle ilişkilendirileceği belirsizdir.

Çocuklara kararları kendileri yerine yetişkinlerin vermesinin ‘normal’ olmadığı ve alınacak kararlara kapasiteleri ölçüsünde her aşamada dahil olabilecekleri anlatılmalıdır. Burada özelliklerinden kısaca bahsedilen ve başka bir çalışmada oluşturma aşamaları detaylıca anlatılacak olan “Çocuklarla Beraber Karar Alma Rehberi” çocukların hangi aşamada ve hangi birimler aracılığıyla dahil olacağını tanımlamamakta ve belirlediği aşamalarla süreci daha belirgin hale getirmektedir. Rehber çocukları bugünün paydaşı olarak gören anlayışı desteklemekte, katılımı çocukların daha görünür olması, yetişkinlerle güç ve katkıyı paylaşmayı, katkılarının anlamlı bir şekilde dahil edilmesini desteklemeyi, katılmamayı tercih etmelerini de gözetmeyi, gelişimlerine uygun bir şekilde bilgilendirilmelerini ve geri bildirim süreçlerini de kurmayı sağlamaktadır.

Rehberin karar alma mekanizmaları ve yasal düzenlemelerin içine yerleştirilmesi, kullanımını engelleyebilecek bürokratik yavaşlığın engellenmesi, kaynak eksikliği yüzünden göstermelik katılımı geçiştirilmesinin önüne geçilmesi vazgeçilmez ve somut adımlar olacaktır. Kullanım ve uygulama açısından öncelikli hedef kitlesi yerel yönetimler olan bu rehberin kullanımını kolaylaştırmak için, merkezden yerele kararlara katılan tüm paydaşların rol alması ve gerekli yasal düzenlemelerin buna göre yapılması gereklidir. BM ÇHS ile uyumlu bir uygulama yönetmeliği hazırlanmalı, yönetmelikte rehberin kullanımına yönelik tüm uygulama süreçleri tanımlanmalıdır.

BİLGİLENDİRME

Başlık: Şehri Çocuklarla Paylaşmak: Karar Alma Süreçlerinde Çocuk Katılımını Kolaylaştırmaya Yönelik Uygulamaların Karşılaştırmalı Analizi

Yazar isimleri ve unvanları: Aysun Koca, Dr

Yazarların bağlı bulunduğu kurumlar: Bağımsız Araştırmacı

Makalenin üretildiği tez: Koca, A. (2022). Karar alma süreçlerinde çocuk katılımı:

11. Alıntılanan çocuk görüşleri, yazara ait “Karar alma süreçlerinde çocuk katılımı: İstanbul’da yerel yönetimler için bir yöntem denemesi” isimli doktora tezi için yapılan görüşmelerden aktarılmıştır.

İstanbul'da yerel yönetimler için bir yönetim denemesi (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir Planlama, İstanbul.

Danışman: Prof. Dr. İclal Dinçer

Kurum: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir Planlama

KAYNAKLAR

- Akboğa, H. M., Kılıç, A. Z. ve Durmuş, G. (2015). Türkiye'de okullarda çocuk katılımı çocuklar için güncel durum raporu. https://cocuk.bilgi.edu.tr/wp-content/uploads/2020/02/COCA_DOD_kitap_COCUK_BASKI.pdf
- Anadolu Ajansı (2018, 4 Mayıs). Aile Bakanı Kaya: Ulusal Çocuk Stratejisi Belgesi hazırlıkları tamam. Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/aile-bakani-kaya-ulusal-cocuk-stratejisi-belgesi-hazirlıkları-tamam/1135296>
- Arkadas-Thibert, A., Evci, H. L. (2021). Sivil toplum örgütleri için çocuk hakları ve çocuk katılımının ilkeleri uygulama rehberi. STGM. <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2021-09/yetiskin-kitapcik-compressed.pdf>
- Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Planning Association*, 1969, 216-224. <https://doi.org/10.1080/01944366908977225>
- Arslan Kılıçoğlu, A., Aral, N. (2020). Finlandiya'da çocuklara yönelik yönetsel örgütlenme ve politikalar. Y. Mamur Işıkcı, A. Dirikoç (Eds.), *Çocuklara yönelik karşılaştırmalı yönetsel yapılar* (s. 291-303). Astana Yayınları.
- Ataman, H. (2022). Politik karar verme süreçlerine etkili ve anlamlı katılım hakkı ve mekanizmalar bilgi kitapçığı. STGM. <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2022-08/politik-karar-verme-sureclerine-etkili-ve-anlamlı-katılım-hakki-ve-mekanizmalar-bilgi-kitapçigi.pdf>
- Bahçeci, H. I. (2020). Birleşik Krallık'ta çocuklara yönelik yerel yönetim yapılanması. Y. Mamur Işıkcı, A. Dirikoç (Eds.), *Çocuklara yönelik karşılaştırmalı yönetsel yapılar* (s. 128-154). Astana Yayınları.
- Beyazova, A., Tüzün, I. ve Kılıç, A. Z. (2016). Eğitimde çocuk katılımı: Türkiye'deki olanaklara dair bir değerlendirme. E. Erbay (Eds.), *Çocuk katılımı* (s. 1-27). Nobel Yayın.
- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi. (2009). BM Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorum no. 12: Çocuğun Katılım Hakkı. https://insanhaklarıizleme.org/vt/yayın_view.php?editid=435
- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi. (2017). Bağımsız Yaşama ve Topluma Dâhil Olma Hakkında Genel Yorum No. 5. <https://www.esihaklar.org/wp-content/uploads/2018/04/Ba%C4%9F%C4%B1ms%C4%B1z-Ya%C5%9Fama-ve-Topluma-Dahil-Olma-BM-No.5.output.pdf>
- Chawla, L. (2001). Evaluating children's participation: seeking areas of consensus. *Participatory Learning and Action Notes*, 42, 9-13.
- Commissioner for Children and Young People (2020). Child impact assessment guidelines. <https://www.cyp.wa.gov.au/media/4338/ccyp-child-impact-assessment-g-web-enabled-file-june-2020.pdf>
- Çalış, N. (2020). Avustralya'da çocuklara yönelik yönetsel örgütlenmeler. Y. Mamur Işıkcı, A. Dirikoç (Eds.), *Çocuklara yönelik karşılaştırmalı yönetsel yapılar* (s. 55-79). Astana Yayınları.
- Driskell, D. (2002). *Creating better cities with children and youth a manual for participation*. UNESCO Publishing.
- Durmuş, G., Koca, A. (2020). Karar vericiler için çocuk etki değerlendirmesi. <https://cocuk.bilgi.edu.tr/wp-content/uploads/2020/07/Karar-Vericiler-1%CC%87c%CC%A7in-C%CC%A7ocuk-Etki-Deg%CC%86erlendirmesi-1-Bo%CC%88lu%CC%88m.pdf>
- Durmuş, G., Koca, A. (2021). Karar vericiler için çocuk etki değerlendirmesi 2. Bölüm Türkiye'de çocuk etki değerlendirme için bir deneme: Şişli Belediyesi çocuk oyun Evi örneği. İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Elibol, Z. (2015). Türkiye'nin uluslararası insan hakları sözleşmelerine koyduğu çekinceler. https://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2015/10/ZeynepElibol_CekincelerRaporu.pdf
- Erkem, N. (2022). Etkiniz AB Programı-Katılım hakkı izleme. Etkiniz AB Programı. <https://etkiniz.eu/blog/online-egitim-40/>
- Gemalmaz, M. S. (2001). *Uluslararası insan hakları hukukunun genel teorisine giriş*. Beta Yayınevi.
- Gülmez, M. (2000). İnsan haklarının tarihsel gelişimi ve bugünkü ulaştığı nokta, farklı bakış tarzlarıyla insan hakları uygulamaları. APK Yayınları.
- Hart, R. (1992). *Children's participation from tokenizm to citizenship*. UNICEF.
- Hart, R. (2016). *Çocukların katılımı: Kuram ve uygulamada toplum gelişimi ve çevre korumasında genç yurttaşları içermek*. (T. Şener-Kılınc Çev.). Nobel Kitap. (1997'de yayınlanan orijinal çalışma)
- İlal, E. (2011). Magna Carta. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 34, 210-242. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/96147>
- İnsan Hakları Derneği. (1999). *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*. <https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/>
- Kamu Denetçiliği Kurumu. (1959). *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi*. https://www.kdkcocuk.gov.tr/anasayfa/contents/files/YasalDuzenlemele/BM_cocuk_Haklari_Bildirisi.pdf
- Kaygısız, Ü. (2020). *İsveç'te çocuklara yönelik yönetsel örgütlenmeler*. Y. Mamur Işıkcı, A. Dirikoç (Eds.), *Çocuklara yönelik karşılaştırmalı yönetsel yapılar* (s. 155-178). Astana Yayınları.
- Kemal, Y. (2014). *Çocuklar insandır*. Yapı Kredi Yayınları.
- Kids Rights. (2021). *The Kids Rights Index 2021*. <https://files.kidsrights.org/wp-content/uploads/2021/06/03095317/KidsRights-Index-2021-Report.pdf>
- Kids Rights. *Kids rights index* [Bilgi sayfası]. <https://www.kidsrights.org/research/kidsrights-index/>
- Koca, A. (2022). Karar alma süreçlerinde çocuk katılımı: İstanbul'da yerel yönetimler için bir yönetim denemesi [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- L. Lundy. (2007). "Voice" is not enough: Conceptualising article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *British Educational Research Journal*, 33:6, 927-942.
- Ministry of Social Development (2018). *Improving the wellbeing of children and young people in New Zealand-Guidance for carrying out a child impact assessment*. <https://www.msd.govt.nz/documents/>

- about-msd-and-our-work/publications-resources/
resources/child-impact-assessment-guide-jul18.
pdf
- Participation Models A chase through the maze Citizens,
Youth, Online. (2012). https://www.nonformality.org/wp-content/uploads/2012/11/Participation_Models_20121118.pdf
- Resmî Gazete. (2013, 14 Aralık). Ulusal Çocuk Hakları
Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2013-2017).
Resmî Gazete, [https://www.resmigazete.gov.tr/
eskiler/2013/12/20131214-15-1.pdf](https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/12/20131214-15-1.pdf)
- Suomen Evankelis-Luterilainen Kirkko. (2015).
Lapsivaikutusten arviointi Suomen evan-
kelis-luterilaisessa kirkossa-Ohjeistus.
[https://evl.fi/documents/1327140/39461555/
LAVA-ohjeistus/9308d811-9e19-0cbe-b82e-
560082043d97](https://evl.fi/documents/1327140/39461555/LAVA-ohjeistus/9308d811-9e19-0cbe-b82e-560082043d97)
- Şirin, M. R., Gülan, A. (2011). I. Türkiye Çocuk Hakları
Stratejisi (2012-2016). [https://www.cocukvakfi.
org.tr/wp-content/uploads/2020/12/42k.pdf](https://www.cocukvakfi.org.tr/wp-content/uploads/2020/12/42k.pdf)
- The Scottish Government. (2021). Child Rights and
wellbeing impact assessment (CRWIA) external
guidance. <https://www.kisa.link/QaCs>
- UN Documents Gathering a body of global agreements.
(1924). Geneva Declaration of the Rights of the
Child. [http://www.un-documents.net/gdrc1924.
htm](http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm)
- UNICEF. (2017). Child Rights Impact Assessment (CRIA):
A review of comparative practice across the
UK. [https://www.unicef.org.uk/wp-content/
uploads/2017/09/Unicef-UK-CRIA-comparative-
review_FOR-PUBLICATION.pdf](https://www.unicef.org.uk/wp-content/uploads/2017/09/Unicef-UK-CRIA-comparative-review_FOR-PUBLICATION.pdf)
- United Nation. (1989). Convention on the Rights
of the Child. [https://www.ohchr.org/en/
instruments-mechanisms/instruments/
convention-rights-child](https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child)
- Ward, C. (1977). The child in the city. The Architectural
Press Ltd.
- Yale Law School. (2008). Declaration of the Rights of Man-
1789. [https://avalon.law.yale.edu/18th_century/
rightsof.asp](https://avalon.law.yale.edu/18th_century/rightsof.asp)

Abstract

In the past three or four decades, scientists working in computer science, physics and mathematics have had significant research studies on origami. Currently, most of the articles and books that can be reached by designers or architects describe and deal with the subject through mathematical expressions. It does not seem possible for a reader who is not related to mathematics to understand what is explained in articles and books. Therefore, folding systems have been basically classified to make the subject more understandable for designers. Examples of kinetic architectural products that act with origami principles were evaluated through folding and building hierarchy concepts. The matrix has been generated to visualize the distribution of the characteristics and to display architectural tendencies. By the visualization of data, it becomes possible to examine the potential outputs of desired folding technique on the existing projects. Thus, the matrix guides designers to select a folding technique that meets the function. It can be mentioned that the proposed method can be attributed as a novel perspective for predesign phase of origami-based elements. Thanks to the matrix, the areas that have not been studied in architectural applications such as flexible foldings are demonstrated. Also, the relationship between building concept levels and movement motivations such as configuration and compactness has been revealed by the study. The findings and the matrix demonstrate that there are still many possibilities that can be studied.

Keywords: Folding, Kinetic Architecture, Origami.

Analysis of Origami Applications within the Scope of Kinetic Architecture

Kinetik Mimarlık Kapsamında Origami Uygulamalarının İncelenmesi

¹Çetin Süalp

Gebze Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Kocaeli, Türkiye

²Nabi Volkan Gür

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye

Başvuru tarihi/Received: 05.08.2022, Revize tarihi/ Revised: 16.06.2023, Kabul tarihi/Final Acceptance: 23.06.2023

Genişletilmiş Özet

Çalışma kapsamında origami prensipleri ile hareket edebilen kinetik mimarlık ürünleri incelenmiştir. Literatürde ilgili çalışmalar çoğunlukla konuyu katlanma mekanizmaları ve hesaplamaları üzerinden ele almakta ve matematik ile ilgili olmayan birçok okurun anlamakta güçlük çekebileceği ifadeler içermektedir. Konu ile ilgili derleme makaleleri ve retrospektif çalışmalar mevcut olmasına rağmen araştırma makalelerinin genellikle uzmanlık gerektiren konuları olması ve konuyu bütüncül olarak ele alan sınırlı sayıda çalışma olması nedeniyle, okuyucunun zihninde geniş bir bakış açısı oluşturmak zorlaşmaktadır. Dolayısıyla konunun mimar ve tasarımcılar için daha anlaşılır bir şekilde ele alınabilmesi gerekmektedir. Makaledeki metodoloji temel olarak örneklerin seçilmesine ve değerlendirilmesine dayanmaktadır. Literatürden ölçüğü, işlevi, katlama yöntemi, yapısal seviyesi, alanı, malzemesi, kat deseni, hareket kabiliyeti, geometrik konfigürasyonu ve kontrol sistemi farklı olan örnekler derlenmiştir. Geniş bir bakış açısı oluşturmak adına farklı özelliklere sahip örnekler seçilmeye özen gösterilmiştir. Seçilen örnekler aşağıda tanımlanan katlanma hareketi ve yapı kavramları gibi temel konular üzerinden incelenmiştir. Çalışmada derlenen bilgiler, konuyu bütüncül olarak algılamaya katkı sağlaması açısından matriste görsel hale getirilmiştir.

Bir eylem olarak katlanma hareketi; bir veya daha fazla etki (serbestlik derecesi) ile yapılandırılabilen, yüzeylerde deformasyon (fiziksel etki) oluşturabilen ve sistemlerin boyutlarını koordinat eksenlerine göre değiştirebilen bir hareket olarak tanımlanabilmektedir. Katlanma hareketi süreç açısından da bir veya daha fazla seferde gerçekleşebilmektedir. Bu sayede katlanma hareketinin özellikleri; fiziksel, kinematik ve süreç odaklı analizlerle incelenmiştir. Katlanma hareketi fiziksel açıdan incelenirken öncelikle yüzeylerin rijit veya esnek olmalarına göre iki başlığa, ardından düzlemsel (2D \Rightarrow 3D \Rightarrow 2D) veya hacimsel (2D \Rightarrow 3D) olmalarına göre de iki alt başlığa ayrılmaktadır. Sistemlerin hareket esnasında boyutlarında yaşanan değişimler kinematik (hareketin geometrisi) açısından Poisson oranlarına göre incelenmiştir. Poisson oranı bir sistemin hareketi esnasında hareket eksenine (kuvvet yönündeki uzama) dik doğrultudaki uzama miktarının kuvvet yönündeki uzama miktarına oranıdır. Dolayısıyla bir katlanma sisteminin (3 boyutlu olarak düşünüldüğü takdirde) bir yönde uzaması durumunda geri kalan iki ekseninde uzama(+)/ sabit kalma(0)/ kısımla(-) gözlemlenmektedir. Diğer eksenlerde oluşan bu kombinasyonlar bağlamında negatif (+,+,+), sıfır (+,0,0), pozitif (+,-,-) ve 3 hibrit (+,+,0/ +,-,+/- +,0,-) olmak üzere toplam altı konfigürasyon belirlenmiştir. Katlanma hareketi bir süreç olarak incelendiğinde, sistemlerin istenilen yapılanmaya bir veya birden çok katlanma süreci sonucunda ulaştığı görülmektedir. Birden çok seferde katlanma peş peşe ve bağımsız tek seferde katlanmalardan oluşmaktadır. Bir diğer nokta ise sistemlerin sahip olduğu serbestlik dereceleridir. Bu noktada sistemlerin istenilen yapılanmaya ulaşabilmesi için kaç adet farklı hareket ettiriciye maruz kalması gerektiği üzerinde durulmuştur. Temel olarak bu noktada getirilen ayrı bir ve çok serbestlik dereceli (SDOF/ MDOF) katlanmalar şeklindedir. Literatürde mekanizmaların serbestlik derecelerinin hesaplanması ile ilgili birçok yayın mevcut olmakla birlikte, çalışma kapsamında örneklerinin serbestlik dereceleri basit geometrik hesaplamalar veya sistemlerin gerçekte sahip olduğu hareket ettiricilerin sayılması yolu ile anlaşılmıştır. Çalışma kapsamında yapı kavramlarının hiyerarşik seviyeleri (yapı/ yapı alt sistemi/ yapı elemanı) tartışılmış ve açıklanmıştır. Bu sayede örneklerdeki kinetik parçaların yapı ile ilişkisi hiyerarşik olarak incelenmiştir. Bütünden parçaya doğru açıklanan kavramlarda; yapı kategorisi altında, sistemlerin ıslak hacim veya çekirdek içerip/ içermemesine göre iki alt başlığa, yapı elemanında ise elemanların güçlü (duvar, zemin gibi) veya zayıf (kapı, pencere gibi) uzamsal tanımlayıcılar olup/ olmamasına göre ana/ yardımcı yapı elemanı olarak iki alt başlığa ayrılmıştır. Bu sayede kinetik elemanların hiyerarşik konuları net bir şekilde belirlenebilmektedir.

Çalışma kapsamında toplanan 47 örnek tek veya birden fazla parçadan oluşma durumlarına göre öncelikle ikiye ayrılmıştır. Ardından biçim (konfigürasyon) değiştirme, kompakt duruma gelebilme veya her ikisi olarak tanımlanabilen hareket motivasyonlarına göre üç alt kategoriye ayrılmıştır. Birden fazla parçadan oluşan ürünler ayrıca parçaların bir araya geliş yönleri açısından (radyal, doğrusal, düzlemsel ve simetrik) da incelenmiştir. Matris fiziksel açıdan değerlendirildiğinde, tek parçadan oluşan ürünler altında biçim değiştirme ve kompakt alt başlıklarında yer alan örneklerin neredeyse tamamının rijit, hacimsel katlanma yaptığı gözlemlenmiştir. Örneklerin kinematik, süreç odaklı ve parçaların bir araya geliş yönleri incelemesinde matriste örneklerin homojen dağılıma sahip olduğu görülmektedir. Örneklerin yapısal kavram seviyesine göre farklı gruplaşmalar oluşturduğu gözlemlenmiştir. Tek parçadan oluşan ürünler başlığı altındaki biçim değiştirme alt başlığındaki örneklerin tamamı yapı alt sistemi ve daha alt seviyelerde bulunurken, aynı başlıkta bulunan kompakt alt başlığındaki örneklerin tamamına yakınının, yapı alt sistemi ve daha yüksek seviyelerde olduğu gözlemlenmiştir. Bu nedenle üst yapısal seviyelerde istifleme ihtiyacının, alt yapısal seviyelerde ise biçim (konfigürasyon) değiştirme ihtiyacının daha fazla olduğu gösterilmiştir.

Verilerin görselleştirilmesi ile istenilen katlanma tekniğinin mevcut projeler üzerindeki olası çıktılarının incelenmesi mümkün hale gelmektedir. Ayrıca matristeki işaretlemelerin dağılımları da mimari yönelimler hakkında fikir vermektedir. Matris sayesinde, esnek katlanmalar gibi mimari uygulamalarda incelenmemiş alanlar gösterilmiştir. Ayrıca, yapı seviyeleri ile konfigürasyon değiştirme ve kompakt duruma gelme gibi hareket motivasyonları arasındaki ilişki de çalışma kapsamında ortaya konulmuştur. Bulgular ve matris, üzerinde çalışılabilecek birçok mimari olasılık olduğunu göstermektedir. Örneğin, tek parça olarak üretilen ve konfigürasyonunu değiştirmeye odaklanan sistemleri yapı seviyesinde incelemek/ tasarlamak mümkün görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Katlanma, Kinetik Mimari, Origami.

Cite this article as: Süalp Ç, Gür NV. Analysis of Origami Applications within the Scope of Kinetic Architecture. Tasarım Kuram 2023;19(39):391-405.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

1. INTRODUCTION

Nearly all of the built environment consists of conventional buildings. After their structural systems are built, it is almost impossible to change their forms and positions. Therefore, they can not meet today's rapidly changing needs. With the concept of kinetic architecture, a building can be adapted to changing conditions by transformation (Zuk & Clark, 1970). This transformation can be achieved by mechanisms or demountable systems. Though both of them have their own pros and cons, the selection of the system generally depends on context or function, which constantly alters. Therefore they are not designed in their final static shape but in a transition state (de Temmerman et al., 2012). The pioneer designers of kinetic architecture are Yona Friedmann, Cedric Price and Archigram group, who are known for their hypothetical projects and cybernetic approaches (Maden, 2023). They investigated to convey the energy of changing lifestyles with their designs. Thanks to the aforementioned trends, the development of digital systems and technology in the second half of the 20th century, kinetic architecture has become more widespread (Ramzy & Fayed, 2011). Designers focus to find novel ways to reduce the energy consumption of buildings (cooling, heating, lighting, or ventilation), and enhance the performance of users within the scope of sustainability concepts in the 21st century. Therefore, adaptive facades as building envelopes are frequently preferred for high-rise buildings as solar shading systems (Attia, 2016; Sheikh & Asghar, 2019). Nowadays, research projects based on smart materials like shape memory alloys and bio-inspired designs are carried on in terms of kinetic architecture (Baerlecken et al., 2014; Krieg et al., 2014).

The need to classify transformable structures has arisen over time since the number of designs and products has increased dramatically over time. Though there are various categorization techniques in the literature, transformable structures can also be classified according to their different anatomical features. Most studies

fundamentally classify products as strut or surface structures and rigid or flexible systems (del Grosso & Basso, 2012; Hanaor & Levy, 2001; Korkmaz, 2004). There are other classifications that focus on the functions of buildings, movement characteristics or typologies (Fox, 2003; Pellegrino, 2001; Stevenson, 2011). Besides, classifications, definitions and typologies are investigated to constitute conceptual frameworks as meta-research studies in the literature (Fenci & Currie, 2017; Megahed, 2016).

Origami can be utilized in a wide range from space exploration to textile, from medicine to industrial design in spite of its traditional roots (Kuribayashi et al., 2006; Tachi, 2010a; Zirbel et al., 2013). Origami designs came to the fore in the world of architecture with Joseph Albers and his courses in Bauhaus (Lebée, 2015). Nowadays, different approaches can be observed in this technique from basic accordion walls to complex folding systems (Osório et al., 2014). Various experimental studies are carried on to explore the potential of origami-based design as a manipulator of space via acoustics and light (Thün et al., 2012; Imlach, 2011). The number of actuators, materials (plywood, cardboard or polypropylene...), crease patterns, etc. are considered in these experiments. In terms of function, origami-based designs are broadly preferred to construct disaster-relief shelters or temporary houses that are used in a short period of time because of their deployability (Kronenburg, 1995). It is also possible to reinterpret functions such as doors and foldable stairs, which are frequently used in architecture (Torggler, 2013). In adaptive facades, origami-based designs that can easily cover surfaces are often used (Karanouh & Kerber, 2015). Thus, there are a lot of folding systems in architecture that have different functions, folding techniques and design principles. Apart from these, there are also origami-inspired static structures, such as the US Air Force Academy Chapel in Colorado (USA) and the Church St. Paulus in Neuss (Germany) (Karaveli Kartal, 2017).

In the past three or four decades, scientists

working in computer science, physics and mathematics have had significant research studies on origami (*Bern & Hayes, 1996; Bowen et al., 2013; Kanade, 1980*). Currently, most of the articles and books that can be reached by designers or architects describe and deal with the subject through mathematical expressions. Therefore, the study area is mostly on the side of mathematics and engineering fields. It does not seem possible for a reader who is not related to mathematics to understand what is explained in articles and books. Thus, it should not be expected from them to use the information effectively in the field of design. At this point, there is a gap between research and readers. Since research projects have generally niche topics and there is a limited number of studies dealing with the subject holistically, it becomes difficult to develop a broad perspective in the mind of a reader. Also, existing studies deal with the subject from a review and retrospective framework (*Lebéé, 2015*). For this reason, folding systems have been basically classified to make the subject more understandable for designers. Although there are studies in the literature describing systems on folding techniques and styles (*Dureisseix, 2012; Fei & Sujan, 2013*), this study interprets the features of existing architectural products to provide a broader perspective on the subject. Gathering many examples related to the subject under a single study and evaluating them according to criteria is important in terms of a holistic approach to the subject. Thus, the study offers designers a new perspective.

The methodology in the paper is basically based on the selection and evaluation of examples. Examples that act with origami principles with different scales, functions, folding methods, building levels, covered areas, material properties, thickness, folding patterns, movement capabilities, geometric configurations and control systems have been compiled. At this point, since the selection of examples with different characteristics creates a broad perspective, it strengthens the consistency of the study. Each selected example is examined ac-

ording to the defined features of folding movement. Folding systems are studied as physical, kinematic and process-oriented, which can affect both the production stage, usage and visual features. Also, each product can be defined as a part of a building. Therefore, all kinetic examples can be examined according to the hierarchical building concept to understand whole-part relations and their correlations with other features. It is aimed both to present a novel perspective for the analytical evaluation of kinetic architectural products, to guide designers who will work on the subject through existing architectural trends and to clarify possible areas that have not been studied before in architectural applications. By the visualization of data, it becomes possible to examine the potential outputs of desired folding technique on the existing projects before the design stage of a project. Therefore, it can be mentioned that the proposed method can be attributed as a novel perspective for predesign phase of origami-based elements of kinetic architecture.

2. ANALYSIS OF FOLDING

The words fold and bend seem to have close meanings. A surface is manipulated and changed by these activities. Folding can also be perceived as a concentrated bending (*Cambridge Dictionary, n.d.*). In terms of design, folds do not involve any addition or subtraction. A masonry wall can be obtained by laying many bricks or a sculpture by carving a marble block. However, folding can be described as a transformative action. This feature can enable faster and more economical productions (*Jackson, 2019*). Based on these properties, foldings can be examined according to the forces that affect their surfaces or the formation of processes. Therefore, folding patterns such as Miura, Resch, Yoshimura, and waterbomb, which are frequently mentioned in the literature (*Peraza Hernandez et al., 2019*) are considered as systems that are examined in the context of these defined features.

2.1. Physical Examination of Folding Surfaces

One of the important features of origami structures is rigid foldability. If all regions remain rigid during the folding, distortions occur only in crease lines; which means that the crease pattern can be folded rigidly (Evans et al., 2015). Besides, to be flat-foldable, all lines in the crease pattern must be folded ± 180 degrees ($\pm\pi$). In this way, folded sectors (assuming surface thickness as zero) are gathered onto a plane. Thus, if these situations occur at the same time, it means that the folding system can be rigid flat foldable (Tachi, 2010b). During the rigid flat folding process, the configuration of a system changes from a two-dimensional to a three-dimensional phase and transforms two-dimensional state with a different configuration. This feature demonstrates that the initial and final states of a system are gathered onto a plane. Therefore, two-dimensional objects can be effortlessly stacked. Miura-Ori can be given as an example of this folding type (Miura, 1985).

During the folding of a system, bending may occur on surfaces due to loads (forces). In a system, if at least one sector (region) bends during folding, it is defined as flexible folding. Therefore, as stated above, if none of the sectors bends during folding, it is defined as rigid folding. Apart from homogeneous bending of the sectors or fold lines in a crease pattern, distortions may be occurred at any point on the surface. Any distortion (deformation) on surfaces can also be included in flexible folding (Demaine & O'Rourke, 2007).

Some crease patterns can be rigid-foldable but not flat-foldable. These structures can be classified as rigid volumetric folding (Lynch & Raney, 2020). Besides, some rigid volumetric origami designs can be reverted onto a plane. During the folding process of these systems, the configuration is changed from two-dimensional to three-dimensional and again two-dimensional with the same configuration. An example of this folding type is the triangular crease pattern developed by Ron Resch (Resch

Pattern, n.d.). After the Resch pattern is folded, it can be returned to a two-dimensional state again. However, some of the patterns can not be reverted to a two-dimensional configuration due to assembled surfaces after being folded. These systems can be defined as rigid volumetric folding that can not return to a flat configuration. An example of this type is reconfigurable metamaterials (Overvelde et al., 2016).

Folds in which bending and distortions occur on sectors can be defined as flexible folding. Since flexible folds are non-rigid by definition, a crumpled paper or fully deformable pneumatic membrane can also be included in this branch, but there is a practical limit that can not be precisely specified. If the number of bends and distortions on a surface increases too much, shape-forming values of fold lines can fall into the background as well. For this reason, it can be mentioned practical importance to achieve a balance between folding, bending and distortions. Flexible folding can also be divided into flat and volumetric likewise rigid folding. Flexible flat-folding processes are similar to rigid flat-folding. However, it can not be said that it is practical to use (Demaine & O'Rourke, 2007). Also, configuration changes in the flexible volumetric folding process are similar to rigid volumetric folding. It can be stated that a typical example of flexible volumetric foldings is curved creases (Demaine et al., 2011; Mitani, 2019). However, flexible volumetric foldings can be obtained by using straight crease patterns (Jackson, 2011). On the other hand, flexible folding that can not return flat configuration has not been found in the literature yet. The aforementioned configurations are visualized in Figure 1, where all the equations that express the characteristic of movements are written.

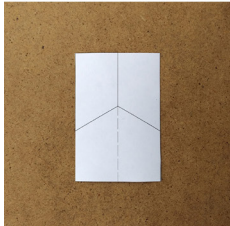
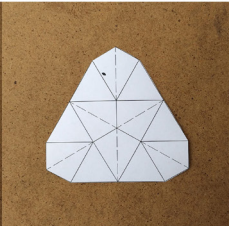
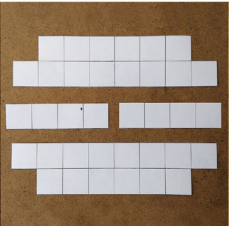
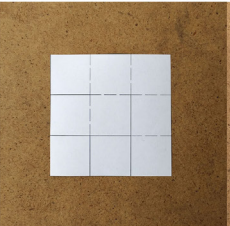
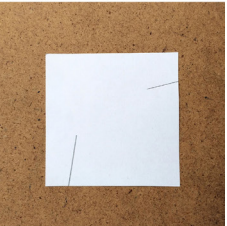
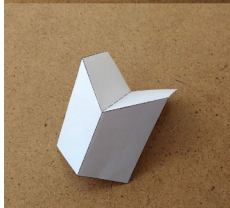
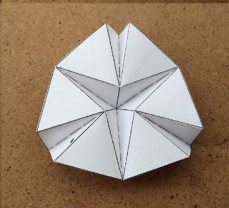
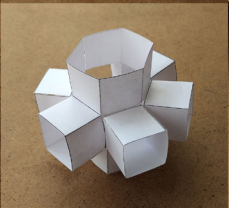
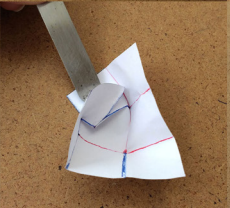

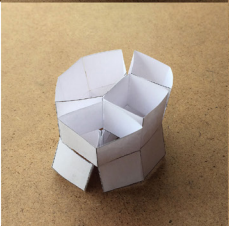
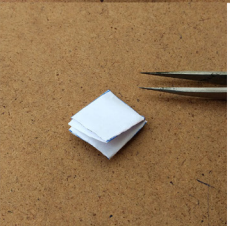
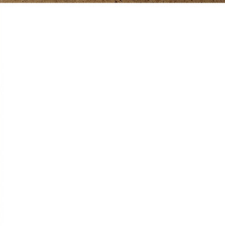
RIGID FOLDING			FLEXIBLE FOLDING	
FOLDING = RIGID FOLDING			FOLDING + BENDING or FOLDING + DEFORMATION or FOLDING + BEND. +DEF. = FLEXIBLE FOLDING	
$2D \rightleftharpoons 3D \rightleftharpoons 2D$	$2D \rightleftharpoons 3D$	$2D \rightarrow 3D \rightleftharpoons 3D$	$2D \rightleftharpoons 3D \rightleftharpoons 2D$	$2D \rightleftharpoons 3D$
				
				
				

Figure 1. Folding examples for each branch of the classification.

2.2. Kinematic Examination of Folding Movement

As an essential consequence of shapeshifting, the dimensions of a system change in all three dimensions. It can be mentioned that there is a ratio between the amount of change of various dimensions due to folding. Therefore, folding systems can be examined according to the Poisson ratio (ν), which is perceived visually, can be a guide at design stage of folding systems. This ratio, which was found by the mathematician Simeon Denis Poisson (1781-1840), can be defined as the negative ratio of transverse strain to axial strain (Beer et al., 2009) (1).

$$\nu = -\frac{\epsilon_{lateral}}{\epsilon_{axial}} \quad (1)$$

If folding systems are classified according to Poisson ratios, their spatial potentials such as covering surfaces or creating spaces can be effortlessly understood (Arya, 2016). Therefore, systems are divided into four Poisson ratio foldings as negative, zero, positive and hybrid (Table 1). Since folding systems are generally produced by using sheets, two dimensions of the surface are more dominant than the other one. However, as with volumetric folding, the third dimension of systems can also become preminent. In some cases, systems may exhibit different Poisson ratios at the same time, which are defined as hybrid Poisson ratio. Therefore the Poisson ratio of a folding system can be interrogated according to the selected reference plane. If xz is considered as a reference plane, Poisson ratio of the system is negative

(Table 1, configuration 5, left scheme), when xy is taken as a reference plane, the ratio is positive. Thus, in the kinematic evaluation of folding systems with a hybrid Poisson ratio, there is a need to act from a selected reference plane. If Poisson ratios in all axes are taken into consideration during movements of folding systems, all possible configurations can be determined as in

Table 1. The Poisson ratio is accepted as negative, zero and positive, respectively, when the systems extend in the x-direction and expand, remain fixed or shorten on both of the other axes.

Table 1. Possible configurations of a system that expands along x-axis (The straight line represents the folded state; dashed line represents unfolded state of the system).

Number of configuration	x axis	y or z axis	z or y axis	Poisson ratio	Schematic representation	
1	+	+	+	Negative		
2	+	0	0	Zero		
3	+	-	-	Positive		
4	+	+	0	Hybrid		
5	+	+	-	Hybrid		
6	+	0	-	Hybrid		

Expansion/ Elongation (+), no change (0), contraction/ shorten (-)

During the folding process of systems, Poisson ratio can be changed due to folding geometry. In these cases (e.g. if expansion at the beginning then contraction is observed along the Y-axis, or if contraction/ expansion rate changes), initial and final configurations of the system are taken into account. This situation, which is a result of the microstructure of systems; can be defined as non-linear Poisson's ratio functions (Schenk, 2011).

2.3. Examination of Folding Process

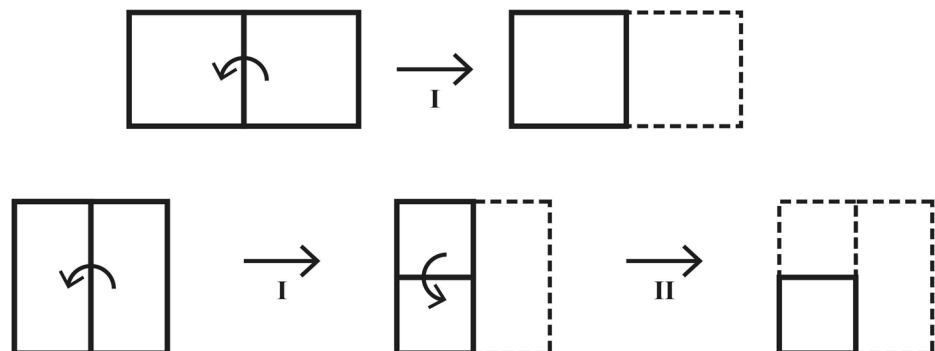
The transition from initial to final configuration takes place by the folding of a system. Therefore, the movement of a system can be considered as a process. The system can be folded in a single phase or multiple phases, depending on its crease pattern, while transitioning to desired configuration. Single phased folding is defined as the ability of a system to transition from initial to final state with an uninterrupted motion (Figure 2, top). Therefore, it can be understood that all sectors in the system fold synchronously. Especially the places (e.g., spacecraft) where human interventions are limited, some problems may occur due to the interruption of motion, so being able to be folded in a single phase becomes crucial (Hanaor & Levy, 2001). Multi-phased folding is defined as the inability of a system to change configuration from initial to final state with an uninterrupted motion (Figure 2, bottom). The movement is composed of certain folding stages, one after the other to reach desired configuration. The process can not be carried on until one of the folding steps is finished or a specific configuration is achieved. In systems where fold lines are orthogonal to each

other, perpendicular creases can not be folded rigidly and simultaneously therefore, folding sequences must be followed. Also, sectors of some complex crease patterns may collide with each other.

The movement of a system is created by actuators that affect the system by pushing, pulling or rotating. Human intervention can also be considered as a kind of actuator. After a certain number of independent inputs are given to a folding system by each actuator, the system is configured which can be called output. The number of inputs to obtain desired output is defined as the degree of freedom (DOF) of a system. Since multi-phased folding is, by definition, lots of repetitive single phased folding, degrees of freedom of systems are examined over single phased folding.

The predetermined configuration can be achieved in a single degree of freedom (SDOF) system with only one input (actuator). SDOF systems can be compared with mechanisms that can only move forward and backwards. Thus, the potential of SDOF system to respond to different needs is low; since only two configurations of a system (open-closed) and intermediate phases can be generated during the motion. Therefore, in some cases, this singularity becomes a problem to adapt the structure to various environments. However, configuring system to final state with only one input provides simplicity and technical convenience during the deployment. Besides, malfunctions that may occur where there is no human intervention, can be prevented by this simplification (del Grosso & Basso, 2012).

Figure 2. Schematic representation of single phased folding (top) and multi-phased folding (bottom).

Multi-degree of freedom (MDOF) system can be configured to the final state with the effect of more than one actuator. Therefore, possible configurations that can be achieved as a result of movement are much more than SDOF systems. The diversity of configurations makes MDOF folding systems convenient for structures with numerous programs, for this reason MDOF system has the potential to meet more than only one need. On the other hand, undesirable forms may be generated by MDOF systems since it is hard to control the movement of such systems as the DOF increases (Overvelde et al., 2017). SDOF and MDOF systems are shown schematically in Figure 3. System 1 is defined as SDOF since only one input is needed to obtain Output 1. System 2 is defined as MDOF since at least two inputs are needed to obtain Output 2.

a matrix so that architectural designs can be examined and evaluated (Table 2). The bottom part of Table 2 is enumerated for ease of follow-up in Table 5.

3. CORRELATION OF ORIGAMI ARCHITECTURE WITH BUILDING CONCEPTS

Buildings can be examined according to various approaches such as function, material, production method, scale, etc. Within the scope of the study, structures are considered as technical systems and examined in accordance with whole-part relations. Since buildings are systems, there are hierarchical relationships between system levels and the environment. An important feature attributed to this hierarchical relationship is that a decision or factor that affects the upper level becomes a necessity to be considered

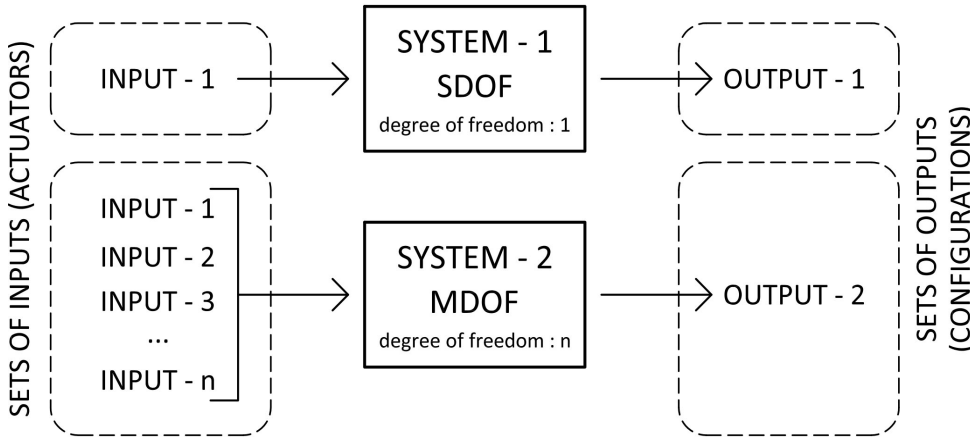

Figure 3. Schematic representation of the configuration outputs obtained as a result of the motion inputs (actuators) of two possible systems (SDOF and MDOF) that can be folded in a single phase.

As a result, folding movement is examined as physical, kinematic and process-oriented. Obtained data has been written into

for the lower levels (Toydemir et al., 2004). Hierarchical levels such as building elements, building components and building

Table 2. Tree diagram of folding notions.

Folding Analysis													
Physical analysis					Kinematic analysis						Process analysis		
Rigid folding			Flexible folding		Poisson ratio according to Table 1						Single phased folding		Multi-phased folding
Flat folding	Volumetric folding		Flat folding	Volumetric folding	Negative	Zero	Positive	Hybrid					
	Folding that can return to a flat configuration	Folding that can not return to a flat configuration			1	2	3	4	5	6	SDOF	MDOF	
F1	F2	F3	F4	F5	K1	K2	K3	K4	K5	K6	P1	P2	P3

materials are defined as parts of a building (Türkçü, 2015). Besides, a hierarchical level, as a building subsystem, can be considered between building and element levels (Ching et al., 2013). Folding systems are examined based on which level the system responds to the function in terms of architecture. According to this method, it is also possible to understand the degree of kinetic properties of a structure.

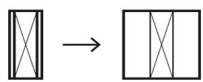
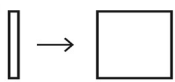
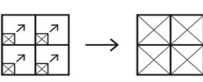
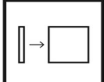
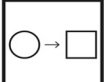
At the building level entire structure is a folding system in which almost all parts are kinetic. The system has the potential to transform itself into the form of stowed plates. However, examples at building level, the potential of deployability may also vary depending on whether the system contains a core or not. The fact is that elements such as sanitary, elevators or stairs in buildings generally have permanent features that restrain kinetic features. Therefore, it is possible to consider them as different typologies. Structure with core can be defined as where folding panels are gathered around a core such as sanitary or stairs. These systems are inherently heavier than structures without core typically preferred in mobile units like temporary houses or caravans. Structures without core can be defined as just the sum of folding panels. Thus, they do not have space due to contraction. However, examples that only switch between different forms, it is obvious that all configurations define places to live in. Folding of the entire structure is usually possible on a small scale and lightweight construction such as emergency shelter, is also easily transported to the supply area and can be deployed rapidly since they

generally do not contain cores.

Considering a folding system as a building subsystem is only possible if it fulfils a dominant function in building. Although functions of architectural examples have been found in the literature are generally solar control systems, it is also possible to diversify functions such as building shells. Subsystems are generally composed of repetitive combinations of smaller parts that can also be defined as building elements. Coordination or choreography of these pieces should be considered to meet a function due to lots of them. For the 21st century, software is preferred to coordinate such systems (Schumacher et al., 2010).

A building element is composed of multiple building components that fulfil certain functions. These systems have the potential to be incorporated into buildings after construction due to their scales. Building elements can be divided into main and auxiliary elements. Main elements that are influential descriptors, manipulate places horizontally or vertically as walls, floors or roofs. The folding systems as main elements can be used to cover surfaces to create control layers or walls to organize spaces. Auxiliary elements are inherently weaker descriptors than main elements. Parts to connect adjacent spaces such as doors, windows and stairs that are utilised in daily life are included and evaluated in this concept (Türkçü, 2015). Unlike other parts, auxiliary elements are positioned in a grey area that the intersection of architecture and industrial design in terms of scale. Small-scale advantage ensures that they can be produced in a factory thus, it makes them

Table 3. Tree diagram of building concepts.

Building Concept				
Building		Building subsystem	Building element	
With core	Without core		Main element	Auxiliary element
				
B1	B2	B3	B4	B5

more affordable.

The data has been written into a matrix in order to examine and evaluate architectural designs. The schematics of building concept levels are in Table 3 to clarify the notions. The bottom part of Table 3 is enumerated as Table 2 for ease of follow-up in Table 5.

4. EVALUATION

Examples of structures and components with different scales, functions, folding methods, building levels, covered areas, material properties, thickness, folding patterns, movement capabilities, geometric configurations and control systems have been compiled from various countries. 47 examples are examined in the context of the paper, and also detailed presentation can be found in the thesis (Süalp, 2021). Examples are selected among the kinetic products that perform their movements with folding processes (*origami principles*). The list of examples is conveyed by number, name, year of construction/ design and function of kinetic structure or building part and evaluated in terms of criteria (Table 4).

Examples can be simply divided into two as single and multi-piece products. Single-piece products (1-38 in Table 4) are structures that consist of folding system. Therefore, they are not assumed to disassemble under normal circumstances. Single-piece products are designed to change configuration (1-8), become compact (9-33) and both (34-38). Multi-piece products consist of more than one part (39-47) are designed as systems that can be put together and reconfigured in an orderly manner (39-40). Also, they can be disassembled or compacted for transportation and storage (41-47). Besides, the compositions of parts in multi-piece products have also been examined. Radial, linear, planar and symmetrical arrangements are observed in the examples (indicated as R, L, P and S on the top row of Table 5). Although multi-piece designs are examined according to physical, kinematic and process-oriented based on a single part of the system, they are examined according to building concept level based on the whole of the system.

The paper demonstrates how buildings are examined in this section. Two examples from Table 4 are selected to show how the defined classification is applied. One

Table 4. List of examined buildings and parts.

No.	Name	Date	Function of kinetic structure or building part	No.	Name	Date	Function of kinetic structure or building part
1	Tessel	2010	Installation	25	Habitaflex		Accommodation
2	Evolution door	2013	Door	26	Ha-ori shelter		Experimental
3	Resonant chamber	2013	Acoustic	27	Foldable container		Multipurpose
4	Appended space	2014	Experimental	28	Klapster		Staircase
5	Canary wharf kiosk	2014	Building shell	29	NOHA folding house		Accommodation
6	Kinematic sculpture	2018	Installation	30	RD shelter		Shelter
7	Bloomframe		Balcony	31	TF-64		Multipurpose
8	Kaleidocycle		Experimental	32	Tri-tainer		Multipurpose
9	Acorn house	1945	Accommodation	33	TSB shelter		Shelter
10	Markies	1995	Accommodation	34	Recover shelter	2008	Shelter
11	Rolling bridge	2004	Bridge	35	Cardboard banquet	2009	Experimental
12	Origami shelter	2011	Installation	36	Apartamento JAP	2016	Separation wall
13	Auto-lock box dome	2013	Experimental	37	Archi folds	2018	Installation
14	Cardboard pop-up dome	2013	Experimental	38	HuSH2		Shelter
15	Origami zip	2013	Shelter	39	Kiefer technic showroom	2007	Solar control
16	Foldable half dome	2016	Experimental	40	Al Bahar towers	2012	Solar control
17	Rigid origami shelter	2017	Experimental	41	Plydome	1966	Building shell
18	Lunark	2020	Building Shell	42	Xile	2006	Tunnel
19	Boxabl		Accommodation	43	Packaged	2008	Installation
20	Cardborigami		Shelter	44	Foldable dome	2015	Experimental
21	Compact shelter		Shelter	45	SURI shelter	2015	Shelter
22	EBS block		Accommodation	46	M.A.DI. M60		Accommodation
23	Fold & Float		Shelter	47	Origami shelter (KSL)		Shelter
24	Exp. shipping container		Multipurpose				

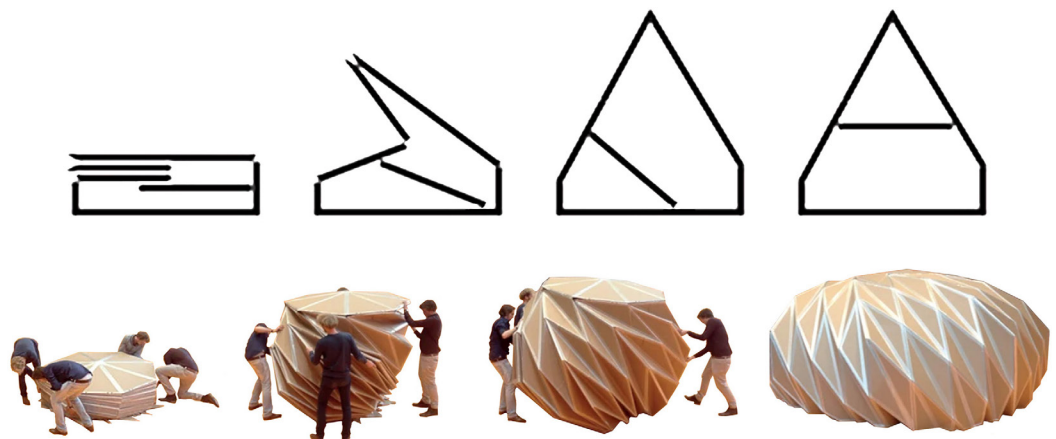
of them is selected from a single-piece and the other from multi-piece products. Cardboard pop-up dome was designed by Dwayne van Halewijn and Leon Zondervan in 2013 at Delft University. It is made of 5 sheets of corrugated cardboard, 7 mm in each layer, connected to each other by translucent tapes (Latka, 2017). It can be classified as rigid volumetric folding that can return to a flat configuration (F2 in Table 5). Poisson's ratio is negative because the system expands in all three directions (K1). It can be seen in Figure 4 that it can be deployed in a single phase by four people therefore, it is MDOF system (P2). Also, it can be defined as a building without a core (B2).

M.A.DI. M60, which was designed by Italian architect Renato Vidal, can be defined as a prefabricated modular frame that can be attached side by side in the form of the letter 'A' (M.A.DI. M60, n.d.). It can be classified as rigid volumetric folding that can not return to a flat configuration (F3). Poisson's ratio is zero since the system expands in only one direction (K2). It can be defined as multi-phased folding since at first, the roof must be deployed then, the floor can be attached to the roof (P3). Also, it can be defined as a building with a core since sanitary is included (B1). Besides, modules can be attached linearly to each other (L) (Figure 4).

Since a plane is a two-dimensional mathematical concept, one of the columns of the matrix, rigid volumetric folding that can return to a flat configuration (F2 in Table 5), are considered structures that leave tiny air space inside when folded. In the matrix, only one option can be selected for each example in the groups of physical examination (F1-F5), folding process (P1-P3), building concept level (B1-B5) and composition of parts (R, L, P, S). It is not possible to mark more than one for these four sections at the same time. Since systems can be examined with different reference planes, the aforementioned situation may not be valid for kinematic evaluation. Therefore, more than one or none of them can be marked for a few of the examples due to complex geometry of folding system (K1-K6). Configuration, compactness or both options under the single or multi-piece products are included in the rows of evaluation matrix. Subheadings 'Configuration' and 'Compactness' under multi-piece products are briefly referred to as 'Conf.' and 'Comp.'. Besides, options that can not be evaluated are left blank (Table 5).

When evaluating from a physical point of view (F1-F5 in Table 5), it is detected that almost all of the examples of configuration and compactness under single-piece products exhibit rigid, volumetric folding (F2-F3). It is observed that almost all of the remaining examples are rigid, flat folding (F1) and rigid, volumetric folding that can return to flat configuration (F2). These groups are indicated in Table 5 with

Figure 4. Deployment of M.A.DI. M60 (row 46 in Table 4) (top) (We fold, n.d.), and Cardboard pop-up dome (r. 14) (bottom) (Latka, 2017).

		Folding Analysis 'Table 2'											Building Concept 'Table 3'					Composition Analysis						
		Rig. Flat	Rig. Vol. can	Rig. Vol. can't	Flex. Flat	Flex. Vol.	Negative (+,+)	Zero (0,0)	Positive (-,-)	Hybrid (+,0)	Hybrid (+,-)	Hybrid (0,-)	SDOF	MDOF	Multi-phased	With core	Without core	Subsystem	Main	Auxiliary	Radial	Linear	Planar	Symmetrical
		F1	F2	F3	F4	F5	K1	K2	K3	K4	K5	K6	P1	P2	P3	B1	B2	B3	B4	B5	R	L	P	S
Single-piece products	Conf. (1-8)	[Matrix cells]											[Matrix cells]					[Matrix cells]						
	Compactness (9-33)	[Matrix cells]											[Matrix cells]					[Matrix cells]						
	Both (34-38)	[Matrix cells]											[Matrix cells]					[Matrix cells]						
Multi-piece products	Conf. (41-47)	[Matrix cells]											[Matrix cells]					[Matrix cells]						
	Comp. (41-47)	[Matrix cells]											[Matrix cells]					[Matrix cells]						

Table 5. Evaluation matrix (groups are emphasized).

GROUPS

two different colors. Also, no example is detected that met the criteria of flexible, volumetric folding (F5) that is also currently an exploration area for researchers. In kinematic evaluation (K1-K6), products that have Poisson ratio of zero (K2) are the most frequent with 17 examples and positive Poisson ratio is the second with 9 of them (K3). There are 5 examples in each of the remaining ratios. While evaluating the kinematics, some systems are not marked since there is no distinct configuration change for Tessel (row 1) and Archi folds (r. 37), and the systems return to the same configuration for Evolution door (r. 2) and Kaleidocycle (r. 8). Also, more than one ratio has been marked since examples of Resonant chamber, Appended space and Recover shelter (r. 3/4/34) can be examined with various reference planes.

In the examination of folding processes (P1-P3), it is observed that markings have been almost evenly distributed. It can even be stated that it is the most homogeneously distributed section in the matrix. This situation can indicate the diversity in architectural needs and preferences. There is no marking in the intersection of multi-phased folding (P3) and configuration under single-piece products and also, the intersection of SDOF (P1) and both. It seems correct by definition that there is no marking in the intersection of SDOF and both sub-heading. Since as mentioned above, a qualified response to various needs can not be provided by SDOF systems that can only swing between two configurations.

In terms of building concept level (B1-B5), two main groups are observed and indi-

cated in Table 5 with two different colors. All of the examples in the configuration section under the single-piece products are defined as building subsystems and lower levels (B3-B5). On the contrary, almost all of the examples in the compactness are defined as building subsystems and higher levels (B1-B3). Thus, it may be stated that the capability of contraction and transportation for higher hierarchical levels and transformation for lower levels are crucial factors. The only exception for this situation is Klapster (*r. 28*). In the case of multi-piece products, no example is detected at the level of building element (B4-B5). This can be interpreted as a logical result that such a product at the scale of a building element is not constructed by using more than one piece. Also, it has been observed that almost all buildings with core (B1) exhibit rigid, volumetric folding that can not return to a plane (F3). The only exception is Fold & Float (*r. 23*).

In terms of the composition (*R, L, P, S*), two examples under the configuration section are arranged in a planar manner. On the contrary, only the planar column is not marked under compactness. The matrix contains more single-piece products than multi-piece products also, compactness is dominant in the subheadings of both. No multi-piece product that is convenient for both sections, is detected. In the paper, the three most frequent functions of kinetic structures are shelter, experimental, and accommodation.

5. CONCLUSION

In the paper, folding systems have been basically classified to make the subject more understandable for designers. Thus, examples of kinetic architectural products that act with origami principles were evaluated through folding and building hierarchy concepts. The matrix has been generated to visualize the distribution of the characteristics and to display architectural tendencies.

By the visualization of data, it becomes possible to examine the potential outputs of desired folding technique on the existing projects. Therefore, the matrix guides

designers to select a folding technique that meets the function. It can be mentioned that the proposed method can be attributed as a novel perspective for predesign phase of origami-based elements. Thanks to the matrix, the areas that have not been studied in architectural applications such as curved creases are demonstrated. Also, the relationship between building concept levels and movement motivations such as configuration and compactness has been revealed by the study.

The findings and the matrix demonstrate that there are still many possibilities that can be studied. For example, it seems possible to study systems at the building level, which are produced as single piece and focus on changing its configuration. Besides, it is foreseen by the paper that architectural products with flexible folding capability can also be designed to increase the diversity.

ACKNOWLEDGEMENT

The article was derived from the master's thesis named "Examination of Dynamic Origami within the scope of Kinetic Architecture", which was prepared under the supervision of Assist. Prof. Nabi Volkan GÜR (*PhD*) in May 2021 in Mimar Sinan Fine Arts University, Institute of Science and Technology, Architecture Department, Building Science Program by Architect Çetin SÜALP.

REFERENCES

- Arya, M. (2016). Packaging and Deployment of Large Planar Spacecraft Structures [PhD]. Caltech.
- Attia, S. (2016). Evaluation of adaptive facades: The case study of Al Bahr Towers in the UAE. Special Issue on Shaping Qatar's Sustainable Built Environment-Part I, QScience Connect, 2, 6. doi:10.5339/connect.2017.qgbc.6
- Baerlecken, D., Gentry, R., Swarts, M., & Wonoto, N. (2014). Structural, Deployable Folds — Design and Simulation of Biological Inspired Folded Structures. *International Journal of Architectural Computing*, 12(3), 243-262. doi:10.1260/1478-0771.12.3.243
- Beer, F. P., Johnston, E. R., DeWolf, J. T., & Mazurek, D. F. (2009). *Statics and Mechanics of Materials* (1st ed.). McGraw-Hill, New York.
- Bern, M., & Hayes, B. (1996). The Complexity of Flat Origami. *ACM-SIAM Symposium on Discrete Algorithms*.
- Bowen, L. A., Grames, C. L., Magleby, S. P., Howell, L. L., & Lang, R. J. (2013). A classification of action origami as systems of spherical mechanisms.

- Journal of Mechanical Design, Transactions of the ASME, 135(11). doi:10.1115/1.4025379
- Cambridge Dictionary. (n.d.). Retrieved July 15, 2022, from <https://dictionary.cambridge.org/tr/>
- Ching, F. D. K., Onouye, B. S., & Zuberbuhler, D. (2013). Çizimlerle Taşıyıcı Sistemler. Şemalar, Sistemler ve Tasarım (1st ed.). YEM, İstanbul.
- de Temmerman, N., Mira, L. A., Vergauwen, A., Hendrickx, H., de Wilde, W.P. (2012). Transformable structures in architectural engineering. WIT Transactions on The Built Environment, 124(2). doi:10.2495/HPSM120411
- del Grosso, A. E., & Basso, P. (2012). Deployable Structures. Embodying Intelligence in Structures and Integrated Systems, 83, 122–131. doi:10.4028/WWW.SCIENTIFIC.NET/AST.83.122
- Demaine, E. D., Demaine, M. L., Koschitz, D., & Tachi, T. (2011, September). Curved Crease Folding a Review on Art, Design and Mathematics. Proceedings of the IABSE - IASS Symposium: Taller, Longer, Lighter .
- Demaine, E. D., & O'Rourke, J. (2007). Geometric Folding Algorithms: Linkages, Origami, Polyhedra (1st ed.). Cambridge University Press, New York.
- Dureisseix, D. (2012). An Overview of Mechanisms and Patterns with Origami. International Journal of Space Structures, 27(1), 1–14. doi:10.1260/0266-3511.27.1.1
- Evans, T. A., Lang, R. J., Magleby, S. P., & Howell, L. L. (2015). Rigidly Foldable Origami Gadgets and Tessellations. Royal Society Open Science, 2(9). doi:10.1098/R.OS.150067
- Fei, L. J., & Sujun, D. (2013). Origami Theory and Its Applications: A Literature Review. World Academy of Science, Engineering and Technology, 73, 1131–1135. doi:10.5281/ZENODO.1055421
- Fenci, G. E., & Currie, N. G. R. (2017). Deployable Structures Classification: A review. International Journal of Space Structures, 32(2), 112–130. doi:10.1177/0266351117711290
- Fox, M. A. (2003). Kinetic Architectural Systems Design. Transportable Environments 2, Kronenburg, R. (ed.), 163-186 (1st ed.). Spon Press, London.
- Hanaor, A., & Levy, R. (2001). Evaluation of Deployable Structures for Space Enclosures. International Journal of Space Structures, 16(4), 211–229. doi:10.1260/026635101760832172
- Imlach, H. (2011). Origami shelter. Retrieved May 6, 2023, from <https://www.hannahimlach.com/Origami-Shelter>
- Jackson, P. (2011). Folding Techniques for Designers from Sheet to Form. Laurence King Publishing, London.
- Jackson, P. (2019). The Art and Science of Folding. Aalto University Communications, from <https://www.youtube.com/watch?v=5TA9MjkUxPY>
- Kanade, T. (1980). A theory of Origami world. Artificial Intelligence, 13(3), 279–311. doi:10.1016/0004-3702(80)90004-1
- Karanouh, A., & Kerber, E. (2015). Innovations in dynamic architecture. Journal of Facade Design and Engineering, 3, 185-221. doi:10.3233/FDE-150040
- Karaveli Kartal, A. S. (2017). Kinematic Design and Analysis of Deployable Vault and Pseudo-Dome Structures Based on Origami Techniques [PhD]. Izmir Institute of Technology, Izmir.
- Korkmaz, K. (2004). An Analytical Study of the Design Potentials in Kinetic Architecture [PhD]. Izmir Institute of Technology, Izmir.
- Krieg, O. D., Christian, Z., Correa, D., Menges, A., Reichert, S., Rinderspacher, K. & Schwinn, T. (2014). HygroSkin – Meteorosensitive Pavilion. Fabricate 2014. Negotiating Design & Making, Gramazio, F., Kohler, M., & Langenberg, S. (eds.), pp. 60-67. UCL Press, London.
- Kronenburg, R. (1995). Houses in Motion - The Genesis, History and Development of the Portable Building. Academy Editions, London.
- Kuribayashi, K., Tsuchiya, K., You, Z., Tomus, D., Umemoto, M., Ito, T., & Sasaki, M. (2006). Self-deployable origami stent grafts as a biomedical application of Ni-rich TiNi shape memory alloy foil. Materials Science and Engineering: A, 419(1–2), 131–137. doi:10.1016/J.MSEA.2005.12.016
- Latka, J. F. (2017). Paper in architecture: Research by design, engineering and prototyping. A+BE | Architecture and the Built Environment. No. 19.
- Lebée, A. (2015). From Folds to Structures, a Review. International Journal of Space Structures 30(2), 55-74. doi:10.1260/0266-3511.30.2.55
- Lynch, J., & Raney, J. (2020). Volumetric Origami-based Deployable Modular Space Structures with Tailorable Stiffness. AIAA Scitech 2020 Forum. doi:10.2514/6.2020-0110
- Maden, F. (2023). Geleceğin Mimarisi: Kinetik Yapılar ve Mashrabiya Tabanlı Cephe Tasarımı. Tasarım Kuram, 19(38), 98-114. doi:10.59215/tasarimkuram.2023.373
- M.A.DI. M60. (n.d.). Retrieved May 6, 2023, from <https://madihome.com/our-houses/m60/>
- Megahed, N. A. (2016). Understanding kinetic architecture: typology, classification, and design strategy. Architectural Engineering and Design Management, 13, 130-146. doi:10.1080/17452007.2016.1203676
- Mitani, J. (2019). Curved-Folding Origami Design. CRC Press, Boca Raton.
- Miura, K. (1985). Method of Packaging and Deployment of Large Membranes in Space. Institute of Space and Astronautical Sciences.
- Osório, F., Paio, A., & Oliveira, S. (2014). KOS - Kinetic Origami Surface. Rethinking Comprehensive Design: Speculative Counterulture, Gu, N., Watanabe, S., Erhan, H., Hank Haeusler, M., Huang, W., Sosa, R. (eds.), Proceedings of the 19th International Conference on Computer Aided Architectural Design Research in Asia CAADRRIA, 201–210, Hong Kong. doi:10.52842/conf.caadria.2014.201
- Overvelde, J. T. B., de Jong, T. A., Shevchenko, Y., Becerra, S. A., Whitesides, G. M., Weaver, J. C., Hoberman, C., & Bertoldi, K. (2016). A Three-Dimensional Actuated Origami-Inspired Transformable Metamaterial with Multiple Degrees of Freedom. Nature Communications, 7. doi:10.1038/NCOMMS10929
- Overvelde, J. T. B., Weaver, J. C., Hoberman, C., & Bertoldi, K. (2017). Rational Design of Reconfigurable Prismatic Architected Materials. Nature, 541(7637), 347–352. doi:10.1038/NATURE20824
- Pellegrino, S. (2001). Deployable structures in engineering. Deployable structures. Pellegrino, S. (ed.), 1-35. Springer, Vienna.
- Peraza Hernandez, E. A., Hartl, D. J., & Lagoudas, D. C.

- (2019). Active Origami: Modeling, Design, and Applications. In *Active Origami: Modeling, Design, and Applications*. Springer International Publishing. doi:10.1007/978-3-319-91866-2
- Ramzy, N.S., & Fayed, H.A. (2011). Kinetic systems in architecture: New approach for environmental control systems and context-sensitive buildings. *Sustainable Cities and Society*, 1(3), 170-177. doi:10.1016/j.scs.2011.07.004.
- Resch Pattern. (n.d.). Ron Resch Official Website. Retrieved July 15, 2022, from <http://www.ronresch.org/ronresch/gallery/paper-folding-origami/>
- Schenk, M. (2011). *Folded Shell Structures* [PhD]. University of Cambridge.
- Schumacher, M., Schaeffer, O., & Vogt, M. M. (2010). *MOVE: Architecture in Motion. Dynamic Components and Elements*. Birkhäuser, Basel.
- Sheikh, W. T., & Asghar, Q. (2019). Adaptive biomimetic facades: Enhancing energy efficiency of highly glazed buildings. *Frontiers of Architectural Research*, 8(3), 319-331. doi:10.1016/j.foar.2019.06.001
- Süalp, Ç. (2021). *Kinetik Mimarlık Kapsamında Dinamik Origaminin İncelenmesi* [MSc]. Mimar Sinan University of Fine Arts, İstanbul.
- Stevenson, C. M. (2011). Morphological principles of current kinetic architectural structures. *Adaptive Architecture*, The Building Centre, pp. 1-12. London.
- Tachi, T. (2010a). MIT 6.849 Geometric Folding Algorithms: Linkages, Origami, Polyhedra. Lecture 6: Architectural Origami. In MIT OpenCourseWare. <https://www.youtube.com/watch?v=ShvQYLXCjos>
- Tachi, T. (2010b). Freeform Rigid-Foldable Structure using Bidirectionally Flat-Foldable Planar Quadrilateral Mesh. *Advances in Architectural Geometry 2010*, Ceccato, C., Hesselgren, L., Pauly, M., Pottmann, H., Wallner, J. (eds). Springer, Vienna. doi:10.1007/978-3-7091-0309-8_6
- Thün, G., Velikov, K., Ripley, C., Sauv , L., & McGee, W. (2012). *Soundspheres: Resonant Chamber*. *Leonardo*, 45(4), 348-357. doi:10.1162/LEON_a_00409
- Torggler, K. (2013). *Evolution Door*. Retrieved May 6, 2023, from <https://www.torggler.co.at/>
- Toydemir, N., Grdal, E., & Tanaan, L. (2004). *Yapı Elemanı Tasarımında Malzeme* (2nd ed.). Literatür yayıncılık, İstanbul.
- Trk, Ç. (2015). *Yapım: İlkeler, Malzemeler, Yöntemler, Çözümler* (5th ed.). Birsen yayıncılık, İstanbul.
- We fold (n.d.). Give the right folding to your project. Retrieved May 17, 2023, from https://madihome.com/we_fold01/
- Zirbel, S. A., Lang, R. J., Thomson, M. W., Sigel, D. A., Walkemeyer, P. E., Trease, B. P., Magleby, S. P., & Howell, L. L. (2013). Accommodating Thickness in Origami-based Deployable Arrays. *Journal of Mechanical Design, Transactions of the ASME*, 135(11). doi:10.1115/1.4025372
- Zuk, W., & Clark, R. H. (1970). *Kinetic Architecture* (1st ed.). Van Nostrand Reinhold, New York.

Abstract

In literature, there are numerous studies on child participation and the levels of participation. However, the levels of child participation are categorized with different approaches among these studies. The aim of this article is to make a comparative analysis by examining the literature on the degrees of child participation and to systematize the concepts. Therefore, (i) bibliometric analysis and thematic mapping methods were conducted to identify various themes in academic studies in the field of child participation to understand the conceptual structure of the relevant literature that has changed over time; (ii) initiative reports suggesting different frameworks regarding participation degrees were also examined. These studies were categorized according to their definitions of participation degrees in a table. The table was structured from the lowest level of participation to the highest level, under three main typologies: non-participation, low-level participation, and true participation. It has been observed that all studies are concerned with ethical distinctions at the base level; consider lower levels of participation; and define methods that they consider as true participation. It was found that the levels and definitions in some studies were more inclusive and included several levels of participation simultaneously. However, the active participation of children in the processes and clarifying their actual roles are still vague issues. This study clarifies the boundaries of child participation in literature and serves as a basis for future studies investigating the degree of child participation in projects, which will help to uncover and develop the nature of practices involving child participation.

Keywords: Design For Children, Levels Of Participation, Participation, Participatory Design.

Multiple Meanings of Child Participation in Architecture and Planning: Revisiting the Participation Ladder

Mimarlık ve Planlamada Çocuk Katılımının Çoklu Anlamları: Katılım Basamaklarına Yeniden Bakış

¹ Ece Altınbaşak Haklıdır

Doğu Üniversitesi, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

² Betül Orbey

İstanbul Üniversitesi, İç Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

³ Pınar Şahin

Bahçeşehir Üniversitesi, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

Başvuru tarihi/Received: 10.08.2022, Revize tarihi/ Revised: 05.06.2023, Kabul tarihi/Final Acceptance: 23.06.2023

Genişletilmiş Özet

Ortak yaşamın sembolü olan kentsel mekan, toplumun her bireyinin eşit haklara sahip olduğu bir yerdir. Bireylerin hayatlarını etkileyen karar alma süreçlerine katılım, bireylerin en doğal hakkıdır. Aynı şekilde, toplumun en genç üyeleri olan çocukların da kendilerini etkileyen konularda söz sahibi olmaları önemlidir. Literatürde demokratik katılım, katılım becerisi ve güveni sadece pratik yoluyla zaman içinde öğrenilebilir; kavram olarak öğretilemez olarak tanımlanır. Bu bağlamda, çocukların süreçlere katılımı ve katılım dereceleri önemli konulardır. Kentsel mekanda katılım konusunu ele almak için öncelikli katılımın anlaşılması gerekmektedir. En genel anlamıyla, "katılım" fikri, insanların yaşadıkları çevrenin sosyal gelişmelerine dahil edilmeyle ilgilidir. Bu bağlamda, mimari ve kentsel çalışmalarda çocukların katılımı, karar verici merciler, tasarımcılar ve araştırmacılar arasında artan bir ilgi görmüştür. Literatürde çocuk katılımı ve katılım düzeyleri ile ilgili çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalar arasında çocuk katılım düzeyleri farklı yaklaşımlar ve dereceler ile kategorize edilmektedir.

Bu çalışma, çocuk katılımı alanında incelenen çeşitli temaları belirlemeyi ve zaman içindeki gelişimine dayanarak alanın kavramsal yapısını anlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca, kent mekanıyla ilgili karar alma süreçlerinde çocukların katılım düzeylerine yönelik bir teorik çerçeve oluşturmayı, literatürde çocuk katılımı düzeylerini ifade eden kavramları sistemleştirmek için karşılaştırmalı bir çerçeve geliştirmeyi ve gelecekteki akademik ve pratik çalışmalara yönelik farkındalık oluşturmak ve temel bir zemin oluşturmayı hedeflemektedir. Özetle, çocuk katılımının dereceleri ile ilgili literatürü incelenerek karşılaştırmalı analiz yolu ile kavramların sistemleştirilmesi ve incelenmesi hedeflenmiştir. Genel olarak ifade edecek olursak, bu çalışma ayrıntılı ve kapsamlı bir kavram ve tanım listesi içeren sistematik inceleme ve sentezleme yaklaşımını kullanmaktadır. Bu yaklaşımda temel amaçlar sırası ile önyargıyı azaltmak ve trendleri izlemek amacıyla ilgili çalışmaları ve temaları belirleyerek, değerlendirek ve sentezleyerek; mimarlık ve kentsel tasarım çalışmalarında çocukların katılımıyla ilgili literatürdeki tutarlılığı ortaya çıkarmak ve boşlukları vurgulamaktır. Bu metodolojik yaklaşım genellikle analiz, sentez ve değerlendirme olmak üzere potansiyel olarak tekrarlanabilir bir üç adımlı bir dizi işlemden oluşan uygun bir "yeniden yapılandırılmış mantık" olarak kabul edilmektedir.

Çalışma kapsamında, ilk olarak bibliyometrik analiz ve tematik haritalama yöntemleri ile çocuk katılımı alanında yapılan akademik çalışmalar üzerinden çeşitli temalar tanımlanmış ve ilgili literatürün zaman içinde değişen kavramsal yapısı incelenmiştir. Bibliyometri, literatür verilerini değerlendirmek için sistemli bir yaklaşımdır. Akademik yayınlarda sağlanan meta verileri nicel olarak sınıflandırır ve araştırmacının aksi takdirde gizli kalabilecek parametreleri karşılaştırmasına ve çözümüne yardımcı olur. Bibliyometrik bir çalışma, yeni araştırmalar için temel oluştururken kanıt dayalı bir ortamın oluşturulmasına yardımcı olur. Bu sistemli yaklaşım, yayın sayısının artmasıyla birlikte, geleneksel literatür araştırmasıyla karşılaştırıldığında daha objektif ve güvenilir bir analiz yöntemidir. Bibliyometrik analiz kapsamında ilk olarak, yöntemin tasarımı çocuk katılımı alanında incelenen çeşitli temaların belirlenmesine ve alandaki kavramsal yapıya odaklanılmış ve zaman içindeki temaların gelişimi incelenmiştir. Bunun için zaman dilimi birden fazla döneme bölünmüş ve temalar belirli zaman dilimindeki konularına göre yeniden değerlendirilmiştir. Böylece, araştırma alanının zaman içindeki gelişimi ve alandaki trendleri ve eğilimleri incelenerek görseller ile temsil edilmiştir. Veriler toplanırken, Scopus ve Web of Science ve Dimensions veritabanları karşılaştırılmış ve atf kapsamı sebebi ile analizlerde Scopus Veritabanı kullanılmıştır. Çalışmada ikincil bir yöntem olarak, katılım derecelerine ilişkin farklı çerçeveler öneren girişim raporları incelenmiş ve incelenen çalışmalar ortak bir tabloda katılım dereceleri tanımlarına göre karşılaştırılarak kategorize edilmiştir. Girişimler, insanların yaşamlarını etkileyen konularda görüşlerini ifade etmelerini ve eylemlere ve karar alma süreçlerine katılmalarını destekleyen organizasyonlardır. Bu bağlamda, katılım konusundaki bakış açılarını, yöntemlerini incelemek ve raporlarında referans verdikleri bilimsel çalışmaları ele almak, bu çalışmanın temelini oluşturmuştur. Ancak önemlidir. Bu doğrultuda, bibliyometrik analiz aşamasını takiben, uluslararası girişim raporları arasından çocuk katılımının türlerini tanımlayan on adet çapraz referanslı kaynak belirlendi ve katılım düzeyleri ile ortaya çıkan temalar analiz edilerek ortak ve karşılaştırmalı bir tablo oluşturuldu. Tablo, en düşük katılım düzeyinden en yüksek düzeye doğru, üç ana tipoloji altında yapılandırılmıştır: katılımsızlık, düşük düzeyde katılım ve gerçek katılım. Çocuk katılım derecelerine yaklaşımlar farklı olsa da, çalışmalar genellikle örtüşen niyet ve tanımlar önermektedir. Sonuçlara göre, incelenen tüm çalışmaların ilk olarak temel düzeyde etik ayrımlarla ilgili olduğu; ikincil olarak daha düşük katılım düzeylerini dikkate aldıkları; ve son olarak gerçek katılım olarak gördükleri yöntemleri tanımladıkları görülmüştür. Öte yandan, bazı araştırmalardaki düzey ve tanımların daha kapsayıcı olduğu ve aynı anda birkaç katılım düzeyini içerdiği görülmüştür. Ancak çocukların süreçlere aktif katılımının ve gerçek rollerinin netleştirilmesinin hala muğlak bir konu olduğu da gözlemlenmiştir. Bu çalışma, ilgili literatürde çocuk katılımının sınırlarının netleştirilmesi ve ileride yapılacak akademik araştırmalara zemin hazırlayabilmesi veya yön verebilmesi açısından sistematik inceleme yolu ile detaylı bir tarama sunar. Ayrıca, inisiyatifler tarafından uygulanan projelerde çocuk katılımının derecesini araştıran gelecekteki çalışmalara temel teşkil edebilecek ve bu da çocuk katılımını içeren uygulamaların doğasını ortaya çıkarmaya ve gelişmesine fayda sağlayabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çocuklar İçin Tasarım, Katılım Düzeyleri, Katılım, Katılımcı Tasarım.

Cite this article as: Haklıdır EA, Orbey B, Şahin P. Multiple Meanings of Child Participation in Architecture and Planning: Revisiting the Participation Ladder. Tasarım Kuram 2023; 19(39):406-426.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

1. INTRODUCTION

Urban space, which is the symbol of common life, is a place where every member of society has equal rights. It is the most natural right of individuals to participate in decision-making processes that affect their lives. It is also essential for children, the youngest members of society, to have a say in matters that affect them. According to Hart (1992), democratic involvement, confidence, and competency to participate can only be learned over time through practice; it cannot be taught as a concept. In this context, children's participation in the processes and the degrees of participation are significant issues.

To address the issue of participation in urban space, it is first necessary to understand participation. In most general words, the idea of "participation" is originally about the inclusion of people in the social developments of the environment they live in. In his publication "Advocacy and Pluralism in Planning" (1965), Paul Davidoff, a planner and lawyer in the mid-1960s, first attempted to disseminate the idea of participatory, democratic, and equal participation that creates a positive social development among the planners. In many developing countries, cooperation and communitarian forms of social and economic organizations are the main factors in the formation of the concept of "participation" (Sanoff, 1990).

The most important influences of participation started to emerge after the social movements in third-world countries in the 1950s and 1960s. These social movements started as reactions and formed against the centralized authority and difficult bureaucratic obstacles that emerged in big cities, especially in the 1960s. They increased social responsibility and community participation in shaping the physical environment. Consequently, community design centers and planning services were established in the United States and the United Kingdom (Sanoff, 2008). Since the second half of the 1960s, several theories of participative design and participatory urban planning have been introduced.

The most prominent theories that can be outlined are James Midgley (1986), Sherry Arnstein (1969), Scott Davidson (1998), and David Driskell (2002). Public participation has become one of the most significant concepts of building dialogue as a strategy and an integral aspect of human rights and democratic decision-making in the last decades (Sarvari, 2018). Today, public participation and improvement efforts in the democratic decision-making process have become increasingly common all over the world. The idea of participation in politics, law, legislation, and the way of thinking that emerged due to the combination of these changes started to be powerful in the initiation of democratic practice in design and planning in architecture and urban studies as well (Cornwall, 2008). The "participatory design approach," on the other hand, which emerged through the democratic practice, is an approach that offers a different perspective for people to improve in creativity and environmental management (Sanoff, 2008), and it advocates that users should be actively involved in the design process (Hurst, 2000).

According to Becker (1977), participatory design has four crucial positive effects. The first is that it reduces the feeling of uncertainty in the process and provides good communication with users. This is also realized by Carson (2003) in terms of deliberative capacity. Carson suggests establishing deliberative capacities in which people work for public results. This approach is defined as deliberate governance where democratic problem-solving initiatives take the lead. Second, it helps to create a better-protected environment by actively involving users in the development process. This helps citizens to grow a sense of place attachment which in return causes inspiration and motivation to protect and improve their surroundings (Sanoff, 2008). The third positive effect is that it creates cooperation among users. Atlee (2003) proposes that it leads to "collective intelligence," which refers to communities' ability to respond collectively to unusual circumstances. Lastly, it leads to greater user satisfaction and significant

financial changes, which is also linked with improved place attachment.

Child participation has been handled with different dimensions in many academic studies, and researchers have conducted studies on issues such as the importance of child participation and its benefits to the city and society. There are also various initiatives that discuss child involvement and the level of participation in the design and implementation processes. However, there is still an active debate about the levels of participation and their multiple meanings. Accordingly, in this study, the role of children in the process and their participation degrees were discussed due to different approaches. Initiative reports and scientific studies suggesting different categorization to child participation degrees were examined. Then, a general framework was created by classifying the studies according to underlying motives with regard to their participation degree definitions.

1.1. Aim of the Study

This study aims to:

- (1) identify the various themes studied within the field of child participation and understand the conceptual structure of the field based on timely evolution.
- (2) create a theoretical framework on the levels of children's participation in decision-making processes regarding urban space;
- (3) develop a comparative outline to systematize the concepts in the literature that express children's participation levels;
- (4) create awareness and form a basis for academic and practical studies on child participation levels in the future.

1.2. Structure of the paper

The general structure of this paper is as follows: The first part provides an introduction to terms such as 'participation,' 'child participation,' and 'participatory design approach,' as well as the intentions and the scope of this study. The second part provides information on the literature and historical background of child parti-

cipation. This section is divided into three parts: concepts of participation, children's participation, and developing a sense of community. In the third part, the study method is described in detail. In the results, sample studies are mapped to make both divergence and overlapping visible. According to this, different studies on the degrees of participation are discussed. Finally, the paper ends with the conclusion, including the general evaluation and future directions.

2. LİTERATURE REVIEW

2.1. Concepts of Participation

Many colleagues studying concepts of participation find theories of democracy and theories of participation in the design and planning to be related to each other (Fagence, 1977). The democratic theory highlights the importance of citizen participation in public decision-making. However, democratic ideology has fostered "poor quality citizen activity by making a fetish out of only one kind of political participation - voting" despite occasional exceptions (Pranger, 1968, p.30). Democracy is interpreted as a procedure for electing government leaders who, in theory, would enable "citizen rule." However, in reality, a substantial portion of the population is powerless in significantly influencing their government's political decisions, policies, and actions. Therefore, the need to rediscover democracy has appeared, and it emerged in terms of participatory democracy in the 1960s (Olsen, 1982). Participation concept roots back to Jean Jacques Rousseau and Robert Stuart Mill. It is defined as an ideal political system designed to shape responsible individuals and social action by participatory processes. According to Rousseau, participation undertakes an educational effort in teaching citizens to be informed, interested, and involved so that they establish control over their lives as well as the community in which they live (Pateman, 1970).

The main features of participatory democracy can be summarized as follows:

- Everyone should have the chance

to engage as fully as they would like in all collective decision-making that affects them.

- Collective decision-making in participation should not be restricted to voting, but rather encompass a wide range of activities demanding various levels of dedication and involvement.
- Responsibilities for collective decision-making should be widely distributed, not just among authorities and/or specialists, but also among all individuals who may be influenced by those actions.
- Participation in collective decision-making should not be restricted to the political system but should be expanded to all spheres of social life, particularly organizations.
- Getting involved in collective decision-making in nonpolitical areas of life teaches individuals political skills and norms while encouraging them to engage in more significant political issues.

In sum, participatory democracy requires that collective decision-making becomes decentralized among various parts of society. This allows civilians to gain participatory skills and participate effectively, performing in multiple ways throughout the decision-making process. For the concept of participatory democracy to work at a national level, the democratization of decision-making inclusive of all local and private organizations is required.

Asset Based Community Development (ABCD) is such a community organizing method that takes civilians as assets and co-creators of a community. They discover, map, and disperse the assets that are withheld in people in the community as well as formal and informal organizations.

Facilitation of a collaborative design process along with planners and architects is also part of Asset Based Community Development approach and is defined as “co-design” (King, 1983). It provides several benefits such as planning events that yield social interaction, developing a sense of

community by increasing face-to-face interactions, and supporting community values become visible. Co-design gives actors of the community a chance to contribute directly rather than being represented by an expert (Caneparo & Bonavero, 2016).

Public education, community leadership, volunteerism, sense of community, government efforts, and capacity for collaboration are measures of social capital, which consists of community organizations, social interactions, and mutual trust that can be built through “co-design.” (Bens, 1994). Thus, co-design is a strong approach for establishing community assets composed of social capital and place attachment (Kretzmann & McKnight 1993).

The collective attempt to find harmonious ways in which to live with each other within a given social, economic and ecological environment seeks for sustainability. This way, sustainable decisions are made by recognizing, and communicating both the needs and the interests of all stakeholders, inclusive of decision-makers (Sanoff, 2000). Key principles include:

- Ensure that the public’s input will influence the outcome.
- Those impacted by a decision have a right to participate in the decision-making process.
- What are the best ways for participants/stakeholders to participate?
- Provide participants with the information they require to engage in meaningful participation.
- Identify and acknowledge all participants’ requirements and desires.
- Include individuals and groups who may be affected by or concerned in a decision.
- Inform participants on how their participation influenced decisions.

However, the participation term has also been distorted, just as the term democracy was, requiring that every decision be checked with everyone. Juan Diaz Bordevane (1994) has referred to this approach as a disease and called it “participationitis”. On the one hand, the term was flexible enough

to take on the meaning of attending ongoing public hearings or making donations to campaigns. On the other hand, flexibility favors the other direction as well. The literature review reveals several levels of participation approaches before we arrive at true participation. The definition of participation is more complicated when children's participation is at stake. The approaches to participation vary in how they are initiated, who the stakeholders are, and how the decision-making process works. These parameters together make up the environments in which ethical issues are considered, or true participation takes place and other levels in between.

2.2. Children's Participation

In the past decades, a significant amount of research has also been conducted on the strategies for the inclusion of children and youth in architecture and urban planning. However, according to the sociologist Emile Durkheim, as cited in Boyden & Ennew, 1997, children were not seen as 'human beings' until 1960'; rather, they were accepted as "human becomings". As research subjects, children were frequently undervalued and not considered as equals of adults in research studies. The typical approach towards studying children was based on asking questions to adults, such as parents or teachers, about children's activities, behaviors, and preferences or testing children through sets of questions that presumed that they could not articulate their views on their lives. These research methods have typically failed to adequately represent the needs and concerns of children (Boyden & Ennew, 1997).

In both research and social interventions, no attention was paid to children as a social group until the 1970s. This started to shift with the International Year of the Child of the United Nations, which resulted in an increased interest among aid organizations, welfare, and rights practitioners as well as researchers worldwide in learning more about the lives of children and the best ways to work for children's benefits. Research studies focusing on children and youth participation in cities

also began around the 1970s, including Ward (1988) and Moore (1983, 1990). They argue that cities are for adults only and do not work well enough for children. As cited by Sarvari (2018) in his extended literature review on children's participation in urban planning, the role of children in the city and their involvement in urban planning has been further studied by the United Nations Convention on the Rights of Children since 1990 and studied by several scholars such as Hart (1992); Horelli (1997); Matthews et al. (2003); Alparone and Risotto (2001); Chawla (2002); Berglund and Nordin (2007); Percy-Smith (2010). Since the beginning of the early 2000s, the concept of children's participation in numerous global contexts has become a prominent and strategic subject in planning processes, and thus past research indicate that youth are capable of designing and planning the cities they live in. Past studies also show that children's inclusion in design and planning processes helps increase the acceleration of their transformation into becoming active citizens, fosters the promotion of democracy, and reinforces the preservation of children's right in the adults' environment and community effectively (Matthews, 2003; Thomas, 2007; Tisdall et al., 2008 as cited in Sarvari, 2018).

In contrast with the tendency of studying children in the past research, the new trend is to study with children, using appropriate methods designed to learn about their perceptions and experiences, while considering the relative fact that there is a lack of influence of children in society and they do not yet use words as adults and do not have too much world experience. Instead of focusing on the experiences of adult researchers, this concept positions children at the center of the research process and implies that children engage in research in a special manner. It has now been increasingly recognized that childhood is intrinsically interesting as a social institution and has great potential to reflect on the norms and values as children can provide accurate, good quality data. Participatory approaches can help protect them from processes that fail to respect

their ideas (Boyden & Ennew, 1997).

Past research shows that methods used in research and practice-oriented studies that aim to understand the children's experiences are quite comprehensive. Children's participation in participatory research must develop ways for children's ideas and experiences to be conveyed in their own words without being restricted or misinterpreted by adults' reasoning and communicating styles. Therefore, it is important to use strategies less dependent on terms and reduce the power dynamics between children and adults in the research process. In some studies, children were asked about their daily activities in their physical environment. The main subjects in these data collection methods are understanding the habits, the roles of children and adults, the activities they do, and the environmental details (Miller, 1997; Clark & Moss, 2001; Clark et al., 2005). In addition to indoor environments, outdoor research has also slowly begun to become the focus of recent studies and has started to give children the opportunity to make decisions about changes in their environment (Clark, 2005).

2.3. Developing Sense of Community

Children represent an important group in society. In a city, it is necessary for children to have a say in decisions that affect them, both for the healthy development of the children and for the future of the city. In this context, assuring the participation of children in decision-making processes becomes important for a healthy urban life. According to Driskell (2002), participation is people's active role in the planning and decision-making process of issues that concern them. Participation is also one of the four basic principles of the 'Convention on the Rights of the Child'. Children are experts in their own lives and experiences, according to the convention, and should be consulted in choices that impact them. Every child has the right to express their opinion and thoughts and can offer critical advice and guidance on how to effectively preserve and achieve their rights (Convention on the rights of the child,

1989). For a democratic city administration, participation should be open to the public from all segments, including children.

One of the most fundamental elements for successful participation is the sense of community. Being part of a whole and a sense of belonging is an integral part of human existence. Sense of community is important for children to learn to live with others and recognize their own identities and roles in society. According to Sarason (1974), the psychological sense of community is one of the main foundations of self-definition and is the conceptual center of the psychology of the community. A sense of community is the occurrence of common values, emotional responses, and interactions that bind members of a school community together; it gives people a sense of belonging towards something larger than their situation-specific interactions (Goodlad, 1981; Haberman, 1992; Sergiovanni, 1994). McMillan (1976) describes the sense of community as a sense of belonging, a sense that members matter to one another and to the group, and a common understanding that members' goals will be achieved through their dedication to be together. McMillan (1996) emphasizes the concept of belonging in the individual's relationship with society. Furman (1998), in line with McMillan's views, stated that a society cannot exist, or its existence will be endangered without a sense of belonging, feeling secure, and loyalty.

According to McMillan and Chavis (1986), there are four elements of sense of community: membership, influence, integration, fulfillment of needs and shared emotional connection. Membership can be defined as an individual's feeling of belonging to an environment. It is the feeling of belonging or sharing a sense of personal relationship. The second element, influence, is the feeling of making a difference and being essential for a group and its members. When members of a group listen to each other, it affects the success and participation of the group. People who value other people's thoughts and opinions are the most influential group

members. McMillan and Chavis express the third element, fulfillment of needs and integration, as reinforcement. Accordingly, for a group to maintain a positive sense of togetherness, relationships must be rewarding for members. When individuals become members of a community, they aim to gain something from that community. This reinforces the members' sense of community. The last element, shared emotional connection, is partially based on a shared history. Similar and positive experiences between group members create a bond between members (Chitrakar, 2016). The importance of the shared event determines the strength of community connections.

Belonging and acceptance by society are the basic needs of every individual. In this context, children's participation is vital in terms of strengthening the sense of community. Children can develop a sense of community by participating in urban decision-making processes and shared experiences. This process also plays an active role in strengthening physical, social, and psychological ties between the child and the city. Thus, this study specifically focuses on child participation.

3. METHODOLOGY

In most general words, this study employs systematic review approach (sometimes referred to as research syntheses or research reviews) to involve a detailed and comprehensive list of concepts and definitions derived a priori (I); with the goal of reducing bias and tracking trends by identifying, appraising, and synthesizing the relevant studies and themes (II); and uncovering consistency and highlighting gaps in literature related to child's participation in architecture and urban design studies (III). As described in (Wang & Groat, 2013), this methodological approach is widely regarded as a suitable

“reconstructed logic” that mainly consisted of a three-step, potentially iterative sequence of analysis, synthesis, and evaluation (see Figure 1).

In order to achieve such goals, the study consisted of two main phases and started with a bibliometric analysis.

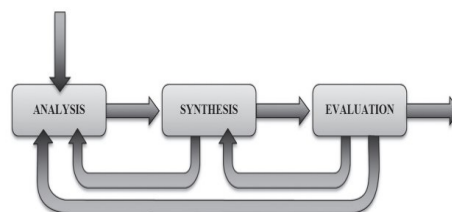
3.1. Bibliometric Analysis

Bibliometric is a systematic approach to evaluating literature data. It classifies the meta data provided in academic publications quantitatively and helps the researcher to construct a setting to compare and contrast the parameters that may otherwise stay hidden. A bibliometric study helps to construct an objective environment that is evidence based when laying out the grounds for new research. This systematic approach has been useful recently due to increased and accelerating number of publications. It may not be possible to get a hold of the complete literature neither manually not with a bibliometric analysis. However, bibliometric analysis is a more feasible method compared to conventional literature search. Moreover, a bibliometric study is evaluated as an objective and reliable analysis (Aria & Cuccurullo, 2017). It sheds light on conceptual developments and themes researched, reveals a reading of trends based on time, identifies changes in the limits of the disciplines and provides a “big picture” of existing research (Aria & Cuccurullo, 2017; Crane, 1972).

In conducting a bibliometric analysis in the field of child participation, we followed Zupic & Čater's (2015) workflow consisting of five stages: study design, data collection, data analysis, data visualization and interpretation.

First, the design of the study was concentrated around identifying the various themes studied within the field of child participation. Thus, our analysis focused on conceptual structure of the field. To further investigate the field, we decided to rehearse the themes based on timely evolution. In order to do this, the time span was divided into multiple time periods. The themes were re-evaluated according to

Figure 1: Research Design

their position at given time periods. Thus, the development of the research field was represented through time (Aria & Cuccurullo, 2017) suggesting us the trends and inclinations within the field.

Second, when collecting out data, we decided to search within the Scopus Database. The underlying reasoning depends on Visser and colleagues' (2021) work in comparing citation data. Figure 2 describes overlapping of cited data among Scopus, Web of Science and Dimensions databases. The figure shows that Scopus Database covers more unique citations in each comparison (Visser et al., 2021). Therefore, in order to reach a larger set of unique studies, we chose to conduct our search on Scopus Database.

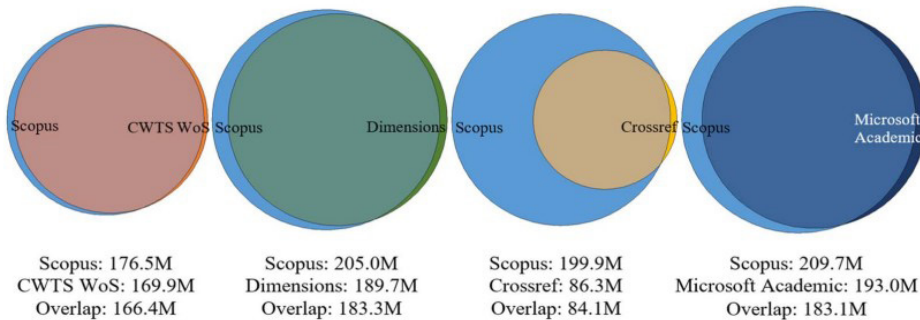
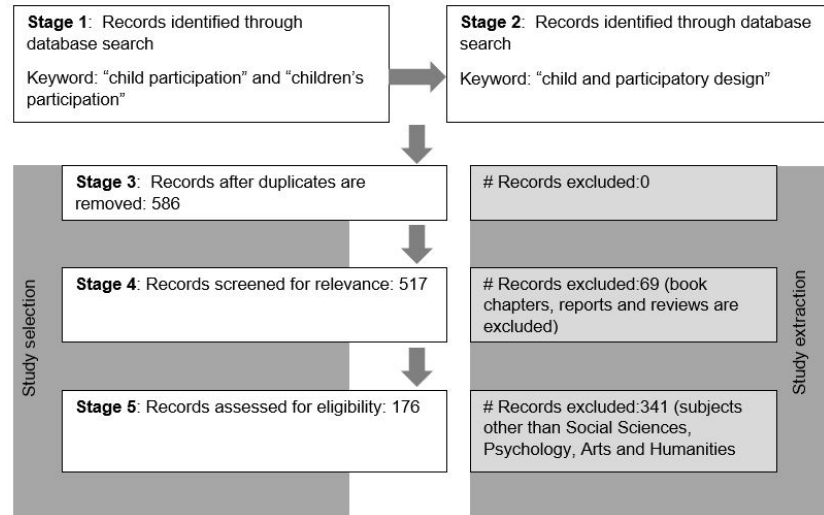

Figure 3: Process of study selection and extraction

in the figure below according to PRISMA model (Liberati et al. 2009).

After having searched for various keywords related to the topic, we decided that our query entries for the analysis were "child participation", "children's participation" and "participatory design and children" (586 documents). These queries were searched for only among keywords of the documents present in the Scopus database. The type of documents was limited to articles and conference papers and, the language was limited to English only (517 documents). Last, the subject areas were limited to Social Sciences, Psychology, Arts and Humanities and Environmental Science (176 documents). The data obtained was converted into BibTex format and data cleaning was conducted by unifying the keywords child, children and children's so that the conceptual structure does not deviate due to suffixes. A systematic report of items included in the analysis are shown

Third, for data analysis, Bibliometrix was chosen among various bibliometric analysis tools such as CitNetExplorer (van Eck & Waltman, 2014), VOSviewer (van Eck & Waltman, 2010), SciMAT (Cobo, López-Herrera, Herrera-Viedma, & Herrera, 2012), BibExcel (Persson, Danell, & Schneider, 2009), Science of Science (Sci2) Tool (Sci2 Team, 2009), CiteSpace (Chen, 2006), and VantagePoint for it allowed the widest range of analysis and visualization options according to Moral-Muñoz and colleagues' (2020) comparative study on bibliometric analysis in science. Bibliometrics for science mapping can help address three general types of research questions: identifying the knowledge base of a topic or research field and its intellectual structure; (ii) examining the research front; and (iii) creating a social network structure of a specific scientific community. To sum up, bibliometrics is a

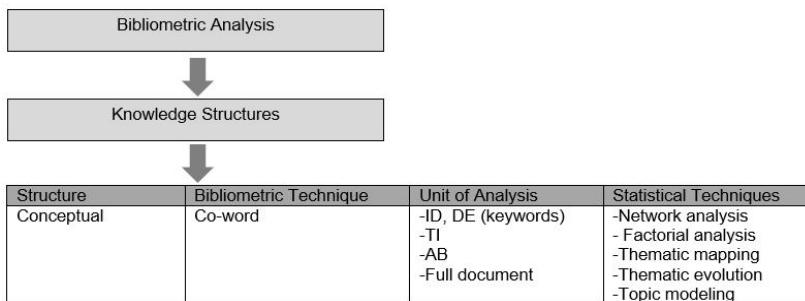
Figure 2: Overlap of citation links between Scopus and the other data sources

useful tool in identifying alterations in the boundaries of a specific subject, inferring patterns through time, and uncovering topics that have been investigated (Aria & Cuccurullo, 2017).

While analyzing the data with Bibliometrix, Knowledge Structure tools were employed. Within Knowledge Structure tools options such as “most frequently used words” and “Co-Word Analysis” (Callon, Courtial, Turner, & Bauin, 1983) allowed for studying the conceptual structure of our research field. These tools are preferred because they use the content of the documents (Aria & Cuccurullo, 2017) to derive similarities between documents in an evidence based approach. These analysis tools combined with provided visualization tools such as Thematic Maps, helps us understand the cognitive structure (Aria & Cuccurullo, 2017) of the search field.

Fourth, for visualizing the data, we preferred a mixed approach consisting of Network Analysis and Thematic Maps. Network Analysis have been useful in identifying relations, overlapping topics within the search field and visualizing clusters necessary for generating the Thematic Maps. And, Thematic Maps have been useful in representing the thematic evolution. Figure 4 provides an overview of the functions of used during the process.

Figure 4: Overview of Functions in Bibliometric Analysis

3.1.1. Network Analysis and Thematic Maps

In order to enhance the subject matters visualisation and interpretation and to track the trends over a given time-span, we employed the methodological structure offered by the so-called thematic analysis, which is a technique widely used in

bibliometrics to explore the conceptual framework of a research domain. By employing such a method, we were able to extract and label the various child participation-related topics and highlight the development of the related discourse (Cobo et al., 2011).

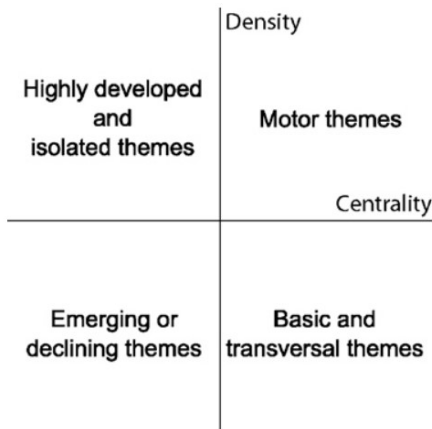
In such analysis, a network consists of two elements. One of them is called vertices, nodes or points. The second element is called edges, links or lines. The vertices and the edges come together to represent relations between object. In a network model, a vertex corresponds to a subject where the edge corresponds to the relation in between vertices. In our case, where a co-occurrence graph is visualized, the vertices represent words found in the documents and the edges represent the relations that emerge when two word co-occur in a given dataset. The size of the vertices and the thickness of edges depend on the frequency of occurrences of words and relations respectively.

Once frequently occurring words are laid on a matrix, checked for co-occurrences, and mapped, some parts of the graph look denser compared to other parts of the map. This is due to crowds of words gathering around a number of distinct words. These gatherings are called clusters, and the distinct words become the representatives of themes to be visualized in Thematic Maps. A Thematic Map, applies a clustering algorithm on the network established and places the resulting clusters on a setting called Thematic (also called Strategic) Map (Cobo, et. al., 2011) that consists of two axes called centrality and density. Centrality axis implies the overall importance of the theme within the search field by measuring how strongly a specific theme is related to other themes depending on the external links. Density axis implies the development of the theme depending on the strength of its internal links. As seen in Figure 5, centrality and density axes divide the map into four quadrants in which;

- Themes in the upper right-hand quadrant (I) are considered well-developed

ped and significant for the research field. These themes are called the “motor themes”. They have strong centrality and high density. They can be described as mainstream themes.

- Themes in the upper left-hand quadrant (II) consist of highly developed internal links, but their external links are weak. Thus, they are considered as coherent subject-specific for the field. These themes constitute a specialized active social group but peripheral for the field compared to the global network.
- Themes in the lower left-hand quadrant (III) are both marginal and underdeveloped. They are weak in both density and centrality. They can be described as emerging or declining themes.
- Themes in the lower right-hand quadrant (IV) are general themes. That is, they are central to the research field in question, but they are not densely developed. They can be described as transversal, basic (general) themes.

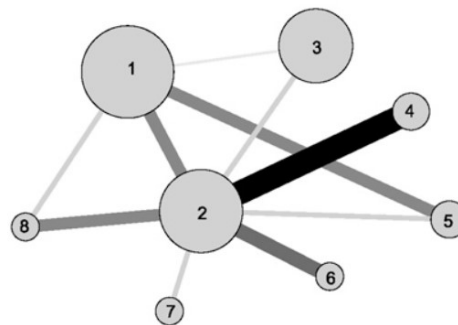

a The strategic diagram.

were retrieved. These documents cover a time span of 44 years from 1976 to 2020. Among these documents, 149 are retrieved as articles and 27 are retrieved as conference papers. A total of 101 sources are included in the dataset. The total number of authors contributing to the retrieved documents are 371 and the number of keywords are 549. Second, we derive our interpretations based on Co-occurrence Network and Thematic Maps based on years. This approach helps to make the conceptual structure of the search field visible as well as the dynamics and how they shift within time.

4.1.1. Co-Occurrence Network

Conceptual structure of the dataset according to co-occurrence of author keywords was constructed with 50 words (see Figure 6). The network map represents the co-occurrence of author keywords by the links and the frequency of occurrences are highlighted with the thickness of the links. The map shows that the tendency in the search area of child and participation is towards child rights, child welfare, child

b An example of a thematic network.

Figure 5: The strategic diagram and thematic network

4. RESULTS

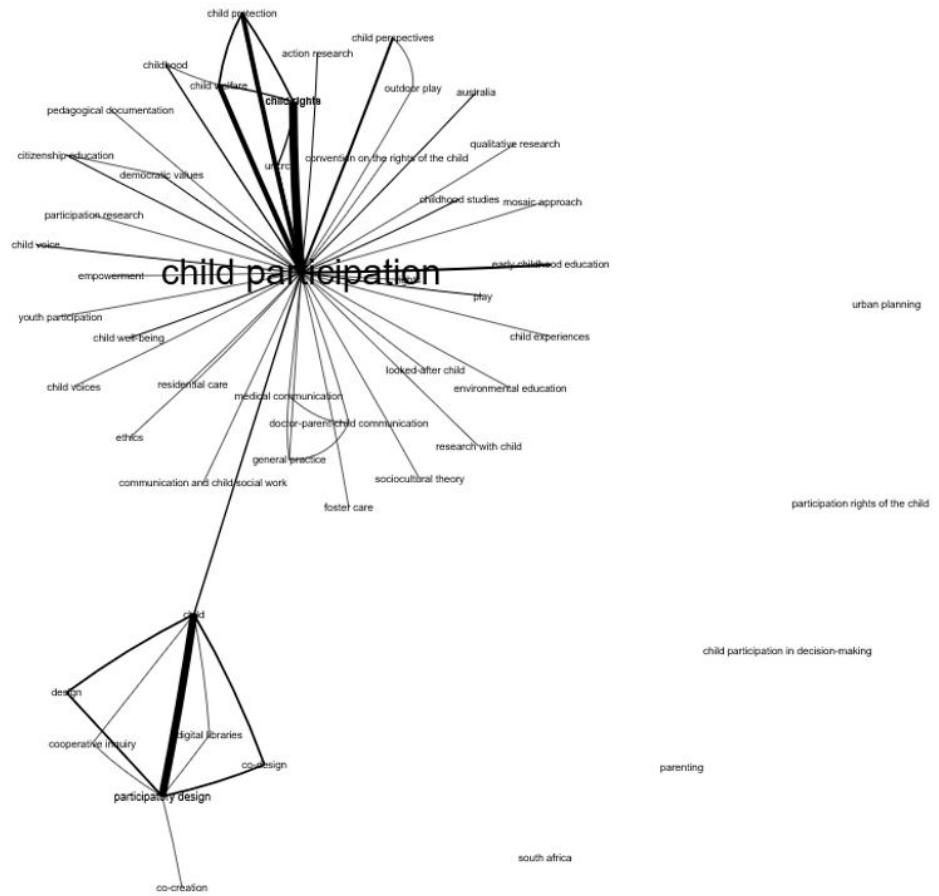
The results of the analysis of the two phases will be discussed under different sections.

4.1. Interpretation of the Thematic Maps

The dataset was interpreted in two ways. First, a descriptive analysis is used to summarize the data. Overall 176 documents

protection and early childhood education; the search area of participatory design and child shows tendency towards design and co-design. A more detailed interpretation was achieved by making use of a Thematic Map.

Figure 6: Conceptual Structure of Co-Occurrence Network Analysis

4.2. Thematic Maps

The thematic map constructed further elaborates the findings in co-occurrence network and lays it on Callon's (1986) strategic diagram along centrality and density axes discussed in the previous section. The map above suggests seven bubbles dispersed in 4 quadrants of the diagram and varying sizes. Each bubble is tagged with keywords that appear the most among that cluster. Bubble sizes are proportional to word occurrence in the cluster. And, the position of the bubble relates either one of Motor Theme, Highly Developed and Isolated Themes (Niches), Basic and Transversal Themes or, Emerging or Declining Themes strategic category. The map is generated with 500 words, minimum cluster frequency of 3 and with up to 5 labels for each cluster.

According to this; child participation, democratic values are more basic and transversal themes; participatory design is

on the verge of becoming a motor theme; child well-being is a highly developed and isolated theme (see Figure 7).

Next, the annual scientific production graph (Figure 8) is created and used to determine the most productive years in the field of child participation. The most productive years since the year the term is first published within Scopus database in 1976, are specified as 2002, and the period between 2011 and 2019. A thematic map for each productive year is then produced. Next, we compared the positions of clusters revealing the state of the art for the specified years.

An overall view (Figure 9) to the thematic evolution was also created to summarize the whereabouts of the trends that evolved in time. Between 1976 and 2002, we cannot see diversity in the field. It is only after 2002 that the field branches into child welfare, early childhood education and participatory design. Thus, the time

intervals after 2002 become significant in understanding the evolution process.

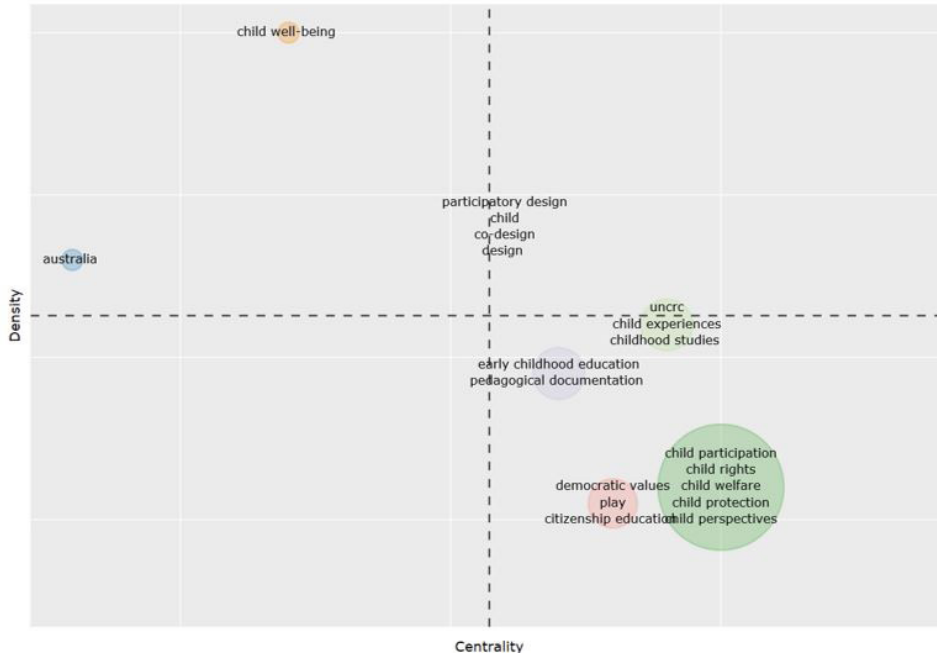

Figure 7: Thematic_Map

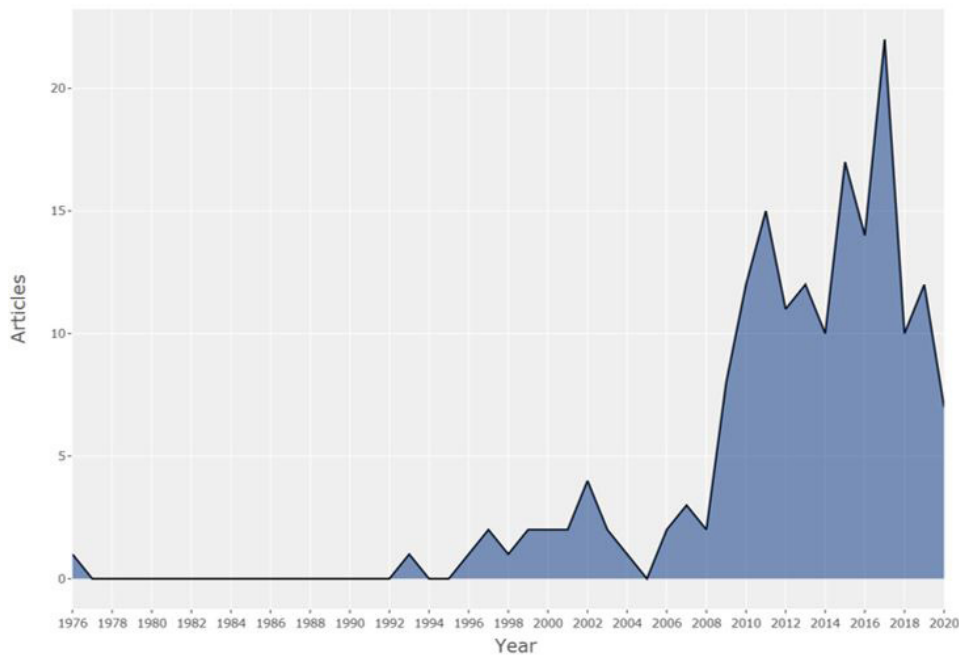
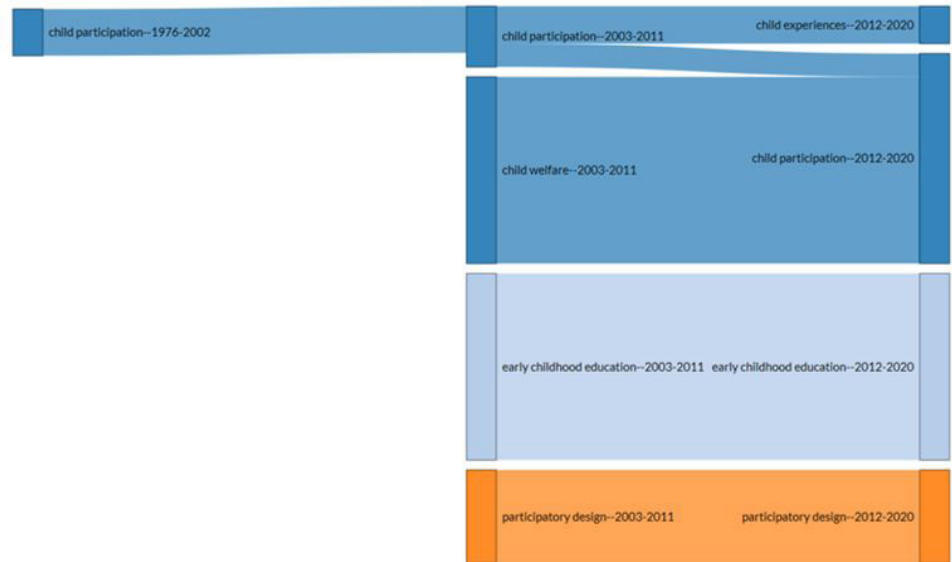

Figure 8: The Annual Scientific Production

Figure 9: Thematic Evolution

4.3. Initiative Reports

Although bibliometric methods help reveal the conceptual structure of a field more objectively and systematically compared to traditional literature bibliometric reviews, they cannot be regarded as a substitute for extensive reading in the field (Aria & Cuccurullo, 2017).

Therefore, in order to have a comprehensive view of the concept evolved in time, a secondary phase took place in the analysis and the reports of international initiatives that involve child participation were also analyzed. Initiatives are organizations that support the community to express their views and participate in action and decision-making on issues that affect people's lives. In this context, examining their perspectives on participation, their methods, and filtering the scientific studies they reference in their reports were significant in terms of forming the basis of this study. Accordingly, following the first phase of bibliometric analysis, ten cross-referenced sources describing the types of participation were collected among these reports were identified and levels of participation and emerging themes were analyzed.

As a result of the data (*initiatives' reports*) obtained from the sources, the table was structured from the lowest level of participation to the highest level, under

three main typologies: non-participation, low-level participation, and true participation. The participation degrees of each study were located under these headings. Resources were evaluated under two main titles in the table: community participation and child's participation. This distinction has been made considering that it would be helpful to do a comparative reading when evaluating approaches to child participation levels. It provides a tool to see and monitor how child participation degrees are positioned against community participation degrees as a whole.

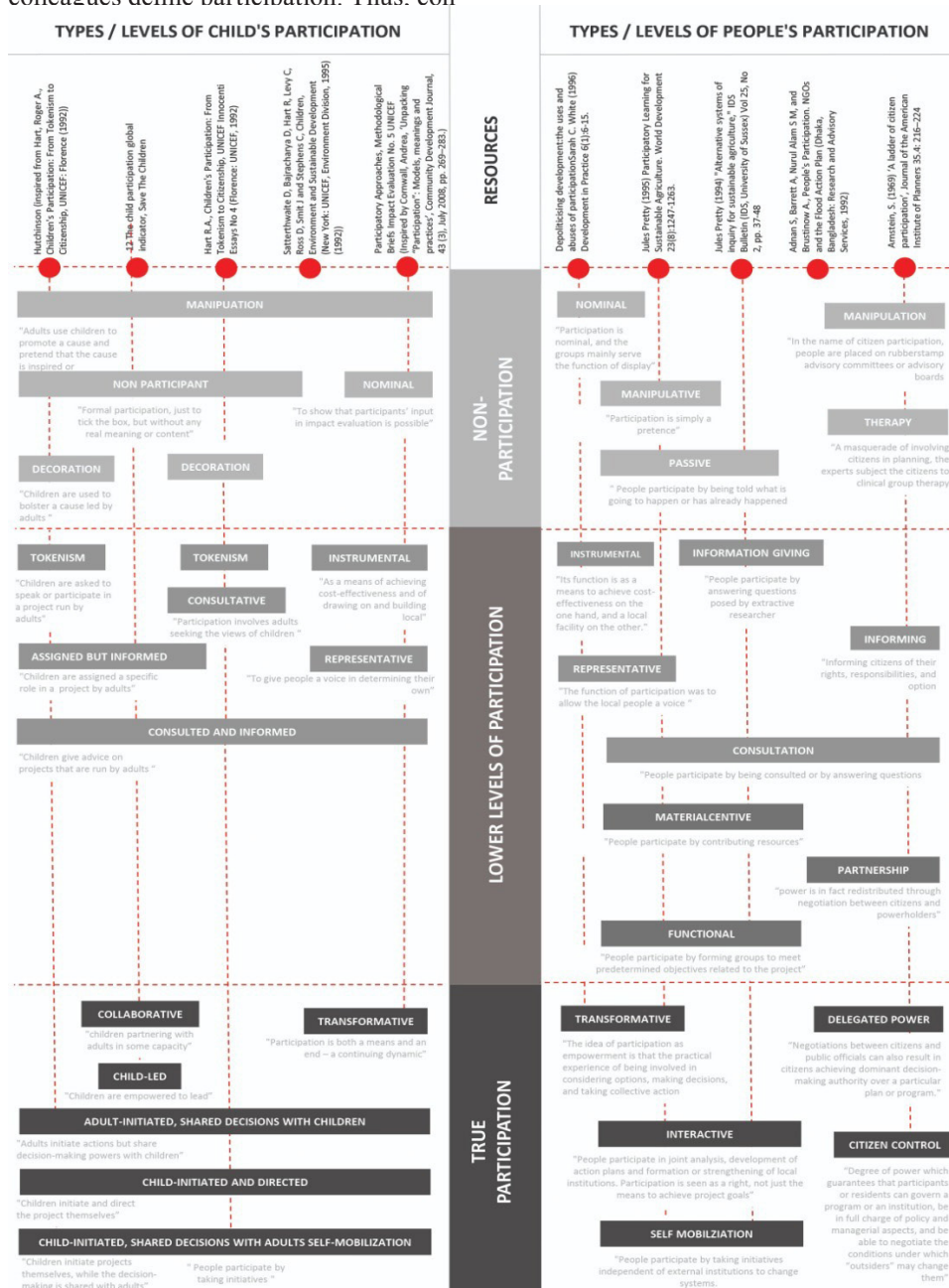
According to this, results were evaluated under four different subtitles. In the first part, the levels of children's participatory approach were interpreted through its general structure. In this section, Arnheim's approach and Hart's approach, which form the basis of many studies, are emphasized, and other studies are evaluated in general. The second part deals with ethical distinctions between studies. In the third part, the lower levels of participation are emphasized. It was expressed how different concepts of participation overlap with each other, what they correspond to, or how they differ. A similar evaluation was made for the true participation title as well.

Table 1, which lists a selection of Participation Types/Degrees, was constructed as a result of making use of an

overlapping reference system that either adopts or adapts a consecutive colleagues' work. The table consists of each author's categories and definitions. Each corresponding definition that a different author proposes is made sure to align. Some definitions cover a more comprehensive range than others. Therefore, one-to-many correspondence is allowed. This way, the list can present the nuances between how colleagues define participation. Thus, con-

cerns about people and child participation become apparent due to how the ideas are adopted. The resulting table allows this to be read to draw a discussion and a further understanding of levels of participation.

Table 1

4.3.1 Revisiting the Ladder of Participation

Participation degrees or ladders are practical and effective assessment tools for determining the level of participation in community-focused projects. The ladder of participation model, which was first invented by Sherry R. Arnstein, was later developed by different scientists, including Hart. These two colleagues were the most cited authors on participation. Each new colleague transformed and built upon their framework of participation and suggested new frameworks with additional levels and descriptions.

In order to put all the studies conducted on levels of participation in perspective, it will be necessary to mention the approaches of Arnstein and Hart in general. In Sherry R. Arnstein's work, organized according to a typology of eight levels of participation, each rung is arranged in a ladder pattern corresponding to the extent of citizens' power in determining the final product. This ladder, which starts from the manipulation step, which corresponds to the lowest level of participation, results in the citizen control step where participation is most effective. In addition, the study collects these eight topics under three main headings: non-participation, degrees of tokenism, and degrees of citizen power. The ladder contrasts powerless citizens with powerful people in an attempt to demonstrate the significant differences between them (Arnstein, 1969).

While Arnstein's model generally focuses on citizen participation, it can be said that Hart's model focuses more on youth participation. Hart interprets Arnstein's (1969) ladder metaphor in participation and proposes "The Ladder of Participation" to draw clear lines between situations where child involvement is present. Hart's ladder consists of 8 steps where he defines and characterizes situations in which children are involved. Also, Hart lays out the basis for child participation with four key factors: (i) The children understand the intentions of the project; (ii) They know who made the decisions concerning their

involvement and why; (iii) They have a meaningful (rather than 'decorative') role; (iv) They volunteer for the project after the project was made clear to them (Hart, 1992, p.11).

The participatory approach is in itself a challenging task due to its multi-actor nature and hardship of establishing a consensus between parts that are also applicable. The task gets more complex when it comes to child participation. Also, other colleagues such as Hutchinson, Pretty, White, Cornwall, etc., bring their interpretations into the subject. The distinctive or defining features of these studies, which include various approaches to the stages of participation, are indicated in the relevant sections. Thus, this paper finds it essential to discuss and evaluate the main concepts and identify the differences and revisit the ladder of participation to help reveal and disseminate the idea of true participation and provide a basis for participatory-design outcomes. Therefore, the following section gathers and re-groups the different concepts of participation mainly based on Arnstein's Ladder of Citizen Participation and its interpreted version into Child Participation by Hart and other sources.

4.3.2. Non-Participation

The extent of child participation is often under-estimated by adults and appears in many forms creating a spectrum of participation types. Sometimes, what is claimed as participation may be a pretentious situation.

Save the Children initiative adopts a general approach to the most basic level of participation in "the child participation global indicator" and refers to the lowest level as "non-participant". On the other hand, Hart uses a refined approach at this level. His refinement is based on ethics. One of the most important lines that Hart (1992) draws is the extent to which the audience and the child are informed about the child's role in the event. He finds it problematic when either the child has no understanding of the issue at hand, the audience is not clear about the circumstances of the child's involvement, or if the child is not aware of

his/her role in the situation that is taking place to influence a cause. Thus, he uses the term “manipulation” along with others such as Pretty (1995) and Arnstein (1969) to cover such misguided approaches to child participation that can be listed under the “non-participant” category.

On the other hand, he finds it normal to have child performances in a project run by adults, as long as the audience understands that it’s just a performance. So, he defines another type within the “non-participation” category, “decoration,” where some others refer to it as “nominal” (White, 1996; Cornwall, 2008) or “passive” (Pretty, 1994; 1995) as well.

The ethical distinction Hart (1992) makes between “manipulation” and “decoration” is that “adults do not pretend that children inspire the cause. They simply use the children to bolster their cause in a relatively indirect way.” Hart’s red line in child participation is crossed when the adults are pretentious about child participation. There are several other steps before one arrives at “true participation” where children are handed real power to make a change. An ethical attitude in child participation is the threshold towards the lowest level of “true participation.”

4.3.3. Lower Levels of Participation

The next step up in the ladder, although some colleagues use a narrower definition to it, is generalized by Hart as “tokenism.” Arnstein (1969) makes a differentiation between levels of “tokenism,” namely “informing,” “consultation,” and “placation.” Participants cannot make the final decisions in all levels of the participation types categorized under “tokenism” defined by Arnstein. In “informing” and “consultation,” citizens are informed and/or heard. However, their views are not ensured to affect final decisions. Similarly, “placation” allows people to hear, share their opinions and even advise; but they still do not have complete autonomy. In placation, the authorities still retain the power to decide.

Diversely, Hart has a narrower definition

for “tokenism” than Arnstein and lists several other instances of participation that he places at the upper rungs of the ladder than “tokenism.” These are “assigned but informed” and “consulted and informed.” According to Hart, when the “assigned but informed” approach is used, the part the children play could be as particular as being a ‘page’ in a summit where they become the experts of the event venue and responsible for guiding adult participants to where they need to be at certain times. Hart finds this approach appropriate because no one pretends that the children are spokesman of some sort; thus, elaborates it outside of “tokenism.” Following that, the “consulted and informed” approach is said to be used if “the project is designed and run by adults, but children understand the process, and their opinions are treated seriously” (Hart, 1992, p.12). In the end, children are briefed on how their opinions were used to arrive at the final stage.

These two approaches fall into the “tokenism” category in Arnstein’s typology since they do not offer full autonomy to the participants. However, Hart diverts from Arnstein when defining “tokenism” and by taking whether or not the child is informed on the subject and the conditions of his/her involvement as basis. According to Hart, an instance of participation falls under the “tokenism” category if the child is “apparently given a voice but have little or no choice about the subject or the style of communicating it, and little or no opportunity to formulate their own opinions.” Hart evaluates instances when a child is either assigned a role or consulted, outside of “tokenism,” as long as the child is informed about his/her role within the event or the outcomes of their consultation afterward.

The reason for such branching in types of participation between Arnstein and Hart at this level is the subject of participation. Arnstein has developed his theory for civils. He refers to “a critical difference between going through the empty ritual of participation and having the real power needed to affect the outcome of the process”

(Arnstein, 1969, p.216) and bases true participation on the degree to which participant's efforts are realized. For any type of other participation approaches, he refers to this poster captured by a French student, which translates as "I participate; you participate; he participates; we participate... they participate". Thus, the essential characteristic of the "tokenism" category for Arnstein is the presence or absence of assurance the civil participants are granted for changing the status quo.

On the other hand, Hart has developed his theory for children. Thus, it is natural to see variations of participation types and contribution levels at this level. Still, the essence of the whole remains constant by avoiding manipulation. For Hart, this level allows none to the limited power of inducing change.

The critical attitude in this stage is to stay away from manipulation, inform the child and let him/her be aware of what his/her participation is about. Thus, we can say that this stage is actually about involvement. The child is not expected to be part of the solution but involved in the process.

4.3.4 True Participation

Arnstein defines true participation as "citizen power," and the topmost levels of the ladder are namely "partnership," "delegated power," and "citizen control." One common feature in all these categories is that the participant is granted to have a meaningful effect. What changes among these last three levels is the extent to which the participant is granted to have an effect. At the "partnership" level, participants are engaged in trade-offs with the authorities. In "delegated power" and "citizen control" levels, the participants hold the "majority of decision-making seats or full managerial power." On the other hand, Hart's true participation adapts its content to suit child's needs. It appears in three forms: "adult-initiated, shared decisions with children," "child-initiated and directed," "child-initiated, shared decisions with adults."

At the "adult-initiated, shared decisions

with children" level, the project is initiated by adults, but during the decision-making process, the children are also empowered in planning, design, and implementation. A similar approach is adopted by Save the Children Initiative in the "collaborative" category, which makes children partners with adults in making decisions and implementing. Cornwall (2008) elaborates this level as a continuing dynamic between children and their caregivers; and, they define participation as both means and end. White (1996) elaborates this level as empowerment in which the participant gains practical experience of involvement in decision making and taking collective action. Both colleagues name this stage "transformative" as identifying key issues and addressing them in a systematic approach resulting in action steps is a transformative act itself.

At the "child-initiated and directed" level, the project is initiated and directed by children, and the role of an adult is to support the child's experience. At this level, adults may be supportive by maintaining proper resources and the information they need for creativity, but the decision-making process is only among children. Save the Children refers to child empowerment that lets them take the initiative and places the adult in a facilitator role, as "child-led."

At the "child-initiated, shared decisions with adults" level, the project is initiated by children, and the decisions are shared with adults. Here the adults act as sounding boards for what children have to say.

5. CONCLUSION AND FUTURE DIRECTIONS

Child participation in urban design remains elusive despite extensive research in the field. Creating an ideal and livable environment involves providing suitable spaces for children and involving them as active contributors in the design process. The success of these endeavors relies on the degree of child participation. Various studies have explored the degrees and types of child participation, proposing different models and frameworks. The

thematic map constructed through co-occurrence network analysis and aligned with Callon's strategic diagram provides valuable insights into the themes and relationships shaping child participation in urban design. The map reveals the foundational and interconnected nature of child participation and democratic values, highlighting the significance of democratic principles in shaping practices and policies. The emergence of participatory design as a potential motor theme signifies its growing influence and transformative potential in creating inclusive and collaborative approaches. However, the positioning of child well-being as a highly developed and isolated theme suggests the need for further integration and connection with other aspects of child participation. The thematic map offers a comprehensive overview of these themes, serving as a foundation for further research, policy development, and practical implementations in creating inclusive and child-friendly urban environments. By understanding the strategic positions of these themes, stakeholders can navigate the complexities of child participation and work towards prioritizing the rights and needs of children in urban design.

By identifying this shift in thematic focus, we gain valuable insights into the evolution of the field over time. The increased diversity and exploration of different thematic areas highlight the growing recognition of child participation as a multidisciplinary field with implications in various sectors. Our analysis of the overall view of the thematic evolution in child participation reveals a significant shift in the field's trajectory after 2002. The period before 2002 lacked diversity, but the subsequent years witnessed the emergence and exploration of various thematic areas such as child welfare, early childhood education, and participatory design. This expansion signifies an important milestone in the field's development and underlines the need for continued exploration and understanding of child participation in different contexts and domains. Also, the most productive years in the field of

child participation, as determined by the annual scientific production graph, and the subsequent comparison of cluster positions through thematic maps, has provided valuable insights into the progression and state of the art in this area of research. These findings contribute to a better understanding of the field's development over time, enabling researchers and practitioners to identify key trends and focus areas for future exploration and advancement in child participation research.

In summary, although it has been studied for a long time, child participation is still a vague issue. Undoubtedly, one of the areas where the issue of child participation is most prominent is the urban space. Creating an ideal and livable environment is primarily to create suitable spaces for children. Children's participation in the design processes as active individuals saves them from living in a world created by adults and, at the same time, regulates social responsibilities. Participation not only means asking children for their opinions but also taking their ideas into consideration, their participation in decision-making, and even their involvement in production processes. Ensuring the active participation of children in the design of the urban environment is one of the main factors in the success of the implementations. At this point, the degree of participation of the child emerges as a determinant of the reality and success of this participation.

It is possible to come across many studies in the literature on child participation and its degrees. In this context, different studies on the degrees of participation were discussed comparatively, and their meanings and contents were discussed. The ladder of participation, which started with Arnstein, was developed by different researchers over time and added new definitions and degrees. These studies have developed other models to control the complex structure of the subject by forming different degree groups. Although they have different systematics, it has been seen that these studies have similar

approaches to participation. In this context, to simplify the interpretation, four main typologies in which child participation degrees can be generalized have been proposed in the study: non-participation, low-level participation, and true participation. With the help of this more straightforward classification of child participation, it will become more defined to find out how and at what level child participation is taking place in the projects of leading initiatives. Such retrieval will reveal tendencies towards child participation implementations and make the differences between theory and practice explicit. This review of the theoretical literature will also be critical in determining the degrees for participatory works in practice, providing conditions in which participation can be promoted, and revealing what is needed to develop the participatory design.

Today, there are many initiatives, programs, and projects in the world that address the issue of child participation in urban space and produce spatial and social solutions. These initiatives have different approaches to child participation. For example, in some projects, children participate up to specific stages of the design process, while in some projects, children are both decision-makers and implementers. In this context, it is believed that this study will help to determine the active participation of children in the processes and clarify their actual roles.

Therefore, this study, which brings together various interpretations of participation, is considered necessary in structuring a systematic approach that will ensure genuine participation and start a new discussion about future opportunities. In addition, it is believed that the study will also form a basis for the study on the evaluation of child participation levels in the projects of the initiatives, which is planned to be carried out as the next stage.

REFERENCES

- Adnan, S., & Barrett, A. (Eds.). (1992). *People's participation NGOs and the flood action plan: An independent review* (1. ed). Oxfam-Bangladesh.
- Alparone, F. R., & Rissotto, A. (2001). Children's citizenship and participation models: Participation in planning urban spaces and children's councils. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 11(6), 421–434. <https://doi.org/10.1002/casp.642>
- Aria, M. & Cuccurullo, C. (2017). Bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of Informetrics*. Vol. 11, Issue 4, pp. 959-975.
- Arnstein, S. R. (1969). A Ladder Of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216–224. <https://doi.org/10.1080/01944366908977225>
- Atlee, T., & Zubizarreta, R. (2003). *The Tao of democracy: Using co-intelligence to create a world that works for all*. Imprint Books.
- Becker, F. D. (1977). *Housing messages*. Dowden, Hutchinson & Ross.
- Berglund, U., & Nordin, K. (2007). Using GIS to Make Young People's Voices Heard in Urban Planning. *Built Environment* (1978-), 33(4), 469–481. <http://www.jstor.org/stable/23289820>
- Bordenave, J.D. (1994). Participative communication as a part of building the participative society. In *Participatory Communication: Working for Change and Development*, edited by S.A. White, K.S. Nair & J. Ascroft. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Boyden, J., Ennew, J. (1997). *Children in focus – a manual for participatory research with children*. Save the Children Sweden. <https://resourcecentre.savethechildren.net/node/5412/pdf/5412.pdf>
- Callon, M. (1986). *The Sociology of an Actor-Network: The Case of the Electric Vehicle*. In: *Mapping the Dynamics of Science and Technology*, edited by M. Callon, J. Law, A. Rip. London: Macmillan.
- Caneparo, L., Bonavero, F. (2016). Neighborhood regeneration at the grassroots participation: incubators' co-creative process and system. *Archnet-IJAR, International Journal of Architectural Research*, 10(2), 204-218
- Carson, L. (2003). *Building sustainable democracies*. Proceedings of Now We the People Conference, Australia, University of Technology.
- Chawla, L. (2002). "Insight, creativity and thoughts on the environment": Integrating children and youth into human settlement development. *Environment and Urbanization*, 14(2), 11–22. <https://doi.org/10.1177/095624780201400202>
- Chitrakar, R. M. (2016). Meaning of public space and sense of community: The case of new neighbourhoods in the Kathmandu Valley. *Archnet-IJAR, International Journal of Architectural Research*, 10(1), 213-227. <https://doi.org/10.26687/archnet-ijar.v10i1.807>
- Clark, A., & Moss, P. (2011). *Listening to young children: The mosaic approach* (Second edition). NCB.
- Clark, Alison and Moss, Peter (2005). *Spaces to play: More listening to young children using the Mosaic approach*. London, UK: National Children's Bureau.
- Cobo, M. J., López-Herrera, A. G., Herrera-Viedma, E. E., & Herrera, F. (2011). An approach for detecting, quantifying, and visualizing the evolution of a research field: A practical application to the Fuzzy Sets Theory field. *J. Informetrics*, 5, 146–166.
- Cornwall, A. (2008). Unpacking "Participation": Models, meanings and practices. *Community Development Journal*, 43(3), 269–283. <https://doi.org/10.1080/00102400801944366>

- org/10.1093/cdj/bsn010
- D. Crane. (1972) *Invisible colleges: Diffusion of knowledge in scientific communities*. University of Chicago Press, Chicago.
- Davidoff, P. (1965). *Advocacy And Pluralism In Planning*. *Journal of the American Institute of Planners*, 31(4), 331–338. <https://doi.org/10.1080/01944366508978187>
- Davidson, S. (1998). Spinning the wheel of empowerment. *Planning*, 126(3), 14–15.
- Driskell, D. (2002). *Creating better cities with children and youth: a manual for participation*. UNESCO Publishing. <https://doi.org/10.4324/9781315071930>
- Fagence, M. (1977). *Citizen participation in planning*. Pergamon Press. <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&scope=site&db=nlebk&db=nlabk&AN=927676>
- Furman, G.C. (1998). Postmodernism and Community in Schools: Unraveling the Paradox, *Educational Administration Quarterly*, 34 (3), 298-328. <https://doi.org/10.1177/0013161X98034003003>
- Goodlad, J. I. 1981. Education, Schools, and a Sense of Community. In *Communities And Their Schools*, Edited by D. Davies. New York: McGraw-Hill.
- Wang, D., & Groat, L. N. (2013). *Architectural Research Methods (Second Edition)*. Wiley.
- Guijt, I.M. (2014). *Participatory Approaches. Methodological Briefs Impact Evaluation No. 5*. UNICEF Office of Research, Florence. <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.4948.1768>
- Haberman, M. (1992). *Creating Community Contexts That Educate: An Agenda for Improving Education in Inner Cities*. In L. Kaplan (Ed.), *Education and The Family*. Allyn and Bacon.
- Hart, R. A. (1992). *Children's participation: From tokenism to citizenship*. International Child Development Centre.
- Hurst, F. (2000). *Architectural Participatory Design Methods*. Research Paper Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Master of Science Degree with a Major in Management Technology. The Graduate School University of Wisconsin-Stout.
- Horelli, L. (1997). A methodological approach to children's participation in urban planning. *Scandinavian Housing and Planning Research*, 14(3), 105–115. <https://doi.org/10.1080/02815739708730428>
- King, S., Conley, M., Latimer, B., & Ferrari, D. (1989). *Co-design: A process of design participation*. Van Nostrand Reinhold.
- Kretzmann, J.P., McKnight, J., (1993). *Building communities from the inside out: a path toward finding and mobilizing a community's assets (1st ed.)*. ACTA Publications.
- Matthews, H. (2003). Children and regeneration: Setting an agenda for community participation and integration. *Children & Society*, 17(4), 264–276. <https://doi.org/10.1002/chi.745>
- McMillan, D. (1976). *Sense of Community: An Attempt at Definition*. George Peabody College for Teachers. <https://books.google.com.tr/books?id=97UTHQAACAAJ>
- McMillan, D. W., & Chavis, D. M. (1986). Sense of community: A definition and theory. *Journal of Community Psychology*, 14(1), 6–23. [https://doi.org/10.1002/1520-6629\(198601\)14:1<6::AID-JCOP2290140103>3.0.CO;2-I](https://doi.org/10.1002/1520-6629(198601)14:1<6::AID-JCOP2290140103>3.0.CO;2-I)
- McMillan, D. W. (1996). *Sense of community*. *Journal of Community Psychology*, 24(4), 315-325. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1520-6629\(199610\)24:4<315::AID-JCOP2>3.0.CO;2-T](https://doi.org/10.1002/(SICI)1520-6629(199610)24:4<315::AID-JCOP2>3.0.CO;2-T)
- Midgley, J. (1986). *Community participation, social development, and the state*. Methuen.
- Miller, J. & Save the Children Fund (Great Britain). (2003). *Never too young: How young children can take responsibility and make decisions*. Save the Children.
- Moore, G. T. (1983). *State of the Art in Play Environment Research and Applications*. International Conference on Play and Play Environments, Austin, TX.
- Moore, R. C. (1990). *Childhood's domain: Play and place in child development*. MIG Communications.
- Olsen, M. E. (1982). *Participatory pluralism: Political participation and influence in the United States and Sweden*. Nelson-Hall.
- Pateman, C. (1970). *Participation and Democratic Theory (1st ed.)*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511720444>
- Percy-Smith, B., & Thomas, N. (Eds.). (2010). *A handbook of children and young people's participation: Perspectives from theory and practice*. Routledge.
- Pranger, R. J. (1968). *The eclipse of citizenship: Power and participation in contemporary politics*. Holt, Rinehart and Winston.
- Pretty, J. N. (1994). Alternative Systems of Inquiry for a Sustainable Agriculture. *IDS Bulletin*, 25(2), 37–49. <https://doi.org/10.1111/j.1759-5436.1994.mp25002004.x>
- Pretty, J. N. (1995). Participatory learning for sustainable agriculture. *World Development*, 23(8), 1247–1263. [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(95\)00046-F](https://doi.org/10.1016/0305-750X(95)00046-F)
- Sanoff, H. (1990). *Participatory design: Theory and techniques*. North Carolina State University.
- Sanoff, H. (2000). *Community participation methods in design and planning*. Wiley.
- Sanoff, H. (2008). Multiple views of participatory design. *Archnet-IJAR, International Journal of Architectural Research*, 2 (1), 57-69.
- Sarason, S. B. (1974). *The psychological sense of community: Prospects for a community psychology*. Brookline Books.
- Sarvari, H. (2018). *Participatory Planning: Providing Conceptual Model of Factors Affecting Children's Participation in Urban Planning*. *Creative City Design*, 1(1), 37–42.
- Satterthwaite D., Bajracharya D., Hart R., Levy C., Ross D., Smit J. & Stephens C. (1995). *Children, Environment and Sustainable Development*. UNICEF, Environment Division.
- Sergiovanni, T. J. (1994). *Building community in schools*. Jossey-Bass.
- Thomas, N. (2007). Towards a Theory of Children's Participation. *The International Journal of Children's Rights*, 15(2), 199–218. <https://doi.org/10.1163/092755607X206489>
- Gallagher, M., M. Tisdall, K., & Davis, J. (2008). Reflecting on Children and Young People's Participation in the UK. *The International Journal of Children's Rights*, 16(3), 343–354. <https://doi.org/10.1163/157181808X311187>
- Convention on the rights of the child (1989) Treaty no. 27531. United Nations Treaty Series, 1577, pp. 3-178. Available at: <https://treaties.un.org/doc/>

Treaties/1990/09/19900902%2003-14%20AM/
Ch_IV_11p.pdf

- Visser, M., van Eck, N. J., & Waltman, L. (2021). Large-scale comparison of bibliographic data sources: Scopus, Web of Science, Dimensions, Crossref, and Microsoft Academic. *Quantitative Science Studies*, 2(1), 20–41. https://doi.org/10.1162/qss_a_00112
- Ward, C. (1990). *The child in the country*. Bedford Square Press.
- White, S. C. (1996). Depoliticising development: The uses and abuses of participation. *Development in Practice*, 6(1), 6–15. <https://doi.org/10.1080/0961452961000157564>

Öz

Tarih alanı egemen ulus tarihi anlatılarından mikro tarihlere ve alternatif bilgi kaynaklarına yönelirken, toplumsallığın geçtiği alanların yaşam pratiği açısından önemini anlamaya ve “yerin ruhunu” korumaya yönelik yaklaşımlar gündeme gelmiştir. Bu gündem koruma alanını giderek topluma yaklaştırmakta, bellek ve bellekle ilişkili mekânsal aidiyetlere yönelik araştırmaları başlatmaktadır. Buna karşın koruma alanının halen ağırlıklı olarak teknik bir içeriğe sahip olduğunu dile getirmek olanaklıdır. Dolayısıyla çalışma son dönemde daha fazla gündemde olsa da pratikte teknik koruma süreçlerine göre geri planda kalan mekânın anlamı ve belleğin sürdürülmesinin koruma yaklaşımları açısından önemini tartışmayı amaçlamıştır. Uluslararası alanda bu yönde ilkelerin gelişme göstermesine karşın, pratikte ağırlıklı olarak fiziki mekân bilgisine yönelik araştırmalara odaklanıldığı, somut olmayan değerlerle, bağlam ve bellekle ilişki kuracak analizlere yeterince yer verilmediği gözlenmektedir. Bu sorunsal çerçevesinde çalışmada, bireyselden kolektife belleğin kent mekânıyla ile ilişkisi, ardından mekânsal ve kentsel belleğin sürdürülmesinin koruma çalışmaları açısından önemi açıklanmıştır. Bu açıklamaların ardından günümüzde neoliberal politikalar çerçevesinde giderek yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan mekânsal belleğin korunması için sosyal bilimler alanından beslenen yeni yaklaşımlara duyulan gereksinim tartışılmıştır. Koruma alanında en önemli araçlarımızdan olan koruma planlaması süreçlerinde bellek mekânlarının saptanmasına yönelik analizlerin yapılmadığı, sözlü tarih ve bellek araştırmalarıyla desteklenmeyen plan kararlarının bellek mekânlarını koruma konusunda yetersiz kaldığı ve özellikle 5366 Sayılı yasa kapsamında yapılan uygulamaların kentsel belleğin yok edilmesine yol açtığı görülmektedir. Sonuç olarak, insan-mekân arasındaki ilişki biçimlerinin gözetildiği koruma anlayışının gelişimi için gereken özenin gösterilmesi üzere, aceleci ve rant odaklı yaklaşımlardan uzaklaşılması ve koruma planlaması çalışmalarında mekânsal belleği anlamaya yönelik niteliksel analizlerin mevzuatımızda ve pratiğimizde yer bulması gerekliliği ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bellek, Mekan, Koruma.

Bir Koruma Sorunsalı Olarak Mekânsal ve Kentsel Belleğin Yitimi

Loss of Spatial and Urban Memory as a Problem of Conservation

^{ID} Ayşegül Altınörs Çırak

Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İzmir, Türkiye

^{ID} Yunus Emre Sarıkaya

Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İzmir, Türkiye

Başvuru tarihi/Received: 24.12.2021, Revize tarihi/ Revised: 12.06.2023, Kabul tarihi/Final Acceptance: 23.06.2023

Extended Abstract

While history discipline incline towards micro history and alternative literature from dominant nation history narratives, some approaches to understand significance in terms of life experience of place where social events occur, and to conserve “soul of the place” discuss. This attitude brings closer conservation scope to community step by step, and initiate the studies for spatial belongings related to urban memory. In spite of this, it is possible that conservation discipline, still and mostly, express to have a technical content. In this context, the study aims to discuss significance of the concept of memory and soul of the place remaining background in comparison to technical conservation process in terms of conservation approaches, even though it is in the limelight in recent years. Despite some principals mentioned above improve internationally, it is seemed that the authors mainly focus some researches towards physical place knowledge and partly eliminate analysis of which contact coherence and memory over intangible values. In this context of this problem, the study clarifies the relationship between memory, and space and city, after that, the role of memory in “community design” and the significance of the concepts; the soul of place and belongings in terms of conservation studies. After this explanation, it is discussed the need for new methods and approaches supplied social sciences discipline for conservation of spatial memory exposed to danger of destruction through neoliberal policies in recent years. Finally, it is stated the importance of caring conservation sense minded the style of relationship between human and space, and of abandoning hasty and rent-focussed approaches.

This study discusses whether the conservation action, which mostly focuses on physical space and capital-oriented transformations, causes amnesia in our country. In this context, the study aims to discuss, through some examples, that the problem of memory loss, which occurs as a result of physical interventions under the name of protection within the scope of Law No. 5366, occurs as a result of neglect of protection principals.

Against such a problem, it was emphasized that the concepts of social memory and the spirit of the place should be handled in line with the international protection principles, which express their absolute importance in the conservation discipline, and that the physical interventions to be made should be applied by considering these principals. In this direction, the importance of oral history studies emerges in order to understand the spirit and memory of the place. An effective oral history study is possible with mapping and participatory methods. In order to carry out such qualitative analyzes, first of all, a detailed documentation process on scale from micro to macro, from object to landscape will be needed. This documentation process is carried out with the data recording system with the support of technology and a national cultural inventory is created.

As a result, architectural values and memory elements are gradually being destroyed within the existing hegemony in cities. Memory destruction is seen as a product of capitalist accumulation processes and it is necessary to take measures for this. Therefore, a human-space interactive conservation approach should gain importance. Otherwise, the danger of the emergence of a generation that has forgotten its past is essential. In order to overcome this situation, it is necessary to be competent in defining and protecting spatial memory elements in terms of institutional-conceptual infrastructure, legislation and practices of not only the conservation practices, but also the entire spatial planning practice. The fact that we have a practice that is far from this competence today is a fact that needs to be considered.

In our current practice, inquiries about the relationship between spatial plans, especially urban renewal and transformation processes, and urban memory remain in the background. Interventions made from the top down and only within the framework of economic expectations both in the field of planning and protection render cities without memory and therefore without identity. Within the framework of cartesian perception and the rationales of capitalism, space is detached from all temporal, sensory and emotional bonds, gradually becoming commodified as a direct object and easily turns into a consumption tool. Spatial planning and conservation practice should be responsible for the public interest in producing approaches and representations that will enable the Cartesian paradigm to re-perceive time and space, which they seperated from each other.

Keywords: Memory, Place, Conservation

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Cite this article as: Çırak AA, Sarıkaya YE. Bir Koruma Sorunsalı Olarak Mekânsal ve Kentsel Belleğin Yitimi. Tasarım Kuram 2023;19(39):427-448.

GİRİŞ

İnsanlar içinde yaşadıkları habitatta sürekli olarak izler bırakmakta, yaşam alanlarını değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Süreklilik arz eden bu değişim süreçleri içerisinde yapıları çevreler oluşurken, yaşanan değişim ve deneyimlere dair anlatım ve öyküler; yazılı, görsel ve sözlü bir kentler tarihini yaratmakta, geçmişin doğal ve yapay mekânsal unsurları birlikte kentsel bellek ve kimlik öğelerini oluşturmaktadır. Kentlerin tarihini oluşturan mekânsal bellek unsurlarının gelecek kuşaklara aktarılması kentsel kimliklerin sürdürülebilirliği açısından önemli bir konudur. Bu konudaki sorumluluksa koruma alanına ait olmakta ve öncelikle bir koruma bilincinin oluşturulmasına gereksinim bulunmaktadır.

Koruma geçmiş ve gelecek arasında bağ kuran bir olgudur. Korumanın amacı, geçmişe ilişkin bilgiler yardımıyla bugünün oluşum koşullarını anlamak ve bilgi aktarımının sürekliliğini sağlayarak, geleceğe ilişkin kurgu ve sorgulamalarda alternatifler ve olasılıklar evrenini geniş kılmak olarak ifade edilebilir. Tarihsel olarak değerlendirildiğinde; koruma çalışmalarının sanat ve estetik değer temelinde anıt yapılar ölçeğinden başladığı ancak bu yaklaşımın geçmişin deneyimlerini aktarmada yetersiz kaldığı ya da yanlış algılar yaratabileceği öngörüsü ile önce sivil mimarlık örneklerinin, sonrasında bağlamın korunması amacıyla kentsel dokuların korunmasının gündeme geldiği görülmektedir. 2. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ulusları, ortak geçmiş ve kültürün barışı sağlamada önemli bir unsur olduğu anlayışını benimseyerek koruma çalışmalarına hız vermişlerdir. Bu kapsamda ortaya koyulan 1964 tarihli Venedik Tüzüğü; mekânın belge niteliğiyle korunması gerektiğini ifade ederek, belge ve bilgi niteliğinin doğru bir şekilde sürdürülmesi için bağlamsal yaklaşımın önemini vurgulamış ve onarım ilkelerini belirlemiştir. 1975 Avrupa Mimari Miras Yılı çalışmaları sonucunda hazırlanan Amsterdam Deklerasyonu ise

özellikle doku ve kent ölçeğindeki koruma çalışmalarının nasıl olması gerektiğine odaklanmış ve tarihi çevrelerin kentin bütünüyle, sosyal dokusuyla birlikte korunmalarına yönelik olarak bütünlüsel koruma kavramını gündeme getirmiştir. Bütünlüsel koruma olarak adlandırdığımız çerçeve, ilerleyen süreçte daha pek çok tüzük ve anlaşma ile geliştirilmiş ve kentsel koruma pratiğinin nasıl olması gerektiği ilkesel ve yöntemsel olarak çerçevelenmeye çalışılmıştır. Bu çabaların amacının, genişleyen modern kentlerin tarihsel bölgelerini, sermaye yatırımlarının yıkıcı olabilen etkilerinden ve turizm sektörünün olumsuz etkilerinden koruyarak yaşamlarını desteklemek olduğunu dile getirmek olanaklıdır.

İlerleyen süreçte koruma alanında edinilen deneyimler, tarihsel yerleşmeler için yalnızca planlama çalışmalarının yetmeyeceğini, yönetsel yaklaşımlara gereksinim olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmalar; interdisipliner yaklaşımların uygulanmasına olanak tanıyan, eğitim, finansal destekler, sosyal yapının gözeteilmesi, kentsel ve çevresel ilişkilerin kurgulanması ve yayın süreçlerinin çok paydaşlı yaklaşımlar çerçevesinde, bütüncül olarak ele alınmasını sağlayan “alan yönetimi” yaklaşımının geliştirilmesine doğru evrilmiştir. Yine doğal ve kültürel unsurların ilişkisel birlikteliğinin bütüncül korunmasına temellenen kültürel peyzaj yaklaşımı da koruma alanında gelişen bütüncül yaklaşımların sonucunda oluşmuştur. Özellikle 2000 sonrasında, koruma çalışmalarında somut olmayan unsurlar ve toplumsal içeriklerin daha yoğun olarak ele alınmaya başladığı görülmektedir. Pierre Bourdieu’nun (1990) “habitus” kavramının oluşturucu yapılarını tartıştığı yaklaşımını, kültür - yapı çevre ilişkisi çerçevesinde değerlendirilerek, somut ve somut olmayan yapıların etkileşimselliği çerçevesinde yorumlanmaktadır (Karakul, 2019). Bourdieu’nun (1990) oluşturucu yapılar yaklaşımında değindiği etkileşimsellik ve Rapoport’un (1980) tanımladığı somut ve somut olmayan unsurlar arasındaki ilişkiler vurgusu; somut olmayan öğelerin, mekânsal belleğin, yer duygusunun

korumanın gündeme gelmesini desteklemiştir (Karakuş, 2019). Bu kapsamda koruma alanında; somut olmayan miras, mekânsal aidiyet, yerin ruhu, bellek, kimlik unsurları, eğitim/bilinç oluşumu, yaşam kalitesi gibi konular son dönemde ağırlık kazanmış olduğu görülmektedir.

Günümüzde koruma çalışmalarının geldiği noktada, bilginin gelecek kuşaklara aktarımı sürecinde ne olduğunun ötesinde, “nasıl” olduğu, “ne gibi izler bıraktığı” ve “ne anlama geldiği” sorularının gündemde yer almaya başladığı görülmektedir. Bu anlamda koruma olgusu salt bir fiziki mekânsal eylem olarak anılmaktan uzaklaşmaktadır. Kültürel miras; tarihsel, arkeolojik materyaller, anıtlar, materyal kültür ve dahası olarak tanımlayan yaklaşımların ötesinde, aslında hafızadan, anılardan kalanlardan yaratılan değerler olarak ele alınmaya başlanmıştır (Knudson, 1999). Toplumsal olayların geçtiği alanların yaşam pratiği açısından önemini anlamaya ve “yerin ruhunu” ve belleğini korumaya yönelik yaklaşımlar gündeme gelmektedir. Bu gündem koruma alanını topluma yaklaştırmakta, kentsel bellek ve bellekle ilişkili mekânsal aidiyetlere yönelik araştırmalara yöneltmektedir. Böylelikle mekânsal bellek araştırmaları, mekânın sözlü tarihi çalışmaları, mikro tarihler gibi mekânın öyküsü ve bellekteki anlamını ortaya çıkarmaya yönelik araştırmalar koruma çalışmalarında yer etmeye başlamaktadır.

Koruma alanının içeriğinde ciddi bir değişim süreci yaşanmakta olsa da, alanının halen ağırlıklı olarak teknik bir içerikle fiziki mekâna odaklanmış durumda olduğu bir gerçektir. Çünkü anlamı sürdürmeye yönelik yaklaşımların uygulanması için çok daha uzun soluklu ve derin araştırmalara gereksinim olacaktır. Oysa kapitalist birikim süreçleri ve rant odaklı yaklaşımların bu uzun süreçlere tahammülü olmamaktadır. Üstelik mekânsal bellek unsurlarının oluşturduğu aidiyetler, mekânın sermaye birikim süreçlerinin talepleri doğrultusunda dönüşmesinin önünde engel oluşturabilecektir. Bu anlamda korumayı fizik mekanla sınırlı gören/görmek isteyen

yaklaşım genel olarak egemen olmakta ve soylulaşma ya da turizm temelli el değiştirme süreçleri doğal bir sonuç olarak kabul görmektedir. Modernitenin sermaye talepleri temelli dönüştürücü etkisine karşın fiziki mekânın korunması elbette değer taşımaktadır ancak mekânın kullanıcıları açısından taşıdığı anlam, bellekteki yeri gibi sosyolojik ve psikolojik unsurlar da en az fiziki varlığı kadar önemlidir. Bu anlamsal boyutlar; tepeden inen, yıkıcı ve dönüştürücü sermaye taleplerinin önüne geçilmesi yönünde taşıdığı toplumsal direnç oluşturma potansiyeli ile önem taşımaktadır. Bu bağlamda bu çalışma, son dönemde daha fazla gündemde olmasına karşın pratikte teknik koruma süreçlerine göre geri planda kalan; mekânsal ve kentsel belleğin sürdürülmesinin mekânsal planlama ve koruma süreçleri açısından önemini tartışmayı amaçlamıştır. Amaç çerçevesinde mekânsal ve kentsel bellek unsurları ve tarihsel çevre koruma alanı arasındaki ilişki değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu kapsamda öncelikle belleğe yönelik kavramsal çerçeve; bireyselden kolektife uzanan perspektifte tartışılarak, mekânsal ve kentsel belleğin farklı boyut ve katmanlarıyla ele alınmasının toplumsal bilinç oluşturmadaki rolü açıklanacaktır. Kavramsal çerçeve İstanbul Sultanahmet Bölgesine ilişkin ideolojik bir kentsel katman ve bellek okumasıyla somutlaştırılmaya çalışılacaktır. İzleyen bölümde ise belleğin korunması sorunu ele alınacaktır. Ülkemizde koruma amaçlı imar planlarının mekânın anlamı ve belleği sürdürmede yetersiz kalması sorunu, koruma amaçlı imar planlarının mevcut dil ve gösterimlerindeki yetersizlikler çerçevesinde tartışılacaktır. Bu tartışmaya, özellikle son dönemde özellikle 5366 Sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun kapsamında koruma adı altında gerçekleştirilen birtakım uygulamaların bellek yıkımı yaratma durumları ve koruma ilkeleri açısından taşıdıkları sorunlarla devam edilecek ve literatürde çokça tartışılan Tarlabası gibi örnekler üzerinden tespitler açıklanmaya

çalışılacaktır. Makale yöntemsal olarak; literatürde geniş yer edinen örnekleri konu ile bağlantıları çerçevesinde ele alarak tartışmaları somutlaştırmaya çalışmıştır. Sonuç olarak çalışma, mekânın bağlamsal, toplumsal, anı, öykü ve hafıza değerini sürdürme yönünde bir koruma süreci oluşturulabilmesi için gereksinim duyulan araştırma ve analiz yöntemlerinin neler olabileceğine ilişkin bir tartışma ortaya koymayı amaçlamaktadır.

MEKÂN- BELLEK İLİŞKİSİ VE KENTSEL BELLEK KAVRAMI

Çevresi ile etkileşim içerisinde olan insan, bu etkileşimin sonuçlarını bilinci ile beyinde saklayabilme ve anımsama yeteneğine sahiptir (Özak, 2008). Bellek olarak tanımlanan bu yetenek, insanın varoluşunu zaman ve mekân bütünlüğü içinde algılamasına ve sürdürmesine imkân veren en önemli yetilerden biridir (Yeşilyaprak, 2008; Avcıoğlu ve Akın, 2017). Baudelaire, bellek ile üzerine yeni yazılar yazılsa da öncesinde yazılıp silinmiş olanların halen okunabildiği bir çeşit parşömen olan palimpsest arasında benzerlik kurmaktadır. Ancak bellekteki anılar palimpsestteki metinler gibi parça parça değil, birbirine eklenmiş bir şekilde saklanmakta ve anlar birbirleriyle bir ilişki içerisinde kaydedilmektedir (Al, 2011; Yıldırım, 2009). İlişkiselliğe temellenen bu bellek hiçbir zaman değişmez ve kalıcı değildir ve her anımsama sürecinin sonunda yeni bir anı, buna bağlı olarak da yeni bir bellek oluşmaktadır (Yılmaz, 2011, Demirarslan, 2018).

Gibson'ın kavramsallaştırmasına göre kişi dünyayı görsel anlamda literal ve şematik olmak üzere iki türlü algılamaktadır (Gibson, 1950, Özak, 2008). Bunlardan ilki evrenin maddesel ya da mekânsal algısı, ikincisi kişinin dikkat ettiği anlamlı ve yararlı şeylerin algısıdır (Ertürk, 1984; Özak, 2008). Literal algı, çevrenin fiziksel özelliklerinden gelen deneyimlere dayanmakta, şematik algı ise bu fiziksel özelliklerin kaynaklanan duygusal değerlendirmelerine, dolayısıyla bireyin geçmiş deneyimlerine, kişilik özelliklerine, kültürüne bağlı olan anlamsal

çağrışımlara dayanmaktadır (Özak, 2008). Belleği bu iki algı biçiminin birden oluşturduğu ancak yer duygusu ve aidiyet gibi hislerin şematik anlamla geliştiğini düşünmek olasıdır. Bellekte kalan mekân kişinin yaşama biçimiyle şekillenmekte ve kişisel özellikler ile sosyal ve fiziksel çevre özellikleri doğrultusunda farklılaşabilmektedir. Bu anlamda bireyin belleği, zaman içerisindeki yaşama biçiminin ve algılamalarının bir ürünü olmaktadır (Özak, 2008).

Geçmişte oluşan ancak yaşadığımız her anla yeniden ilişkilenen belleğin; bireyden, toplum ve ulus ölçeğine kadar birçok farklı ölçekte ele alınmakta olduğu görülmektedir. Tüm bu ölçeklerde mekân önemli bir parametre olarak değerlendirilmektedir. Mekân ve bellek ilişkisi üzerine kuramsal çerçeve ağırlıklı olarak Halbwachs ve Nora tarafından kurulmuştur. Maurice Halbwachs bellek kuramını en geniş kapsamlı ele alan düşünürlerin başında gelirken, Pierre Nora mekân ve bellek konusundaki araştırmaları derinleştirmiştir. Halbwachs (1950), belleğin belirli bir zaman ve mekân ilişkisi içerisinde, mekânsal bir deneyime bağlı olarak oluştuğunu dile getirerek, bireysel belleğin diğer bellek türleri ile birlikte çalıştığını ve gündelik yaşamda bireysel belleğin izlerinin yadsınmaması gerektiğinin altını çizer (Halbwachs, 1950, Assmann 2018). Örneğin her gün yürüdüğümüz bir yolda gözümüze görünen bir anıtı hemen tanırız. Çünkü o anıt artık beyin haritamıza işlenmiştir. Benzer şekilde bir grup içerisinde bulunduğumuz durumlarda birbirimizden ödünç alıp verdiğimiz birçok anı biriktiririz ve bu anılar içerisinde bulunduğu çevre/mekân imgeleri ile ilişkilendiririz.

Toplumsal bellek kavramı, grup belleği ve ulus belleği olmak üzere iki kategoride incelenmektedir. Her ikisi de bireye bağlıdır fakat aslında hepsi aynı zamanda anılarını kurgulayan bir toplumsallığa da bağlıdır. Ulus belleği ağırlıklı olarak ideolojik çerçevede biçimlendirilmiş destansı hikâyeleri kapsamaktadır (Bell, 2003; Nora, 2006; Parmaksız, 2019). Nora'ya (1984)

göre, modern toplumlarda eğer ki bellek, tarihin hareketinden kopmuşsa, tarihe iade edilmiş ve tarihe kaydolmuştur. Burada Nora'nın bahsetmek istediği, bellek ortamları yok olsa dahi geçmişi hatırlamanın bir yolu olarak ulusal bellek mekânlarına başvurulduğudur. Bell (2003), ulusal belleği benzer şekilde kavramsallaştırmakta ve "ulusun mitik manzarası" olarak tercüme etmektedir.

Kolektif bellek ise kamusal alanda paylaşılan deneyimlerle çoğalan ortak bir kimliktir. Halbwachs'a (1950) göre, kolektif bellekte hatırlama zamana ve mekâna bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Hatırlama eylemi, somut bir mimari mekânda kurgulanmaktadır (Korkmaz ve Bala, 2018). Kentte kolektif belleğin varlığı yapıyı çevrenin "temel"i olan "yer"de üretilen Rossi'nin (1984) tanımıyla kentsel bırakıtlarla (*artefact*) mümkün olmaktadır. Böylece bellek zihinlerde değil "yer"de de var olmaktadır (Korkmaz ve Bala, 2018). Doğal çevre ve fiziki mekân maddi ve manevi dünyamızda yarattığı algıyla bir "yer" oluşturmaktadır. Bu anlamda mekân/yer; nitelikleri bağlamında toplumsal olgular üzerindeki etkisi ve aynı zamanda bu olgu ve olayların sahnesi olması dolayısıyla, bireyselden kolektife tüm bellek kategorileri açısından zorunlu bir altyapı unsuru olmaktadır.

Egemen kartezyen paradigmanın zaman ve mekân ilişkisine eleştirel bir yaklaşım sunan Norberg-Schulz (1982), "yer" kavramının içeriğini tartışmaya açarak, mekan ve zamanı birbirinden bağımsız kategoriler olarak ele alan kartezyen kavrayışa karşı çıkararak, kökeni antik Roma'ya dayanan yerin ruhu (*genius loci*) kavramını çağımızda yeniden gündeme getirmiştir (Ulubay ve Önal, 2020). Antik Roma inancına göre bağımsız her varlık kendine has bir koruyucu ruha sahiptir ve bu ruh insanların ve yerlerin, doğumlarından ölümlerine kadar karakterlerini ve niteliklerini belirlemektedir (Bali, 2019; Binan ve Cantimur, 2010). Norberg-Schulz bu kavramı Heidegger'in varoluşçu fikirlerinin etkisiyle yeniden yorumlamıştır. Bu anlamda yerin ruhu kavramı; mekanı ait

olduğu coğrafyanın tüm bileşenleriyle birlikte ele alan, tarihselliğine temellenen, fiziksel bir kavrayış ötesinde, atmosferik ruhunu algılamaya yönelik bir arayış olarak tanımlanabilir (Ulubay ve Önal, 2020). Başka bir tanımla yerin ruhu; bireyselden toplumsala, o alanın belleklerde yer alma biçiminin bir kolektif sonucudur. Yerin ruhu, bir mekândaki zihin, duygu ve eylemlerimizle oluşmakta, bu bağlamda esasen kentsel koruma süreçlerinde sürdürülmesi gereken değer ve bellek unsurlarının bütünü temsil etmektedir (Aslan ve Kiper, 2016).

Kentsel-mekânsal bellek ve yerin ruhu esasen yalnızca zamana bağlı fenomenler değildir. Anı yaratabilen, bireysel ve toplumsal duyguların oluşumuna olanak tanıyan olay ve olguların bir mekândaki birikimselliği ile oluşmaktadır. Bu oluşum kuşkusuz etkin bir yaşamışlılıkla ilişkilidir. Özellikle kent ölçeğinde bakıldığında etkin bir yaşamsallığa olanak tanıyan alanlar genel anlamda kentin kamusal alanlardır. Kentlerin kamusal alanları toplumun geçmişi, bugünü ve geleceği arasındaki ilişkilerin önde gelen bağlayıcı noktaları olarak bellekte yer edinen alanlardır. Bu alanlar toplumun kolektif belleğini ve kentlilik bilincini yansıtan, toplumsal karşılaşmaların yaşandığı yerlerdir. Anıtlar, müzeler, yönetim binaları, istasyonlar, meydanlar, caddeler, sokaklar, parklar gibi birçok kamusal kent parçası, toplumun belirli değerlerini temsil etmek ve sürdürmek üzere tasarlanmışlardır. Kentsel bellek yoğun olarak özellikle kamusal mekânlarda kendisini var etmektedir (Korkmaz ve Bala, 2018). Kentsel mekan kendisi de bizzat bir kamusal alandır ve kolektif mekandır. Bu anlamda özellikle kentsel kamusal mekanın niteliğinin kentte "yer ve bellek oluşumunu" etkilediği dile getirilebilir. Modern dönemlerde "oluşamayan yerler" ve belleksizleşme aslında bu sözü edilen etkin yaşamışlıklara olanak tanımayan, "nötr" mekanların yaratılması dolayısıyladır.

Kentin taşıdığı geniş anlam dolayısıyla kentsel belleğin tanımını yapmak zordur. Bununla birlikte kentsel belleğin kentin

tüm mimari yapılarını ve “yer duygularını” kapsadığı ve bu yapılar değişseler, hatta artık yerlerinde olmasalar bile, kentin belleğinin bir süreklilik arz ettiği ifade edilebilir. Rossi’ye (1984) göre esasen kentin kendisi orada yaşayanların kolektif belleğidir. Bu anlamda kent mekânları, “simgesel ve göstergesel kodlarıyla” kentin ve kentsel belleğin üretimini ve sürekliliğini sağlayarak, geçmişi geleceğe aktaran alanlardır (Aytaç, 2007; Al, 2011). Bu aktarım sürekliliği içinde kent mekanlarında yaşanan deneyimlerin birikimi “yer” duygusu ve yerin ruhunu oluşturur ve bu duyumsamalar kentin kimlik ve bellek unsurları olarak nitelenirler.

Kente özgün sivil mimari öğeler kent kimliğini oluşturan unsurlar oldukları için kolektif ve kentsel bellek açısından önem taşırlar. Kente özgü mimariler, mekânları üzerinden üretilen sosyal ilişkilerle kent belleğinin bir parçası hâline gelmekte, bu ilişkiler ağı kentin tarihi içinde yeniden üretilmektedir (Korkmaz ve Bala 2018). Bellek mekânları coğrafi bir yer, bir anıt, müze, kutlama, anma töreni ya da tarihi bir kişilikle de ilişkili olabilmektedir (Demirarslan, 2018; Boyer, 1994; Nora, 1989). Dikilitaşlar, saat kuleleri, çeşmeler, camiler, türbeler gibi yapılar anıtsal bellek mekânları olarak; evler, yapı dizilimleri, sokakların ve mahallelerin karakteristik özellikleri de mahal mekânlar olarak, kentsel belleğin toplumdaki bireylerin hafızalarında yer edinmesinde yardımcı olmaktadır (Demirarslan, 2018). Toplumun belleğinde yer alan ve yaşanmışlıkla kaydedilen kentsel imgeler, bir anlamda geçmişi bugüne taşıyarak, toplumsal olayları anımsatmakta ve kitlesel bir davranış stratejisinin de gelişmesini sağlamaktadır (Al, 2011). Mimari özellikler ve kentsel mekânlar bir yandan kolektif bellekten etkilenirken, bir yandan da kolektif belleği şekillendirmektedirler. Böylelikle süreç içinde yer belleği sürekli olarak yeniden üretilmektedir. Bu yeniden üretim sürecinde kentin adı aynı kalsa da, fiziksel strüktürü sürekli olarak değişim göstermekte, deforme olmakta ya da unutulmakta, başka gereksinimlere uyum sağlamaya çalışmaktadır (Korkmaz ve Bala, 2018).

Kentsel mekân çok katmanlı bir bakışla incelendiğinde ve dönüşümlere dair mekânsal bilginin izleri korunabildiğinde kolektif ve kentsel belleğin dönemsel olarak yeniden inşa edilmiş süreçleri okunabilmektedir. Bu inşa sürecinde Baudeleire’in söz ettiği palimpsest kavramı gibi, farklı dönemlere ilişkin bellek unsurları birbirine eklemlenmekte, melezlikler oluşmakta, geçmişin izleri bugüne karışmaktadır. Sözü edilen palimpsest inşa süreçlerinin çok katmanlı bir temsil mekânı üzerinden okunması için Sultanahmet Meydanı güzel bir örnek oluşturabilecektir. Bilindiği üzere Doğu Roma İmparatorluğu başkenti İstanbul’un bugünkü Sultanahmet Bölgesi’ne, gücünü sembolize eden Büyük ve Küçük Saraylar’ını ve dini inancını temsilen Ayasofya’yı inşa etmiştir. Ardından İstanbul’u fetheden Osmanlı İmparatorluğu bu eski saraylara çok yakın bir alanda Topkapı Sarayı’nı ve Sultanahmet Camisi’ni yaparak, bu kez kendi egemenliğini mekânda görünür kılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılmasıyla kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin ise aynı bölgeye, temellendiği demokratik hukuk devleti ideolojisinin en açık temsili olan “Adalet Sarayı” ile gelmesi tesadüf değildir. Nitekim bu Adalet Sarayı, Cumhuriyet aydınlanmasının mimarlarının yarıştığı bir yarışmanın ürünü olmuştur.

Sultanahmet Eski Adalet Sarayı parselinde geçmişten günümüze gerek mimari gerek kentsel öğeler yönünden değişim yaşanmıştır. Mekânda süreklilik adı verilen bu durum kültürel değerlerle oluşturulmuş bir görsellik sunmaktadır. Bu kültürel değerler mekânı çeşitli yönler vasıtasıyla bir kimlik mekânına dönüştürmekte, mekânsal belleği ortaya koymakta ve mekânı bu durumu yere özgü kılan değerlerle ölümsüzleştirmektedir (Ulubay & Önal, 2020).

Tarihsel süreç içerisinde mekânın değişmeyen kullanım değerleri, o mekândaki hafızayı imgeleştirmektedir. Örneğin Sultanahmet Adalet Sarayı parseli içerisindeki hipodrom, görsel bir hakimiyet

algısı taşırken, Osmanlı zamanında dönüştürülüp At Meydanı olarak işlev görmüş olup insan hafızasında bir imge oluşturmuştur. Sultanahmet Meydanı mekânda gücün sembolize edildiği önemli kamusal alanlardan biri olmuştur. Roma Döneminde alanda inşa edilen hipodromun yanı sıra Antiochos ve Lausos Sarayları görsel varlıklarını devam ettirmektedir. Kenti her yerden gören ve kendisi de görülen bir noktada konumlanan Hipodrom; spor, siyaset, askeri ve hukuki işlevlerin yürütüldüğü bir alan olarak, dönemi düşünüldüğünde tam bir hakimiyet alanını sembolize etmektedir (Keskiner, 2021).

Tanzimat Fermanı ile modernleşme sürecine giren Osmanlı'da şehircilik alanında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Hükümet yapıları ve adliyeler hizmet yapılarının önemli bir bölümünü temsil etmekteydi. Daha sonra Cumhuriyet döneminde sırasıyla 1935, 1947 ve 1949'da üç adet mimari yarışma ile Adalet Sarayı'nın mekandaki sürekliliği sağlanmış olmaktadır. 1936 yılından itibaren proje için uygun alan tartışmaları tarihsel katmanların fiziksel yetersizlikleri nedeni ile yıkım kararı, daha sonra korunmasına yönelik karara dönüşmüş, bu dönemin siyasal ve sosyal değişiminin hızı konusunda önemli bir ipucu sağlamıştır (Keskiner, 2021).

Sultanahmet Bölgesi'ne dair bu çok katmanlı okuma, değişen egemenlik ve ideolojilerin mekânda kendi temsillerini kurma ve bellek oluşturmalarına ilişkin bir örnek teşkil etmektedir. Değişen her dönemde benimsenmesi istenen değerlerin kamusal alanda temsili biçimde üretildiği İstanbul'un merkezinde en açık haliyle görülmektedir. Ancak örnekteki gibi, yaklaşımlar değişip hafızadan neredeyse silinmiş olsalar da, bu yaklaşımların ürettikleri mekânların izleri bir şekilde ayakta kalarak günümüze ulaştığında, yaşanan deneyimlerin belgeleri olarak bellekte saklandıklarında, tarihsel süreçleri algılamamıza ve tartışmamıza olanak sunmaktadırlar. Mekânsal belleğin tarihi anımsama ve çözümleme konusunda sunduğu bu olanak, geleceğin kentlerinin

tasarlanması açısından kritik bir rol üstlenmektedir. Bu anlamda mekânsal belleğin korunması geleceğin planlanması açısından önemli bir sorunsaldır. Koruma disiplininin mekânı korurken, yalnızca fiziksel özellikleri ile değil, mekânın toplumsal anlamını ve öyküsünü de korumayı temele alması ve stratejilerini bu çerçevede oluşturması sağlıklı bir toplumsal tarih algısı yaratabilme adına kritik önem taşımaktadır. Bu çerçevede mekânın bir toplumsal kolektif bellek unsuru olarak korunmasının, koruma süreçlerinin en önemli sorumluluklarından biri olduğunu ifade etmek olanaklıdır.

Resim 1. Sultanahmet Meydanı'ndan Ayasofya, Sultanahmet Camii ve Adalet Sarayı'nın birlikte izlenebildiği bir görünüm Kaynak:<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/7136>, 2023

Resim 2. Sultanahmet Meydanı Bizans Dönemi Görünümü Kaynak:https://www.google.com/search?q=sultanahmet+eski+saraylar&sxsrf=APwXEdenfG6lVXr1zZgd-n6dPxQBL_y7w:1686572152480&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKEwj8qTw2r3_AhVSS_EDHYWTCRgQ_AUoAXoECAEQAw&biw=1366&bih=617&dpr=1#imgrc=LcNojYNs-Y2eBM

Resim 3. Sultanahmet Camii ve Ayasofya Kaynak: http://www.alan-baskanligi.gov.tr/sultanahmet_galeri.html, 2023

Resim 4. Ayasofya Camii
Kaynak: http://www.alanbaskanligi.gov.tr/sultanahmet_galeri.html, 2023

Resim 5. Sultanahmet Camii
Kaynak: http://www.alanbaskanligi.gov.tr/sultanahmet_galeri.html, 2023

Resim 6. Sultanahmet Meydanı'nda İstanbul Adalet Sarayı
Kaynak: <https://hukukbook.com/sultanahmet-adliyesi/>

Resim 7. Sultanahmet Meydanı çok katmanlı Hipodrom Alanı
<https://arkeofili.com/istanbul-da-tarihi-hipodrom,2023>

Connerton (1999), bilincin yeni bir eylemin mantıklı olduğuna ilişkin kararını verirken, daha önceki deneyimlerinden yararlanmak için belleğe başvurduğunu açıklamaktadır. Özellikle kolektif bellekte erk ya da toplumsal iktidar ilişkilerince dışarıdan yapılan müdahalelerle gerçekleştirilen “unutturma” eylemi, Connerton’un (1999) sözünü ettiği karar verme sürecinde bilincin bir yanılsamayla hareket etmesinin neden olmaktadır (Al, 2011). Oysa mevcut pratikte, kapitalizmin koşullarınca kentsel mekânın bağlamından soyutlanarak kolektif bellekte unutturma eyleminin sıklıkla yinlendiği bir gerçektir. Bu anlamda unutmanın gerçekleşmemesi için, örnek olarak tartışılan çok katmanlı bir temsili mekân olan Sultanahmet Bölgesi’ne ilişkin ideolojik ve sosyo-mekânsal okumaların,

tüm tarihsel mekânlarımız için çalışılması önemlidir. Korumanın amacı olan tarihsel bilgi ve deneyim aktarımı ve sağlıklı bir hatırlama eylemi; çok katmanlı ve çok boyutlu araştırmalarla gerçekleştirilebilir. Bununla birlikte egemen sosyo-ekonomik sistemin unutturma eylemini tercih ettiği bilinmektedir. Bu unutturma ilişkiselikler arasında boşluklar bırakarak, bağlamı ortadan kaldırmakta, dolayısıyla bugünün anlaşılmasını ve geleceğin üretimini olumsuz yönde etkilemektedir. Kentsel belleğin sürdürülmesi, kentlerin geleceğinin planlanması sürecinde; toplumsal bilinç, farkındalık ve refleks yaratımı açısından büyük önem taşıırken, kapitalizmin egemenliğinde kentlerde ciddi bir bellek yıkımının yaşandığı ve bu durumun Connerton’un sözünü ettiği

bilincin yanılısama ile hareket etmesine neden olduğu görülmektedir. Bu bağlamda koruma çalışmalarının temel hedefi, bilincin yanılısama ile hareket etmesini engellemeye çalışmak olmalıdır.

KORUMA ÇALIŞMALARININ “BELLEĞİ SÜRDÜRME” UYGULAMALARINA ELEŞTİREL YAKLAŞIM

Bilindiği üzere, modernizmin kapitalist birikim süreciyle bütünleşmesiyle zaman ve mekân algısı ayrıştırılmış, mekânı piyasa mekanizmaları doğrultusunda dönüştürebilme amacıyla gerçekleştirilen unutturma eylemi doğal bir fenomen durumuna getirilmiştir. Mekânın metalaştırıldığı ve araçsallaştırıldığı bu süreçte; bellek, yerin ruhu, anlam, aidiyet gibi kavramlarla ilişkisi yok sayılmıştır. Postmodern söylemler bu süreçlere dair itirazları gündeme getirirler de mekânın metalaşmasına engel olmakta başarılı olamamışlardır (Çırak, 2010). Postmodernitenin öne çıkardığı tarihsellik vurgusu, zaman içinde sermaye birikim süreçlerinin kullanabileceği biçimde dönüşüme uğratılmış, kültürel miras alanlarının nadirlik ve otantiklik değerlerinin kapital değerine dönüştürülmeye başlanmasını beraberinde getirmiştir (Antrop, 2005). Sonuç olarak modernitenin ekonomik beklentiler çerçevesinde yitirdiği ya da kendi haline terk ettiği tarihsel mekanlar, bu kez postmodern söylemler ve neoliberal süreçler içerisinde sahip oldukları otantizm temelinde turizm sektörüne veya varsıl-entellektüel toplumsal sınıflara sunulurken, orijinal kültürel değerler anlamını yitirmek ve bağlamından kopmakla yüz yüze kalmıştır. Yükselen turizm ve rekreasyonel etkinliklerin mekânsal ve kentsel belleğin korunması açısından önemli bir paradoksu içinde barındırmakta olduğu, ekonomik gelişme talebinin orijinal kültürel değerlerde ciddi ölçüde yıpranmalara yol açma riski gibi sorunlar akademik alanda tartışılrsa da, bu yöndeki uygulamaların önüne geçmek üzere piyasa mekanizmaları ile mücadele etmek oldukça zor olmaktadır (Ashworth, 1991 ve Vos and Klijn, 2000). Bugün birçok kentte, tarihi

yapılı çevre yalnızca ‘turistin gözünden’ bakılarak belirlenen ihtiyaçlar ve beklentilere cevap vermek üzere dönüştürülürken, ‘yer’in sürekliliği, istikrarı ve aşinalığı gibi mekânsal niteliklerin aşındırıldığı görülmektedir (Ercan, 2016).

Piyasa mekanizmalarının talepleri doğrultusunda değiştirilen mekânlar ve dayatılan rafineleştirilmiş gündelik yaşam pratiği kentin belleğini ve mekânlarını tahrip ederken, toplum ve ulus belleğini de etkilemekte ve bellek yitiminin (*amnesia*) oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Uludağ ve Aycı, 2016). Al’ın (2011) açıkladığı üzere kentsel mekânın tarihselliğinden koparılması ve anlamının değiştirilmesi, kentlinin kentle kurduğu bağın ve mekânı yeniden üretmek için kullanılacak referansların süreç içerisinde yok olması anlamına gelecektir. Sonuç olarak belleğini yitiren, sosyal ve kültürel değerlerinin bilincinde olmayan bir toplum kentlilik haklarının da mücadelesini veremeyecektir. Bu durum sonuç olarak, yaşadığı mekân ve kentsel çevre üzerinde söz söyleme hakkının da devredilmesi yönünde bir refleks geliştirilmesine yol açacaktır (Al, 2011). Bu refleksizlik ve duyarsızlık durumunun oluşmaması için sorumluluk, büyük ölçüde koruma alanındadır. Koruma alanının başarısı da araştırma süreçlerinin bilimsel, disiplinlerarası, çok boyutlu ve derinlikli olmasına bağlı olmaktadır. Bununla birlikte mevcut koruma pratiğimiz değerlendirildiğinde analiz ve temsil süreçlerinden, hızlı uygulamalara, yıkıcı yenileme kararlarına uzanan önemli sorunlarla karşılaşılabilir. Koruma çalışmalarında bellek ve yer duygusunun sürdürülmesine yönelik bu önde gelen sorun alanlarının; koruma amaçlı imar planı pratiğimiz ve 5366 Sayılı Kanun çerçevesinde ortaya konan yaklaşımlar olmak üzere iki çerçevede tartışılması olanaklıdır:

Koruma planlarının analiz ve temsil süreçlerindeki eksiklikler temelli sorunlar:

Planlama ve koruma yetimizin güçlenmesi için öncelikle arkeolojik ve tarihsel varlıkların bilgisinin tüm ölçeklerdeki planlama

süreçlerinde doğru bir şekilde temsil edilebilirliğinin sağlanması gerekmektedir. Planlama disiplini kendisine özgü bir terminoloji ve anlatım diline sahiptir. Ülkemiz deneyiminde koruma planlamasına ilişkin dil, yasal çerçeveler altında belirlenmiş durumdadır. Plan terminolojisi ve dilinde gelişmelerin sağlanması ise esas olarak analitik çalışma sürecinin ve tarihsel araştırmaların zenginleşmesi ve bilgilerin mekânsallaştırılarak yorumlanması ile mümkün olabilecektir. Bir diğer deyişle, planlama sürecinde kullanılan dil ve terminoloji büyük ölçüde sürece dahil edilen analitik verinin doğası temelli olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle yasal ve yönetsel süreçlerde analiz öznesi olarak tanımlanmamış olan veriler, planlarda temsil edilmeme sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır (Çırak, 2010) .

Sorunsal ilk olarak koruma planı pratiğimiz çerçevesinde değerlendirecek olursak, mevzuatça çerçevelenen bilgi toplama ve veri temsil süreçlerinin mekânsal belleği temsil etme alanında oldukça yetersiz olduğunu görebiliriz. Bilgi toplama ve analiz süreçleri koruma

çalışmalarının önemli bir aşamasını oluşturmaktadır. Bu nedenle analiz sürecinin zenginleşmesi yoluyla, temsil edilme yelpazesi genişleyebilir ve bu durum koruma planının imar dilinin gelişmesini destekler. Aşağıda yer alan tablolarda koruma ve planlama mevzuatımızca çerçevelenen kültür varlıklarına ilişkin gösterimler yer almaktadır. Gösterimlerde kültür varlıklarının bellekteki önemi ve yerine ilişkin bir ifade yer almadığı gibi, envanter tescil fişlerimizde de bu konuda saptamalar oldukça yetersiz durumdadır.

Ek-1
Kültür Varlıklarını Koruma
Mevzuatı, 2022

İLK TESPİT ÇALIŞMALARINDA KULLANILACAK GÖSTERİM	
I. HARİTA	
	TESCİLE ÖNERİLEN ANITSAL YAPILAR (Koyu Yeşil)
	TESCİLE ÖNERİLEN SİVİL MİMARLIK ÖRNEKLERİ (Kırmızı)
	TESCİLE ÖNERİLEN RESMİ YAPILAR (Kuruşuni)
	TESCİLE ÖNERİLEN ENDÜSTRİ YAPILARI (Mor)
	ESKİ DOKU ÖZELLİĞİNDE TESCİLE DEĞER GÖRÜLMİYEN YAPILAR (Çevresi Siyah, İç Boş)
	YENİ YAPILAR (Mavi)
	KENTSEL SİT SINIRI (Kırmızı)
	I. DERECE ARKEOLOJİK SİT SINIRI (Turuncu)
	II. DERECE ARKEOLOJİK SİT SINIRI (Turuncu)
	III. DERECE ARKEOLOJİK SİT SINIRI (Turuncu)
	KENTSEL ARKEOLOJİK SİT SINIRI (Mavi)
	TARİHİ SİT SINIRI (Kırmızı)
	ETKİLEŞİM GEÇİŞ ALANI SINIRI (Siyah)
	KORUNMA ALANI SINIRI (Siyah)
II. HARİTA	
KAT DURUMLARI	
Bu haritada tescil edilecek yapıların çevresi özelliklerine uygun olarak yukarıda belirtilen renklere çizilecek, ilgili kat durumlarına göre aşağıdaki renklere boyanacaktır. Anıtsal yapıların kat durumları gösterilmeyip yeşil renkte boyanacaktır.	
	1-2 KAT (Sarı)
	3-4 KAT (Turuncu)
	5 KAT VE YUKARISI (Kahverengi)
NOT: SİT SINIRI GÖSTERİMİNDE ÇİZGİ ESAS ALINACAKTIR	

İRDELEME ÇALIŞMALARINDA KULLANILACAK GÖSTERİM	
	TESCİLLİ ANITSAL YAPILAR (Koyu Yeşil)
	TESCİL ÖNERİLEN ANITSAL YAPILAR (Açık Yeşil)
	TESCİLDEN DÜŞMESİ ÖNERİLEN ANITSAL YAPILAR (Çevresi Yeşil-İç Yeşil Çarpı)
	TESCİLLİ SİVİL MİMARLIK ÖRNEKLERİ (Kırmızı)
	TESCİL ÖNERİLEN SİVİL MİMARLIK ÖRNEKLERİ (Fiyah)
	TESCİLDEN DÜŞMESİ ÖNERİLEN SİVİL MİMARLIK ÖRNEKLERİ (Çevresi Kırmızı-İç Kırmızı Çarpı)
	TESCİLLİ RESMİ YAPILAR (Gri)
	TESCİL ÖNERİLEN RESMİ YAPILAR (Kuruşuni)
	TESCİLDEN DÜŞMESİ ÖNERİLEN RESMİ YAPILAR (Çevresi Gri-İç Gri Çarpı)
	TESCİLLİ ENDÜSTRİ YAPILARI (Mor)
	TESCİL ÖNERİLEN ENDÜSTRİ YAPILARI (Eflatun)
	TESCİLDEN DÜŞMESİ ÖNERİLEN ENDÜSTRİ YAPILARI (Çevresi Mor-İç Mor Çarpı)
	ESKİ DOKU ÖZELLİĞİNDE TESCİLE DEĞER GÖRÜLMİYEN YAPILAR (Çevresi Siyah-İç Boş)
	YENİ YAPILAR (Mavi)
	MEVCUT KENTSEL SİT SINIRI (Siyah)
	ÖNERİ KENTSEL SİT SINIRI (Kırmızı)
	MEVCUT ARKEOLOJİK SİT SINIRI (Siyah)
	ÖNERİ ARKEOLOJİK SİT SINIRI (Turuncu)
	MEVCUT KENTSEL ARKEOLOJİK SİT SINIRI (Siyah)
	ÖNERİ KENTSEL ARKEOLOJİK SİT SINIRI (Mavi)
	MEVCUT TARİHİ SİT SINIRI (Siyah)
	ÖNERİ TARİHİ SİT SINIRI (Kırmızı)
	MEVCUT KORUNMA ALANI SINIRI (Siyah)
	ÖNERİ KORUNMA ALANI SINIRI (Kırmızı)
II. HARİTA	
KAT DURUMLARI	
NOT: SİT SINIRI GÖSTERİMİNDE ÇİZGİ ESAS ALINACAKTIR	

KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA BÖLGE KURULUNDA KARAR ALINDIKTAN SONRA DAĞITIM İÇİN HAZIRLANACAK PAFTALARIN İŞLENMESİNDE UYULACAK GÖSTERİM TABLOSU	
	KENTSEL SİT SINIRI
	I. DERECE ARKEOLOJİK SİT SINIRI
	II. DERECE ARKEOLOJİK SİT SINIRI
	III. DERECE ARKEOLOJİK SİT SINIRI
	KENTSEL ARKEOLOJİK SİT SINIRI
	TARİHİ SİT SINIRI
	KORUNMA ALANI SINIRI
	ETKİLEŞİM GEÇİŞ SAHA SINIRI
	TESCİLLİ ANITSAL YAPILAR
	TESCİLLİ SİVİL MİMARLIK ÖRNEKLERİ
	TESCİL KAYDI KALDIRILAN YAPILAR
	ÖREN YERİ
NOT: SİT SINIRI GÖSTERİMİNDE ÇİZGİ ESAS ALINACAKTIR	

Planlama alanı, kararlarını gösterimler temelinde yaşama geçirmektedir. Gösterimler ise plan sürecinde yapılan analiz çalışmalarına temellenmektedir. Koruma planı süreçlerini yönlendiren mevzuatımızda analiz ve sentez çalışmalarına temellenen / temel oluşturan gösterimlerin, tamamen sınır tanımlama ve fiziki mekân odaklı bir içerik taşıdıkları görülmektedir. Korunacak yapılar; anıt ve sivil mimarlık olmak üzere iki kategoriye indirgenmekte, bellekteki yerlerine ilişkin araştırmalar eksik bırakılarak yalnızca fiziki nitelikleri ile değerlendirilmektedir. Yukarıda sunulduğu üzere mevzuatımızda oluşan gösterim şablonları ve temellendikleri analizler bellek ve kimlik unsurlarını anlama ve tanımlamada yetersiz kalmakta, tamamen fiziki niteliklere yönelmektedir. Oysa tarihsel yapıların toplumsal hafıza, yer oluşturma açısından taşıdıkları anlamı ve bu anlamın farklı zamanlar içerisindeki değişimlerini, nedenleriyle birlikte tartışma olanağı sunabilen bir koruma süreci yaratılması için farklı analiz ve temsil biçimleri oluşturulması gereklidir. Kuşkusuz somut olmayan unsurlar, bellek mekânları, katmansallıklar vb. değerler şablon gösterimlerle temsil edilebilecek nitelikteki veriler olamayacaktır ancak bağlam bağımlı olarak bu unsurları araştıran ve esnek bir biçimde plan diline aktarabilen ya da bu unsurları işaret etmek ve sürdürmek için başka temsil biçimleri sunabilen arayışlara, hem koruma mevzuatımız hem de koruma planlaması çalışmalarında gereksinim bulunduğu bir gerçektir. Bu analiz ve temsil biçimleri; bellek mekânlarının belgelenip tanımlanmasını sağlayacak ve bellek mekânlarında yapılacak olan mimari ve mekânsal düzenlemelerin yerin niteliğine uygun olması için rehber oluşturacaktır.

5366 Sayılı Kanun ve Tarlabası örnek uygulamaları kapsamında gözlenen sorunlar:

5366 Sayılı Kanun uygulamaları ise yıkımlara da yol açabilen daha büyük sorunları getirmektedir. Kanunun amacı büyükşehir belediyeleri, büyükşehir

belediyeleri sınırları içindeki ilçe ve ilk kademe belediyeleri, il, ilçe belediyeleri ve nüfusu 50.000'in üzerindeki belediyelerce ve bu belediyelerin yetki alanı dışında il özel idarelerince, yıpranan ve özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş; kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurullarınca sit alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait koruma alanlarının, bölgenin gelişimine uygun olarak yeniden inşa ve restore edilerek, bu bölgelerde konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, tabii afet risklerine karşı tedbirler alınması, tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Bu kanun 4. Maddesinde ifade edildiği üzere, geniş yetkilere ve kamulaştırma gücüne sahiptir. Yasayla tanımlanan bu yetkiler; *“Yenileme alanlarında bulunan yapıların boşaltılması, yıkımı ve kamulaştırılmasında anlaşma yolu esastır. Anlaşma sağlanamayan hallerde gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan taşınmazlar ilgili il özel idaresi ve belediye tarafından kamulaştırılabilir. Bu Kanun uyarınca yapılacak kamulaştırmalar 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu'nun 3 üncü maddesinin ikinci fıkrasındaki iskân projelerinin gerçekleştirilmesi amaçlı kamulaştırma sayılır. Tapuda mülkiyet hanesi açık olan taşınmazlar ile varisi belli olmayan, kayyım tayin edilmiş, ihtilaflı, davalı ve üzerinde her türlü mülkiyet ve mülkiyetin gayri aynî hak tesis edilmiş olan taşınmazlar için de aynı madde hükümlerine göre kamulaştırma işlemleri yürütülür. Kamulaştırma işlemlerinin yürütülmesinde il özel idareleri ve belediyeler veraset ilamı çıkarttırmaya, kayyım tayin ettirmeye veya tapuda kayıtlı son malike göre işlem yapma”* olarak belirtilmektedir.

2000 sonrası kentsel dönüşüm planlama alanının gündemine gelirken, uzun dönem kendi dinamiklerine bırakılan tarihsel yapı stoğunun da müdahale görmesi gerekliliği tartışılmaya başlanmıştır ancak bu müdahalelerin uluslararası alanda çerçevelenen koruma ilkeleri kapsamında olması önemlidir. Bir koruma alanına yalnızca 5366 yasa kapsamındaki gibi “yenileme”

temelli olarak bakmak korumanın fiziki, sosyal ve psikolojik boyutları açısından sıkıntılı olacaktır. İstanbul, Ankara, İzmir gibi tarihsel yerleşmelerin tarihi merkezleri 5366 Sayılı yasa ile Bakanlık tarafından “yenileme” bölgeleri olarak ilan edilmiş durumdadır. İstanbul’da bu yasa kapsamında gerçekleşen Tarlabası ve Sulukule uygulamaları ile Fener Balat Bölgesi için yapılan tartışmalar pek çok bilimsel makale ve tez çalışmasına konu olmuş durumdadır.

5366 sayılı yasa kapsamında mekânsal belleğin yıkımına ilişkin başlıca örnek Tarlabası’nda yaşanan süreç olmuştur. Tarlabası Beyoğlu ilçe sınırları içerisinde zengin kültürel ve tarihi mirası olan bir yerdir. 19.yüzyılda çoğunlukla gayrimüslimlerin ikamet yeri olan Tarlabası 20.yüzyılda farklı etnik grupların yaşadığı bir yer haline gelmiştir. 1980’lerden sonra ise Beyoğlu’nda gerçekleşen hızlı dönüşüm faaliyetlerinde Tarlabası bu dönüşümün bir parçası olamamış ve Tarlabası Bulvarı’nın genişletilme çalışmasında burası bir fiziksel sınır haline gelmiştir. 1994’te bulvarın inşa edilmesiyle bölge İstiklal Caddesi ve çevresindeki faaliyetlerden kopmuştur. Alan 1993 yılında Beyoğlu Kentsel Sit alanı sınırları içerisinde değerlendirilerek kentsel sit alanı olarak tescillenmiştir. Konutların koruma ve sağlıklılaştırma maliyetinin yüksekliğinden, bakım gerektirdiğinden ve karmaşık bürokratik

yapıdan ve sakinlerinin yoksul konumda olmasından dolayı gerçekleştirilememiştir. Tarlabası’nda düşen mülkiyet fiyatları ve 1990’ların ortalarında ortaya çıkan iç göç mekânı, kaçan, kayıtsız ve uluslararası göçmenler ve çeşitli marjinal gruplar için düşük ücretli konut bölgesine çevirmiştir. Böylece zengin tarihi ve özel mimari üslupla yapılmış konut stokuna rağmen Tarlabası, bir çöküntü alanı haline gelmiştir.

2004 yerel seçimlerinden sonra 5366 sayılı yasa ile Tarlabası resmen kentsel yenileme alanı olarak ilan edilmiştir. “Tarlabası geleceğini paylaşıyor” mottosu ile başlayan kentsel yenileme projesi 20000 metrekarelik alanda 278 binanın dönüşümünü içermektedir. Yenileme projesinin arazi kullanımına yönelik değerleri ise 52% konut, 12% ticari, 17% turizm ve 14% ofis alanı şeklindedir (Ünsal, 2015; 49-50). Bu alanda koruma ilkelerine ters olarak yalnızca cephelerin korunduğu bir yaklaşım izlenmiş büyük bir alanda yıkımlar gerçekleştirilerek alanın kentsel bellekteki rolü çarpıtılmıştır. Yargı süreçlerinin birçok kez iptal ettiği projeler yargı kararlarına rağmen uygulanmış ve reklam ve lansmanlarına önem verilmiştir (Ünsal, 2015; 53). Sulukule gibi kentsel ve ulusal ölçekte bir bellek alanına da benzer bir müdahale aynı yasa kapsamında ve Tarlabası ile eş zamanlarda yapılmıştır.

Resim 8. 2010 tarihli Tarlabası Bölgesi hava fotoğrafı
Kaynak: Google Earth, 2021

Resim 9. 2020 tarihli Tarlabası Bölgesi hava fotoğrafı
Kaynak: Google Earth, 2021

Resim 10. Tarlabası yıkım süreçleri
<https://www.birgun.net/haber/civi-bile-cakilamayan-tarlabasi-nasil-yikildi-66122>, 2023

Resim 11. 5366 Sayılı Yasa kapsamında gerçekleştirilen Tarlabası proje uygulama sürecinde boşaltılan yapılar
Kaynak: onedio.com, 2016

Resim 12. Tarlabası bölgesinden sokak görünümü

Resim 13. Tarlabası'nda yenileme projesi kapsamında boşaltılan yapılar
<https://www.birgun.net/haber/civi-bile-cakilamayan-tarlabasi-nasil-yikildi-66122>, 2023

Resim 14. 5366 Sayılı Yasa kapsamında gerçekleştirilen Tarlabası Yenileme Projesi Lansman Fotoğrafları
Kaynak: milliyet.com.tr, 2014, yeniemlak.com, 2014

Korumanın amacının belge niteliği taşıyan mekânsal bilgi ve öykünün sürdürülmesi olmasına karşın, ülkemizde tarihi alanlarda gerçekleştirilen pek çok müdahalenin temele rant meselesini alan bir yenileme sürecine dönüştüğü gözlenmektedir. Özellikle 2005 yılında yürürlüğe giren 5366 Sayılı kanun ile uygulanan İstanbul Tarlabası ve Sulukule tarihsel alanlarda geliştirilen projelerin, bu bölgelerin bağlamını tamamen dönüştürdüğü, belleği yok ettiği ve alan kullanıcıları açısından yersizleşme süreçlerini dayattığı açıktır. Boşaltılan alanda yıkımlar gerçekleştirilerek “yeni” bir mekân kurgulanmakta, ada, parsel düzeni, sokak dokusu, mimari nitelikler, daha da önemlisi alan kullanıcıları değiştirilmekte ve hiç olmadığı bir biçime dönüştürülmektedir. Bu durum yaşanmışlıklar sonucu oluşan mekânsal deneyimin, sermaye birikim süreçleri odağında ani dönüşüme uğramasını beraberinde getirmekte ve kentsel bellek unsurlarını yok etmektedir. Bu anlamda uygulamalar, mekânın “belge ve bilgi” niteliği ile “bağlamsal özellikleriyle birlikte” korunması ve sürdürülmesini vurgulayan uluslararası alanda çerçevelenen koruma ilkeleri açısından oldukça sorunludur. Korumanın amacı olan bilgiyi muhafaza etme ve sürdürme ilkesiyle ters düşerek, yer duygusu ve bellek mekânlarını tamamen dönüştürmekte, bilgiyi yok etmekte, bilgiyi çarpıtmaktadır.

Tarlabası örneğine benzer nitelikteki öneriler Fener Balat Bölgesi için de geliştirilmiş ancak henüz uygulama olanağı bulamamış durumdadır. Söz konusu alanlar İstanbul tarihi kent merkezinin önemli bir parçası olan, konum rantı açısından avantajlı bölgeler olmaları bağlamında varsıl ve entelektüel kesimler için bir çekim noktası olarak düşünülmüşlerdir. Tarlabası’nda gerçekleştirilen uygulamalarda, yerinde koruma, uygun bakım-onarım müdahaleleri ile geleceğe taşıma, sosyal dokuyu koruma gibi uluslararası alanda belirlenen temel koruma ilkelerine aykırı bir yaklaşımla hareket edilerek, yalnızca cephelerin korunması gibi koruma açısından sorunlu bir yaklaşımın benimsendiği görülmektedir. Bu sorunlu proje

etaplar halinde uygulamaya geçirilmiş ve ülkenin tanınmış mimarlık ofislerince projelendirilmesi sağlanarak lansmanları yapılmıştır. Bu süreçte alan soylulaşırken, sokak dokusu, tarihsel süreçte oluşan ada-parcel ve yapı düzeni tamamen değiştirilmiş, yapılar yıkılmış, yalnızca cepheler korunmuş ve orijinal plan şemaları değiştirilmiştir. Oysa koruma-yenileme adına yıkıma uğrayan Tarlabası Bölgesi İstanbul’un erken modernleşme süreci açısından önem taşıyan bir bölgedir. Öncesinde İstanbul’da etnik grupların oluşturduğu bir mahalle sistemi varken, 19. yüzyıl sonunda Tarlabası’nda ilk kez kentin ticaretle uğraşan burjuva sınıfları etnik kökene bakmadan yerleşmiştir. Kentin ilk Avrupa tipi modern apartmanlarından oluşan burjuva mahallesi olma durumuyla, kentin 19. yüzyıl sonu - 20.yüzyıl başında geçirdiği sosyo-kültürel ve ekonomik değişimlerin tanığı ve kanıtı olan bir bölgedir. Tarlabası Bulvarı’nın açılması ile Taksim’den ayrılan alanın, bu kopuş ile bir merkez arkası marjinal sektörlerin yer aldığı çöküntü bölgesine dönüşüm süreci de kentin son 50 yılda yaşadığı dönüşümün bir tanığıdır aslında. Bu anlamda uygulanan proje tanıklıkları ve yaşanmışlıkları yok sayması ve alandaki tarihsel sürekliliği tepeden inme bir şekilde kesintiye uğratması anlamında oldukça sakıncalıdır. Yine Sulukule Bölgesi kentin eğlence mekanlarından birisi olan ve ülke hafızasında yeri olan bir Roman bölgesi iken, bu alan ulusal ve toplumsal bellekteki yerine bakılmaksızın tamamen yok edilmiş, alan kullanıcıları yerinden edilmiştir. Bu olumsuz süreçlere yönelik örnekler ülkenin birçok farklı yerleşiminde yapılan uygulamalarda da rastlamak mümkündür.

Koruma olgusunun amacı bilginin sürekliliğini sağlamak ve geçmişten bize ulaşan bilgiyi mümkün olduğunca yorumsuz olarak gelecek nesillere ulaştırarak, onların da çağlarının özellik ve gereksinimleri çerçevesinde bu bilgiden yararlanmasını ve en sağlıklı refleksleri geliştirmesini sağlamaya çalışmaktır. Anımsatma ve sorgulatma korumanın temel hedefidir. Oysa koruma süreci çerçevesinde gerçekleştirilen

rilen yanlış müdahalelerde tarihsel anlatı bugüne yanlış yansımakta ve sonuç olarak anımsama - sorgulama, refleks oluşturma yanlış yönde gerçekleşmektedir. Bu durum geçmişten öğrenme sürecini arızaya uğratarak, geleceğin planlanmasını problemleri bir noktaya taşımaktadır. Buna bir örnek olarak bugün İstanbul'un batı aksındaki gelişme alanı olan Başakşehir olarak adlandırılan bölgede yaşanan süreç verilebilir. Bu bölgenin bir zamanlar Osmanlı Hanedan çiftlikleri olduğunun toplum tarafından bilinmesi ve bu bilgiye ilişkin tarihsel hafızanın gözetilmesi, buraların doğal özellikleri kadar tarihi değerini de toplumsal bellekte yaşatarak planlama süreçlerinde daha hassas davranılmasını beraberinde getirecek bir bilgidir (Altınok, 2012). Oysa bilgisizlik ve bunun getirdiği belleksizlik bu alanın yoğun bir toplu konut alanına dönüşüm sürecine toplumsal olarak kayıtsız kalınmasına neden olmaktadır. Yine örneğin Ege'deki zeytin ağaçlarının oluşturduğu peyzajın veya bir nehir havzasının o bölgede kurulan kadim kentlerin ve medeniyetlerin varlık nedenleri olduğunu bilmek, bu alanların doğal nitelikleri dışında tarihsel bakış açısıyla, "tarihsel peyzaj" özellikleriyle de planlanmalarını ve korunmalarını beraberinde getirecektir. Bu alanlarda yapılacak müdahalelerin çok disiplinli bir perspektiften ve üzerine daha fazla düşünülerek gerçekleştirilmesine yönelik refleks oluşturabilecektir.

Koruma yaklaşımlarının mekânı anlam ve bağlam çerçevesinde ele alması açısından önem taşıyan bir diğer konu da "özgün işlev" sorunsalıdır. 1964 Tarihli Venedik Tüzüğü ve 1987 tarihli Washington Tüzüğü'nde vurgulanan bir koruma ilkesi olan özgün işlevin sürdürülmesi meselesi, rant odaklı süreçlerde göz ardı edilen bir ilke olmaktadır. Koruma ilkelerince esas olan mekânsal nitelikleri oluşturan işlevlerin "özgün niteliğiyle" sürdürülmesinin mümkün olduğunca sağlanmasıdır. Bununla birlikte piyasa mekanizmaları işlev değişikliklerini sıklıkla talep etmektedir. Değişimlerin yerin ruhu ve belleğe etkileri, yol açabilecekleri "unutturma" durumu dikkate alınmamaktadır. Sonuç

olarak yeni tüketici grupların talebine hızlıca yanıt vermeyi amaçlayan ve ilkesel problemleri içeren koruma ve planlama çalışmalarında mekânsal belleğin korunmasına yönelik çabaların oldukça yetersiz kaldığı görülmektedir. Kentler böylelikle neo-liberal hegemonyaya boyun eğen bir yapı altında kimliksiz bir hale bürünmektedir. Bu özelliklerini kaybetmiş kentlerde neslin geçmişe dönük vurdumduymazlığı sonucunda zamanla bellek yitimi (*amnesia*) olgusu ortaya çıkmaktadır (Karabey, 2014). Günümüzde kaybedilen alanlar giderek artarken, kentsel koruma politikalarının toplumsal belleğe etkilerini odağa alan sorgulamalara duyduğu gereksinim de giderek artmaktadır. Bu sorgulamalar ışığında koruma yaklaşımının öncelikle uluslararası ilkeler, kamusalılık, ve toplumsallık kavramları çerçevesinde ele alınması önemlidir. Bu anlamda kültürel mirasın salt fiziksel mekândan ibaret olmadığına kanaat getirmek -ki ülkemizdeki örneklere bakıldığında mekânın fiziken korunması konusunda da ciddi problemler yaşandığı görülmektedir - onu tüm bileşenleriyle ele almak, özgünlüğüne ve yegâneliğine sahip çıkmak, kent kimliği ve aidiyet duyguları ile bir sonraki kuşağa aktarılabilir niteliğe büründürmek konusunda bilinçli çalışmalar yürütmek gerekmektedir (Delafons, 1997).

Delafons'un (1997) dile getirdiği gereksinimlere karşın; mekânsal planlama ve koruma yaklaşımlarının özellikle bağlamsal ve niteliksel yönden oldukça eksik olduğunu belirtmek olanaklıdır. Kavramsal ve niteliğe ilişkin tartışmaların hem uygulama hem de akademi alanında, özellikle ülkemizde yeterince yer edinemediğini belirtmek yanlış olmayacaktır. Ağırlıklı olarak teknik kapsamda ele alınan koruma yaklaşımlarının; yerin ruhuna, yaşayanların, kentlinin belleğine ne yaptığı ve bu müdahalelerin ne gibi sonuçlarının olacağı üzerine çalışmalar kısıtlı düzeydedir. Nitekim bu tür çalışmaların çağımızın hız ölçütleriyle uyum sağlayacak şekilde uzun dönem gerektiren çabalar olacağı için tercih edilmediği bir gerçektir. Akademi dahi durum böyleyken, uygulama pratiğimizin ağırlıklı olarak rant merkezli, acele

yaklaşımlar ortaya koymakta ve teknik sorunlara indirgenmiş durumda olduğunu dile getirmek olanaklıdır.

NASIL BİR KORUMA YAKLAŞIMI?

Koruma çalışmalarının belleği sürdürme konusundaki kapsamı ve içeriğine yönelik sorunlar uluslararası alanda da geniş yer bulan bir tartışma konusu olmaktadır. Bu sorunsal çerçevesinde uluslararası alanda çerçevelenen koruma ilke kararları temelinde gelişen refleksler bir süredir ortaya konulmaktadır. Mekân ve koruma ile ilgilenen disiplinler, kullanıcıların yere attığı değerler, bellek, yerin ruhu, aidiyet gibi konuları daha fazla gündeme almaya başlamıştır. Koruma çalışmalarında toplumsal bellek unsurları ve bunlara ilişkin hassasiyetlerin önemine ilişkin meselelerin ilk olarak 1973 tarihli Avustralya Burra Burra Şartı ile uluslararası kartalarda yer bulmaya başladığını dile getirmek olanaklıdır. Burra Şartı'nda tarihsel mekanların “kültürel önem” çerçevesinde hem maddi hem de manevi özelliklerinin keşfedilmesiyle korunması gerekliliği belirtilmiştir (url 1). Burra Şartı'nın hemen ardından toplumsal hususlar bu kez 1975 tarihli Amsterdam Deklerasyonu'nda “bütünleşik koruma” kavramı altında ele alınmıştır (url 2). Bu yaklaşımın gelişmesinde Leonardo Benevelo tarafından başlatılarak, Piere Luigi Cervelatti tarafından yürütülen, yeri ruhunu ve sosyal yapıyı katılımcı modellerle korumayı hedefleyen Bologna koruma planının başarısının etkili olduğu bilinmektedir. Tartışmalar 1970'lerde başlasa da, 1980'lerle birlikte neoliberalizme geçiş süreci gündemi geriletmiş ve koruma alanının toplumsal etki ve boyutlarına ilişkin ilkeler ancak 2000 sonrasında uluslararası kartalarda yer bulabilmiştir. İlk olarak UNESCO 2003 yılında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesini yürürlüğe sokarak; soyut ve somut arasındaki ilişkinin anlaşılması ve korunmasının önemini ve bu bağlamda somut değerler kadar somut olmayan değerlerin de araştırılması ve sürdürülmesi gerekliliğini bir koruma ilkesi olarak gündeme

taşımıştır. Ardından Avrupa Konseyi'nin 2005 tarihli Faro Toplum İçin Kültürel Miras Örnek Çalışma ve Anlaşması'nda koruma alanının toplumsal uzlaşma yaratma konusundaki rolü vurgulanmıştır. Anlaşmada, kültürlerarası etkileşimleri ortaya koyarak, kimlik tartışmalarında farkındalıklar yaratması için kültürel mirasın diyalog yaratan, demokratik tartışma ortamı oluşturan ve kültürleri birbirine açan en önemli kaynaklardan birisi olduğu ifade edilmektedir (url 3). Faro Anlaşması'nın hemen ardından “yerin ruhu” kavramı 2008 yılında Quebec Bildirgesi'nde kendisine yer bulmuştur. Bu bildirge ile; yere anlam, değer, duygu ve gizem yükleyen maddi ve manevi öğelerin tümünün korunmasının gerekliliği ortaya koyularak, yerel kimliği oluşturan maddi niteliklerin yanı sıra manevi niteliklerin; anı, anlatı, yazılı belge, tören, festival, geleneksel bilgi, değerler, doku, renk, iz, vb. özelliklerin birlikteliğinin yerin ruhunu, aynı zamanda yerel kimliği tanımladığı kabul edilmiştir (url 4; Uçar ve Rifatoğlu, 2011). Koruma alanının gündemine giren bu çağdaş ilkesel yaklaşımlar ışığında, koruma süreçlerinin Smith'in (1999) de vurguladığı gibi, tarihsel toplumsal birlikteliklerin özel ve kültürel değerlerine dikkat etmesi ve kararlarını geliştirirken toplumsal etkileri düşünmesi önem taşımaktadır.

Uluslararası alanda bu yönde ilkelerin gelişmesine karşın, pratikte gerçekleşen koruma planlaması çalışmalarında ya da tek yapı ölçeğindeki uygulamalarda ağırlıklı olarak fiziki mekânın bilgisine yönelik araştırmalara odaklanıldığı, somut olmayan değerlerle, bağlam, anlam, öykü, anı ve bellekle ilişki kuracak analizlere yeterince yer verilmediği gözlenmektedir. Bu durumda hem yaklaşımsal hem de yöntemsel eksikliklerin, kentsel belleğin korunmasının önünde engel olduğunu dile getirmek olanaklıdır. Korumanın gerçekleştirilmesi için öncelikle bilmek, anlamak ve tanımlamaya çalışmak gerekecektir, bu da ciddi bir araştırma ve çok yönlü analiz süreci demektir. Bu kapsamda, araştırma ve analiz sürecine gereksinim duyduğu kadar, gerekirse uzun bir süre tanımak,

interdisipliner çalışmalar çerçevesinde yürütmek ve aceleci uygulamalardan kaçınmak önem taşımaktadır. Koruma yaklaşımlarının gecikmeden; bellek ve mekânsal aidiyetleri daha fazla dikkate almak üzere nasıl daha zengin bir analiz sürecine sahip olması gerektiği üzerine yoğunlaşması gerekmektedir.

Koruma müdahalelerinde öncelik “bütünlük koruma” ilkesi uyarınca yerinden etme ya da soylulaştırma süreci oluşturmaktan kaçınmak olmalıdır. Türkiye’nin özellikle 5366 Sayılı Yasa kapsamında gelişen son 15 yıllık pratiği ne yazık ki bu durumun tersine uygulamaları içermektedir. Mevcut tutumun değiştirilmesi ve uluslararası kartalarda yer bularak dünya genelinde bir koruma ilkesi olarak kabul gören toplum, anı, bellek odaklı yaklaşımların ön plana alınması gereklidir. Bu bağlamda koruma alanı; sözlü tarih, mikro tarihler, bilişsel haritalar, odak görüşmeler gibi araştırma yöntemlerini analiz kümesine katmalı, sosyal bilimler alanında uygulanan yöntemlerden destek alarak, nicelikten kadar niteliği de anlamaya doğru evrilmelidir. Örneğin; yerin ruhunu, belleği anlamaya yönelik bir analiz olan sözlü tarih çalışmaları ve bu çalışmaların sonuçlarının haritalanması önemli bir analiz olarak yaygınlaşmalıdır. Sözlü tarih birikiminin, toplumsal belleğin ve kent kimliğinin önemli bir bileşeni olduğunu, dolayısıyla kent mekânında, yer kimliğiyle özdeşleşmiş gruplarla yapılacak sözlü tarih çalışmalarının bir bellek çalışması yöntemi olarak giderek önem kazanması gerektiğini belirtmek olanaklıdır (Ünlü, 2017). Bellek ve aidiyete yönelik çalışma ve haritalama çalışmaları da katılımcı yöntemler çerçevesinde uygulanmaya başlanmalıdır.

Sözü edilen niteliksel analizlerin yapılabilmesi için öncelikle mikrodan, makroya, objeden, peyzaja uzanan ölçekte detaylı bir belgeleme sürecine gereksinim olacaktır. Bu belgeleme süreci teknoloji desteğiyle, “niceliksel, nitel ve mekânsal verilerin” birlikte değerlendirilebileceği bir veri kayıt sistemi ile ilişkilendirilmelidir. Bu belgeleme sistemi mekân bilimle-

rinin de yararlanabileceği bir ulusal kültür envanteri içerisinde gerçekleşmelidir. Ülkemizin çağdaş koruma yaklaşımları çerçevesinde geliştirilecek bir mekânsal kültür envanterine acilen gereksinimi vardır.

Analiz kümesinin gelişmesi ve yeni araştırma yöntemlerinin eklenmesi, koruma planlarının ve belki diğer mekânsal planların da plan dilinin güncellenmesine, geliştirilmesine gereksinim yaratacaktır. Bu anlamda nitel verinin mekânsal planlarda nasıl temsil edileceği, nasıl yer bulabileceği konusunda, gösterim ve plan dili üzerine düşünülmesi gerekmektedir. Örneğin İngiltere Historic England kurumsal çatısı altında oluşturduğu farklı ölçek ve amaçlardaki belgeleme sistemi ile koruma çalışmaları açısından nitel ve mekânsal bilgiyi harmanlayan bir yol gösterici mekânsal envanter oluşturmuştur. Bu envanterden oluşan mekânsal, nitel ve nicel analizler koruma ve planlama çalışmalarında gösterim dilinin gelişmesini ve çeşitlenmesini beraberinde getirmektedir. Kapsamlı bir mekânsal belgeleme sistemi sunduğu bilgilerle mekânsal belleği canlı tutmaya yönelik stratejilerin üretilmesine olanak tanımaktadırlar. Ülkemizde de nitel, nicel ve mekânsal veriyi birlikte içeren kapsamlı bir envanterin oluşturulmasına duyulan gereksinim büyüktür. Buna karşın, mevcut koruma mevzuatımızın bu yöndeki çalışmaları gündeme kazandırma noktasında henüz oldukça yetersiz olduğunun ve bu durumun önemli bir eksiklik olduğunun altını çizmek gerekmektedir.

Bu anlamda koruma alanına eklenmesi gereken çalışmaları şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Tarihi çevreler için gelişmiş bir belgeleme ve izleme sistemi kurulması,
- Mekânsal belleğin ortaya çıkarılmasına yönelik olarak, sosyal bilimlerin yöntemlerinden yararlanan; sözlü tarih, kullanıcı görüşmeleri, hafıza haritaları çalışmaları yapılarak, mekânın tarihine ve oluşumların nedenselliklerini anlamaya yönelik araştırmaların derinleştirilmesi ve

- çeşitlendirilmesi,
- Çeşitlenen bu verilerin, nitel ve nicel anlamda birlikte değerlendirileceği bir coğrafi bilgi sistemi oluşturulması,
- Koruma çalışmalarına yönelik somut olmayan değerler, anı ve bellek mekanları için yapılacak olan yeni analizlerle ilişkilenecek olan, bağlam bağımlı bir plan dilinin ve/veya anlatım/temsil biçiminin oluşturulmaya çalışılması.
- Mekânın anı ve bellek değerine ilişkin analiz ve temsillerin mimari ve kentsel tasarım-kent planlama ölçeğindeki mekânsal müdahalelerde rehber niteliği taşımasının, yol gösterici olmasının sağlanması.

Son Verirken;

Mevcut hegemonya içerisinde kentlerin mimari değerleri ve bellek unsurları giderek yok edilirken, belleğin tahribatını gerek mekânsal, gerek toplumsal olarak büyük ölçüde kapitalist birikim süreçlerinin bir ürünü olarak görmek ve buna yönelik önlemleri almak gerekmektedir. Aksi takdirde tek tipleşen ve geçmişini unutmuş bir neslin ortaya çıkma tehlikesi ile karşı karşıya kalınacaktır. Tehlikenin aşılabilmesi için insan-mekân arasındaki ilişki biçimlerinin gözetildiği koruma anlayışının gelişmesi önem taşımaktadır. Bu yönde gereken önlemlerin alınabilmesi ise, esasen yalnızca koruma pratiğimiz değil, tüm mekânsal planlama pratiğinin kuramsal-kavramsal altyapı, mevzuat ve uygulamalar açısından mekânsal bellek unsurlarını tanımlama ve koruma konusunda yetkin olmasına bağlı olacaktır. Günümüzde bu yetkinlikten oldukça uzak bir pratiğe sahip olduğumuz ise üzerinde düşünülmesi gereken bir gerçek olarak karşımızdadır.

Güncel pratiğimizde üretilen mekânsal planların, özellikle kentsel yenileme ve dönüşüm süreçlerinin kentsel bellekle ilişkisi üzerine sorgulamalar oldukça geri planda kalmaktadır. Hem planlama hem de koruma alanında tepeden inme ve yalnızca ekonomik beklentiler çerçevesinde yapılan müdahaleler kentleri

belleksizleştirmekte, dolayısıyla kimlik-sizleştirmektedir. Toplum öğretilen/dayatılan değer yargıları ile bu kaybı görmemek, normalleştirmek, duyarsızlaşmak üzere kodlanmaktadır. Kartezyen algı ve kapitalizmin rasyonelleri çerçevesinde mekân; tüm zamansal, duyuşsal ve duygusal bağlarından koparılarak, giderek dolaysız bir nesne olarak metalaşmakta ve kolaylıkla bir tüketim aracına dönüşmektedir. Bu metalaşma sürecini engelleyebilmek için mekânla ilgili disiplinlerin; planlama ve koruma uygulamalarının kentsel ve mekânsal belleğe ne yaptığı, neden yaptığı ve neyin kaybedildiğini sorgulayabilmesi gerekmektedir. Son olarak, kentsel belleğin korunması konusunun; korumacılar, plancılar, mimarlar, peyzaj mimarları vb. mekân düzenleyici disiplinlerin ortak sorunu olduğu ve tüm mekânsal planlama çalışmalarında dikkate alınması gerektiği vurgulanmak istenmektedir. Mekânsal planlama ve koruma pratiği kartezyen paradigmanın birbirinden kopardığı zaman ve mekânın yeniden birlikte algılanmasını sağlayacak yaklaşım ve temsilleri üretme konusunda kamu yararı adına sorumlu olmalıdır.

KAYNAKLAR

- Al, M. (2011), Kentte Bellek Yıkımı ve Kimlik İnşası–Palimpsest: Ankara Atatürk Bulvarı Bağlamında Bir İnceleme, *İdeal Kent*, Sayı 4, Eylül 2011, s: 22-36.
- Altınok, E. (2012), “Kentsel Mekânın Yeniden Organizasyonunun Ekonomi Politikası ve Mülkiyete Müdahale - 2000 sonrası dönemde İstanbul TOKİ örneği”, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Antrop, M. (2005), “Why landscapes of the past are important for the future”, *Landscape and Urban Planning* 70 (2005) s:21-34.
- Ashworth, G. J. (1991). “Heritage Planning Conservation As The Management Of Urban Change”, *GeoPers*, Publisher Netherlands.
- Aslan S. ve Kiper P. (2016), “Kimlik ve Bellek Sorunu Sarmalında Kentler: Amasra Kenti Örneğinde Fırsatlar ve Tehditlerin Değerlendirilmesi”, *İdeal Kent*, 881-905.
- Assmann J. (2018), “Kültürel Bellek”, *Ayrıntı Yayınları*, İstanbul.
- Aytaç, Ö. (2007), “Kent Mekanlarının Sosyo-Kültürel Coğrafyası”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 2, s:199-226.
- Bali M. (2019), “Yerin Ruhu Kavramını Mekansallaştırmak: Galata ve Eyüp Sultan”, VI. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Bildiriler Kitabı, s:2430-2442.

- Binan Ulusoy, D. ve Cantimur, B. (2010), Koruma Alanında Somut ve Somut Olmayan Boyutlarıyla Miras Kavramının Gelişimi ve "Yerin Ruhü", Mimari Korumada Güncel Konular, Ed: Nuray Öztaşlan, Deniz Özkut, Eskişehir: (Anadolu Üniversitesi Yayınları, no.11), s: 175-193
- Bourdieu, P. (1990), "The logic of practice" Translated by Richard Nice, Stanford University Press.
- Boyer, M. C., (1994), "The City of Collective Memory: Its Historical Imagery and Architectural Entertainments". Cambridge: MIT Press.
- Cambridge Dictionary of Philosophy, (1995). Robert Audi ed., Cambridge University Press.
- Connerton, P., (1999). "Toplular Nasıl Anımsar", Ayrıntı Yayıncılık, İstanbul.
- Çırak, Altınörs A., (2010), "Korumanın Toplumsal Boyutu Neden Önemli, Biz Nasıl Bakıyoruz?", Planlama Dergisi, Sayı:48, 2010/1, 29-38.
- Delafons, J., (1997), Politics and Preservation, EveFN Spon, London.
- Demirarslan, D., (2018), "Kentsel ve Kültürel Bellek Bağlamında Tarihi Bir Şehir ve Yakın Çevresi: Gelibolu", Journal of Social and Humanities Science, Vol:5, S:22, 910-932.
- Ercan, M.A., (2016), "Tarihi ve Kültürel Miras Alanlarında Devingen ve Evrimsel Bir Yer Kimliği Kavramsallaştırması", 720-745, İdeal Kent Dergisi.
- Gibson, J., (1950), "The Perception of the Visual World", Houghton Mifflin, Boston.
- Halbwachs, M., (2018), "Kolektif Hafıza", Heretik Yayınları, Ankara
- Halbwachs, M., (2019), "Hafızanın Toplumsal Çerçevesi", Heretik Yayınları, Ankara
- Karabey, H., (2014), "Direnen İstanbul", Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Karakul, Ö. (2019), "Kuram ve Uygulamada Tarihi Çevre Korumaya Bütüncül Bir Yaklaşım", Social Sciences Research Journal, Vol.8, 61-78.
- Knudson, R., (2001), "Cultural Resource Management in Context / Archives and Museum Informatics" 13: 359-381, Kluwer Academic Publishers, Netherlands.
- Korkmaz Y.; Bala H. A., (2018), "Kentsel ve Kolektif Bellekte Gar Binaları: Ankara Örneği", Tasarım ve Bellek Temalı Ulusal Mekân Tasarımı Sempozyumu, Trabzon.
- Nora, P., (1989). "Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire", Special Issue: Memory and Counter-Memory.s:7-24.
- Nora, P., (2006), "Hafıza Mekânları", Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Özak Eymen, N., (2008), "Bellek Ve Mimarlık İlişkisi Kalıcı Bellekte Mekansal Öğeler", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mart, İstanbul.
- Özak Eymen, N.; Gökmen Pulat, G., (2009), "Bellek ve mekan ilişkisi üzerine bir model önerisi", İTÜ Dergisi/a Mimarlık, Planlama, Tasarım, Sayı:8, Cilt:2, s: 145-155.
- Parmaksız, P. M. Y., (2019), "Belleğin Mekânından Mekânın Belleğine: Kavramsal Bir Tartışma", İLEF Dergisi, s:7-26.
- Rapoport, A., (1982)The Meaning of Built Environment: A Non-verbal Communication Approach" USA.
- Rossi, A., (1984), "The Architectural of the City", The MIT Press.
- Rossi, A., (2006), "Şehrin Mimarisi", Kanat Kitap, İstanbul.
- Smith, L., (1999). "Doing Archaeology: cultural heritage management and its role in identifying the link between archaeological practice and theory" International Journal of Heritage Studies, Vol.6, No:4, P.309-316.
- Uçar, M., Rıfatlıoğlu, M.N., (2011), "Yerel Kimliğin Mekânsal Temsili ve Québec Kentinde Korunması", İdeal Kent, Sayı 3, Mayıs 2011, s: 62-81.
- Ulubay, S.; Önal, F. (2020), "Mekân Üzerine Sorunsallar ve Kavrayışlar: Fenomenoloji Kuramının Yirminci Yüzyılın Mekân Anlayışına Etkileri" Megaron, Sayı:15(4), s:606-613.
- Uludağ, Z.; Aycı, H. (2016), "Modernin Güçlü Sahnesi Erken Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında Kolektif Belleğin İnşası ve Toplumsal Unutma Süreci", İdeal Kent, 746-773.
- Ünsal B. Ö. (2015), "Impacts of the Tarlabası Urban Renewal Project: (forced) eviction, dispossession and deepening poverty", Sustainable Development and Planning, s:45-56, WIT Press.
- Ünlü, T.S., (2017), "Kent Kimliğinin Oluşumunda Kentsel Bellek ve Kentsel Mekân İlişkisi: Mersin Örneği", 75-93, Planlama Dergisi.
- Vos, W.; Klijn, J., (2000), "Trends In European Landscape Development: Prospects For A Sustainable Future", In: Klijn, J,Vos, W. (Eds.), From Landscape Ecology to Landscape Science. Kluwer Academic Publishers, pp. 13-30. WLO, Wageningen.
- Yeşilyaprak, B. (2008), "Eğitim Psikolojisi", Hayat Ağacı Yayınları, 289-299. Ankara.
- Yıldırım, G., (2009), "Mekânların Dönüşüm Potansiyeli ve Mimarlıkta Palimpsest Kavramı", Yüksek Lisans Tezi-İstanbul Teknik Üniversitesi İTÜ, İstanbul.
- Yılmaz, A., (2011), "Bellek Topografyasında Özgürlük: Gelibolu Savaş Alanları ve Mekânsal Bir Deneyim olarak Hatırlama", Kültür Tarihi Ve Bellek Çalışmaları. Ed. Leyla Neyzi. TC İş Bankası yayınları: 154, 187-216.
- url 1: <https://australia.icomos.org/publications/burra-charter-practice-notes/>
- Erişim tarihi: Ekim, 2020.
- url 2: <https://www.icomos.org/en/and/169-the-declaration-of-amsterdam>
- Erişim tarihi: Ekim, 2020.
- url 3: <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/faro-convention/>
- Erişim tarihi: Ekim, 2020.
- url 4: <https://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-646-2.pdf>
- Erişim tarihi: Ekim, 2020.
- <https://www.istanbul.net.tr/istanbul-rehberi/istanbul-fotograflari/siyah-beyaz-eski-istanbul-fotograflari/2/11,2021>
- <https://www.birgun.net/haber/civi-bile-cakilamayan-tarlabasi-nasil-yikildi-66122> , 2023
- <https://arkeofili.com/istanbulda-tarihi-hipodrom>, 2023